

Prof.Dr. BAHAEDDİN ÖGEL

Sino-Turcica

ÇİNGİZ HAN'ın TÜRK MÜŞAVİRLERİ

IQ ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL

SINO-TURCICA

**ÇİNGİZ HAN ve
ÇİN'DEKİ HANEDANININ
TÜRK MÜŞAVİRLERİ**

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK

IQ Kùltür Sanat Yayıncılık: 30
Araştırma-Inceleme Dizisi: 13
Kitabın Orjinal İsmi
Sino-Turcica "Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri
Prof.Dr. Bahaeddin ÖGEL
Tai-peı 1964

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kùltür Sanat Yayıncılık'a aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Birinci Basım : Nisan 2002 • İstanbul
ISBN : 975-6618-29-9

Genel Yayın Yönetmeni : Gülden Sangöl

Yayın Sorumlusu : Adem Sangöl

Editör : Aytaç Ağdağ

Dizgi-Mizanpaj : Deniz Saraç

Kapak Tasarımı : Yunus Karaaslan

Montaj : Bülent Birkan

Kapak Baskı : Altan Matbaacılık

Baskı-Cilt : Başak Ofset

Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu : Resul Sangöl

Copyright © 2002, IQ Kùltür Sanat Yayıncılık

Copyright © 2002, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel

*IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu
"Bilgi Işığında Aydınlanmaya" çağırıyor. Amaç satışları ya da
karı arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı olmak.*

www.iqkultursanat.com

e-mail: info@iqkultursanat.com

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK

Ticarethane Sokak, Fetih Han

No. 33/23-48-49 Cağaloğlu - İstanbul Tel. 0212. 520 91 12

SUNUŞ

İlimde, ahlakta, aile yaşantısında, öğretmenliğinde, vatan ve millet sevgisinde örnek alınacak bir şahsiyet olarak, 7 Mart 1989 tarihinde aramızdan ayrılan, ancak eserleri ve fikirleri ile aramızda yaşayan değerli tarihçimiz Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL'in ebediyete intikalinin onüçüncü yılına girmiş bulunuyoruz. Bu vesile ile Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL'in hiç yayınlanmamış eseri olan "SİNO-TURCICA" Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri adlı eserini yayınlamak IQ Kültür Sanat Yayıncılık olarak bizlere bir vefa borcu olmuştur.

Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL 21 Nisan 1924'te Elazığ'da Çarşı mahallesinde doğmuştur. Köklü ve tanınmış bir ailenin en büyük çocuğudur. Dedesi Hacı Hakkı Efendi; babası, Şemseddin Bey ve annesi Nadire Hanımdır.

İlk ve orta tahsilini Elazığ'da yapan Bahaeddin ÖGEL, bu arada 1939 yılında annesini kaybetmiştir. Lise öğrenimini ise o yıllarda Elazığ'da lise bulunmadığından bütün zorluklara rağmen 1940 yılında Malatya'da tamamlamış ve yüksek öğrenimine 1940-1941 yılında Ankara'da D.T.C.F. Tarih bölümünde başlayıp 1945 yılında tahsilini tamamlamıştır. O yıl Erzurum Lisesinde Tarih öğretmenliğine atanmıştır. 1947 yılına kadar Erzurum'da öğretmenlik yapmıştır. Bu zaman zarfında büyük bir azimle öğretmenliği yanında araştırma-inceleme faaliyetlerini yürütmüştür. D.T.C.F. Genel Türk Tarihi Kürsüsünde Prof. Dr. Eberhard'ın denetiminde doktora çalışmalarına başlamıştır. Çalışmalarını kısa sürede tamamlamak suretiyle 23.6.1948 tarihinde "Dr." ünvanını almıştır. Aynı yıl Genel Türk Tarihi Kürsüsü'ne asistan olmuş ve 1949'da adaylığı kaldırılarak asaleten bu göreve atanmıştır.

1952 yılında Maraş 14. Piyade Alayı'nda yedeksubay olarak vatani görevini tamamlayıp, fakülte'deki eski görevine dönmüştür. 1953-1954 yılları arasında devam eden yeni çalışmaları sırasında Hamburg Üniversitesi'nde Prof. B.Spuler, W.Franke, Von Gaben; Münih'te Prof. Fucks, Main Üniversitesi'nde. Prof. Winterfeld gibi ilim adamlarından faydalanmıştır.

Bahaeddin ÖGEL Almanya'da bulunduğu sırada çeşitli tavsiyeler doğrultusunda çalışmalarını "Orta Asya Türk Tarihi" sahasına kaydırmıştır. Çalışmalarının semeresini yurda dönünce görmüş, doçentlik tezi jüriye 1954'te kabul edilmiş ancak 1955 yılında ünvanını almış,

1957 yılında doçentlik kadrosuna atanmıştır. 1962-1963 yıllarında ders vermek üzere Çin'e gitmiştir. Çin'deki çalışmalarını bitirip yurda döndükten sonra profesörlük müracaatını yaparak 1965'te 41 yaşında üniversite profesörlüğüne yükseltilmiştir. Ancak kadro yokluğundan 1970 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır.

Sonuçta altmışbeş yıllık hayatının kırk iki yılını Türk Siyasi Tarihi ve Türk Kültür Tarihi üzerine ilmi araştırmalara ayırmış olan Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL, bu konularda geleceğe ışık tutan yayınlarıyla değerli bilim adamımız olarak Türk tarihçileri arasındaki mümtaz yerini almıştır.

Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL'in Türk tarihindeki diğer önemli bir durumu ise yıllardır tarihimizde "Yunan mitolojisi" ile beyinlerimizi yıkayan zihniyetlere karşı, güzelliğini ve varlığını ortaya koyarak kendi mitolojimizi yani "Türk Mitolojisi" adlı eserini ortaya koymuş olmasıdır.

Onda memleket ve vatan sevgisinin sınırlarımız dışına taşıdığı her zaman belli olurdu. Türk Dünyasına karşı duyduğu ilgi ve sevgi onun memleket sevgisini dışarıya aksedişi ve bir simgesi olmuştu.

Son katıldığı 1987 yılında Moğolistan'da yapılan V. Uluslararası Moğolistler Kongresi'nden dönüşünde hastalığı artmış, tetkikler sonrası "Akciğer Kanseri" yakalandığı anlaşılmıştır. 18 Nisan 1988 günü İbn-i Sina Hastahanesinde başarılı bir ameliyat geçirmiş ancak zaman zaman rahatsızlığının devam etmesi üzerine yeniden hastahane kaldırılmıştır. 7 Mart 1989 Salı günü Saat 11.00'de hayatını kaybetmiştir. Cenaze namazı Kocatepe Camii'nde kılındıktan sonra Karşıyaka Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL Tarih camiasında olduğu kadar bütün ilim aleminde, içeride ve dışarıda sevilen, takdir edilen bir insandı. Bu bakımdan Türk araştırmacıları yanında yabancı bilim adamları tarafından kullanılabilmesi için eserlerinin çeşitli dillere çevrilmesi isminin yaşatılmasında ve tarihimizin dost ve düşman ülkelerde doğru bilinip tartışılması bakımından önemli bir çalışma olacağı inancındayız.

Türk Milletine sayısız eserler kazandırmış olan rahmetli hocamızı her zaman rahmet, saygı ve minnetle anıyoruz.

Adem Sangöl
Editör
Nisan 2002

Hocam
PROF. DR. WOLFRAM EBERHARD'a
Saygılarımla

ÖNSÖZ

Bu eser, Çin'deki Mogol Sülâlesinin resmî tarihi olan Yüan-shih'deki biyoğrafya bahislerine dayanılarak yazılmıştır. Bu meşhur Çin tarihindeki Türk kavimlerine mensup şahısların hemen hemen hepsinin kısa biyoğrafyaları ile soykütüklerini bu kitap içinde toplamak istedik.

Bu işe başlamadan önce, bizim şüphesiz ki tek gayemiz, Türk tarihi ve diline ait yeni belgeler bulmaktır. Bu sebeple biyoğrafyaların bilhassa şahısların menşeleri ile ilgili bölümlerine büyük bir önem verdik ve onları tercüme ederek izaha çalıştık. Geriye kalan bölümlerin ise yalnızca özeti ile yetindik. Bazı önemli biyoğrafyalar ise tam olarak tercüme edilmiştir.

Bilindiği üzere, Yüan-shih'deki biyoğrafyalar daha ziyade mezar kitabelerine dayanılarak yazılmıştır. Bu kitabelerin çoğu zamanımıza kadar kaybolmayarak, muhtelif Çin kitaplarının içinde dağınık bir halde gelmiştir. Kitabelerin aslı, genel olarak kitabe kim tarafından yazılmışsa onun külliyatında bulunur. Takdir edilir ki, bunları birer birer bulup inceleme kolay bir iş değildir. Buna rağmen eserimizde kitabelerin çoğu bulunarak incelenmiştir.

Sängä, İgämiş ve Vezir Ahmed gibi Uygurların biyoğrafyaları Batılı bilginler tarafından incelenmiştir. Bu konuları yeniden inceleyerek eseri büyütmek istemedik. Bunların yerine, aslen Türk olup olmadıkları bilinmeyen Müslümanların biyoğrafyalarını gözden geçirdik. Bunların çoğunu da Harezmi Şah Devletinin ileri gelenleri ile Ortaasyalı Müslümanlar teşkil ediyordu. Bunların yanına kısmen Türkleşmiş olan Hristiyan As'ları da kattık.

Biyoğrafyalar ve soykütükleri incelenip kitap sona erdikten sonra, o kadar çok türkçe söz ortaya çıktı ki, eserin adını "Sino-Turcica" diye değiştirmekten kendimizi alıkoyamadık. Biyoğrafyaların çoğu Çingiz Han'a bizzat hizmet etmiş ailelere aittir. Bunların yanında, sonradan Çin'e gelerek Mogollara hizmet etmiş Türkler de incelenmiştir.

Mogolca sözlerin transkripsiyonunda genel olarak P. Pelliot'un prensipleri kullanılmıştır. Bu sistem, kısme Türkçe sözler için de tatbik edilmiştir. Fakat bu eserin modern türkçe ile yazıl-

miş olması transkripsiyon konusunda bazı güçlükler ortaya çıkarmıştır. Mesela soykütüklerinin incelenmesinde mogulca sözlerle karşılaştırılarak "Ai", "Bai", "Atai", "Qaimış" şeklinde yazılan türkçe sözler, metin içinde yeni Türk alfabesine göre "Ay", "Bay", "Atay" ve "Qaymış" olarak yazılmıştır. Türkçemizde kullanılan bir sözü bütün eserde Pelliot transkripsiyonuna göre yazmak nedense bize biraz garip geldi. Ümit ediyoruz ki, okuyucularımız bunu bir sistemsizlik olarak kabul etmeyeceklerdir.

Türkçe adları, mogulca olanlardan ayırd etmek için, adların sonuna gelen "Buğa (Buqa)" ünvanını bazen Uygur yazılışı ile "Buğa" ve bazan da Mogolca telaffuzu ile "Buqa" yazdık. Böyle bir ayırma sun'i olarak yapılmıştır. Yoksa Çincesi hem "Buğa", hem de "Buqa" okunabilir. Türkçe sözler listesinde bu konular izah edilmiştir.

İlk önce ileri akademik görüşleri ile benim buraya gelebilmeme imkan veren Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin ile Prof. Şinasi Altındağ'a minnetlerimi sunmak isterim.

Burada bana geniş bir çalışma imkanı hazırlayan "National Cheng-chi University" Rektörü Liu Chihung'a da çok müteşekkirim.

Hem eski Çince ve hem de tarihimiz ve dilimiz üzerinde geniş bir bilgiye sahip olan Türkolog Prof. Liu En-lin'in birçok yardımlarından dolayı müteşekkirim.

Burada, Çinli olmakla iftihar eden, şahsiyet sahibi Bay Lin Yih-min'den bahsetmek de benim için ayrıca bir borçtur. Yardımları çoktur. Bu kitabın çince yazılarını da yazmak sureti ile beni kendisine minnettar bırakmıştır. Talebem Wu Sun-chi'ye de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Mu-shan (Tai-peı)
27 Nisan 1964

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	III
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER	IX
SOYKÜTÜKLERİ	XII
BİBLİYOGRAFYA	XV
KISALTMALAR VE TRANSKRİPSİYON	XXII
U Y G U R ' L A R	

Tercüme(1): Yüan sheng wu ch'in cheng lu, 73a.....2
Tercüme(2): Yüan-shih, 122, 1a.....10

KÖKTÜRK-UYGURLAR:

Tercüme: Kuei chai wên	Sa-chi-ssu.....54
chi, 11, 3b.....30	Dharma.....56
Bilgä Buqa.....36	Säwinc Togril(烏云...59
Uygurtai.....42	赤篤忽瑤)
Turmas(都爾彌勢).....45	
Qara Buqa.....47	

SÜLMİ'LI UYGURLAR:

Qara Igaç Buyruq(哈刺亦哈赤北魯).....67

BÜYÜK ELÇİ VE YARGIÇ AİLELERİ:

Qara Arslan Uga.....75
Bulad Qaya.....79
Lien Hsi-hsien(Hindü).....86
Lien Hui-shan Qaya.....87

BEŞBALIĞ'LI UYGURLAR:

Mungsuz(孟達思).....92	Kaşmir(Kişmir)(潔賓
Takäcük(鐵哥朮).....99	彌爾).....116
Törä Qaya(脫烈海牙).....106	An-ts'ang(安藏).....120
Arıg Qaya(阿禮海牙).....109	Tien-ts'ang Sha-
Tugan Qaya(土堅海牙).....110	chin Ayguç(天藏沙
Yügrünç Qaya(月舉達	津蒙霞赤).....122
赤海牙).....112	Ta-cheng-tu.....122
Mängü Qaya(忙古海牙).....113	Chia-lu Na-ta-ssu...124
Shou-t'ung Qaya(壽	Arğun Salı(阿魯渾
同海牙).....114	漢理).....128
Baçağçı(八札赤).....115	'Ali' Qaya(阿里海牙).....131

'Alī' Qaya'nın Topçu ları:	
'Alā' al-Dīn.....	142
İsmā'il.....	144

HAMİ'LI UYGURLAR:

T'a-pên(塔本).....	147
------------------	-----

NAİMAN'LI UYGURLAR:

T'a-t'a Tongga(塔塔統阿).....	153
Baq-Qut Tongga Ayguç(八思忽都探花愛忽赤)....	158

QARASAR'LI UYGURLAR:

Şibān(昔班).....	162
----------------	-----

LUQCUN'LU UYGURLAR:

Alçı Buqa(燕赤不花).....	165
----------------------	-----

HOTAN'LI TÜRKLER:

Muhammad(馬合麻).....	168	Ramađān(Tzu-hsing)	
Habaş(哈八石).....	169	(刺馬丹,子行)...	169
		Ramađān(Tö-fang德方)...	171

DIĞER UYGURLAR:

Mängü(mänggü) Tigin(忙- 兀的斤).....	172	Toğrı Yalawaç(朵忽 里牙老瓦赤).....	186
Buyan Toğrı(普顏朮 忽特).....	178	Buyan Tämür(孛顏帖 木兒).....	187
Tanguçi(Tanguçi)(唐 古赤).....	179	Wen-shu-nu(文書奴).....	189
Bulad Tämür(孛羅帖 木兒).....	181	Hsi-li-ha-la.....	190
Mänggilig Tongga(明 里吉阿).....	182	Ch'i-chu(乞住).....	190
Yürüg(k)(月魯哥).....	182	Dharmasri.....	191
Atay(Atai) Toyın(阿 台脫因).....	185		

MÜSLÜMAN UYGURLAR:

'Ubaydallāh(烏伯都剌).....	192	(別里沙, /羅/)...	194
Kao Kē-kung.....	192	'Omar(烏馬兒).....	194
Ting Yeh-fu.....	193	Pien-lu(邊魯).....	194
Bäglig(Bäilük) Şah			

Ala-Bars(阿剌瓦而思).....195	Maḥmūd Yalawaç.....201
Ar Toḡ il(耶爾脫忽瑤).....198	

K A R L U K 'L A R

Arslan Ḥan.....219	Nai-hsien.....239
Tāmūdār.....222	Ch'ou-lü.....240
Daḡman.....223	Qutluḡ.....241
Qaratai(哈剌忒).....227	Sa'dallāh(薩都剌).....242
T'ieh-ma-ch'ih.....229	T'ai Buqa.....243
Termiḡ(達里彌實).....232	Ta-chi-tz'u.....243
Sā'dī(沙的).....234	Hu-lin-ch'ih.....243
Yagan Tigin.....235	Yāsūdārçī(?) (也達 答兒赤).....243
Bayan.....238	

K A N G L I 'L A R

Qumar(古麻里) Ailesi.....245	Tuḡluḡ(q).....263
Aḡan(阿沙) Buqa.....248	Oros(斡羅思).....264
Qanḡlī Toḡta.....249	Ay Bay(1)(愛伯).....267
Tāmūr Taḡ.....250	Ay Bay(2).....268
Taḡ Tāmūr.....251	Tarḡçī(?) (答里赤).....270
Yīsa'ūr(玉樞虎).....251	Mingān.....272
Pu-hu-mu.....257	Qamar(哈瑪兒).....273
	Ting-chu.....274

K I P Ç A K 'L A R

T'u-t'u-ha(Tuq Toqa) (土土哈).....275	Tosun(秃孫).....288
Qutuz(忽都思).....282	K'u-ch'ā Bādūr.....289
Pai Chiang.....284	Bay(Bai) Tāmūr.....290
T'ai Buqa.....285	Kitai(Kātāi)(乞台).....290
Ölcāi Bādūr.....286	Ögödmī(斡可牙).....291

A S 'L A R

Aḡtaçī(阿答赤).....293	Bādūr.....300
Baidar.....294	Şira(失剌) Bādūr.....302
Arslan.....296	Çarig.....302
Yuwaḡ(玉哇失).....298	Nikola.....304
Peter(Petri?) (彼得).....300	

Ö N G Ü T 'L E R

Ala-quş Tigin.....305	Ḥasan Sartaḡtai.....322
-----------------------	-------------------------

Cub Qan(主千罕).....336	Yung-ku(雍古)Ailesi.340
	An-chu-êrh.....342

K A R A H I T A Y ' L I L A R

İsmâ'îl.....345	T'o Mî-la.....351
-----------------	-------------------

M Ü S L Ü M A N L A R

Çagan.....353	Sā'dī.....361
Dawlat Şah(倭剌沙)....354	Calāl al-Dīn.....361
'Abdallah (阿都剌) ..356	Toyın.....362
Şamsī(沙思).....356	San-pao-nu.....362
İhtiyār al-Dīn.....358	Ting Ho-nien.....363
Şaban.....358	Yü Yüan-ting.....364
Camāl al-Dīn.....359	Haccı Hacım(哈只).....365
Naşr al-Dīn.....359	哈心)
Şams al-Dīn.....361	Yakdār(也黑達兒) ..366

SİNO-TURCİCA

SİNO-ARABİCA

İNDEKS

S O Y K Ü T Ü K L E R İ

Soykütüklerimiz, T'u Chi'nin Mêng-wu-êrh ahîh-chi adlı çince kitabına göre yapılmıştır. Bu sebeple aşağıdaki cedvel T'u Chi ile karşılıklı yapılmıştır

TABL.Nr.	Sah.	T'u Chi
1.....Barçuq-art Tigin.....28	154,10a	
2.....Bilgâ Buqa(T mür).....41	154,18a	
3.....Uygurtai.....52	154,18b	
4.....Qara Buqa.....53	154,19a	
5.....Sa-chi-ssu.....58	154,20a	
6.....Sawıñç Toğrı.....65	154,15a	
7.....Qara İgaç Buyruq.....74	154,17b	
8.....Qara Arslan Uğâ.....78	154,17a	
9.....Bulad Qaya.....89	154,20b	
10.....Mungsuz.....98	154,12a	
11.....Tâkâcük.....104	154,28a	
12.....Törâ Qaya.....108	154,27b	
13.....Arıç Qaya.....109	154,27a	
14.....Tügân Qaya.....111	154,26a	
15.....Yügrünç Qaya.....113	154,26b	
16.....Mângü(Mânggü) Qaya.....114	154,33a	
17.....Shou-t'ung Qaya.....115	154,34a	

SOYKÜTÜKLERİ

TABL.Nr.	Sah.	T'u Chi
18.....Baçağçı.....	116	154,34a
19.....Kâşmir(Kişmir).....	119	154,14a
20.....An-tə'ang.....	121	154,27a
21.....Ta-chəng-tu.....	123	154,25b
22.....Chia-lu Na-ta-əsu.....	127	154,25a
23.....Argun Salı.....	130	154,24a
24.....'Alī' Qaya.....	141	154,23a
25.....'Alā' al-dīn.....	143	155,6b
26.....İsmā'il.....	146	155,6a
27.....T'a-pən.....	152	154,52b
28.....Tākācūk.....	152	154,27b
29.....T'a-t'a Tongğa.....	157	154,27b
30.....Şibān.....	164	154,26b
31.....Muhammad.....	168	155,5b
32.....Habaş.....	169	155,6a
33.....Ramaqān(Tzu-hsing).....	169	155,6b
34.....Ramaqān(Tə-fang).....	171	
35.....Māngū(Māngū) Tigin.....	174	154,30b
36.....Buyan Toğrı.....	178	
37.....Tangūçı(Tangūçı).....	181	154,25a
38.....Bulad(Pulad) Tāmūr.....	181	154,29b
39.....Mānggilig Tongğa.....	182	154,33b
40.....Yürüg(Yürük).....	184	154,28b
41.....Atai(Atay) Toyın.....	185	154,29b
42.....Toğrı Yalawaç.....	187	154,34b
43.....Buyan Tāmūr.....	188	154,33b
44.....Wən-shu-nu.....	188	154,30b
45.....Ch'i-chu.....	191	154,33a
46.....'Ubaydallāh.....	193	
47.....Bāğlig Şāh.....	195	155,8a
48.....'Omar.....	195	155,7a
49.....Ala-Bars.....	197	155,5a
50.....Ar Toğrı.....	199	155,4b
51.....Mahmūd Yalawaç.....	217	155,4a
52.....Arelan Han.....	221	154,6a
53.....Tāmūdār.....	222	154,6b
54.....Daşman.....	226	154,7
55.....Qaratai.....	229	154,7b
56.....T'ieh-mai-ch'ih.....	231	154,8a
57.....Termiş.....	233	154,8b
58.....Sā'dī.....	235	154,8b
59.....Yagan Tigin.....	238	154,9a

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

TABL.Nr.	Sah.	T'u Chi
60.....Bayan.....	239	154,9a
61.....Ch'ou-lü.....	240	154,9a
62.....Qutluğ.....	241	154,9b
63A.....Ya-ya.....	254	155,18a
63B.....Hociki.....	255	155,18b
63C.....Inal, Qanlı Toqta.....	255	155,19a
64.....Pu-hu-mu.....	262	155,20b
65.....Tuğluğ.....	264	155,21b
66.....Oros.....	266	155,21b
67.....Ay Bay(1).....	269	155,22a
68.....Ay Bay(2).....	269	
69.....Tariğçi?.....	271	155,22b
70.....Mingan.....	272	155,23a
71.....Qamar.....	274	155,23b
72.....T'u-t'u-ha(Tuq Toqa).....	280-1	155,24a
73.....Qutuz.....	283	155,26b
74.....Pai Chiang.....	284	155,27a
75.....Ölçäi Bädur.....	287	155,27b
76.....Tosun.....	289	155,29a
77.....K'u-ch'ö Bädur.....	289	155,29a
78.....Ögödäi.....	291	
79.....ġtaqi.....	295	155,30a
80.....Arelan.....	297	155,30a
81.....Yuwaş.....	299	155,30b
82.....Peter(Petri?).....	301	155,30b
83.....Bädur.....	301	155,31a
84.....Şira Bädur.....	303	155,31a
85.....Çärig.....	303	155,31a
86.....Nikola.....	304	155,31b
87.....Ala-qur Tigin.....	321	153,46a
88.....Hasan Sartağtai.....	335	155,3a
89.....İsmä'il.....	349	155,1a
90.....T'o Mi-la.....	351	155,1a
91.....Çağan.....	355	155,9a
92.....Dawlat Şah.....	354	155,11a
93.....'Abdallah.....	356	155,7a
94.....Şamsi.....	357	155,7b
95.....İhtiyär al-Din.....	358	155,11a
96.....Şaban.....	359	155,11b
97.....Camal al-Din.....	360	155,11b
98.....Naşr al-Din.....	360	155,11b
99.....Şams al-Din.....	361	155,11b
100.....Şa'di.....	362	155,12a

BĪBLĪYOĞRAFYA

101.....Calāl al-Dīn.....	362	155,12b
102.....Toyin.....	363	155,12b
103.....San-pao-nu.....	363	155,32a
104.....Ting Ho-nien.....	364	
105.....Hāccī Ḥaṣīm.....	366	
106.....Yakdār.....	367	155,7a

B I B L I Y O Ğ R A F Y A

- 1- Bayan tzu-chung ohi(伯顏子中集): Bayan Tzu-chung, YSH, 二廣.
- 2-Ch'ang-shan chên-shih chih(常山貞石志): Ch'ên T'ao(沈濤), 1842.
- 3-Chang Yao-oh'ing chi-hsing ti-li kao-chêng(張耀卿紀行地理攷證): Ting Ch'ien(丁謙), Pêng-lai-hsien..., IV, 2219-2299.
- 4-Chien-yen i-lai ch'ao-yeh tsa-ohi(建炎以來朝野雜記), I-ohi(乙集): Li Hein-ch'uan(李心傳), Shih-yüan ts'ung-shu(適園叢書)'da.
- 5-Ch'ien-ch'ing-t'ang Shu-mu(千頃堂書目): Huang Yü-ohi(黃虞稷), Shih-yüan ts'ung-shu.
- 6-Chih-chêng-chi(至正集): Hsü Yu-jên(許有壬), Ho-nan ohiao-yü tsung-hui shih-yin(河南教育總會石印), 1911.
- 7-Chin-ohiai hao kao(金界壕考), Wang Kuo-wei(王國維), Kuan-t'ang ohi-lin(觀堂集林), II, 15, ss.712-763.
- 8-Chin-shih wai-kuo-ch'uan ti-li kao-chêng(金史外國傳地理攷證): Ting ch'ien, Pêng-lai.., II, ss.1107-1131.
- 9-Chin-sau-chai -i-kao(近思齋逸稿): Hsieh Pailiao-sun(傑百僚遜), Ch'ien-ch'ing-t'ang shu-mu

- ,wai-kuo-lei(外國類),Ming-shih(明詩).
- 10-Cho keng lu(輟耕錄): T'ao Tsung-yih(陶宗儀),
Shih-chia1 shu-chü yin-hsing(世界書局印行),
Tai-pe1,1963.
- 11-Hei Ta shih-lüeh(黑韃事略),Wang Kuo-wei neşri
Mêng-ku-shih liao ssu-chung,ss.465-528.
- 12-Hsi-hu chu-ohi-tz'u(西湖竹枝詞): Ch'en Ts'an
(陳繁),Wu-lin t'sung-p'ien(武林叢編),1888.
- 13-Hsi-shih-ohi ti-li kao-chêng(西使記地理攷證)
Ting Ch'ien,Pêng-lai...,IV,2219-2299.
- 14-Hsi-liao Tu-ch'êng Hu-ssu Kuan-êrh-tu kao(西遼
都城虎思幹耳孛考): Wang Kuo-wei, Kuan-
-t'ang chi-lin,II,14,ss.628-634.
- 15-Hsi-yu-ohi(西遊記): Li Chih-ch'ang(李志常),
Mêng-ku-shih liao ssu-chung,ss.225-430.
- 16-Hsi-yu-lu Ti-li Kao-chêng(西遊錄地理攷證):
Ting Ch'ien,Pêng-lai...,III,ss.1619-1634.
- 17-Hsin Yüan-shih(新元史): K'ê Shao-ming, I-wên
yin-shu-kuan(藝文印書館),Tai-pe1.
- 18-Kuei-chai-wên-chi(圭齋文集): Ou-yang Hsüan (歐
陽玄), Ssu-pu ts'ung-k'an(四部叢刊).
- 19-Mêng-ku kao(蒙古考): Wang Kuo-wei, Kuan-t'ang
chi-lin,II,15,ss.687-712.
- 20-Mêng-ku-shih liao ssu-ohung(蒙古史料四種):
Wang Kuo-wei Tai-pe1,1962.
- 21-Mêng-ku yüan-liu ch'ien-chêng(蒙古原流攷證):
Shen Sêng-chi(沈會植), Hai-jih-lou 1-shu(海日
樓遺書),1932-33.
- 22-Mêng-ku yu-mu-ohi(蒙古游牧記): Chang Mu(張穆)
,Kuo-hsüeh oh1-pên Ts'ung-shu(國學基本叢書)
,1931.
- 23-Mêng Ta pei-lu(蒙韃備錄): Mêng Hung(孟珙),
Mêng-ku-shih liao ssu-chung,ss.431-464.

- 24-Meng-wên Yüan-ch'ao pi-shih pa(蒙文元朝秘史跋): Wang Kuo-wei, Kuan-t'ang chi-lin, II, 16, ss. 765-796.
- 25-Meng-wu-erh Shih-chi(蒙兀兒史記): T'u Chi(屠寄), Tai-pei, 1963.
- 26-Nagü-Bai Shih-lang-chi(霸古柏侍郎集): Nagü-Bai, YSH, 三丙.
- 27-Peng-lai-hsien ti-li-hsüeh Ts'ung-shu(蓬萊軒地理學叢書): Ting Ch'ien(丁謙), Ch'eng-kiang t'u-shu-kuan ts'ung-shu(浙江圖書館叢書), Tai-pei, 1962.
- 28-Sa tien-hsi shih-chi(薩天錫詩集): Sa'dallāh (Sadullah), Ch'ien-ch'ing-t'ang shu-mu, Wai-kuo-lei, Ming-shih.
- 29-Sawing suan-chai-chi(貫雲石酸齋集): Sawing Qaya, YSH, 二丙.
- 30-Shih-tien chi(石田集): Ma Tsu-ch'ang(馬祖常) Yuan-ssu-chia chi(元四家集).
- 31-Shu-yü tao-yüan Kao-ch'ang Wang shih-hsün-peihou(書虞道園高昌王世勣碑後): Wang Kuo-wei, Kuan-t'ang chi-lin, II, 20, ss. 997-8.
- 32-Shui-chu-t'ang-ching-yen-fang(瑞竹堂經驗方): Satilmış (Satmış)(薩德彌實), Wu wên-ch'eng-chi(吳文正集).
- 33-Sung-hsüeh-chai-chi(松雪齋集): Ch'ao Meng-t'iao(趙孟頫), Ssu-pu ts'ung-k'an.
- 34-Ta-ch'üan wên-chi(大全文集): Wang Ch'iu-chien(王秋澗), Ssu-pu ts'ung-k'an.
- 35-Ta-ta kao(韃靼考): Wang Kuo-wei, Kuan-t'ang chi-lin, II, 14, ss. 634-686.
- 36-Tai Buqa ku-peh chi(泰不華顧北集): Tai Buqa (Kıpçak), YSH, 初庚.
- 37-Tao-yüan hsüeh-ku lu(道園學古錄): Yü Chi(虞集), Ssu-pu Ts'ung-k'an.

- 38-Ting Ho-nien chi(丁鶴年集): Ting Ho-nien, YSH,
初年;
39- Wei T'ai-po chi(危太樸集): Wei Ssu(危素).
40-Ya'k'ūb(Jacob) oheng-ch'ing yü-chi(雅琥正卿玉
集): Ya'k'ūb(Jacob), YSH, 二戊.
41-Yeh-lü Chu shuang ch'i tsui yin chi(耶律鑄雙
溪醉隱集); Liao-hai ts'ung-shu(遼海叢書).
42-Yüan-ch'ao ming-ch'ên shih-lüeh(元朝名臣事
略): Su Tien-chüeh(蘇天爵), Wu-ying-tien..ch'u
an-shu(武英殿全書), 1894.
43-Yüan-ch'ao pi-shih(元朝秘史): Yeh Te-hui(葉德
輝), 1908-1909.
44-Yüan-ching-shih ta-tien-t'u ti-li k'ao-cheng(元
經世大典圖地理攷證): Ting Ch'ien, Peng-
lai.., IV, ss.2127-2218.
45-Yüan-fên-fan chu-wang shih-piao(元分藩諸王
世表): Huang Ta-hua(黃大華), Erh-shih-wu-shih
pu-p'ien, 1935.
46- Yüan Hao-wên I-shan wên-chi(元好問達山文
集), Ssu-pu ts'ung-k'an.
47-Yüan Hsi-yü-jên hua-hua kao(元西域人華化考):
Ch'ên Hein-hui(陳新會), Tai-pei, 1962.
48-Yüan Hsi-yü san-fan nien-piao(元西域三藩年
表): Huang Ta-hua, Erh-shih-wu-shih pu-p'ien.
49-Yüan hsing-sheng ch'êng-hsiang ping-chang-chêng-
shih nien-piao(元行省丞相平章政事年表)
Wu T'ing-hsieh(吳廷燮), Erh-shih-wu-shih pu p'ien,
1935.
50-Yüan pi-shih chu(元秘史注), Chien-hsi ta'un-shê
ts'ung-kê(漸西村舍叢刊).
51-Yüan pi-shih shan-ch'uan-ti-ming kao(元秘史山
川地名攷): Shih Shih-chieh(施世杰), 1897.
52-Yüan pi-shih ti-li k'ao-cheng(元秘史地理攷
證): Ting Ch'ien, Peng-lai.., III, 1635-1865; IV,
1861-1987.
53-Yüan shêng-wu ch'in-chêng-lu(元聖武親征錄),

- Wang Kuo-wei neŋri, Meng-ku-shih liao ssu-chung, ss.7-223.
- 54-Yüan shêng-wu oh'in-cheng-lu ti-li k'ao-chêng : Ting Ch'ien, Pêng-lai., IV, ss.2013-2120.
- 55-Yüan-shih(YS, PNP): Ssu-pu ts'ung-k'an.
- 56-Yüan-shih(YS, I-wên): I-wên yin-shu-kuan(藝文印書館), Tai-peí.
- 57-Yüan-shih hsüan(元詩選): Ku Szu-li(顧嗣立), Tai-peí, 1962.
- 58-Yüan-shih hsüan-kuei-chi(元詩選癸集), Hsi Shih-ch'ên(席世臣), Sao-yeh-shan-fang k'an-pên(掃葉山房刊本), 1888.
- 59-Yüan-shih Hsin-pien(元史新編): Wei Yüan(魏源), Shao-yang Wei-shih sheh-wei-t'ang k'an-pên(邵陽魏氏慎微堂刊本), 31.kuan, 1905.
- 60-Yüan-sh lei-p'ien(元史類編): Shao Yüan-ping(邵遠平), Sao-yeh-shan-fang k'an-pên, 1797.
- 61-Yüan-shih shih-tsu piao(元史氏族表): Ch'ien Ta-hsin(錢大昕), Erh-shih-wu-shih pu-p'ien, 1935.
- 62-Yüan-shih wai-i-ch'uan ti-li k'ao-chêng(元史外夷傳地理攷證), Ting Ch'ien, Pêng-lai., II, ss. 1131-1162.
- 63-Yüan-shu(元書): Hui Lien(會原), Ts'êng-i-t'ang k'an-pên(曾瀚堂刊本), 1911.
- 64-Yüan-t'ai Meng Han Sô-mu tai-yü-kao(元代蒙漢色目待遇考): Ch'ên Chieh(陳捷), Shang-wu-yin-shu-kuan(商務印書館), 2.tabí, 1933.
- 65-Yüan-t'ai shê-hui-chiai-chi-chih-tu(元代社會階級制度): Mêng Ssu-ming(蒙思明), Ha-fu yen-ching shê(哈佛燕京社).
- 66-Yüan-tien-chang(元典章), 1908.
- 67-Yüan-tien-chang chiao-pu(元典章校補), Kuo-li Pei-ching Ta-hsüeh yen-chiu(國立北京大學研究), 1931.
- 68-Yüan-tien-chang ohiao-pu shih-li(元典章校補釋例): Ch'ên Yüan(陳垣), Academia Sinica, 1934.
- 69-Yüan t'ung hu-fu pa(元銅虎符跋): Wang Kuo-wei,

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

Kuan-t'ang chi-lin, II, s.913 vd.

70-Yüan-t'ung yüan-nien chin-shih-lu(元統元年進士錄), Erh-shih-wu-shih pu-p'ien, 1935.

71-Yüan wen lei(元文類): Su Tien-chüeh(蘇天爵), Tai-pei, 1962.

BAZI JAPON NEŞRİYATI

- 1-Abe, Takeo, Batı Uygurlarının tarihi hakkında tetkikler(Japonca), Tokyo, 1955.
- 2-Honda, Minobu, Gāzan Khan'ın vergi reformu(Japonca), (北海道大学, 文学部記要), 10, 1961, 89, 127.
- 3- " ", Hui-hui-kuan i-yü(回回館譯語), 北海道大学文学部, Hokkaido Üniversitesi, 1963, ss.222-250.
- 4- Miyazaki, Ichisada, Turfan'da keşfedilen vesikalar daki T'ien-tu(田土) nun mâhiyeti hakkında, Shīrin, 43-3, 1960, ss.144-153(Japonca).
- 5-Mori, Masao, Uygurca bir şarap vs. senedi hakkında, (Japonca), Tōyōgakuho, 42-4, 1960, ss.22-50.
- 6-" ", " ", Uygur alım-satım senetleri hakkında, (Japonca), Tōyōgakuho, 44-2, 1961, s.23 vd.
- 7-" ", " ", Alan-satanlar hakkında, (Japonca), Yūboku shakaishi Tankyū, 9, 1961, ss.1-18.
- 8-" ", " ", "qu(o?)y" ve "öz", (Japonca), Tōyōgakuho, 45-1, 1962.
- 9-Murakami, Masatsugu, Mogollarda "Soyurghal", ıktā'nın menşeleri, Tōyōgakuho, 44-3, 1961, ss.1-35(Jap.).
- 10-Mu ayama, Shichiro, Yüan-ch'ao pi-shih'in mogolcası hakkında(Japonca), Nairiku-Azia no kenkyū, 1955.
- 11-" ", " ", Yüan-ch'ao pi-shih ile Hua-i I-yü arasındaki kronolojik münasebetler(Japonca), Tōhōgaku, 22, 1961, ss.115-130.
- 12-Naiman'lar(乃蠻): Wada hakase koki kinen Tōyōshi ronsō, Tokyo, 1960, ss.151-161(Japonca).
- 13-Saguchi Tōru, Mogol hakimiyetindeki Uyguristan(Japonca), Shigaku Zasshi, 1943, 54, 8-9, ss.785-1013.
- 14-" ", " ", Tangut bölgesindeki feodal Mogol Prensleri(Japonca), S.WADA hakase..., 1951, ss.256-272.
- 15-Yamaguchi, Osama, Bogol ve Haran, Hobun Ronso, 4, 1953.
- 16-" ", " ", Yüan-ch'ao pi-shih tetkiklerine giriş, Rekishigakukenyū, 166, 1953.
- 17-Yamada, Nabuo, Türklerin kutsal yeri Ötüğün Yış(Jap.)

- , Reports of the Liberal Arts Faculty, Shizuoka University, Series A: Human science, Nr.1, 1950, ss.65-74.
- 18-Yamada, Nabuo, Uyгурca Tien-ti pa-yang shen-chou-ching(天地八陽神呪經)(=Sâkiz Yukmâk)'in el yazma bir parçası, Tôyôgakuho, 40-4, 1958, ss. 79-97(Japonca).
- 19-" " " " , Uyğur vesikalarında senet şekilleri , (西域文化研究第六), Osaka, 1963.
- 20-" " " " , The private seal and mark on the Uralic and Altaic Series, ss.254-259.

BAZI BATI VE DOĞU NEŞRİYATI

- 1-Histoire des Mongols et des Tartares par Aboul-Ghâzi Bêhâdour Khan, Publ.et trad.par Baron Degmaison, II, St.Petersburg, 1871-74.
- 2-'Alâ'al-Din 'Ata' Malik Cuwaynî, Tarih-i Cihân Guşâ, London, 1912.
- 3-Barthold, W., Turkestan down to the Mongol invasion, London, 1928.
- 4-Franke, Herbert, Sêng-ge, das Leben eines uigurischen Staatsbeamten, Sinica, XVII, 1942, s.9 vd.
- 5-Mayers, W.F., On the introduction and use of gunpowder and fire arms among the Chinese, Journ. N. China Branch RAS, 1869/70, s.89 vd.
- 6-Pelliot, P., Chrétiens d'Asie Centrale et d'Extrême Orient, T'oung Pao, XV, 1914, ss.623-44.
Pelliot'num diğer eserleri için bk.Kisaltmalar.
- 7-Ramstedt, G.J., Mongolische Briefe aus Idikut-Schâhri bei Turfan, Sitzungsberichte der Königlichen Akad. der Wissenschaften, 1909, XXXII, Phil., -Hist. Classe, s.843 vd.
- 8-Raşîd al-Dîn, : Ilya Nikolaivîç Berezin, Sbornik le topisey, İstoriya Mongolov, soçineniye Raşid-Edna, Trudi Vostochnogo otdeleniya İmp. Arh. obşestva, 1858: T.VII(1861), XIII(1868), XV(1888).
- 9-Serruys, Henry, Some types of names adopted by the Mongols., Monumenta Serica, 17, 1958, ss.353-60.
- 9-Vissière, A., Recherches sur le Musulmans Chinois, Paris, 1911.

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

KISALTMALAR

CH	: Ch'êng-hsi g(丞相).
CS	: Chung-shu(中書).
CS:PCCS	: Chung-shu:Ping-chang-chêng-shih(中書平章正事).
CS:TCCS	: Chung-shu:Ts'an-chih-chêng-shih(中書參知正事).
HCK	: L'Histoire des campagnes de Tohinghize Khan ,P.Pelliot.
HO	: Notes sur l'histoire de l'Horde d'O ,P.Pelliot.
HTSL	: Hei-Ta shih-lüeh.
HYS	: Hsin Yüan-s .
MSC	: Meng-wu-êrh shih-chi.
MTPL	: Meng Ta pei-lu
PCCS	: Ping-chang-chêng-shih(平章正事).
SMY	: Shu-mi-yüan(樞密院).
TC	: Tso-chêng(左丞).
TCCS	: Ts'an-chih-chêng-shih(參知正事).
YCMC	: Yüan-ch'ao ming-ch'ên shih-lu.
YCPS	: Yüan-ch'ao pi-shih.
YCSL	: Yüan-t'ung yüan-nien chin-shih lu.
YFP	: Yüan fên-fan ohu-wang-shih piao.
YHS	: Yüan heing-sheng ch'êng-hsiang ping-chang-chêng-shih nien-piao.
YHYJ	: Yüan hsi-yü-jên hua-hua kao.
YS	: Yüan-shih.
YSWCCL	: Yüan shêng-wu-ch'in-cheng lu.
YSH	: Yüan-shih heüan.
YSHK	: Yüan-shih heüan-kuei-chi.
YSHP	: Yüan-shih hein-p'ien.
YSLP	: Yüan-shih lei-p'ien.
YShu	: Yüan-shu.
YSSTP	: Yüan-shih shih-tsu piao.
YWL	: Yüan wên lei.

TRANSKRİPSİYON

Tr ek ipsiyon meselesini uzun uzun izâh etmeyeceğiz. " C,Ç,Ş " gibi Türk alfabesinin dışındaki harflerin hepsi P . P e l l i o t 'nunkilerle aynıdır.Önsözde de bu konuya ayrıca temas ettik.

KISALTMALARA İLÂVE NOT: Metinde "Hambis" diye geçen kısaltma,Hambis'in Mogol Jeneolojisine ait etüdüdür. Diğer etüdlerini burada bulamadık.

Mogol Çağındaki Uygurlar hakkında Raşīd al-Dīn ve Cuwaynī tarafından da monografyalar yazılmıştır. Fakat Çin kaynaklarındaki bilgiler daha geniş ve daha doğru olarak tertip edilmiştir. Uygurlarla Çingiz arasındaki münasebetler bakımından en önemli kaynağımız şüphesiz ki Yüan sheng wu ch'in cheng lu(YSWCCL) ,73 vd.'dir. Bu eserde olaylar kronolojik olarak sıralanmıştır. İkinci önemli kaynağımız, Uygurların hükmüdar ailesinin son nesillerinden olan Tāmūr Buqa adına yazılan Turfan kitabesidir: (Kao-ch'ang Wang shih-hsün pei 高昌王世勳碑). Bu kitabe, YWL, 26, la 'da neşredilmiştir. Aslı, Tao-yüan hsüeh-ku-lu'dadır. Bu kitabenin aslını bulma çerefi, büyük Çinli bilgin Wang Kuo-wei'e aittir(Kuan-t'ang chi-lin, 20, II, 997). Kitabenin, Uygurların menşesine ait kısmı Cuwaynī ile benzerlik gösterir(Cuwaynī, I, 40-44). YS, 122, la, bu kitabeyi ufak farklarla aynen almıştır. Uygurların Çinlilerle olan münasebetlerini de YSWCCL'den kısaltarak alıp , kitabeyi tamamlamıştır.

Diğer Çin kitapları, D'ohsson'dan istifade ederek İran kaynaklarındaki bilgileri de almışlardır .Fakat mahiyetini anlamadıklarından olayları birbirine karıştırmışlardır. Bu konuda en ciddi çalışma, genç Japon bilgini Prof.Saguchi'nindir.

T e r c ü m e (1)

(Yüan Sheng Wu Ch'in Cheng Lu, 73a)

殺力特二好天勝馬溫能吾四其四力兒物
遂按喜兒葛魯不犬刺不畏之遣亦戮答方
名遣大本丹遣喜賜赤死奔殺先倉心奴實
威先頭帖契料水子都矢將護護牙誠也珍
上上都鄰棄豈得為火流河都鄰海果不奉
閒和亦阿故順洋僕子中石亦亦難護魯使
護議國思名效永為脫脫的護河亦都安達
都求其吉威自日象脫脫兒都斯斤亦達護
亦欲使別帝躬見却乞以也亦於的曰尋都
王監人官望意開率力人涉使戰罪上獻亦
國少二其閒誠雲蓋器四頭者大字事來國
兒國拜達竊通譬當時干其干兒乞乞有其
吾監兒印臣來國後是薛取別吾幹力已使
畏置答厚曰使下而當先遂遣畏蘭蔑其後
春州奴基奏達臨今也兒先與思告以人
已丹不禮入將降而勞札全國至阿來我二貢
已契也我人方便久之馬師兒人官人於班為

- 1 " " 1209 senesinin ilkbaharında¹, Uygur Devletinin Hükûmdarı Iduqqut, Çingiz Han'ın şecaa-tının ününü duyup, Ch'i-tan(Kara Hitay) 'ların Naib-i Hükûmet olarak tayin ettikleri
- 5 Sha-chien² 少監 'i öldürdüler ve (Çingiz Han ile) anlaşmak için zemin aradılar. Çingiz Han, onlardan önce An-li-yeh-pu-nu 按力也 不

10 叔 ve Ta-erh-pai 答兒拜 'dan³ müteşekkil 1
ki kişilik bir elçilik heyetini onların memle-
ketine gönderdi. Iduqut çok sevindi ve bizim
elçileri çok büyük bir hürmetle karşıladı. Ayrıca
kendisinin memurlarından Pieh-chi-ssu⁴ 別吉
思 ile A-lin T'ieh-mu-erh⁵ 阿鄰帖木兒 den
15 müteşekkil iki kişilik bir elçi göndererek şöy-
le maruzatta bulundu⁶:

20 " - Biz, İmparator'un (yani Çingiz Han'ın) şe-
caatini işiterek, Ch'i-tan (Kara Hitay) larla o-
lan eski dostluğumuza son verdik. Size hizmet
etmek istediğimiz bir sırada, ne yazık ki İmpa-
ratorun Elçisi (daha evvel) nâçiz memleketimi-
ze geldiğinden size karşı hürmetimizi göstere-
medik.

25 Sanki bulutlar açılmış da,
Güneşi görmüş gibi;
Buzlar çözülmüş de,
Suyu bulmuş gibi;
Sevindik ve kendimizden geçtik.

30 " Şimdi ve bundan sonra, ordumu bir hizmet-
kârınız ve oğlunuz gibi sevkedip; bir köpek ve
ya at sahibine nasıl elinden geleni yapıyorsa,
(ben de öyle hizmet edeceğim). "

35 " Bu zamanda, Mieh-li-chi (Markit) 蔑力乞
T'o-t'o (Toqta) nın oğlu Huo-tu (Qudu, veya Qudug
tu) 火都, Ch'ih-la-wên (Çila'un) 赤剌溫, Ma-
cha-erh (Macar) ve T'u-hsüeh-kan 完薛干 dan
müteşekkil dört kişi⁷, Toqta'nın bir okla ölme-
sile cesedini (memleketine) geri götüremedikle-

40 rinden yalnızca başını aldılar ve irtiş(也兒
的 石) Nehrini geçerek Uygurlara kaçmak iste
diler. Önce Iduqqut'a Pieh-kar^B 別 干 'ı elçi o
larak gönderdiler. Fakat Iduqqut onunla birlik
te(gelen) dört kişiyi öldürdü.

45 "(Uygurlarla Märkitler arasında) Ch'an⁹ 斬
Nehrinde büyük bir harp oldu. Iduqqut daha ön
ce, kendi memurlarından A-ssu-lan Kuan-ch'i(As
lan Uga) 阿思蘭 轄 乞¹⁰, Po-lo Ti-chin(Bulad
Tigin) 字 羅 的 斤, I-nan Hai-ya(Inan Qaya)
亦 難 海 牙 ve Ts'ang-ch'ih 倉 赤 dan müte
şekkil bir heyet göndererek Märkitlerin bu duru
50 munu Çingiz Han'a haber vermişti. Bunun üzeri
ne Çingiz Han şöyle dedi :

" - Iduqqut'un kalbi hakikaten samimidir ve
bize elinden geleni yapıyor. "

55 "(Uygurların) önce buraya hediye sunmak i-
çin gelmeleri sırasında, (Çingiz Han) An-lu-pu-
-yeh-nu 安 魯 不 也 奴 ile Ta-erh-pan 答 兒
班¹¹ dan müteşekkil iki kişilik elçi heyetini
yeniden onların memleketine gönderdi. Iduqqut
da inciler ve memleketinin kıymetli¹² şeyleri-
60 ni sundu. Ve şöyle maruzatta bulundu :

" - Haşmet maabınız bendenizi himaye ederse
niz, uzaktakiler bunun hepsini işitecekler; ya
kindakiler de görecekler.

65 Elbisenizden artık bir parça
Altın kuşağınızdan bir iplik

çekmemi istirham ediyorum. Ben de Size sadık o
larak dört oğlunuzun altında hizmetle elimden

geleni yapayım. İmparator onun söylediği yuka
rıdaki sözlerden dolayı memnun oldu. Onu piren
70 sesle evlendirdi ve beşinci oğlu yaptı. "

Yukarıdaki metin kısmen bitaraf bir tarih zihniye
ti ile yazı ıtır. Verilen bilgiler tarihlenerek sı
raya konmuş ve geniş olarak anlatılmıştır.

Mogolların Gizli Tarihindeki Uygurlara ait parag
rafı teröme etmeğe lüzum görmüyoruz. Notlarda göste
receğimiz gibi, Mogolların Gizli Tarihi hadiseleri, İ
duqut'un mektup ve hitabını birbirine karıştırmış ;
Çingiz'i bir eşkiya reisi gibi tasvir etmiştir.

Şunu unutmamalıyız ki, Uygurların Mogollara tâbi
oluş sırasında Çingiz henüz daha çok kudretli bir hü
kûmdar olmadığı gibi, Uygurlar gibi mütteliklere de
ihtiyacı vardı. Bu sebeple Uygurlar daha elçi gönder
meden, Çingiz Uygurlara elçi iletmişti. İşte bu tarih
gerçeklerine bakarak Mogolların Gizli tarihinin bir
tarih vesikası olarak kullanılamıyacağını söyleyebi
liriz.

Notlar :

¹YS'de "İlkbahar" sözü yoktur. Kitabe ise bu bölüme hiç almamıştır(YWL,26,2b).

²Sha-chien 少 堅 : ISWCCL ve Bilge Buğa biyog
rafyasında böyle yazılmıştır(YS,124,7a). T'u Chi de
bu eski ve orijinal yazılışı kabul etmiştir(MSC,36,
7a). Hsin Yuan-shih, "Sha-chün 沙 均 " yazıyor(HYS,
116,6a). Ou Yang Hsüan da "Sha-chien" yazar(Kuei Chi
Wen Chi,11,5b). Barthold:Şawkan.

Ragîd(Berezin),I,163: تاسارى; Cuwaynî,I,32 :
ترہای yazarlar. Mahiyeti belli değildir.

³Var. 按力 也不 奴 ; 擦力 也不 奴 ; 按
力 也 奴 dir.
MSC,36,7b; HYS,116,6a : 安魯 不 也 奴 . Bu
yazılışlara bakarak şöyle düşünebiliriz :

a) "An-li-pu 按力 不" = "A l p".

b) "Yeh-nu 也 奴" (< "Yeh-tu 也 妙") = "U t u q".

Rasīd(Berezin, IV, 10): "Alp-Utuq". "Utuq"un mahiyeti belli değildir. Bununla beraber kəl. "Utar", "Utuş", özel ad(Kaag., BA, I, 367).

"D a r b a i" veya "T a r b a i" : Var. 答兒 (YCPS, 238); 答兒拜; 答拜; 答兒班 (YSWCCL, 73a). Cuwaynı: (I, 33). Rasīd(Berezin), I, 163 : "Farbal", "Tatāri". Cuwaynı, I, 33: "Tatāri" رى, لى, لى.

⁴Rasīd(Berezin), IV, 10 : "Boğuş(Büküş)- ? - Ayguçı". Kəl. Türk. "Büküş Buğa"(Uig. Spd., s. 268). "Bögüş"(Uigurica, II, 9, 12). "Bügüş-", "Büküş-"(Kaag., BA, II, 105). Bu ad "Bäkış(Baküş)" olmalıdır

"Bäkış(Baküş)" veya "Bägış(Bägüş?)" de olabilir. Türkçenin ses sistemine göre böyle benzeştirmeler güçtür. Fakat aynı adı Batı kaynakları "Büküş", Çin kaynakları "Bäkış" yazıyor. Bunun bir izah yolu nu bulmak lâzımdır.

"Bäkış(Bägış)" şeklinde diğer adları kaynaklarımızda görebiliyoruz :

"Bäkış(Bägış) Tāmūr 別失帖木兒; 別思鐵木兒 (YShu, 30, 3b).

"Bäkilmiş 別里迷失 (YSSTP, 19).

Bizi destekleyecek başka deliller de vardır. Mesela : "Bäkış-(-Baküş-) dūr(Kaag., BA, II, 105).

⁵Bk. Arın Tāmūr biyografyası: S. 74. Rasīd(Berezin), IV, 10 : " ?? -Tāmūr Tutuq" diyor.

⁶YS, 122, 2a-b bu bahsī YSWCCL'den kısaltarak almıştır. Bu bölüm, Iduqut'un ilk elçileri ile gönderdiği bir mektubun muhtevasıdır.

YCPS, 238: 10, 12b-13a, Iduqut'un 1209 da gönderdiği bu mektup ile, 1211 de Çingiz Han'a karşı Kārulân'de yaptığı hitabı birbirine karıştırmıştır. Bu 1. ikinci hitap için bk. YSWCCL(Terc. 61 vd.).

⁷Rasīd(Berezin), I, 75'e göre, bu Märkit ricālī 6 kişiden ibaretti. Burada ise yalnızca 4 kişinin ismi vardır. Bu adları incelemek konumuz dışındadır. Bu hususta bk. Prof. Saguchi, s. 795. Barthold, Turkestan, s. 361 vd.

⁸ Rasīd (Berezin), I, 75. Prof. Saguchi, s. 795: Ebūgen diyor. Bu okunuş tarzı doğrudur.

⁹ Rasīd (Berezin), IV, 11 : "Cem Mūrān". Kəl. Prof. Saguchi, s. 796. Kəl. keza "Can-Balıg" (Kasg, BA, I, 113).

¹⁰ Rasīd (Berezin), IV, 12: "Arslan *Ugā (< Buğa), Çaruaq Ugā, Palād Tigin, "İnal Qaya, "Tsangçı".

"Ts'ang-ch'ih 倉赤" = Uyg. "Tsangçı", yani hazinedar (Uig. Spd., s. 289).

Kəl. "Ts'ang-ch'ih 藏赤" = Hazinedar (藏事), bk. S. 27 . Keza bk. Qara Arslan Ugā : S. 75 .

¹¹ Kəl. Prof. Saguchi, s. 797.

¹² Gönderilen hediyelerin tetkiki için bk. Prof. Saguchi, s. 797.

YSWCCL'YE GÖRE OLAYLARIN KRONOLOJİSİ

- 1207 : -Yazında, Tangutlara karşı sefer hazırlığı.
-Kırgız elçilerinin gelmesi (YCPS, 239; YS, I, 14a).
- 1208 : -İlk baharında, Tangut sınırına gitmesi.
-Kışında, Toqta ile Küçlüg'ün Kara Hitaylara kaçması (YCPS, 198; YS, I, 14b).
-Toqta'nın ölümü (YCPS, 198; YS, I, 14b).
- 1209 : -Çingiz'in (Uygurlara) 1. ELÇİ HEYETİ (YS, I, 14b).
-Uygurların (Çingiz'e) 1. EL İ HEYETİ.
-Märkitlerin Uygurlara sığınmak istemeleri.
-Uygurların (Çingiz'e) 2. ELÇİ HEYETİ.
-Ch'an Nehrindeki Uygur-Märkit harbi.
-Çingiz'in Uygurları takdir eden sözleri.
-Çingiz'in (Uygurlara) 2. ELÇİ HEYETİ.
-Uygurların (Çingiz'e) 3. ELÇİ HEYETİ. Çingiz'e kıymetli hediyelerin sunulması.
- 1210 : - in iz'in Tangut Seferi.
- 1211 : -İlk baharında (YS, I, 15a; MSC, 3, 9b), Ocak ayında, Iduqut'un Kärülän'de Çingiz Han'ı ziyaret etmesi ve hitapta bulunması (Terc. 61 vd.). Ve evlendirilmesi.

Görülüyor ki YSWCCL, Mogolların Gizli Tarihi'ne nazaran çok daha iyi bir kaynaktır.

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

	YSWCCL	YS,122	YS,1	Raşid	Cuwaynı	YCPS	MSC
1209	1.Mogol Elçisi An-lu-pı Yeh-nu, Tarbai	1.Mogol Elçisi	Uygur ların tâbi oluşu	1.Mogol Elçisi Alp-U tuq,Dar bai	1.Uygu Elçisi		1.Mogol Elçisi
1209	1.Uygur Elçisi Bakiş,A rın Ta mür	Iduqqut 'un mek tubu.		1.Uygur Elçisi Bürke ? Ayguç ? Tämür Tutuq		Atkı rah(Ku gız) Darbai I.Mog. elçisi	1.Uyg. Elçisi
1209	2.Uygur Elçisi Arslan Ügä, Bulad Tigin, Inan Qaya, Tsangçı	2.Uygur Elçisi Ad yok.		2.Uygur Elçisi Arslan Ügä, Çaruq Ügä, Pulad Tigin, Inal Qaya, Tsangçı			? ?
1211	Iduqqut 'un Ka rulân'e gelişi	Iduqqut 'un gelişi	Iduq qut' un gel.		Iduqqut 'un gelişi	Geliş	" "
1211	Hitabe	Hitabe	Hitap yok		Hitap yok	Hitap	" "
1211	Evlenme	Evlenme		Evlenme	Evlen me	Evlen me	" "

Yukarıdaki kaynakların karşılaştırılmasına ilâve olarak halledilemeyen bir Uygur elçilik heyetini de inceleyelim. Cuwaynı,I,33'e göre,Qutalmış Qaya قۇتالمش قاي

قاجا, Ömer Oğul عمر اوغل, Tarbai تارباي veya Tatarı Çingiz Han'a giden ilk elçilerdendi. Rasid (Berezin), I, 163 'de de bu elçilerin adı geçer.

"Qutalmış" (Bk. Kagg., BA, II, 121). "Qaya قيا" Var. قيا 'dır. Belki bu variant "Qita, Qitai" olabilir.

" عمر " = Ar. "Omar" olabilir. Belki müslümandı. Rasid ve Cuwayni'ye göre bu heyet, ilk elçilik heyeti idi. Fakat bu kaynakların verdikleri haberlere uymamaktadır. Şimdilik bir hal çaresi bulamadık.

UYGUR VE KIRGIZ ELÇİLERİ

YCPS, 238, "Atkırab (Atkırab)" ve "Darbai" adlı iki Uygur elçisinden bahseder. YSWCCL, 72a, Kırgızlardan şöyle bahseder :

乞力吉思部其長幹羅思亦難及阿里替也
兒野牒亦納里部亦遣亦力哥帖本兒阿忒
黑拉二人...

"Kırgız Kabilesinin reislerinden Oros Inan (幹羅思亦難) ile, A-li-ti-yeh-erh (?) 阿里替也兒, *Yeti Inal (野牒亦納里) ın kabileleri de *İlig Tāmūr (亦力哥帖本兒) ile Atkırab (阿忒黑拉) dan ibaret iki kişilik bir elçi heyeti gönderdiler."

YCPS, 239: Yedi Inal (也迪亦納勒), Aldı'er (?) (阿勒迪額兒), Or (veya Ör) Bäg *Tigin (幹列別克的) diyor. Mongolistler için farkında değildir. Mongolistler masalla meşguller.

Rasid, elçilere "Arığ Tāmūr" ve "Atkırab" diyor. Bu yük Çin bilgini T'u Chi, daha geçen asırda Uygur elçisi Arın Tāmūr'le bu Arığ Tāmūr'un aynı şahıs olabileceğini söylemişti (MSC, 36, 7a).

YCPS'nin "Atkırab" ı bir Uygur elçisi olarak göstermesi ve Rasid'in Kırgız ve Uygur elçilerini birbirine karıştırmış olması ihtimali, bizi bu bahsi yazmağa mecbur etti. "Atkırab" bir Kırgız elçisidir.

"Darbai" ise 1. Mogol elçi heyeti ile Uygurlara giden ve Uygur elçileri ile tekrar Çingiz Han'a dönen Mogol elçisidir.

T e r c ü m e (2)

(YS,122,1a)

- 1 " Pa-ərh-chu¹ A-ərh-t'ə Tı-chin (Barçuq-art Tigin) 已而术阿而式的斤 Iduqqu¹ dur. "Iduqqu¹" demek, Kao-chang(Turfan) Devle-
tinin Hükümdarının ünvanıdır. Eskiden beri on-
5 ların ataları Uygurların(畏兀兒) yerinde o-
tururlardı². (Bu bölgede) Ho-lın(Qara-Qorum)和
林 adlı bir dağ vardı. Bu dağdan iki nehir çı-
kıyordu.(Onlardan birisine) T'u-hu-la(Tuğla) 朮
忽剌 ve diğerine de Heieh-ling-ko(Sälängä) 薛
10 靈哥 derlerdi. Bir gece, bu iki nehir ara-
sındaki bir ağaç üzerine ilâhî bir ışık indi.
Halk⁴ onu gördü ve ağacı beklediler. Ondan son-
ra, (ağaçta) tıpkı bir gebe kadının çocuğa kal-
dığı gibi bir şişkinlik meydana geldi. Bu ışık
15 her gün görölmeğe başladı. Dokuz ay ve on gün
geçtikten sonra, ağaçtaki bu şişkinlik çatladı.
Tıpkı yeryüzündeki insanlar gibi beş çocuk do-
ğurdu. En küçük olanının adı Pu-ko⁵ Han(Böğü⁶
Qan) 不可罕 idi. Çok kudretli idi.Tebassını
20 çok iyi idare edebiliyor ve ayrıca ziraat işle-
ri ile de meşgul oluyordu. (Uygurların) reisi
oldu. (Kendisinden) sonra gelen 30 dan fazla
nesli de hep (Uygurlara) reislik yaptılar.
" Yü-lun Tı-ohin 孛倫的斤 tahta çıktı
25 ğı zaman, Çin'deki T'ang Sülâlesi ile harpler
yaptı. Halkını biraz rahata kavuşturmak maks-
adı ile Çinlilerden (kız alarak) akrabalık kur-

- du. Ordusunu harpten çekti.(Yü-lun) Tigin'in
 30 oğlu Ko-li⁷ 葛 勵 ile Çinli Pirenses Chin-lien
 金 蓮 evlendirildi.(Pirenses), Qara-Qorum'da
 ki Pieh-li Po-li Ta⁸ 別 力 波 力 答 (adlı yer
 de) oturuyordu. Bu sözün manası, "Hatun'un o-
 turduğu dağ" demektir. Bu dağa da, T'ien-ko-li
 35 -yü Ta-ha⁹ 天 哥 里 子 答 哈 adı verilirdi.
 Manası, "Gök Ervahının Dağı"(天 靈 山) demek
 tir. Onun güneyinde kayalık bir dağ daha var-
 dır. Adı, Hu-li Ta-ha¹⁰ (Qutluğ Tağ) 胡 力 答
 哈 'dır. Onun da manası, "İyi Tâlih, veya Saa-
 40 det"(福 山) Dağı demektir.
 " (Çin'de hüküm süren) T'ang Sülâlesinin el
 çisi yanında dış memleketler hakkında bilgi e-
 dinen müşavirleri(相 地) olduğu halde Uygur
 Ülkesine gelince, (yanındakilere) şöyle dedi:
 45 " - Qara-Qorum'un kudret ve zenginliği , bu
 dağ ile ilgilidir. Biz niçin bu dağı yok edip
 bu devleti zayıflatmıyoruz ? " (Bunun üzerine)
 hep birlikte (Uygur Hükümdarı) Tigin'e dediler
 ki :
 50 " - Eğer siz Çinli Pirensesle evlenirseniz,
 (Biz de) sizden bazı yardımlarınızı isteyece-
 ğiz. Olmaz mı ? İyi Tâlih Dağının taşları si-
 sin muhterem memleketinizde kullanılmamaktadır.
 Çinliler, bu konuda Tigin ile anlaştılar. Fa-
 55 kat taşlar çok büyüktü ve onları (yerinden kal-
 kaldırarak) taşımak (çok güçtü). Bunun için de
 taşlara ateş verip yaktılar ve üzerine asid dö-
 kerek küçük parçalara ayırdılar ve sonra da a

lıp gittiler.

- 60 " Az zaman sonra kuşlar ve hayvanlar bağır-
mağa başladılar. Yü-lun Tigin de 15 gün içinde
öldü. (Memleketin başına) her türlü felâket ge-
lip, halk rahat bir gün görmedi. (Yülun Tigin'
in) yerine geçen hükûmdarlar da arka arkaya ü-
65 lûnoe, (Uygurlar) Chiao-chou(Turfan) 交州 'a
göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Chiao-chou'
un diğer adı da Huo-chou(Khoço) 火州 'dur. Beg
balığ bölgesini de kontrolleri altında bulundu-
ruyorlardı. Onların memleketleri kuzeyde, A-chu
70 阿朮 Mehrine¹¹ kadar uzanıyordu. Güneyde kom-
şuları ise Chiu-ch'uan¹² 酒泉 'dı. Doğuda Wu-
-tun(Khotan) 兀敦 ve Chia-shih-ha(Kaşgar) 甲
石哈 vardı. (Uygurlar) bu yerde 970 yıldan
fazla¹³ oturdular.
- 75 " Barçuq-art Tigin zamanına gelince¹⁴, o za-
manda (Uygurlar) Ch'i-tan(Kara Hitay)lara tâbi
idiler. 1209 senelerinde Çingiz Han, Kuzey Böl-
gelerinde kuvvetlenmeğe ve yükselmeğe başlayın-
ca, Kara Hitayların Nâib-i Hükûmetini ve diğer
80 lerini öldürdüler ve memurları Çingiz Han'a ge-
lerek tâbi olmak istediler. (Onlar) daha yola
çıkmadan, Çingiz Han (Uygurlara) bir elçi gön-
derdi. Elçiler (Uygurlara) gelince , onların
memleketinin Iduqut'u çok sevindi ve derhal
85 bir elçi heyeti göndererek (Çingiz Han'a) şöy-
le dedi :

" - Bendeniz, İmparatorun(yani Çingiz Han'
ın) şecâat ve fâziletini işittim.Önce Kara Hı

90 taylarla bir dostluk kurmuştum. Size sadakatimi arzedeceğimi düşünmemiştim. Gögün(yani İmparator Çingiz Han'ın) elçileri benim nâçiz Memleketime vasıl oldu. Bu sebeple şimdi ve gelecekte sizin bir tâbiniz olarak, ordum ve halkım ile sizi takip edeceğim. "

95 Çingiz Han bu zamanda, Ta-yang Qagan¹⁵ 大陽可汗'a taarruz ederek, onun oğlu T'o-t'o(Toqta) 朮脫 'yı öldürdü. Toqta'nın¹⁶ Ta-tu¹⁷ 大都, Ch'i-la-wên(Qudu Cila'un) 赤剌溫, Ma-cha-erh(Macar) 馬札兒 ve T'u-hsieh¹⁸ 朮薛, on
100 dört kişilik mâiyetleri ile birlikte, (babalarının) cesedini almak istediler. Ancak, (cesedin) başını alarak İrtiş Nehrini geçtiler ve Iduqut'a iltica etmek istediler. Daha önce Uygurlar bir elçi gönderdiler. Fakat Iduqut, (elçi
105 yi) dört adamı ile birlikte öldürdü. (Bunun üzerine) Ch'an¹⁹ 朮安 Nehrinde büyük bir harp oldu. Iduqut kendi Başvekilini²⁰ (國相) durumu (Çingiz Han'a) bildirmek için gönderdi. (Çingiz Han) yeni bir elçi göndererek (Iduqut'un) gelmesini ve kendisine altın ve diğer kıymetli he
110 diyeler sunmasını emretti²¹.

" 1211 senesinde²², (Iduqut), Çingiz Han'ı Ch'ieh-lu-lien(Karulan) 怯烈連 Nehrinde²³ ziyaret etti ve ona hürmetle şunları söyledi:

115 " - Eger beni bir tebaanız olarak kabul ederseniz, dört oğlunuzun arkasında daima sizleri takip edeceğim. Köpek ve atlar efendilerine nasıl hizmet ederse, ben de öyle yapacağım²⁴. "

" (Iduqqut'un) bu konuşması Çingiz Han'ın
120 hoşuna gitti. Onu Pirenses Yeh-li An-tun²⁵ 也
立安敦 ile evlendirdi. (Ayrıca) onu kendi
ogullarının arasına koydu.

" (Çingiz Han'la) birlikte, Han Mien-li Suo
-tan(Han Melik Sultan) 罕勉力鎖澤 ve Hui
125 -hui(Müslüman) 回回 'lara karşı yapılan Sefer
lerine kendi Uygur Tümen'i(部曲萬人) ile
birlikte (Çingiz Han'a) refakat etti.Başlangıç
ta ordunun disiplini iyi kurulmuş olduğundan
daimi olarak zafer elde edildi.

" (Iduqqut) Çingiz Han'ın Ni-sha-pu-li(Nişa
bur²⁶) 你沙卜里 ve Ho-hsi²⁷ 可西 Seferin
de refakat etti. İştirâk ettiği harplerin he
men hepsinde büyük başarılar kazandı ve öldü.

" Yerine oğlu Yügrünç Tigin(王古倫赤的
135 斤) geçti. Yügrünç Tigin de öldü. Yerine oğlu
馬木剌的斤 Ma-mu-la(?) Tigin geçti. O
T'an-ma²⁸ 探馬 Ordusunun Tümen Kumandanı²⁹ 1-
di. Mönggä Han ile birlikte, Sunglara karşı ya
pılan seferde Ho-chou³⁰ 合州 Şehrinde harple
140 re iştirâk etti ve Tiao-yü³¹ 釣魚 Dagına da ta
arruz etti. Başarı kazandı. Ondan sonra (Uygur
ların Başkenti) Khoço Şehrine döndü.Sonra öldü.

" 1266 senesinde, Qubilai Han, (Ma-mu-la Ti
gin'in) oğlu Huo-ch'ih-ha-erh Ti-chin (Qoçqar
145 Tigin) 火赤哈兒的斤 'e babasının yeri
ne Iduqqut olarak geçmesini emretti. O zamanda
Qaidu ve Tamüdar(海都,帖木迭兒) in is
yanı sebebi ile, Uygurlar büyük bir huzursuz

150 luk içinde kalarak etrafa dağıldılar. Qubilai Han, dağılan Uygurları toplayıp, onlara bakması için emretti. Yakınlarında bulunan Mogol Pirenslikleri kendilerinin sınırlarına kaçmış olan (Uygurları) geriye gönderdiler. Bu suretle 20 sene içinde, Uygurlar yeniden nizam eokuldular.

" Tu-wa Pu-ssu-pa 都哇十思巴 ve diğerleri³¹ 200.000 kişiden fazla bir ordu eevkede rek Khoço'yu kuşatıp ve küstah bir sesle şöyle dediler :

160 " - A-chih-ohi Ao-lu-chih³² 阿只吉奥朵只. 'in 300.000 den fazla kişilik orduları bura dadır. Siz, bize mukavemet edebilir misiniz ? Bir tek şehirle³³ siz buna nasıl cesaret edebiliyorsunuz ? Benim sıvri uçlu mızrağuma nasıl karşı gelebiliyorsunuz ? "

" Iduqqut da onlara şöyle cevap verdi :

170 " - Benim bildiğime göre, sadık bir tebaa i ki hükümdara hizmet edemez. Ben aileme ait olan bu şehirde doğdum. Ölürsem mezarım gene bu şehir olacaktır. Size teslim olmayacağım. "

"(Duwa, Khoço Şehrini) 6 aydan fazla kuşattı. Fakat zaptedemedi. Bir okun ucuna bir mektup ilıştırirerek onu şehrin içine attı. Bu (mektupta) şöyle yazılmıştı :

175 " - Ben de Çingiz Han'ın nesillerinden birisiyim. Niçin bana tâbi olmuyorsunuz ? Sizin atanız³⁴ bizim bir pirensesimizle evlenmişti. Eğer siz de bana bir kız verirsiniz, ordumu ge

ye çekeceğim. Aksi halde size durmadan taarruz
180 edeceğim."

" (Khoço Şehrindeki halkın) bu sırada arala
rında münakaşa çıktı ve şöyle dediler :

" - Şehirde yiyecek bitmek üzeredir. (Yiye
ceğin bitmesi ile) kuvvetimiz de sona erecektir.

185 Duwa durmaktan taarruzuna devam ederse, her şey
böylece bitmiş olacaktır. " Bunun üzerine Iduq
qut da şöyle dedi :

" - Ben bir kız için, kendi tebaanın arzusu
nu nasıl nazarı itibare almayabilirim ? Ben ni
190 hayet kızımı verebilir ve bir daha da onu gör
meyebilirim. " Iduqut'un kızı Yeh-li İ-hai-mi
-shih Pieh-chi³⁵ 也立亦黑達失別吉 'i a

lip bir şey üzerine oturtular ve iple kale du
varının dışına indirdiler. (Duwa) kızı aldı ve

195 gitti. Ondan sonra (Iduqut, Qubilai Han'ın) sa
rayına gitti. Qubilai Han çok sevindi ve ona,
başarısından dolayı bir çok kıymetli hediyeler
verdi. Ayrıca da onu Ting-teung'un³⁶ kızı Pa-

200 pa-ha-erh 巴 巴 哈 兒 ile evlendirdi. (Harp -
ler dolayısı ile). perişan olan halkına ihtimam
etmesi için 100.000 akçe verdi. Iduqut, Khoço
Şehrinin müdafaası için tekrar geriye döndü. Ve

Khoço'nun güneyindeki Ha-mi-li³⁷ 哈 密 力 'nin
(yakınlarında) karargâh kurdu. Ordusu çok zayıf

205 lamıştı. Bu sırada Kuzey bölgelerin ordusu³⁸ a
ni olarak geldi ve büyük bir harp başladı. Fa
kat Iduqut'un kuvveti sona erdi ve öldü.

" Oglu Niu-lin Ti-ohin 紐 林 的 斤 çok genç

210 ti. (Qubilai Han'a) bir mektup yazdı ve Kuzey Ordusuna taarruz ederek babasının intikamının hesabının sorulması için kendisine bir takviye kuvveti gönderilmesini istedi. Qubilai Han onun bu fikrini beğendi ve 10.000 altın akçenin gönderilmesini emretti. Ayrıca da Ögöddai Han'ın büyük kızı Pirenses Pu-lu-han ile evlendirdi. Fakat Pirenses öldü. Qubilai Han yeniden, kendi kız kardeşi Pa-pu-ch'a 八 卜 乂 ile evlendirdi. Ayrıca Büyük Mogol Ordusunun (Kuzeyde isyan eden Pirenselere karşı) Ho-hsi'den harekete geçmesini ve bütün generallerin harbe iştirak etmesini emretti. Fakat ordular Yung-ch'ang³⁹ 永 昌 Şehrinde kaldılar. Çünkü Tibette T'o-su-ma'da isyan olmuştu. Qubilai Han bunun üzerine, Haesa Tümen'i ile birlikte bir kaç tümen'in Tibet Hsüan-wei-ssu'nu müdafaa etmesini emretti. İmparator'un kudreti, fâzileti ile doğruluğu sayesinde, haydutlardan hiç bir eser kalmadı. Halk sükûnete kavuştu.

230 " Wu-tsung(1308-1312), ona geriye, kendi memleketine dönerek Iduqqut olmasını emretti. Bir altın mühür hediye etti. Ayrıca Hsi-hu-ssu(西 湖 司) memuriyeti ile kendi ordusunu idare etmesini emretti.

235 " Jen-tsung(1312-1321), (Iduqqut'un) menşei nin asil olduğunu nazarı itibare alarak ona yeni bir ünvan, yani "Kao-ch'ang-wang 高 昌 王" (= Turfan Pirensi) Ünvanını verdi. Ayrıca kendisine Wang-ch'uan 王 昌 Memuriyetinde kullan

240 ması için bir altın mühür verildi. Onun Pirens
lik Mührü bütün Çin'de muteber olacaktı. Iduq
qut Mührü ise Uygurların sınırları içinde kul
lanılacaktı.

" Pa-pu-ch'a Pirenses öldü ve (Iduqqut'a)ye
niden An-hsi 安喜 Pirensinin kızı, Pirenses Wu
245 -la-ohên verildi. (Bundan sonra) Khoço'da ordu
sunun başına geçti ve bu şehri yeniden kurdu.
Nihayet 1318 senesinde öldü.

" İki oğlu vardı : Büyüğünün adı, Tāmūr Buqa
(帖木兒補化). Küçüğününki ise Chien-chi 鐵
250 吉 idi. Her ikisi de Pirenses Pa-pu-ch'a 'dan
doğmuşlardı.

" Tāmūr Buqa, 1297-1308 seneleri arasında ,
Veliaht Kōdōn (窩闊台) Un torunu Tu-erh-chih-
ssu-man ile evlendirildi. 1308-1312 seneleri a
255 rasında, babası ile beraber (Peking'deki Mogol)
Sarayına geldi. Sarayın Muhafız Kıt'asında kal
dı. Doğu Sarayında, İmparator'un Annesinin ya
nında hizmet gördü. Ona Chung-fên Ta-fu ünvanı
verildi. Ta Tu-hu 大都護 işlerine de reis
260 lik etti. Tzu-shan Ta-fu vazifesini de yaptığı
için Kung-ch'ang vs. gibi yerlerde Baş Daruğa
çı oldu. Babasının ölümü dolayısı ile yerinden
ayrılarak Yung-ch'ang' a gitti. Kendi Daruğaçı
lığını amcası Ch'in-ch'a-t'ai (Qıpçaqtai) 欽察
265 台 'a vermek istedi. Fakat amcası kabul etmedi.
(Babasının yerine) kendisi Iduqqut ve " Turfan
Pirensi" oldu. 1321 ve 1324 seneleri arasında,
kendi ordusu ile birlikte Kan-su Eyâletindeki

(Mogol) Ordularını da idare etti.

270 " 1324-1328 seneleri arasında İmparator ona , Kōnçak(寬 徹) Buqa, Mai-nu 買 奴 ve Gür(古 兒) 'e Hsiang-yang Eyâletini taksim etti. Ve müste reken idare etmelerini emretti. Az sonra PCCS' likle Hu-kuang Eyâletine tâyin edildi.

275 " Wên-tsung'un emri ile Saraya gelip istira hat etmesi ve Sarayın içindeki karışıklıkları bastırmak sureti ile gelmesi emredildi. Bu sıra da Hu-kuang Eyâletinin Tao-ch'êng Dairesindeki bazı kıskançlıklar dolayısı ile idareyi bozan ların öldürülmesi İmparator tarafından emredil di. Fakat Tāmūr Buqa buna itiraz ederek şöyle dedi :

280 " - Bu emirde bazı hatalar olsa gerek. Biz, insanları öldürmemeliyiz. Biz, İmparator'un ba 285 şışlayıcılığına hayran olmalıyız ! .. "

Yüan-shih'in bundan sonraki metninde, Türk Tarihi bakımından bir önemi olmayan bir çok ünvanlardan bah sedilir. Bunların tercümesinde bir fayda görmüyoruz. Bu kısmın kısaca hülsesi şudur :

Uygur Iduqut'larının Turfan'daki nüfuzları azalmıştı. Çin'deki Mogol İmparatorluğunun yüksek memuri yetlerini Iduqut'luğa tercih ediyorlardı. 1330 sene sinde Iduqut'luk ve "Turfan Pirensi" ünvanı Tāmūr Bu qa'nın kardeşi Chien-chi'ye geçti. Tāmūr Buqa yüksek bir Mogol Memuriyeti olan CS:TCH olunca, Iduqutlugu kardeşine bıraktı(HYS,116,9a). Bundan sonra Toqta 1 le Tāmūr Buqa arasında büyük bir rekabet başladı. Bu sebepten dolayı T'ai-p'ing-nu, 1331 de Chien-chi'nin yerine geçti(HYS,116,9b).

Hein Yüan-shih'e göre, bundan sonraki Iduqut'lar şunlardır :

1) Yueh-lu Tāmūr(月 魯 帖 木 兒); 2) Sängä(?)(桑 哥); 3) Dorci Tigin(朵 兒 只 的 斤); 4) Bayan Buqa

Tigin(伯顏不花的斤). HYS aldanmıştır. Bu liste, bir Iduqqut listesi değildir.

T'u Chi'ye göre, Yüeh-lu Tämür 1343 senesinde Iduqqut olmuştur. Gene aynı yazara göre, Buddhasrı ile Sängä de Iduqqut'luk yapmışlardı. Fakat Iduqqut oluşlarının tarihi belli değildir.

Buddhasrı'nın oğlu Ho-shang 和賞, en son Uygur Iduqqut'u idi. Ming Sülâlesinin kurucularına teslim olarak bu suretle Iduqqut'luk müessesesi tarihte nihayete ermişti(MSC,154,10b).

Notlar :

¹YS: "Mu 木" yazıyor. Doğrusu "Chu 木" dur. Nokta unutulmuştur.

²"Wei-wu-êrh(Uygur)畏兀兒" tabiri daha ziyade Turfan Uygurları için kullanılırdı.

³"Tuğa", TS:獨樂河 veya獨邏河. Salanga: TS: 婆陵, 仙娥河. Ou Yang Hsüan: 僕牽傑河.

⁴Çince tabirleri kelime kelime tercüme etmekten se, genel anlamı ile yazması uygun bulduk.

⁵Ou Yang Hsüan : 善 翰, Cuwaynî, I, 44: 善翰. Buna benzer özel adlar da vardır.

⁶"Böğü", ustad Pelliot'nun buluşudur. Harezmşah Umerasından birinin adı da Buqu Han(朮赤)dır : Cuwaynî, II, 185, 186.

⁷Şunu unutmamak lâzımdır ki bu bir efsanedir. Bu radaki adları tarih kaynakları ile karşılaştırmak ve kat'i neticelere varmak hem güç ve hem de tehlikelidir. Bununla beraber bazı tecrübeler de apılmıştır:

Wang Kuo-wei: "Yü-lun Tigin" = TS: 護翰(*/翰) diyor. "Ko-li" = TS: 骨力裴羅dır(Ting Pên Kuan T'ang Chi Lin, II, s.998).

Bu metne göre, Yü-lun Tigin Orhun'daki Uygurların son hükümdarlarından. Yukarıda adı geçen Uygurlar ise, bu devletin kurucuları idiler.

T'u Chi'ye göre, Yü-lun Tigin= 保義可汗; Ko-li= 崇德可汗 idi(MSC, 36, 5b-6a).

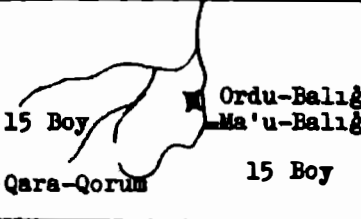
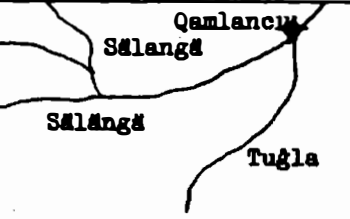
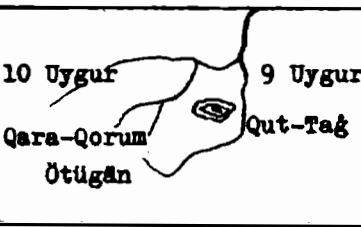
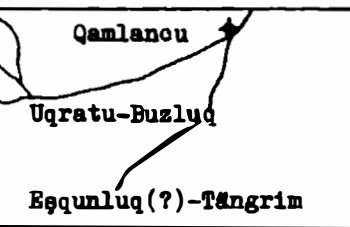
Görülüyor ki bu birleştirmeler nihayet bir tahmin ve birleştirmeden ibarettir.

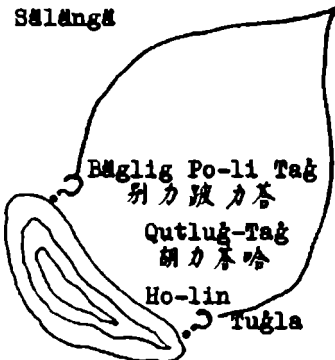
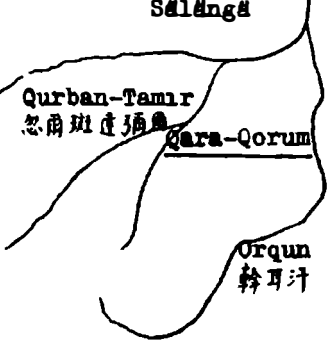
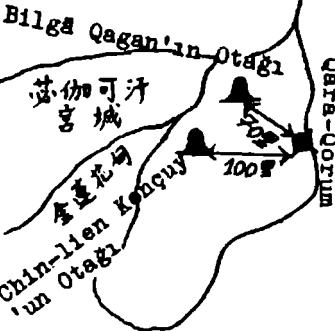
Wang Kuo-wei'ye göre, "Chin-lien Qonçuy= 寧國公主" dur (Aynı eser, aynı yer). T'u Chi, 太和公主 idi (MSC, 36, 6a). Bir tahminden ibarettir.

⁸ "Bağlı(g) Po-li(?) Ta(g)" olabilir. Cuwaynî ve Raşid al-Din'de bu dağdan bahsedilmiyor.

Bu dağdaki şehre Çin kaynakları "可敦城", yani "Hatun Şehri" adını verirler.

Cuwaynî, I, s. 44 vd.'de Uygurların başkenti Ordu-Balığ ile Mogolların başkenti "Ma'u-Balığ", aynı şehirlerdir. Ma'u-Balığ, Ordu-Balığ'ın yerine yapılmıştır. Bu gerçeğe uygun değildir. Cuwaynî, Qut-Tağ'dan bahsetmeden yalnızca Qara-Qorum'u geniş olarak işler. Orhun'un Qara-Qorum'dan çıktığına dair kayıtlar doğrudur. 30 Çay ve bu çayların kenarında yaşayan iki gruptan müteşekkil 30 Kabile yalnız bu kaynakta geçer. Tuğla ve Selenga Nehirleri hakkındaki fikirleri de doğrudur. Kaynaklardaki bilgileri haritalarla karşılaştıralım:

Cuwaynî, I, 39-40	Cuwaynî, I, 40
	
Raşid al-Din, I, 161.	Raşid al-Din, I, 161 vd.
	

Yüan-shih	Ou Yang Hsüan
Sälängä Bäglig Po-li Tağ 別力波力答 Qutluğ-Tağ 胡力答哈 Ho-lin Tuğla	Sälängä Qurban-Tamır 忽爾班達彌爾 Qara-Qorum Orqun 鄂爾坤
I T'ung Chih	Yeh-lü Chu Shuang Ch'i Tsui Yin chi
Hang-ai Shan (杭愛山) Hang-ai Shan 杭愛山 Tamır 塔米爾 Qara-Qorum Orqun 鄂爾坤	Bilgä Qagan'ın Otağı (必勒可汗宮城) Bilgä Qagan'ın Otağı 必勒可汗宮城 Chin-lien Kengüy 'un Otağı Qara-Qorum 100里

Raṣīd(Berezin),I,161 ise daha ziyade Qut Tağ'a önem verir. Cuwaynī gibi bir çok nehirlerden ve bu nehirlerin kıyılarında oturan 9 ve 10 Uyğurlardan bahis açar. Sonra birden bire kaynağını değiştirip Üç Nehirden bahseder. Bu kaydı, Ou Yang Hsüan'ın verdiği bilgilere uyar.

Raşid'de "Qamlāncū قملانجو bir nehir adı olarak geçer. Bu bölgede 15 kavim varmış. Halbuki Cuwaynî'de Qamlāncū, Sālāngā ve Tuğla Nehirlerinin arasın da bir yer idi. Kaşgarlı Mahmud'a göre "Qamlāncū", 1 ki nehir arasındaki bir kasabanın adıdır(Kaşg., BA, III, 242). Raşid'e göre, 10 Boyun bulunduğu suyun adı da "Otūgān? = توكان, kir(Raşid, I, s.161).

YS, 122, la'ya göre, Tuğla ve Sālāngā Nehirleri Ho-lin(Qara-Qorum) dan çıkar. Bu doğru değildir. YS, bu efsaneyi anlattıktan sonra, Qara Qorum ve eski Uygur başkentinin yöresini tarife bağlar(Bk.Tero.35). Pirensesin oturduğu dağ, "Hatun Şehri(可敦城)"olmalıdır. "Qutluğ Tağ" da Raşid'in"Qut Tağ"ı ile aynı olabilir.

Ou Yang Hsüan, Kuei Chai Wên Chi, 11, 2b, oograf ya durumunu daha açık olarak ifade eder. Tamır Nehri ne, "Qurban-Tamır 忽爾班達彌爾" der. Orhun Nehri(斡耳汗) de geçer. Tamır ve Orhun Nehirleri, Sālāngā(傑登傑) Nehrinde birleşirlermiş.Qara-Qorum'a da Ha-la Ho-lin 合剌和林 der.

I T'ung Chih, "Qara-Qorum, Hang-ai Dağlarının doğusunda ve Orhun ile Tamır Nehirlerinin arasındadır" diyor. Öyle anlaşılıyor ki, "Qara-Qorum" yalnızca bir şehir adı değil; Orhun ve Tamır Nehirleri arasındaki bölgenin ismi idi. Metin şöyledir:

元和寧路地在杭愛山東.鄂爾坤塔米爾二河之間...

Yeh-lü Chu Shuang Ch'i Tsui Yin Chi, şüphesiz ki bu konuda en önemli bir kaynaktır. Ona göre, Qara-Qorum'un 70 mil kuzey batısında, Bilgä Qagan'ın Hanlık otağı vardır. Metin şöyledir:

和林西北七十里.有苾伽可汗宮城遺址...

Bu Bilgä Qagan hangisidir. Bunu bilemeyiz. Pêng-lai Hsien Ti li Hsüeh T'ung Shu, IV, 2233'e göre, son Uygur hükümdarlarından "Bilgä Ch'ung-te Qagan 怛德可汗" olmalıdır. Bu şehre Chen-chou 鎮州 da denirdi.

Gene aynı kaynağa göre, "Ho-lin'in batısında , 100 milden fazla bir mesafede Chin-lien Hua'nın köşkü vardır. Dağın kuzeyinde de yazlık saray bulunur":

和林西百餘里有金蓮花甸爲山北避暑宮...

Bu çok önemli kaynak sayesinde Pirenses Chin-lien'in oturduğu yer de aydınlanmış oluyor.

Görülüyor ki Cuwayni'nin dediği gibi Mögolların , başkent olarak yaptırdıkları "Ma'u-Balığ", Uygurların eski başkenti "Ordu-Balığ" ın harabeleri üzerine yapılmıştı.

⁸ "Bağlı(g) Po-li(?) Tağ" olmalıdır.

⁹ "天可里干答哈" = "Tangrikan Tağ" olabilir. Türk. "Tangrikan" (Kassg., III, 279; Radlof, Wb., III, 1048).

¹⁰ Kşl. Rasid (Berezin), I, 161: "Qut-Tağ" .

¹¹ Çu Nehri olmalıdır. Kşl. MSC, 36, 6b.

¹² Bu şehir Kansu'dadır.

¹³ T'u Chi, bu iki şehir aynı yer zannediyor: Bk. MSC, 36, 6b.

¹⁴ IWL, 26, 2b : 是時巴而朮阿而忒的斤亦都護在彼...

¹⁵ Bu kısım, YSWCCL'den alınmıştır.

¹⁶ Kşl. YSWCCL ve Rasid, I, 75.

⁷ YSWCCL : "Qudu(火都)" .

¹⁸ YSWCCL de aynıdır. Bu adlar için bk. Prof. Saguch, s. 795.

¹⁹ YSWCCL: 新 Bu nehrin yeri için Rasid (Berezin), IV, 11: "Cem Mürān" Bu nehrin yeri için en iyi tetkik: Saguchi, s. 796.

²⁰ Bilge Buğa kastedilmek isteniyor. Bilge Buğa'nın kardeşi Arın Tāmūr Çingiz'e elçi olarak gitmişti.

²¹ Kşl. YSWCCL (Terc. 50). YS bitaraf değildir. Bu

²³ Kəl.YSWCCL(Terc.61 vd.).

²⁴ Bu sözü İduqut değil; elçileri söylemiş veya böyle yazılı bir mektubu vermişlerdi. Kəl.YSWCCL(Terc.16 vd.).

²⁵ YCPS,238 : 阿 勒 阿 勒 屯 (=Al-Altun).

²⁶ Cuwaynī, Otrar'ın zaptına iştirākinden bahsediyor. Rasīd(Berezin), I, 164, ملائ (?) ve سفر (?) seferlerine iştirākinden söz açar.

²⁷ Cuwaynī, "Tangut" Seferi diyor.

²⁸ Cuwaynī, I, 38 : او كنج diyor. Bu yazılışa göre, çincesi Türk. "Oğrınç" olabilir. Prof. Saguchi, s.990 : "Ukelundi" diyor(?).

²⁹ Bu, daha ziyade hasse ordusu demektir.

³⁰ Kəl.Prof.Saguchi, s.990.

³¹ Bu, Duwa'nın yaptığı işyandır.

³² "A-ohi-ohi" (= Acıgı), Çağatai'nın neslindendi. "Ao-lu-ohih", Qubilai Han'ın 7. oğludur(MSC,36,9a).

³³ Kara-khoço Şehridir.

³⁴ Barçuq-art Tigin'i kasdediyor.

³⁵ Bu ad hakkında şimdilik bir şey söyleyemiyecəz.

³⁶ Güyük Han'd r. Kızı "Babaqar"(Saguchi, s.995).

³⁷ Khami Şehri. Kəl.Prof.Saguchi, s.999, n.3. Ayrıca başka fikirler için bk. MSC, 36, 9a.

³⁸ Duwa ve arkadaşlarının ordusu.

³⁹ Bu şehir Kansu'dadır. Kəl. MSC, 36, 9b; Prof. Saguchi, s.991.

Prof.Saguchi, "Pa-pu-ch'a (= "Babuça)" diyor.

S o y k ü t ü ğ ü

¹ Yalnızca YS, 124, 4a (哈刺亦哈赤北魯傳) de adı geçer. "Yüeh-hsien 月 仙" i şimdilik izah edemi

yeceğiz.

²Var. 巴而求阿而忒的斤 (YWL, 26, 2b); // 本
// // // (YS, 122, 1a; Cho Keng Lu, 16, s. 399); 巴而求
阿兒忒的斤 (YS, 109, 2b); diğer var. 巴爾求阿爾
特的斤; 八兒出阿爾特.

Raṣīd, Cuwaynī : برچوق, برچوق. Kəl. "Barçuq-art Tı
gin Iduqut (亦都護)" (YWL, 26, 2b). Ya nızca "Iduq
qut (亦都兀惕)" YCPS, 238:10, 12a'dedir.

"İdīqut Bawurchiq" (Schefer, Chrestomathie Per -
sane, II, 110; Barthold, Turkestan, s. 403). Berezin, "İ
diqut-Burçak" diyor. En doğru şekil, Schefer ve Bar
told'un ki görüldüyor.

Bu adın izahında, biz başka bir yol tutmak iş
tiyoruz. Bu, aynı zamanda bir yer adı olsa gerektir.

"Barçuq", bir şehir adı (Kasg., BA, I, 381).

"Art", Dag belı vs. (Kasg., BA, I, 42). Bu 11 a-
gık delile göre, Barçuq-art'ı pirense verilmiş ünvan
lardan biri veya özel bir ad olarak kabul edebiliriz.
Mesela kəl. "Bedel (Badal) Art", yer adı (Kasg., I, 392).

³Raṣīd, I, 165; Cuwaynī, I, 34 : سالندی; MSC, 36, 8b;
薩倫的斤; bu adın mâhiyeti pek anlaşılmıyor.
B unla beraber kəl. "Salındı (Sulındı)" (Kasg., I, 449).

⁴Raṣīd (Berezin), I, 165; Cuwaynī, I, 34 : کشماين (MSC
, 36, 8b); 怯石邁因. Mâhiyeti anlaşılmıyor.

⁵a) Türk. "Yügrünç". b) Cuwaynī, I, 38 : اوکچ, اوکچ.
Cuwaynī'nin yazışına göre bu ad "Ügrünç" de okunabi
lir. Çinoesine göre "Yügrünç" okumak icâp eder.

⁶Mâhiyeti belli değildir. Kəl. "Ma-ma? Tigin 馬馬
的因" (HYS, 133).

⁷Türk. Qoçqar (Radlof, Wb., II, 617). "Qoçungar" (Kasg.
I, 270). "Qoçqar", özel ad (Uig. Spd., s. 280). 1266 da

Iduqqut oldu.

⁸"Niu-lin" mogolca bir ad olmalı. Kşl. 紐鄰 (YS, 129,3b; 紐鄰 (YSSTP,63)).

Diger adı(?) "Toqa Tigin(都花的斤)"(MSC,154,10b). 1308 den sonra Iduqqut ve 1316 da da Turfan Prensı oldu.

⁹Bu adın mähıyeti de belli değildir. Kşl. 雪雪 (YS,205,27b; YSSTP,66). 1316 da Iduqqut oldu.

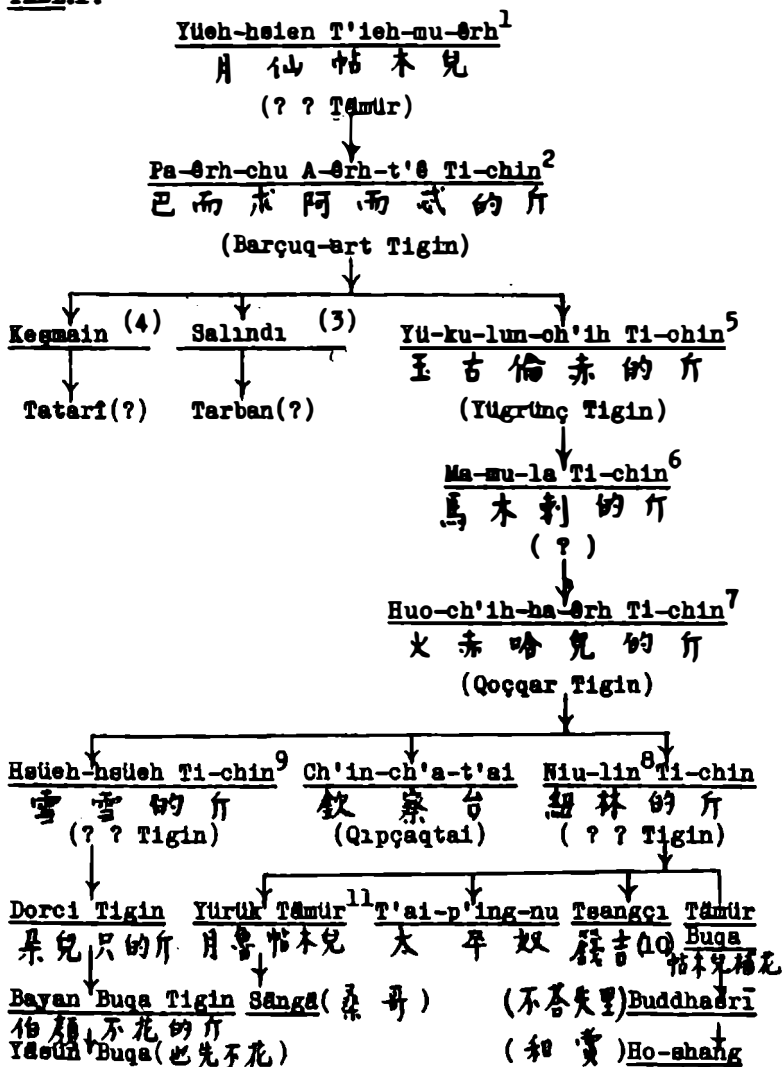
¹⁰Var. "Ts'ang-chi藏吉 (MSC,154,10b; Prof.Saguchi,s.992). 1329 da Iduqqut oldu. Türk."Tsangçı", ha zinedar. Bk.S.35.

¹¹Prof.Saguchi,s.992 : "Yürük Tämür". Prof.Saguchi'nin bu birleştirmesi yerindedir. Ölümü 1353 senesinde.

Cuwaynî'de adı geçen bazı Uygurların adları da iyice anlaşılmamaktadır. Bunları da sıralıyarak gözden geçirmek istiyoruz :

- 1) كىل : Adın birinci kısmı "Bilgä" ye benzer. Muhtelif varyantları vardır:(Cuwaynî,I,36-37).
- 2) بىلگىچى : "Bil(g) Bitigçi" olmalıdır(I,34).
- 3) تۆگمىش بۇقا, تۆگمىش : "Tögmiş Buqa" veya "Tökmiş, (Tökmiş) Buqa" olabilir(I,34).
- 4) ساغۇن : "Sağun" olmalıdır(I,34).
- 5) ابدىگاج : Mähıyeti belli değildir(Aynı yer).

TABL.1.

Mogol Çağında Köktürklerin bulunduğunu, değil söylemek, düşünmek bile güçtür. Bize bu bahsi yazdıran sebep, Uygurlar arasındaki bazı ailelerin , Tonyuquq neslinden gelmiş olduğuna dair kuvvetli bir an'ane ve rivayetin bulunuşudur. İlmî tetkiklerde rivayetlerin yeri elbette ki azdır. Fakat birinci elden kaynaklarda ısrarla söz konusu edilen bu an'aneyi görme mezlikten de gelemezdik. Öyle anlaşılıyor ki, Köktürk Devleti yıkılıp da yerine Uygur Devleti kurulunca , Köktürklerin bazı âsil soyları önemlerini kaybetmişler ve bu yeni devlet içinde de hürmet edilegelmişlerdi.

Mogol Çağındaki bu rivayet, Ou-yang Hsüan 'ın , Kuei chai wên chi, 11, 3b adlı kitabında bulunur. Yü-an-shih gibi bütün kaynaklar hep bu biyografyaya da yanırırlar. Ailenin bütün nesilleri hakkındaki en mükemmel biyografyalar bu eserdir. Kaynağın, Tonyuquq 'un hayat ve faaliyeti hakkında verdiği bilgiler tamamen gerçekten uzaktır. Öyle anlaşılıyor ki, bu kı sımlar ağızdan gelen rivayetlere dayanıyordu. Rivayet kısmını esas kaynaktan; biyografyaları ise Yüan-shih 'den teröüme ettik. Yüan-shih de aynı kaynağa dayan mıştır.

T e r c ü m e

(Kuei Chai Wên Chi, 11, 3b)

- "Hsieh 恢 Ailesi Uygur(偉元)dur. Onların a
taları Tonyuquq(駁欲谷)dur. Aslen Çinli 1
di¹. Sui Sülâlesi zamanında bir karışıklık ol
du Göktürkler Çin'e girdiler. Bundan sonra bir
5 çok Çinliler (Göktürlere) tâbi oldular. Onun
kızı P'o-p'o 婆 留 Bilgâ Qagan²(默林達) 1
le evlendi ve onun Hatun(可敦)u oldu. Onla
rın memleketini idare etmek için pilânlr yap
tı. T'ang Sülâlesinin Göktürlere ait biyograf
10 yasında bu işlerin hepsi mufassal olarak var
dır. Bilgâ Qagan öldü ve memleketinde karışık
lık çıktı. P'o-p'o Hatun halkını alarak geldi
ve T'ang Sülâlesine tâbi oldu. T'ang Sülâlesi
ona Pin-kuo Fu-jên 賓國夫人 ünvanını ver
15 di. Bilgâ Qagan'ın eski arazisinin hepsi Uygur
ların oldu. Tonyuquq'un neslinden gelenler ise
Uygurların vezirleri oldular. Hui-ho 回紇 de
mek, şimdiki Wei-wu(Uygur)偉元 demektir. Hui
-ho'lar eskiden beri kendilerinde bulunan, Chi
20 (鷲) denen bir nevi atmacanın sür'atı, Hu(鶻)
denen atmacanın sür'atı ile aynı olması sebe
bi ile adlarının Hui-hu(回鶻) şeklinde söy
lenmesini T'ang Sülâlesinden rica ettiler. Wei
-wu, Hui-hu'nun değişik bir şeklidir. Onların
25 arazisi esas itibarı ile Ha-la Ho-lin(Qara Qo-
rum)哈剌和林 dadır. Şimdiki Ho-ning-lu

和寧路 demektir. Orada üç ırmak vardı. Şehrin güneyine bitişik bir dağdan kuzey doguya akan nehre, "Orhun"(斡 耳 汗); Şehrin batısından geçerek kuzeye akan nehre, "Ho-lin" 和林河 ; batı da kuzey doguya akan nehre de, "Qurban-Tamır"(忽 爾 班 達 彌 爾) denirdi. Bu üç nehir, şehrin kuzeyine 30 li mesafede birleşirler. Buna Salāng(僕 聾 保) Nehri denir. Gerçek olarak Uygurlar(回 紇) P'u-chü(Böğü) Qagan(普 鞠 可 汗) dan itibaren burada oturdular. Sonradan göçerek Pei-t'ing(Beşbalık) 北 庭 de oturdular. Pei-t'ing, şimdiki Beşbalık(別 失 八 里) Şehridir. Kao-ch'ang(Turfan) Devleti zayıflayınca, Kao-ch'ang'ı da alarak kendileri ile birleştirdiler. Kao-ch'ang, şimdiki Ha-la Ho-ch'o(Qara Khoço) 哈 剌 和 綽 demektir. "Ho-ch'o" aslen çincedeki "Kao-ch'ang" sözüdür. "Kao"(高), "Ho"(和) ya yakın bir sestir. "Ch'ang"(昌) da, "Ch'o"(綽) nun yakın olan seslerinden biridir. Nihayet şehrin adı da Ho-ch'o(Khoço) oldu. "Ha-la" demek, "Kara"(黑) demektir. Çünkü onların memleketinde bir "Qara Dağ"(黑 山) vardı. Şimdiki Wei-wu(Uygur) lar Kao-ch'ang(Turfan)dadır. Yani Turfan'lı Uygurlardır. Kao-ch'ang Kralının(高 昌 王) mühüründe şöyle yazılıdır: " Bütün Tanrılara dayanan ve memleketi koruyan, 4.derecede Kral mührüdür." Bu, T'ang Sülâlesi tarafından Hui-hu'lara verilen mührüdür. "Bütün Tanrılara dayanan" sözü, onların memleketinin adetlerinde Bu

- dizme çok önem verildiğinden, eanskritçeden alınmış bir eözdür. Tebrik anlamındadır. Tonyuquq un nesilleri, bir çok nesiller boyunca Uygurlara 60 ra âsili memur olarak hizmet ettiklerinden, onlara da Wei-wu (Uygur) dediler. Kendi reislerinin msiyetinde olarak Sälängä Nehrinin yukarısın da oturduklarından ve torunları Tonyuquq'u kendi 65 ataları saydıklarından soy adları da (Sälängä Nehri'nin birinöi işareti olan) "Hsieh" (偁) oldu. Bu nehir adı demektir. Halkın arasındaki bir rivayete göre, Tonyuquq başlangıçta "Başvekil" (國相) idi. T'ang Sulâlesinin T'ien-pao Saltanat Devresinin başlangıcında³ (742-756) An 70 Ailesi⁴ karışıklık çıkardığından, (Çin) Uygurlardan ordu yardımı istedi. Tonyuquq, Veliaht Kül Tigin ile beraber orduyu idare ederek⁵, An Lushan'a taarruz etti ve başarı kazandı. Ona T'ai fu Chung-wu Wang 太傅忠武王 ünvanı verildi ve sonra da Ssu-kung 司空 luga yükeeldi. 120 yaşında öldü. Nihayet aradan bir nesil 75 fasılası geçtikten sonra, K'o-ohih-p'u-erh 克直手爾 e gelince, o da kendi memleketinin Başvekilliğine ve Tarqan (答剌罕) lığına ve raseten getirildi. Ona Ata Tudun (阿太都督) ünvanı da verildi. Kara Hitay Hükümdarı da ona Başvekil (國相) ve Ta-oh'öng-hsiang 大丞相lık verdi ve İç İşleri ile Hazine İşlerini (藏 80 事) idare etti⁶. Bunun için memleketinde ona "Tsangçı" (藏赤) dediler. Az sonra Markit (滅里棘) Toqta Bakı (脫脫伯吉) ye tabi ol

du(?). Qara Dağ Hükümdarı(喀 喇 山)K'o-chih
-p'u-êrh'u üç defa kendisine çağırdı. Gelip Hükümdara şöyle dedi:

90 " - Toqta, cesur bir adamdır. Ona taarruz etmek kolay değildir. Benim onunla temasım az oldu. Ben ona taarruz etmek için pılân yaparsam benden şüphelenmeyecektir. Şimdi ben hükümdara söz veriyorum ki, bana gösterdiğiniz iyilikle-

95 rinizin karşılığı olarak onun başına 7 gün içinde kesceğim." Bunun için de MArkitlerin atlarından 100 kadarını alıp gelmeleri için hizmetçilerini gönderdi. Toqta da kendi adamlarını göndererek onları kovalattı. Hizmetçiler, kovalıyanlara şöyle dedi:

100 " - Ch'ên-hsiang, bu atları size üzüm şarabı göndermek için aldirttı. " Kovalıyanlar geriye dönüp haber verdiler. Toqta da sevinerek onları kırdı karşıladı ve ellerini sıktı. Çok i-

105 tibar edip, ziyafet verdi. Bunlar bittikten sonra hizmetçiler (geriye dönüp efendilerine) şu haberi verdiler :

" - Şimdi kamp yeri değişmiştir. Toqta eekiden 7 kamp yeri kurdurmuştu. Üç günde bir onların yerlerini değiştiriyor ve kadınlarına orayı müdafaa ettiriyordu⁷. " Ayrıca gene dediler:

110

" - Efendimiz, önce biz gitmeliyiz. Siz de arkamızdan geliyormuş gibi yaparsınız." Niha yet güneş arkadan gelirken, fırsattan istifade ile ve yükeek eesle "dur!" diye bağırды. Toqta durdu. Yalancılıktan şöyle dediler : "Size gizli

115

bir sözüm var. Mâiyetinizi yanınızdan uzaklaştırmanızı rica ederim. Toqta onun dediği gibi yaptı. Onun üzerine şöyle seslendi:

- 120 " Şahsi dostlukla devletin adaleti birbirinden ayrı şeylerdir. Hükûmdarın emrine uyarak , senin başını götüreceğim!" Dedi ve kılıcını çıkarıp başını kesti. Toqta'nın mâiyeti korkudan titrediler ve kımıldamağa cesaret edemediler .
- 125 Onun başını hükûmdara gösterdi. Hükûmdar sevindi. Yu-shên Chün 玉 深 郡 un arazisi ile Yalı Yüz(牙里于斯) ve Po-ho-ssu Yüz(博和思于斯) adlı iki dağ ile beyaz kurt derisinden bir ceket hediye etti. Başlangıçta ordu
- 130 su A-hu-êrh(阿忽爾河) Nehrinden hareket etti. Nehrin suları her zaman coşkundu. Fakat sular birdenbire durdu.Onların memleketlerinin adetlerine göre, falcı(veya kâhin) kehanet yaparak şöyle dedi :
- 135 " - Suyu tutarsanız onun tesiri muhakkak görülecektir." Bunun üzerine (K'o-chih-p'u-êrh) elbisesinin içine su koyarak dua edip şöyle dedi : " Nesilden nesile bu hanedana devamlı olarak hizmet etmemizi niyaz ederim. Onun parlaklığı bir ateş gibi yansın. Onun ömrü de bir ip gibi uzun olsun. Büyük şöhretiniz chung chi ao ile ebedi olarak kalsın." Bu sözler bittikten sonra elindeki suları nehre serpti ve nehrin sularının akması gene eskisi gibi oldu. Te
- 145 sadüfen hava çok sıcaktı. Elbise ve ayakkabılarını çıkararak bir ağacın altında yattı.0 sı

150 rada bir nevi kuş(𐰽𐰺𐰍) ağacın üzerine gelerek
ötmeğe başladı. Bundan canı sıkıldı ve elbise-
sini giyinip kalktı. Fakat kuş üç defa aşağıya
inerek onu tırmaladı.Kızıp kuşu yakaladı.Bu sı
rada zehirli bir yılan yukarıdan aşağıya indi.
Ve bu kuşun sayesinde yılanın sokmasından kur
tuldu. Nesillerine bu kuşu öldürmemelerini va
siyet etti. Bir gün ilâhî bir insan diz çöküp,
155 "İmparator seni çağırıyor"dedi⁸. O da kılıcını
çekerek çadır direğini kesip parçaladı ve ilâ
hî insan kaybolduktan sonra da öldü..."

N o t l a r :

¹Metin: 本中國人 diyor. Göktürk ve Uygurlara
dair verilen bu bilgiler daha ziyade rivayete daya
nır ve doğru değildir. Bu sebeple ayrıca metni uzun
uzun tenkide lüzûm yoktur.

²Bilgü Qağan'dır. Çincesi yanlıştır.

³Tonyuquq'un bu olaylarla ilgisi yoktur.

⁴Yani An Lu-shan'dır.

⁵Bu zamanda Kül Tigin çoktan ölmüştü.

⁶Metin şöyledir: 總管內外藏事.故國人稱
之日藏亦. "Ts'ang-ch'ih(倉亦)" = Uyg."Tsangçı"
, hazinedar anlamındadır(Uig. Spd.,s.298). Bu metinde
ki "Ts'ang-shih(藏事)" de "Hazinedar" demektir.

⁷(壁夫人) bir kadın ismi veya ünvanı da ola
bilir.

⁸Bu piri Azrail de olabilir.

BİLGÄ BUQA

T e r c ü m e

(YS,124,7a)

也西國伽大功林王索祖拔弟
商時其理歸以迭先怒大孫以
之罕臨此衆之思珠王附直兩
谷刺來於吾新赫珥其亡金萬
欲答監謀挈監號監失乃衣五
暇相少之監少妻少勿明一銀
相國僧惠少園吉日索目持賜
國製師王教衆別王急以端又
兀六太兀能率明其盡無金繼
畏十命長曰達授于之度印郡
人年兀奉封矣進諧匿華銀三
鵬華畏自出該底者華音紐十
曰華制遙安震忽功普伽獅三
爾伽威奢將且傑其伽理符食
穆理強捕計彼理疾理此虎仍
帖此方用曰國此有他急金人
璘兄丹恣華古號右也甚以四
岳其契驕普蒙加左賢寶賜尉

- 1 " Yüeh(Yo)-lin T'ieh-mu-erh(Arın? Tamur) 岳
璘帖穆你 Uygurdur². Uygur Devletinin na-
zırı³ T'un-yü-ku(Tonyukuk) 聯欲谷 ' un nes-
lindendir. Onun büyük kardeşi Pi-li-chia P'u-hua
5 (Bilgä Buqa) 他理伽普華, daha 16 yaşın-
da iken, (atalarının rütbesine) tevarüs etmek su-
reti ile Devlet Nazırı(國相)⁴ ve Tarqan(答
刺罕) oldu. Bu zamanda, Kara Hitay(西契
丹) Devleti kuvvetli olduğundan, gururla Uy-
10 gurları(aşağı görerek)⁵ idare ediyorlardı. (Kara
Hitay Hükümdarı), kendi Başvekili(太師) olan
Hsiao⁶ Chien⁷ 小監 'i, onların devletini idare
etmesi için gönderdi. O ise yalnızca gururlandı
ve despotça idare etti. Çok müsrifti. Uygur hü-

15 kûmdarı (Iduqqut) ondan nefret ederek bir pilân yaptı. Ve şöyle dedi :

" - Bu pilânı selâmetle nasıl yapacağız? " Bilgâ Buğa cevap olarak şöyle dedi⁸ :

20 " - Eğer Hsiao-chien öldürülebilirse, biz te-
baamızı alarak Büyük Mogol Devletine(大 蒙
古) tâbi olacağız. O zaman onlar ürperecekler-
dir! "

" Nihayet ordularını sevk ederek Hsiao-chien' i kuşatıp⁹ öldürdüler. Bu başarısından dolayı da ona Pi-li-chieh Hu Ti-chin(Bilgâ Qu(t)? Tigin)
25 比 理 伽 忽 底 進 ve¹⁰ karısı Ming Pieh-chi
(Ming? Baki¹¹) 明 別 吉 'ye de Hêh(ho)-ssu Ti-
eh-lin(Hêh-ssu?¹² Tarım) 赫 思 迭 林 ünvanı
verildi. Diğer şahıslar onu, başarısından dolayı
kıskanarak Iduqqut 'a şöyle dediler :

30 " - (Kara Hitay Valisi) Hsiao-chien 'in inci-
leri, önce hükûmdarın hazinesi idi. Bilgâ Buğa ,
onları hemen saklayarak aldı. Yoksa kaybolmadı."

" Iduqqut¹³ çok kızdı ve hazineyi hemen is-
tedi. Bilgâ Buğa çaresizlik içinde kaldığını gö-
35 rerek, kaçıp Çingiz Han 'a sığındı. Çingiz ona
bir çok hediyeler verdi¹⁴.

" (Çingiz, Bilgâ Buğa'nın) küçük kardeşi Yü-
eh-lin Tâmtür 'ü evlâtlık olarak kabul etti. Bil-
gâ Buğa hastalanarak öldü. "

N o t l a r :

¹IS, yanlış olarak 你 yazıyor.

²Hui-ho 回 鶻, Uygurların adının eski yazılışı -
dır. Kaynak, Uygurları bu şekilde yazmakla, Bilgâ Buğa '
nın Selenga Nehri kenarındaki eski Uygurlarla ılgısı-

ni göstermek istiyor. İkinci defa, " Uygur Devletinin Nazırı " derken de, Uygur sözünü " Wei-wu " 畏兀 şeklinde yazarak, Kao-ch'ang Hsieh-shih Chia-ch'uan'ın tesiri altında kalmaktadır.

³Kuo-hsiang 國相, hem " Devlet Nazırı " ve hem de " - Devletinin Nazırı " şeklinde tercüme edilebilir.

⁴Kuo-hsiang, ingilizce " statesman ", yani devlet adamı diye de tercüme edilebilir. Bu duruma göre metin " Tarqan (ünvanlı) bir nazır oldu " şeklinde de tercüme edilebilir. Tarqan 'lık, esasen bir asâlet rütbesi idi.

⁵" Kibirle idare ediyordu " şeklinde de tercüme edilebilir.

⁶Hsin Yuan-shih, Sha " 沙 yazıyor.

⁷Bk.S.2.

⁸HYS,136,1b; MSC,45,3b; bu soru cümlesini almamışlardır.

⁹HYS, MSC, " Taarruz ederek öldürdü " diyorlar.

¹⁰HYS, MSC, " chin " 𐰽 işaretini tercüme etmişlerdir. Onlara göre ad, " Pi-li-chieh Hu-ti(忽 底) ", yani Türk. " Bilgâ Qutı " şeklinde olmalıdır. Böyle bir adın ise, türkçede bir manası yoktur. Bize göre ise bu ad, " B i l g â Q u t T i g i n " olmalıdır. Nitekim aynı aileden gelen Sâwıç Toğrı 'ın neslinden, 忽都 的 斤 Hu-tu Ti-chin (Q u t T i g i n) adlı bir şahıs da vardır(Ch'ang Shan Chen Shih Chih,17,14).

¹¹Ming 'in türkçe karşılığını şimdilik tespit edemedik. Bu şeref ünvanı, Uygurların Mogollara tâbi olmasından önce verilmişti. Bu kayıt, Mog. " B â k i " ünvanının Türk menşei göstermesi bakımından çok önemlidir.

¹²Héh-szu 'nun türkçe karşılığı da anlaşılmıyor. İkinci ad veya ünvan, T'ieh-lin 迭 林, ince seslerle, " *Târim " şeklinde türkçeleştirilebilir. Fakat bunun eski türkçede içtimâî bir manası yoktur. Diğer yandan " *T a r i m ", eski türkçede bir kadın ünvanıdır. Fonetik güçlüğüne rağmen bu ünvanı böyle okumağı daha doğru bulduk.

¹³HYS ve MSC, bu cümleyi atlamışlardır.

¹⁴Bilgâ Buğa 'ya, bir çok payzalar, elbise vs. he-

diye edilmiştir. Bunların hepsinin tercümesini faydasız buluyoruz.

S o y k ü t ü ğ ü

¹K'o-chih-p'u(lu)-êrh 克直普(魯)兒 (Var. / / 魯 / :Kao-ch'ang Hsieh-shih Chia-ch'uan). Bu ailenin son-raki nesilleri hep " B u q a " ünvanını taşırlar. Bundan dolayı, "<克直普華" Küç Buğa(Buğa)" şeklinde bir bozulma, istinsah hataları sebebiyle düşünülebilir. Bu durumda, " *Q o ç (*Küç?) B u q a " şeklinde bir ad ol-ması çok muhtemeldir. Kgl. " Küç Buğa Han ", Cüveyni, I, 116

Diğer yandan, Kao-ch'ang Hsieh-shih.. 'in yazışına göre, " *K ü ç l ü (g)? " gibi bir Türk adı da olabilir. Fakat, "k'o" 克 işaretile bu adı " Küçlüg " şeklinde okumak Çin ses sistemi bakımından güçtür.

758 sânesinde Çin'e gelen Uygur elçileri arasında Ku Ch'u(Çur) Tigin 骨 啜特勤 adlı bir pirense vardır. Görülüyor ki Uygur adlarının kat'ı olarak izâh edilmesi için vakit henüz erkendir.

²Yo-pi 岳 弼 : (??) . Bu adın durumu da karanlıktır. Oğullarından birinin adında da " Pi " son eki görülüyor. " B a g " gibi bir ünvan da olabilir.

Türk. "-A b ı ", erkek adı (Kasg., I, 81); " A b ı q ", ad (Uig. Spd., 260); " Y a p T o ğ r ı l ", ad (A. eser , 274); " Y a m ı Q a ğ a n "; " Y a m ı ", das Amt, Rang klasse (Radloff, Wb., III, 307). " Y a b ı z ", cesur vs..

Görülüyor ki yukarıdaki Türk adlarının hepsi, fonetik bakımından bu ada yakındırlar.

³Ta-lin 達 林 : (T a r ı m). Türk. " Tarım " daha ziyade kadınlara ait bir Ünvanıdır (Kasg., I, 332).

⁴Yo-ssu-pi : Bk.Tabl.2.

⁵Ch'u-hsien 衛仙 : (K ü s ü n ?) : Uyg. " Küsün " , " Küsin " (Uigurica,II,36,40; IV,8,28). " Küsanı ", şehir adı (Kaag.,B.A.,I,404).

⁶Po-kê 博哥 : (B ö g ä , " B ü k ä) : Türk. " Bükä ", " Bökä ", ad (Kaag.,B.A.,III,227). Kəl.Mog., ve Türk " Bögü, Bökö, Bökä " (Pelliot,HCK,ss.116,250).

⁷Po-li 博理 : (B ö r i) : Türk.,Mog. " Böri " , Bk.Pelliot,HCK,s.189.

⁸Ha-la T'o-yin 合剌脫因 : (Q a r a T o - y ı n) : Türk. " Toyın " (Kaag.,I,230).

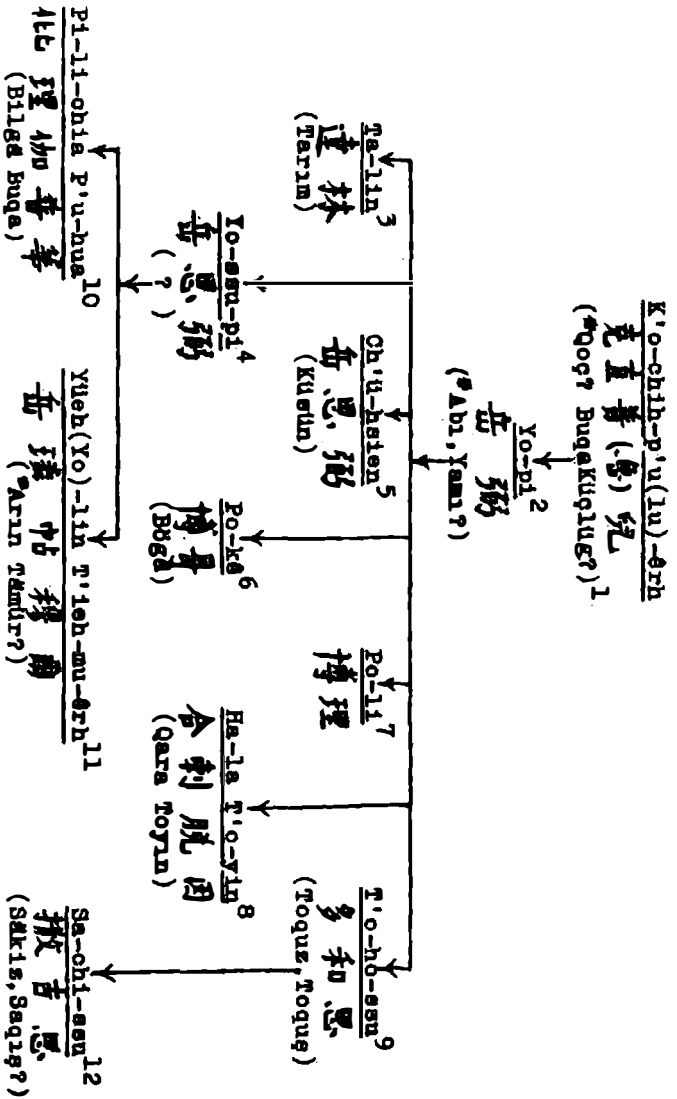
⁹T'o-ho-ssu 多和思 : (T o ğ o s , T ö k ü ş) : Kəl.Mog. " Toğus, Tögös, Toğos " (YCPS,157,274; Pelliot,HO, s.28). Türk. " Toqış, Toquş " (Uigurica,III,44,4; Kaag.,I, 306; Pelliot,HO,59). Türk. " Töküş, Tögüş " (Kaag.,B.A., II,106). Türk. " Tüküz " (Kaag.,B.A.,I,367). Kəl. Uig.Spd., s.300. Oğlunun adı, Türk. " Säkiz " e benziyor. Bu sebeple Türk. " Toquz " da olabilir. Böyle sayı ile yapılan başka adlar da vardır.

¹⁰YS, " Bilgä Buqa ", Kao-ch'ang Hsieh-shih , diğer kaynaklar " Bilgä Tämür " diyorlar. Bu ailenin diğer a zalarının ekserisi " Buqa " unvanını taşıdığından, biz de bu şekil kabul ettik.

¹¹Bk. 42.

¹²Bk. 58.

BİBLİYOGRAFYA : Kao-ch'ang Hsieh-shih Chia Ch'uan, Kuei -ch'i-chi, 11; YS, 124, 7a; HYS, 136, 1a; YSHP, 26, 1a ; MSC, 36, 1a; 45, 3b; 154, 18a; YShu, 48, 1a; YSSTP, 42.

UYĞURTAI

Uygurtai, Göktürk Veziri Tonyukuk'un neslinden; Uygur Vezir ve Tarqan'ı Bilgä Buqa'nın kardeşi; Uygurca hocası; Konfüçyanist bilgîn; Çingiz Han'ın evlâtlığı; göçebe halkların idare ve tanziminde müşavir ve vekili; Qara İğaç Bayruq'un damadı idi. Mogolların Gizli Tarihinde adı "Uygurtai" olarak geçer. Amcası Sa-chi-esu ile çok sıkı bağları vardı. Her ikisinin de ailesi I-tu şehrinde otururdu. Eşi Ao-tun ailesindendi.

T e r c ü m e
(YS,124,7b)

求弟徒都方衛時祖鎮寧...
真孝南民上儀戎太出清定...
幹以河軍得官莽便真郡保...
弟子平處所漢操稱幹州于...
皇王從等人陳過慶從革年...
功諸之南四盛所相官姦七...
戰事嘉河女且西客事進十...
多訓而授官舊河使斷盜六...
討往聞俄賜親出民大後年...
征尔帝安并散道居充征氏...
祖穆先樂符以募族還寬軍...
太帖為入虎郡募置盜化處...
從瑛殺户金故人丹多德等...
尔岳不餘佩歸國鑿原布南...
穆命厚萬赤輦之中路河...
帖帝仁民花悉厲為以等監...
瑛瑛陸縣魯魯激水位天復...
岳師敦劉達實以走即順尋

- 1 " Yüeh(Yo)-lin T'ieh-mu-êrh, Çingiz Han'ı bu
yük seferlerinde ve taarruzlarında takip etti ve
bir çok harplerde başarılar kazandı. Çingiz'in kü
çük kardeşi Kuan-chen(Otçigin¹) 幹真, bir ho
ca istedi. Çingiz Han, Yüeh-lin Tämür'e onları o
kutmasını emretti. O, derslerinde ilk önce kar
- 5

deşlerini sev, nâzik ol, öldürme, dersini verdi².
 Çingiz (bu sözü) duydu ve çok memnun kaldı. Ho-
 10 nan 'ın zaptına iştirâk etti. Tsan-hsien 鄯善
 'deki 10.000 den fazla halkı Lo-an 樂安'a nak-
 letti. Ho-nan vs. gibi yerlerin Merkez(都) Da-
 rugacılığına hemen tâyin edildi. Ayrıca kendi-
 sine altın kemer, kaplanlı payza ve dört cari-
 15 ye hediye edildi. (Yüeh-lin Tâmur), İmparator
 tarafından hediye edilen bu şeylerin hepsini
 getirerek şehirde akrabalarına dağıttı.

" (Çöl Mıntıkasını tanzime giderken³), es-
 ki Çinlilerin (buradaki) ihtişam ve başarıları
 20 nı (herkese) anlatarak onları teşvik etti. Dev-
 letin ileri gelenleri, onu bu hareketi ile çok
 takdir ettiler. Bazan su bulunmadığından kuyu-
 lar kazıldı. (Bu suretle) halkı iskân ettiler.
 Bütün misafirler hep birlikte(onu) tebrik et-
 25 tiler⁴.

" Çingiz hâkimiyeti ele aldığı zaman⁵, Ku-
 zey Çin'de çok haydut vardı.(Bu sebeple), onu
 " Baş Hâkim " (大斷事官) olarak tayin
 etti. Otçigin 'in mâliyetinde, Shun-t'ien⁶ 順
 30 天 vs. gibi kasabaları kontrol etmeğe çıktıl-
 lar. Halka fâziletin ne olduğunu öğretti. As-
 ker kullanmağa artık ihtiyaç olmadı. Haydut-
 lar kaçtı ve illerle kasabalardaki memurları
 35 islah etti. Bütün memlekette bir barış meyd-
 na geldi. Az sonra, Ho-nan vs. gibi yerlerdeki
 Grdu ve halkın idaresini deruhte etti.

" 67 yaşında iken Pao-ting'de öldü... "

Yukarıda tercümesini yaptığımız metin, Uyğurtai'ın Yüan-shih'deki resmi biyografyasıdır. YS, hâdiselerin kronolojisini birbirine karıştırmış ve diğer kaynaklarla biyografyalardan habersiz kalmıştır. Bu biyografi, T' u C h i tarafından diğer kaynaklara göre, yeniden yazılmıştır. T' u Chi 'ye göre, Uyğurtai'ın ha at seyri şöyledir :

1) Pirens Otçigin ailesine hocalığı; 2) Batı Memleketlerine yapılan sefere iştirak etmesi; 3) Pirens Otçigin 'le Çin seferine çıkması ; 4) Ögödäi Han tarafından Çin'e Baş Hâkim olarak tayin edilmesi; 5) Otçigin 'le beraber Ho-nan'da asâyiş temin etmesi; Lo-an 'da iskân faaliyetinde bulunması; 6) Ho-nan'ın Merkez Darugacılığına tayin edilmesi; 7) Çöl mıntıkasındaki iskân faaliyetine, Çanai 'la birlikte memur edilmesi; 8) İkinci defa Ho-nan'ın idaresine memur edilmesi; ve ölümü(MSC,45,4a)

Görülüyor ki, T' u Chi Mogolların Çin'deki faaliyetlerini göz önünde tutarak biyografiyi tamamlamak istemiştir. Buna rağmen tatmin edici değildir. Bu biyografiyi esas kaynağımız olan YS ' ye göre yapmak en doğru yol olsa gerektir :

Çingize elçi olarak gitmesi(Bk.S.67.); Kara Hitay Sarayında hocalık eden kayın pederi Qara İğaç Buyruq' u ikna'a gitmesi(S.69) ; ve nihayet Bilgä Buga , yani büyük kardeşi ile Çingiz 'e sığınmaları gibi Uyğurtai 'ın gençliğine ait hadiseler kronolojik bir sıra ile incelemek güçtür. Çingiz 'e sığınması, herhalde diğer iki hadiseden önce olmalıdır.

Yüan-shih, iki ayrı kaynaktan istifade etmiş olmalıdır. Uyğurtai 'ın hayatını anlattıktan sonra, tekrar Çingiz devrine dönüp ilk vazifelerinden olan Baş Hâkimliğinden bahsetmektedir(Bk.Tercüme,26). Böylece ortaya iki kaynak çıktığına göre, YS ' deki " Tekrar" (復) sözünün kullanılmasına rağmen, Uyğurtai'ın Honan Darugacılığında iki defa bulunmuş olması şüpheli kalmaktadır(Bk.Tercüme,35).

Tefsire kaçmadan Uyğurtai 'ın hayatını şöyle özetleyebiliriz : 1) Çingiz 'e elçiliği; 2) Kayın pederine gidişi. Qara İğaç Buyruq 'un biyografyasındaki bilgiye göre böyledir. Fakat Uyğurlar, Kara Hitay'lara isyân ettikten sonra onların sarayına nasıl gidebilirlerdi ? Bu sebeple bize göre mâkul görünen sının şu olması gerekir : 1) Kara Hitaylara; 2) Çingiz'e elçiliği; 2) Çingiz 'e sığınması; 3) Otçigin ailesi hocalığına tayini; 4) Çingiz tarafından Baş Hâkim tayin

edilmesi; 5) Ho-nan seferi; 6) Ho-nan Darugacısı olması; 7) Çöl bölgesindeki faaliyeti; 8) Ölümü.

Yukardaki kronolojiye göre, ölümü 1240 senesinden sonra olmalıdır(Kış.YCPS, 281).

Notlar :

¹Otçığın 'ın genel olarak yazılışı 幹赤斤 şeklindedir.

²Bu cümlelerin eski Çin Edebiyatından alınmış olması çok muhtemeldir.

³Bu olay, Mogolların Gizli Tarihinde geniş olarak anlatılmaktadır.

⁴T'u Chi, " Karargâhtaki misafirler onu hep birlikte tebrik ettiler. " diyor.

⁵YS, " Çingis Han tahta çıktığı zaman " diyor.

⁶T'u Chi, Pao-chou 保州 diyor(MSC,45,4a).

TURMİŞ

Turmış, Uyğurtai 'ın ikinci oğludur. Önce amcası ve daha sonra da Vezir Ahmed 'le çalıştı. Mogollar Japonya 'ya hücum etmeden önce, bu ordunun Doğu Cephesinin Komutanı oldu. Fakat Mogol asilzâde generalleri ile aralarında görüş ayrılığı ve münakaşa çıktı.Gitmekten vazgeçti. Bu görüş ayrılığı ve yanlış taktik, bu seferin muvaffakiyetle sona ermesine mâni olmuştur. Ve bu sebeple Uzakdoğu tarihinde, Turmish 'ın önemli yeri vardır. Mogol Asilleri ile münakaşa edebilecek kudrette idi. Nüfuzu,ailesinden ileri geliyordu.

T e r o ü m e

(HYS,136,2b)

1 " Tu-erh-mi-shih(Turmuş) 都爾彌勢 baş-
langıçta (amcası) Sa-chi-ssu 'nun¹ mâliyetinde o-
larak (âsi) Li T'an 'a taarruz etti.Başarısından
5 dolayı ona ünvanlar² ve ayrıca Hsing 興 ve I 沂
-chou darugacılığı verildi. Bayan³, Sung Devle-
tine taarruz ederken, heyecanla dedi ki :

" - Bu, bizim zafer günümüzdür ! "

" Amcası sevindi ve onun fikrini kabul etti.
(Amcasının) yerine geçip⁴, evlâtlığı Sa-li-man'
10 la birlikte Bayan 'ın mâliyetine girdi... "

" (Öncü kıt'ası olarak harbederek Sung kıt-
'alarını mağlup etti⁵.) Ch'ang-Chou 常州 'u
zaptettikten sonra da hâkim(Carguçı) seçildi.

" Sung Devleti mağlûp edildikten sonra, ken-
15 disine An-fêng-lu 安豐路 Darugacılığı ve tam
otorite ile de Ch'u-chou 處州 Darugacılığı
verildi..."

" A-ha-ma(Ahmed) 阿合馬 (orayı) idare i-
çin gidince, geriye döndü.Büyük Ordu (大軍)
20 Japonya 'ya taarruz ederken, seferber olan ordu-
nun Doğu Başkomutanı(征東都元帥) oldu
ise de; Eyâlet Başkanı A-t'a-hai(Ataqai) 阿答
海 vs. ile arasında ayrılık ve münakaşa çıkması
sebebiyle sefere iştirâk etmedi reddetti. Nihayet
25 Büyük Ordu da zafer elde edemedi döndü..."

Öyle anlaşılıyor ki, Japonya seferinden sonra da
Turmuş ile Ataqai taraftarlarının dargınlığı sona erme-
miştir. TCCS gibi önemli bir mevkiye getirilmek isten-
mişse de, şiddetle reddetmiştir(HYS,136,3a;MSC,45,4b).

Son vazifesi T'ai-p'ing-lu 太平路 Darugacılığı
idi.Kendisini TCCS 'lige tavsiye eden Lu Shih Yung
bu devrin en kudretli şahıslarından biri idi
Öyle anlaşılıyor ki Mogol soyuna cephe almıştı.

Notlar :

- ¹Sa-chi-sse 'nun biyografyası bu aile içinde tetkik edilmiştir.Bk.S. 54.
- ²Unvanların tercüme ve izahını lüzumsuz bulduk.
- ³Raşid 'in ayan Fençan dediği ve Seyid Şemseddin 'in neslinden meşhur bir devlet ricâlidir.
- ⁴Çünkü, amcası bu sırada çok ihtiyardı(MSC,45,4b).
- ⁵Biyografyada kaydedilen Çin generallerini ve diğer tafsilâtı tercüme etmedik.
- ⁶Kaynağa göre, An-fêng-lu Darugacılığı bir şeref unvanı olmalıdır.

QARA BUQA

Tercüme (YS,193,8b)

- 1 " Ha-la P'u-hua(Qara Buqa) 合剌普華
Yüeh-lin Tämür(Uygurtai) 'Un oğludur. Genç iken
annesinin (mensup olduğu) Ao-tun¹奧敦 Ailesi-
ne hizmet ediyordu. Oturma yeri I-tu²益都 id-
5 di. Bir gün içini çekerek dedi ki :
" - Genç iken okumazsam, atalarımın (yolunda
nasıl) gidebilirim ? "
" Babası (Uygurtai) bu zamanda Hâkim olduğu
için Pao-ting şehrinde oturuyorlardı. Düşüncesini
10 açıkça söyledi. abası hayret etti. Ona Uygur
kitaplarını ve eski kitaplarla,tarihleri öğretti.
Hafızası, zekâsı ve öğrenmesi, Allahın fevkalâde
bir vergisi idi. Li T'an,(isyân edince),onun an-
nesi ile küçük kardeşi T'o-lieh(Törä) Buqa 'yı

15 kaçıracak Teng Lai 登來 arasına sığındı. Onlar hakkında bir haber alamayınca sabahtan akşama kadar ağladı. Az sonra amcası Sa-chi-ssu³ ile Shan-tung 'da haydutları mağlup etti. Niha yet annesi ile beraber geri döndü. "

Sa-chi-ssu, Qubilai 'a bazı demir ocaklarının işletilmesini teklif etti. Qubilai kabul edince ocakların kontroluna Qara Buğa memur edilir. Sung Devleti-ne karşı yapılan büyük taarruzda 15.000 kişilik cenah ordusunun işe, nakliyat ve kumandasını deruhte etti. Harp bittikten sonra, Qubilai 'a idarî reform hakkında bazı tavsiyelerde bulunmuştur(YS,193,9a;MSC,45,5a).

Şöhreti, daha ziyade Âsi vezir Ahmed 'e karşı yaptığı seferler dolayısıyledir. Bu hadiseler anında öldüğü için, Çin Tarihleri onun biyografyasını sadakatla , fâzilet içinde ölenlerin arasına koymuşlardır.

Qara Buğa 'nın nesli çok geniştir. Onun nesli üzerinde yapılmış etüdler de yok değildir(Bk. Yüan Hsi-yü-jên Hua-hua Kao, ss.28-34). Soy kütüğü de geniş olarak tespit edilmiştir(MSC,154,18a-20b).Bu sebeple nesli üzerinde daha fazla durmağı lüzumsuz buluyoruz.

Neslinin sür'atle Mogol ve Çinlileşmiş olduğu görülmüyor. Buna rağmen, bir kaç nesil sonra bile, A r s l a n veya Y ü g r ü n ç gibi Türkçe adların kullanılabildiğini soykütüğünden açık olarak görebiliyoruz. Kitabesi: Chih-chêng-chi,11,48b.

N o t l a r :

¹Bu aile adının türkçe veya mogolcasını tespit edemedik.

²Babasının memuriyeti Pao-ting 'de idi. Öyle anlaşıyor ki, ailesi I-tu 'da oturuyordu. İlk faal vazifesi olan demir ocaklarının idareciliği de I-tu civarında idi(YS,193,9a).

³Karşılığını tespit edemediğimiz adları, çevri yazıları ile kaydettik.

S o y k ü t ü ğ ü

¹Ya-ssu-pi 岳思弼 (Var. 亞 / /) : (Y o s - m u (t) ?). Uyğ."Yosmut"(Uyg.Spd.,276).Pelliot,H0,s.55:

Yaşmut < Yoşmut < Camşēd. Bu aile önce Maniheist idi. Bk. Kuei-ch'i-chi, 11; Yüan Hsi-yü-jên Hua-Hua Kao, s. 29 vd. Bu sebeple adın Hıristiyan olması da muhtemeldir. Kşl. Uyg. "Y o s i p a s" (Manichaica, III, 33) veyahut da Uyg. "Y a u s i f" (Uig. Spd., 275).

²Pi-li-chia T'ieh-mu-êrh (P'u-hua) 佉理伽怛移爾 veyahut (YS: 善華) : (Bilgä Tämür (Buqa)). Kao-ch'ang Hsieh-shih Chia Ch'uan : "Bilgä Tämür" ve Yüan-shih : "Bilgä Buqa" yazıyor. Doğrusu, herhalde "Bilgä Buqa" olmalı. Çünkü kardeşinin oğulları ekseriyetle "Buqa" mahlasını taşırlar.

³Yüeh(yo)-lin 岳璘 Tämür (YS, 124, 4a); A-lin 阿鄰 Tämür (YCWCL, 73b). Kşl. A r i n Taize 阿鄰太子 (YCPs, 152).

⁴İ-mi-shih P'u-hua 益彌勢普華 : (İ(t)m i ş B u q a). Şüphelidir. Kşl. Uyg. "İl İtmış".

⁵Tu-tu-mi-shih P'u-hua 都督彌勢普華 : (T u t m i ş B u q a), veya (*Tutu(n)mış? Buqa). İlk iki işaret, "Tudun" ünvanının çince yazılışıdır. Burada ise "tut" kökü ile bir fiil hâli vardır. Kşl. "İl tutmuş" (Manichaica, III, 43).

⁶Hsü-lieh 旭烈 : (??). "H ü l ä (g ü)" olabilir. Kşl. Hambis, s. 88, n. 4.

⁷Tu-êrh-mi-shih 都爾彌勢 (T u r m i ş) : Kşl. Uyg. "Turmiş" (F.W.K. Müller, Zwei Pfahlschriften, 10); "Barça Turmiş", "Bäg Turmiş" (Uig. Spd., 266-7).

⁸Pa-sa P'u-hua 八撒普華 (B a s a B u q a) : Kşl. Uyg. "Basa Tämür" (Uig. Spd., 267). Uyg. "Basa", arka, mâiyet(?). Kşl. "İlig bæg basasında yorıyu" (Uig.

gurica, IV, 14). Kşl. " Bas- ", beherrschen, besiegen (Radloff, Wb, IV, 1526).

⁹Ho-hsiang 和尚 : Çince ad. " Qoşang(?) ", bk. Hambis, s.16.

¹⁰Ha-la P'u-hua 合剌普華 : (Q a r a B u q a) Kşl. Uyg. " Qara Buqa ", ad (Uig. Spd., 278). Hambis, Tabl. 16.

¹¹Tu-k'o-li P'u-hua 獨可理普華 : (*T ü k ä l - (1) i g, *T o q u l i ğ?). K'o işaretli, söz arasında " -kâ- " veya " -kö- " hecelerinin transkripsiyonunda, sık olarak kullanılmıştır. Bk. Pelliot, HCK, s. 10, 231. Bk. Uyg. " Tükallig " (Uigurica, 4, 10, 78); Uyg. " Toqulığ ", kşl. Uigurica, III, 39, 25.

¹²T'o-lien P'u-hua 脫烈普華 : (T ö l ä, T ö - r ä -). Kşl. Pelliot, HO, s. 66.

¹³Yüeh-lun-chih 越倫質 : (Y ü g r ü n ç).

¹⁴Yo-chu 約著 : (Y o o u). Kşl. Hambis, s. 87. Pelliot, HO, 14 : " Yoci ", " *Yüci ".

¹⁵Hsieh Yü-lien 侯玉烈 (Var. / / 立) : " Hsieh " işaretli bir aile adını gösterir. Aile adı ile birlikte, bütün işaretler dikkatle tetkik edildiği takdirde bazı Mogolca veya Türkçe adların mevcudiyeti görülebilir. Bu sebeple, kat'i olmamakla beraber, adları bu yünden gözden geçirmeği faydalı gördük.

¹⁶Hsieh Chi-ssu 侯吉思 (撒) 吉思 : (S a - q ı ğ?, S ä k i z?). Sa-chi-ssu, aynı ailedendir. Bk. S.

¹⁷Hsieh Hsia 侯賚 (懷) 夾.

¹⁸Hsieh Pi 侯弼 Kşl. (亞 思) 弼 (Ya-ssu)-pi

¹⁹Hsieh Chih-chien 侯直堅: ?" Sü'ügän, Sugä-
gän "(Pelliot, HCK, s.255-56). " Şigikän-hutuğu "(YCPS,
136). Aslı, ikisinden biri olabilir(?).

²⁰Hsieh Che-tu 侯哲篤 .Kəl.Mog." Səyigätü " ,
" SU'a'ätü(*Sögätü) "(Pelliot, HCK, 130).

²¹Hsieh Ch'ao-wu 侯朝吾 .Kəl." Səçawür "(Pel-
liot, HCK, s.59, 183). Haenisch, YCPS: " 𐰇𐰆𐰏𐰐 ", s.202.

²²Hsieh Lieh-hu(?) 侯列篋 .Kəl." Şirahul ", YC-
PS, 202.

Görülüyor ki, yukarıdaki adlar, her ne kadar Çin-
lilerin gibi yazılmışsa da, bize göre bazı Mogolca
veya Türkçe isimler, Çin telâffuzile taklit edilmek is-
tenmiştir. Meselâ, gene aynı soykütüğündeki Hsieh Lieh
-tu 侯列圖 (*Şarätü??); Hsieh Li-t'ai 侯列台
(*Şarätai?, Şarätai?); Hsieh T'ieh-kai 侯帖該 (*Şa-
tägäi?) şeklinde sözlerin transkripsiyonları böyle ya-
pılabilir mi ? Bilmiyoruz. Fakat son ekler Mogol gra-
merine uygundur.

Kanaatımıza göre, bu eski Türk ailesinin gittikçe
Çinlileşmiş olmasına rağmen, eski Ortaasya an'aneleri-
ni de tamamen unutmuş olmaları ihtimâl dahilinde görü-
lemez. Çünkü, soykütüğündeki 6. göbekde bile, A r s -
l a n(阿兒思蘭) gibi Türkçe adlara rastlamak müm-
kündür.

TABLE 3.

U Y G U R T A I

Ya(yo)-ssu-pi¹

亞(岳) 思 弼

(*Yosmu(t)?)

Pi-li-chia P'u-hua²

化 理 伽 普 華

(Bilgā Buqa(Buqa))

Yüeh(yo)-lin T'ieh-mu-erh³

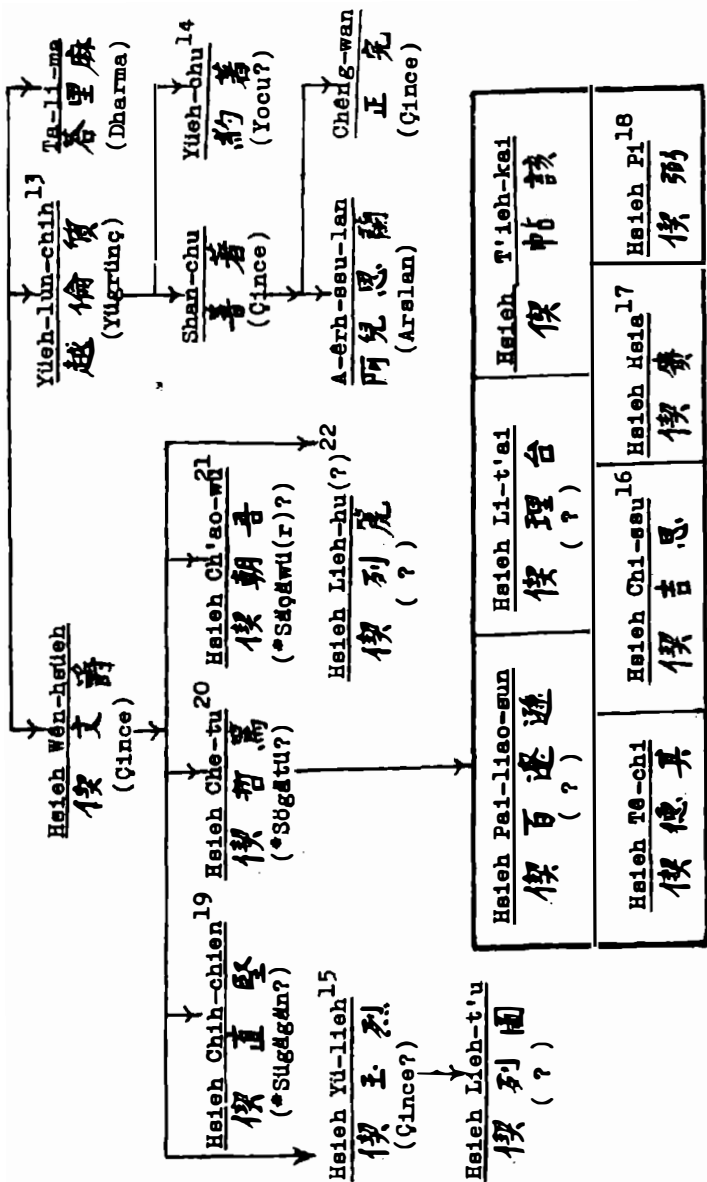
岳 麟 帖 穆 爾

(Arin? Tāmūr)

<u>I-mi-shih P'u-hua</u>⁴ 益 彌 勢 普 華 (i(t)mig? Buqa)	<u>Pa-sa P'u-hua</u>⁸ 八 撒 普 華 (Basa Buqa)
<u>Tu-tu-mi-shih P'u-hua</u>⁵ 都 督 彌 勢 普 華 (*Tudu(n)mig?	<u>Ho-hsiang</u>⁹ 和 尚 (Çin.)
<u>Huai-chia P'u-hua</u> 懷 夾 普 華 (?)	<u>Ha-la P'u-hua</u>¹⁰ 合 刺 普 華 (Qara Buqa)
<u>Hsü-lieh P'u-hua</u>⁶ 旭 烈 普 華 (?)	<u>Tu-k'o-li P'u-hua</u>¹¹ 獨 可 理 普 華 (Tukāllig Buqa)
<u>Tu-erh-mi-shih</u>⁷ 都 爾 彌 勢 (Turmig)	<u>T'o-lieh P'u-hua</u>¹² 脫 烈 普 華 (Törä Buqa)

TABLE 4.

Q A R A B U Q A

SA-CHİ-SSU

Türkçe adının ne olduğu pek iyi anlaşılmıyor. Soy-kütüğüne ait notlarımızda, bu yönü inceledik. Bu da Ton-yukuk neslindendir. Bilgä Buğa ve Uygurtai 'la amca oğullarıdır. Uygurtai gibi, Pirens Otçigin 'in sarayın-da Uygurca hocalığı yapmış ve hizmeti bu ailenin ara-zisi olan Batı Mançurya da geçmiştir. Qubilai 'in emen bendelerinden biri olmuş, Kore, Liao-tung ve Shan-tung 'daki hadiselerde imparatorun şahsi hakem ve aracısı , hocası olmuştu.

T e r o ü m e
(YS,134,1a)

- 1 " Sa-chi-ssu 撒吉思, Uygur(回鹘)'dur¹. Kendi memleketinin A-ta Tu-tu(Ata Tutuq) 阿大都督 'u T'o-ho-ssu(Toqış, Toquz?) 多和思 'un ikinci oğludur. Başlangıçta, (Çingiz'in) kü-çük kardeşi Kuan-chen(Otçigin) 幹真 Bitiçi'si idi³. (Otçigin) ona pirensleri okutmasını emret-ti⁴. Otçigin öldü. Büyük oğlu Chih-pu-kan 'ın öz neslinden⁵ Taçar genç idi. Üvey büyük kardeşi o-lan T'o-tieh onun yerine geçmek istedi. Sa-chi-ssu ile Huo-lu-ho-sun(Qoruğasun?) 火魯和孫 (bu sırada devleti niyabeten idare eden)Naiman-oin (白皇后) Hanım Sultan 'a gelip, (onun pilânları hakkında⁶) haber verdiler. Hanım Sul-tan da, Taçar 'ı (Otçigin 'in)yerine geçirdi ve
- 15 Pirens(國王) yaptı. Sa-chi-ssu, Qoruğasun i-le birlikte onun zeametini idare ettiler.Hei(Qa-ra) 黑 Dağ 'ın güneyini Sa-chi-ssu⁷ve kuzeyini

lee Qoruğaun idare ediyordu.

- 20 " Mönggü Han 'ın mâliyetinde olarak Tiao-yü 釣魚, dağına taarruz etti. İmparator'a teklifte bulunarak, fırsattan istifade edilip Kiang-nan 江南 'ın zaptedilmesini teklif etti⁸. İmparator öldü. Ariq Buqa tahtı ele geçirmek istedi. Pirenslerden bir çoğu ona tâbi oldular. Sa-chi-esu, koşarak
- 25 pirens Taçar 'ı gördü ve kuvvetle konuşarak, onu Qubilai 'ın tahta çıkması için zorladı. Taçar da onu tasvip etti. Öylece Qubilai tahta çıktı. Ve sonradan Sa-chi-ssu 'nun sözlerini işiterek, onu Pei-ching⁹ Hsüan-fu (Kuzey Sarayı Muhafızı) 'lığına
- 30 tayin etti. Ayrıca câriyelerinden ve Onggırat ailesinden bir kızla evlendirdi; altınla ipekli elbise hediye etti... "

Qubilai bundan sonra onu, Kore ve Liao-tung ihtilâfına hakem olarak gönderdi. Hsin Yüan-Shih, 136, 5b, bu kısmı atlamıştır. Li T'an isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır. (Kıl. Qara Buğa, tercüme, 13-15). Bundan sonra I-tu Lu Darugacılığına tayin edilmiştir. Bu bölgedeki demir ocaklarının faal bir hâle onun tarafından getirildiğini, Qara Buğa 'nın biyografyasında görüyoruz (Bk. YS, 193, 8b). Biyografyasının büyük bir kısmı Li T'an isyanındaki faaliyeti ile doludur. Biyografyasından açık olarak anlaşıyor ki, Mogol sarayında ve devlette büyük bir nüfusa sahipti. 66 yaşında iken öldü. Qubilai ile aralarında bazı çatışmalar da geçmemiş değildir. I-tu Darugacılığını da kabul etmemiştir. Sonradan bazı şartlarla burada vazife kabul etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 134, 1a; YSLP, 26, 6a; YSHP, 32, 20a; MSC, 45, 6a; HYS, 136, 5a; YHS, 37a; YShu, 48, 1b; YSSTP. 44.

Notlar :

¹Orhun bölgesindeki Uygurlar için kullanılan eski yazılışı kullanmakla, kaynağımız Sa-chi-ssu 'nun men-

sup olduğu etnik zümreyi göstermek istiyor.

²T'u Chi, kendine göre bazı ilâveler yapmıştır.

³Uygurtai da Otçigin 'in mâliyetinde idi.

⁴Uygurtai da aynı ailenin hocasıydı.Bk.S.43.

⁵Mogol Hanedanının verâset meselelerine ait bazı halledilmemiş noktalar vardır. T'u Chi de bu konuda açık olarak bir şey söyleyememektedir(MSC,45,6b,not).Elimizdeki konuyu bırakarak, metni izâh maksadı ile karışık meselelerin tetkikini doğru bulmuyoruz.

⁶Metne bu ilâveyi, haklı olarak T'u Chi yapmıştır.

⁷Bu Kara Dağ, Hei-lung-kiang Eyâletinde olmalı 1 di. Çünkü, Pirens Otçigin 'in arazisi, İkirâs ve Ong-girat kabilelerinin arasındaki ziraat bölgesi idi(Kşl. MSC,45,6a,n.).

⁸HYS,136,5a; MSC,45,6b, Kiang-nan 'ın zaptını ve şehirlerde oturulmasını teklif ettiğini; fakat Mönggâ Han tarafından kabul edilmediğini yazıyorlar.

⁹T'u Chi, Sa-chi-ssu 'nun Liao-tung ve Kore meseleleri ile ilgilendiğini nazarı itibare alarak, "Doğu Merkezi" şeklinde tashih etmiştir. Kuzey Merkezi, daha ziyade Liao-hsi ile ilgili idi. Biz Kuzey Sarayı diye tercüme ettikse de, "Merkez" tâbiri daha yerindedir.

DHARMA

T e r c ü m e

(YS,144,2a)

- 1 "Ta-li-ma(Dharma) 答里麻 Kao-ch'ang(ya-ni Turfan) 'lıdır. Büyük babası¹ Sa-chi-ssu, Liao pirenselerinin² (遼王) hocası idi. Qubilai onu muhterem bir üstad(賢) olarak adlandırıyor
- 5 du. Li T'an 'a karşı yapılan taarruza iştirâk etti ve başarı kazanarak Shan-tung Eyâleti Ta Tu-tu³大都督'su oldu. Dharma, henüz genç i-

di. Önce Saray muhafız kıt'asına girdi. İlk memuriyeti 1307 de⁴..."

10 " Bu zamanda CH Tämüddär müstakil olarak hareket etmeğe başladı. Kendi mâiiyetinden I-lien-chên(Irincin) 亦 情 真 ve Ma Tsu-ch'ang 馬 祖 常 birbirlerini kıskanarak karşılıklı itham ediyorlardı. Ahlâk bozulmuştu..."

Metin, çok resmî bir dille yazılmıştır. Dharma'nın ilk memuriyetleri, İ s l â m î M ü z i k dairesinde, veya Batı ile ilgili bölümlerde bulunduğu göre, kendisinin Batı Kültürü ile bir ilgisi bulunması çok muhtemeldir. Bilhassa Yüan-shih 'de, T u r f a n l ı rahiplerin Çin 'deki hayat tarzları ve ıslahı ile ilgilenmiş olduğuna dair bir kayıt çok önemlidir.

Hakim olarak da bazı enteresan kararları vardır :

1 " Sarhoşluk dolayısıyla Yao Chia adlı bir vatandaş öldürülmüştü. Katillerin başı kaçtı. Diğerlerini polis yakalayıp hapse attı. Aradan bir sene geçti. Fakat onlar hakkında bir delil bulunamadı. Dharma dedi ki :

5 "-Esas katil çoktan kaçmış bulunuyor. Hayatı hakkında da bir bilgimiz yoktur. Hapisteki adamlar yalnızca hatalıdırlar. Suçlu değildirler. Biz onları daha fazla alıkoyamayız." Diyerek, hepsini 10 serbest bıraktı. "(HYS, 136, 6b)

Başka bir gün kendisine yetmişlik bir katil getiriyorlar. İhtiyar olduğu için cezalandırılmıyor. Fakat, Dharma'nın kararı şöyledir :

" - Başka birini öldürecek kadar kudreti olan bir katilin cezalandırılması câizdir." Diyerek, ihtiyarı idam ettirdi. "(HYS, 136, 7a)

Tämüddär 'le arası açıldı. Tämüddär başvekil olunca vazifelerinden büsbütün çekildi. Biyografyası uzundur.

N o t l a r :

¹Soykütükleri, Sa-chi-ssu 'nun geçeresini YS 'in buradaki kaydına göre yaparlar.Başka delil yoktur.

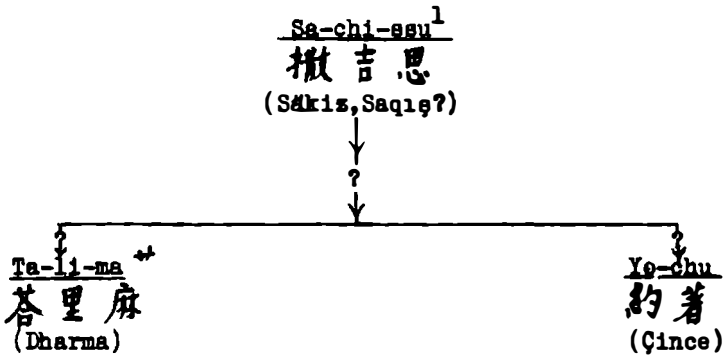
²Liao-hsi 'nin bir kısmı, Otçigin 'e aitti. Liao-wang tabiri, Otçigin ve neslini ifade eder.

³Bu kayıt, Sa-chi-ssu 'nun biyografyasında bu kadar açık değildir. Kendi biyografyasında, Ünvanının Ata Tutuq olduğu yazılıdır. Burada ise " Ta Tu-tu ",yani " Büyük Tutuq"olarak geçmektedir.

⁴Bundan sonra bir çok fahri Ünvanlarından bahsedilir.

S o y k ü t ü ğ ü

TABL. 5.

¹Sa-chi-ssu Pu-hua 撒吉思卜華 (Var./ /斯; 薩奇蘇;撒奇思 .Bu ad," Säkiz " olabilir.Basası da " Toquz " dur. " Altmış " gibi rakamla yapılmış adlar da vardır. Uyg." Saqış "(Radloff,Wb,IV,245), ses bakımından uygundur.Şel.Mog." Sağıt "(Pelliot,HCK, ,155); Türk." Sağıt "(Wb,IV,269). Hristiyan " Sârgis " de (?) olabilir.Şel.Sa-chi-ssu Buqa(YS,121,15b).

SĀWİNÇ TOĞRIL

Tonyuquq'un neslinden gelen bu aile Çingiz Han'ın yanında büyük bir itibar görmüştü. Sāwīnç Toğrıl önce Uygur Devletinde "Uluğ Ayğuç" idi. Çin'deki Moğol Devletinde hizmet görürken bu ünvan gene devam etmiştir. Çingiz Han'ın mâiyetinde olarak Batı Sefrine iştirâk etmiş ve sonra da Tolui ve Karısının mâiyetinde yüksek vazifelerce bulunmuştu.

Soykütüğünde Hasan, Lāçin gibi islâmî adlara da rastlanır. Bununla beraber, Hasan'ın Uygur Edebiyatını çok iyi bildiğine dair kayıtlar da vardır. Hasan'ın mezar kitabesi en önemli kaynaktır. Diğer eserler, verdikleri bilgileri bu kaynaktan almışlardır.

Bununla beraber bu aileye ait bazı mâbet kitabeleri ve Edebiyat kayıtları da vardır. Bu sebeple bazı ikinci elden kaynakların bilhassa ailenin menşesine ait kısımlarının tercümesini faydalı gördük.

BİBLİYOGRAFYA : Ch'ang Shan Chen Shih chih, 21, 1a-6; 21, 33a vd.; YS, 134, 20a; YSHP, 32, 21b; MSC, 45, 9a; HYS, 136, 15b.

T e r o ü m e (1)

(Ch'ang Shan Chen Shih Chih, 21, 1a)

哈珊神道碑

...公諱哈珊,畏兀人,世王高昌,在唐爲回鶻,祿山之滅,史存功載後,以神異禪今高昌王,之遠祖而身相之□世其官督骸雲僕未艾,還高昌歸我。

太祖皇帝公之太父諱寫云赤萬忽璘以本
國元魯愛府路都建魯華赤斷事官監是郡因
差麗茲土愛兀赤...

- 1 " Rahmetli Ha-shan 哈珊 Uygur'dur. Nesil
den nesile Kao-ch'ang(Turfan) 高昌 Kırallı idiler.
Uygurların, T'ang Sülâlesi Çağındaki An-
Lu-shan'ın mağlubiyeti dolayısıyla kazandıkları
5 başarılar tarihte yazılıdır. (Bu eski Uygurlar)
sonradan mevkilerini kudreti ilâhî ile şimdiki
Kao-ch'ang(Turfan) Hükûmdarına devrettiler.
(Ha-shan'ın) atası bu Devlete bizzat Başvekil
oldu. ??? Nesilden nesile onların Tsan-fu-yün
10 晉 敏 雲 Memuru oldular. Bu durum ta: Turfan
(Kao-ch'ang)'ın (Mogollara) tâbi oluşuna kadar
devam etti.

- " Çingiz Han zamanında merhumun Büyük Babası
Sāwinç Toğrıl(寫 云 赤 萬 忽 璘) kendi
15 di memleketinin Uluğ Ayguç(兀 魯 愛 兀 赤)
sı idi. İmparator ona kendisine niyâbeten(監 是
郡) Chen-ting Fu-lu 眞 足 府 路 Baş(都)
Darugaç(斷 事 官) olmasını ve
o şehri idâre etmesini emretti.

20

"Tsan-fu-yün" : Uyg."Çambu-dwip(Skr.Sambu-dwipa)"
; "Sambun"? ,ad(Uig. Spd.,s.291). İzâh edemedik.Memur
rivetin mâhiyeti karanlıktır.

T e r c ü m e (2)

(Ch'ang Shan Chen Shih Chih, 21, 33a)

光州儒學正鄭志書丹

...國初監郡大資兀魯愛兀赤公外此而有
瑕土之樂乃大興完繕自時厥後繼繼承承...

- 1 " (Mogol) Devletinin başlangıcında, "Chien-chün Ta-tzu 監郡大資 " Uluğ Ayguç (兀魯愛兀赤), bu memuriyette iken, bu şehri ziyaret ettiğinde bu mâbedi de ziyaret edip tâmir ettirdi. Tâmir işi zaman zaman devam etmekte - dir... "
- 5

"Chien-chün" ünvanı, yukarıdaki kitabede de gördüğümüz gibi Chen-ting Vilâyetini niyâbeten imparator namına idare ettiğini gösteren bir ünvandır.

Metnin anlaşılması çok güçtür. Bu sebeple tercüme kısmen meâlen ve güzel türkçe ile olmamıştır.

T e r c ü m e (3)

(YS, 134, 20a)

小雲石脫忽憐畏吾人,仕其國爲吾魯愛兀
赤,猶華言大臣也,太祖時與其父來歸,從征
回國,還事睿宗,於潛邸,眞定,睿宗分地以
爲本路斷事官,子八丹事世爲寶兒赤...

- 1 " Hsiao-yün-shih T'o-hu-lin 小雲石脫
忽憐 Uygur (畏吾人) dur. Kendi memleketin
deki vazifesi Wu-lu Ai-wu-ch'ih (Uluğ Ayguç)
吾魯愛兀赤 'lık idi. Bu sözün çince de

5 deki manası, "Ta-ch'ên 大臣", yani "Yüksek memur veya Nazır" demektir. Onun babası, Çingiz Han zamanında gelerek (Mogollara) tâbi oldu.

" Müslüman Memleketlerine yapılan sefere iştirâk etti. Dönüşünde, Tolui'un kendi karargâhında hizmet etti. Chen-ting Vilâyeti Tolui'ya zeamet olarak verilince, Merkez Vilâyetin(本路) Hâkim(節制事官) i oldu.

" Oğlu Pa-san(巴桑) 八丹, Qubilai'ın hizmetinde "Ba'urçı 寶兒赤 " idi... "

T e r o ü m e (4)
(HYS,136,15b)

1 " Pa-tan 八丹, Uygur'dur. Babası Sâwıñ Toğrıl, 1208 senesinde Iduqqut'un mâiyetinde gelerek tâbi oldu. Sâwıñ Toğrıl kendi memleketinde "Uluğ Ayğuçı" idi. Bu sözün çincedeki anlamı, "Ta-ch'ên", yani "Yüksek memur veya Nazır" demektir. (Sâwıñ Toğrıl'ın) babası Ti-chin Pi-li-chieh(Tigin Bilgâ) 的 斤 必 里 傑 idi. (Bu adın) manası, bilgin(智), talihli(福), büyük nazır(大 相) demektir. Baba ve oğul, her ikisi birden (Çingiz Han'a) tâbi oldular, hizmet ettiler. Sâwıñ Toğrıl, (Çingiz Han) tarafından hususi bir şekilde akraba muamelesi gördü. Ondan sonra Tolui'ın hizmetine girdi. Tolui'un karısı Chuang-shêng Sultan tarafından bir evlâtlık muamelesi gördü. Chen-ting Vilâyeti, Tolui'a zeamet olarak verilince, bu şeb.'in Baş

Daruğaçı'lığı ve Hâkimliği verildi.

" Dört oğlu vardı : ... "

T e r c ü m e (5)

(MSC,45,9a)

- 1 " Sâwıñ Toğrıl da Uygur'dur. Arın Tâmur'le
birlikte Tonyuquq'un neslinden gelirler. Kendi
memleketinde Uluğ Ayğuçı idi. Çincedeki manası
"Büyük memur veya Nazır" demektir.1211 senesi
5 de, Iduqut'un mâiyetinde olarak(Çingiz Han'a)
tâbi oldu. Baba ve oğul, Çingiz Han'ın yanında
kalarak ona hizmet ettiler ve bir akraba gibi
sevildiler. Batı Seferinde (Çingiz Han'a) refa
kat ettiler. Geri döndüklerinde, onlara Tolui'
10 in mâiyetinde vazife verildi. Tolui'in karısı
tarafından bir evlâtlık muamelesi gördü... "
" ... İkinci oğlu Suğunçar(達 混 察), Hu
lâgü Han'ın mâiyetinde idi. Onun yanında kaldı
ve sonradan Abaqa ile Toqta'nın"Büyük General
15 大 將 " ı oldu... "

Oğlu Basan, Sung Devletine karşı yapılan seferle
re ve Ariq Buqa ile Qaidu'nun isyânlarını bastırmak
için giden ordulara iştirak etti(YS,134,20b).

H a s a n, Kansu Eyaleti PCCS'i olarak meşhurdur.
Mezâr kitabesi en önemli kaynağımızdır.Kitabesine da
yanan T'u Chi, onu şöyle tarif ediyor :

T e r c ü m e (6)

(MSC,45,9a)

- 1 " Hasan uzun boylu, güzel sakallı, her şey
hakkında iyi münakaşa yapar ve herkesi aydınla
tırdı. U y g u r E d e b i y a t ı n ı iyi b i

lıyor, çok iyi ata biniyor ve ok atlıyordu..."

Metin şöyledir : 哈珊長身美須髯。翔給而明於事物。知畏兀兒素長騎射...

Hasan'ın ilk vazifesi 1283 senesinde idi. 1295 de Kanşu PCCS'i oldu. 1304 senesinde 50 yaşında iken öldü. Meşhur bir şahıstır.

L ā ç i n, Hasan'ın küçük kardeşi idi. Kendisi büyük mevkiler işgal etti. CS:PCCS ve Han-lin Akademisi Hocası idi (MSC, 45, 10a).

Oglu Ç a n a i, CS:PCCS idi (YSSTP, 41).

S o y k ü t ü ğ ü

¹Hsieh-yün-ch'ih Tu-hu-lin (Sawinç Toğrı) 烏云赤罵忽璘 (Ch'ang Shan Chen Shih Chih, 21, 1a) ; Hsiao-yün-shih T'o-hu-lin 小雲石脫忽璘 (YS, 134, 20a).

²Pa-san 八 丹 (Ch'ang Shan..); Pa-tan 八 丹 (YS). Kşl. Türk. "Basan", "Bas Toğrı", "Basa Tāmūr" (Uig. Spd., s. 267). Hepsı özel addır.

³Su-hun-ch'a (Suğunçar, Sugunçar) 速混察 (Var. 蘇哀察兒). Kşl. 速混察 (YS, 119, 12b). Kşl. "Sugunçaq" (Pelliot, HCK, e. 371). Kşl. Türk. "Sıgun", "Sugun".

⁴"T'o-tu-yen" : Kşl. "Tödö'än, Tödögän" > Tödön" (Pelliot, HCK, ss. 18-20, 125, 157).

⁵"Lü-lü" : Kşl. YSSTP, 36, 83, 95.

⁶"La-chen", var. "臘 / " : Türk. "Laçın", Mog. "Naçın". Kşl. Pelliot, HO, s. 159.

⁷"Çanai" : Kşl. "Çanai 察 乃" (YCPS, 226:9, 39a).

⁸"Pan-chu" : Kşl. Mog. "Balou" (Pelliot, HCK, 43).

TABL.6.

S İ W İ N Ç T O Ğ R İ L

Ti-chin Pi-li-chieh

的 介 必 里 傑

(Tigin Bilgä)

Hsieh-yün-ch'ih Tu-hu-lin¹

寫 云 赤 篤 忽 璘

(Sawınç Toğrı)

<u>Pa-san²</u>	<u>Su-hun-ch'a³</u>	<u>T'o-tu-yen⁴</u>	<u>Ha-la-ha-sun</u>	<u>Lü-lü⁵</u>
八 儋	速 混 察	脫 朵 延	哈 刺 哈 孫	闊 闊
(Basan)	(Suğunçar)	(Tödb'än)	(Qorugäsun)	(Çin.)

<u>A-li</u>	<u>Te-fu</u>
阿 里	德 服
(Ariq)	(Çin.)

Shih-te
石 得
(Çin.)

La-ohen⁶
刺 眞
(Laçin)

Ch'a-nai⁷
察 乃
(Çanai)

Ha-shan(A-san)
哈 珊(阿 散)
(Hasan?)

Pan-chu⁸
班 祝
(Balcu?)

1) Po-po-shih; 2) Lao-han; 3) I-nien-chen; 4) Lao-chang
字 字 寶 老 漢 亦 聲 眞 名 章
(?) (Çin.) (İrincin) (Çin.)

5) T'sao-ti-li ; 6) Nieh-lieh-t'u ; 7) Ta-la-kai
草 地 里 捏 列 禿 答 刺 海
(Ça'ut-türü?) (Närätü) (Taraqai)

8) Lo-lo; 9) Sa-ma-tu; 10) Pai-yen T'ieh-mu-erh
羅 羅 撒 馬 篤 伯 顏 帖 木 兒
(?) (Samādhī?) (Bayan Tāmūr)

而長今亦奄其大事既襄墓碑未銘深慮
 風聲不樹訪諸故老得先人行事之略願
 吾子文諸石以貳不朽予以義流辭乃序
 其槩公諱哈璠畏兀人世王高昌在唐為
 回鶻祿山之滅史存功載後以神異禪今
 高昌王之遠祖而身相之□世其官晉級
 雲仍未艾逮高昌歸我
 太祖皇帝公之大父諱寫云赤篤忽璘以
 本國兀魯愛兀赤官實迭來既而命
 以宣差真定府路都達魯華赤斷事官臨
 是郡回麗茲土愛兀赤公之息四伯諱八

Hasan'ın kitabesinin baş kısmı (3.61)

QARA İĞAÇ BUYRUQ

Qara İğaç Buyruq, Uygur Devletinin Yargıcı; Kara Hitay Hükûmdarının ve daha sonra da Çingiz Han'ın çocuklarının hocası; devrinde tanınmış bir uygur bilgini idi. Kendisinin asil bir Türk ailesine mensup olması çok muhtemeldir. Çünkü, Tonyuquq'un neslinden olan Arın Tāmūr, yani Uyğurtai'nın kayın pederidir.

Kendisinin Budist olması çok muhtemeldir. Çünkü kendisi Kara Hitay Sarayında hocalık yapmış ve sonraki nesilleri de Budist Râhiplerin reisliğine tayin edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,124,4a; YSHP,26,1b; HYS,136,10a ; MSC,45,1b; YShu,48,3b; YSSTP,42.

T e r c ü m e

(YS,124,4a)

國兒其師更帖以一野東山
事迷阿據子使憐語祖失里獨
習里出使諸邊阿具太朵八四
敏咬兒遣為西邊也歸月失封
聰自八汗以殺西婚馳令別也
性名子可則乃使魯訥仍至城
也其卒兒至聖人北野為征何
人聞兒鞠魯明四赤失學西此
兀護木主北祖等哈朵受帝問
畏都帖邊赤太督亦月子從帝
魯亦仙西哈聞都刺子望衛人
北兒月幼亦忒兒哈其諸宿無
赤木官年刺兒木者與令入空
哈帖事護哈阿帖督是即子城
亦仙斷都召出憐都於悅賀見
刺月為亦且兒阿兒故大以山
哈王徵忒國八遣木其見訥獨

北時訥剌都年罕月雲因涼宿盤入臣。非其官
當國野太哈訥剌回鎮後平入大使舊府可積
地達失年問野野答蠻斤人。居詔鎮達帝王宗赤
此里系六悅。失失號思的僧徒祖出位先老成花
然唆月後入系系賜兒雪領室世刺即本終之魯
所在遣焉。庶月月爵。火雪兼盡觀哥宗子若用達
它昔善。居繁賜赤襲。曰從爵。里入忙成父矣。下州
之。臣曰留物迺花時棲。蠻父八兒王嗣。兒年陞汝
移備。帝皆民矣。魯宗忽思襲失木西答木餘歸兒
流為此。子開死達太曰兒宗。別帖安難帖十以木
皆以居父。堡已城在兒。火憲據失從阿失二額帖
民種移之。野則山兒塔命事台達命子達勤也。失
錢。耕願取田魯獨忽塔祖蠻兒的赤。其的服才達卒...
大宜十往見北兼宗曰世思忽阿闊囊。阿王其的監
歲衛。六符還赤章。赤人蠻兒札子必王奏先盡阿太
往要戶金征哈印乞四思月帥其爲西因事以授書
城。來有佩西亦督子子兒南。軍興衛安朝。來所奏。秘

- 1 " Ha-la I-ha-ch'ih Pei-lu (Qara Iğaç Bayruq)
哈剌亦哈赤北魯 Uygur'dur. O, fıt-
ratı itibarı ile akıllı ve derin düşünüşlü i-
di. Devlet işlerine vakıftı. Memleketinin Hu-
kûmdarı Iduqqut Yüeh-hsien T'ieh-mu-erh (●Ksan
5 Tamur¹) 月仙帖木兒 onun şöhretini işite

- rek So-li-mi²(Sulmi) 唆里迷 Devletinden³ çağırdı ve Hâkim(斷事官) tayin etti. Asân Tāmūr öldü. Yerine oğlu Barçuq-art Tigin Iduqqut
- 10 oldu. (Barçuq-art) henüz daha çok gençti. Kara Hitay hükümdarı Chü-êrh Qan⁴(鞠兒可汗) onun Devletini kontrol için birini gönderdi. Ayrıca Qara Iğaç Buyruq'u da davet etti. (Qara Iğaç Buyruq, Kara Hitay Sarayına) gelince, onu bütün
- 15 oğullarına hoca(師) olarak tayin etti. Barçuq-art Tigin, Çingiz Han'ın şöhretini⁵duyunca, Kara Hitay Devletinin gönderdiği adamı öldürdü ; derhal A-lin T'ieh-mu-êrh(Arin Tāmūr, veya Uygurtai)阿情帖木兒, Tu-tu⁶都督 vs.yı
- 20 , dört kişilik bir elçilik heyeti ile Kara Hitay Devletine gönderdi⁷. Arin Tāmūr, Qara Iğaç Buyruq'un amadı idi. (Arin Tāmūr ona Çingiz'e tâbi olmalarının) sebeplerini izâh etti. Bunun üzerine (Qara Iğaç Buyruq da)oğlu Yüeh-tu-ahih
- 25 Yeh-na(Yutus Inal)月朶失野訥 alarak koşup gelip Çingiz Han'a tâbi oldu.Çingiz Han onları görünce çok sevindi ve bütün oğullarına ders okutmasını emretti. Yutus Inal'ı da evlâtlık yapıp Muhafız Kıt'asına alınmasını emretti.
- 30 Batı Seferinde Çingiz Han'ı takip ettiler. Beşbaliğ'a geldiklerinde, Çingiz Han Şehrin doğusundaki⁸ Tu獨山 Dağında, içinde insan olmayan boş bir şehir gördü. Çingiz Han, "Bunun nasıl bir şehir olduğunu" sordu.(Buyruq)dedi ki:
- 35 " - Geçen sene Tu-shan şehrinde büyük bir kıtlık oldu. Bu sebepten halkın hepsi kaçarak

36 başka yere göç ettiler. Fakat burası kuzeyden
gelen yollar bakımından⁹ önemli bir yerdir. Bu
arazî askeri kolonilere verilebilir¹⁰. Ben Sül
mi Devletinde bulunduğum zaman, (oradan buraya)
40 60 aile buraya göçmek istemişti. " Çingiz Han
, "- Çok güzel! " dedi ve Yutus Inal'a kemerle
altın payza verdi ve oaba oğul'u orada bıraktı.
Altı sene sonra, Çingiz Han Batı Seferinden ge
ri döndüğü zaman, ekilmiş bir çok tarlalar gör
45 dü. Bundan çok memnun oldu ve Qara Iğaç Buyruğ
'u sordu. Fakat o ölmüştü. (Oğlu) Yutus Inal'a
Tu-tu Mührü¹¹ verdi ve aynı zamanda Tu-ahan Da
ruğağı'liğine tayin etti.

" Yutus Inal öldü ve yerine oğlu Ch'i-ch'ih
50 Sung-hu-erh(Kıçig Sengur) 乞赤宋忽兒 geç
ti. Ögöddai Han ona babadan oğula geçmek üzere
Tarqan Ünvanı da verdi.

" (Kıçig Sengur'un) dört oğlunun adları şun
lardı : T'a-t'a-erh(Tatar) 塔塔兒, Hu-ch'an
55 (?) 忽朶, Huo-erh-ssu-man(?) 火兒思蠻
, Yüeh-erh-ssu-man 月兒思蠻. Qubilai Han
Huo-erh-ssu-man'a (Uygur Hükümdarı Barçuq'un)
oğlu Hsüeh-hsüeh Tigin'in mâiyetinde çalışmak
sureti ile Yün-nan Eyâletini korumasını emret
60 ti. Yüeh-erh-ssu-man, Mönggä Han'ın mâiyetinde
idi. Mönggä Han ona, babasından veraseten gel
diğini belirtmek sureti ile bir rütbe verdi. Ay
rıca Budist Rahiplerin idaresini de ona verdi.

" Cha-hu-erh-t'ai¹², in ordusu Başbalığ Şeh
65 rini kontrolu altına alıncı, bütün ailesi Beg

- 66 balığ'ı terkederek Çin'de P'ing-liang 平涼'a göçtüler. Kendi oğlu A-ti-mi-shih T'ieh-mu-erh (*Altmış Tāmūr) 阿的迷失帖木兒 ile beraber Qubilai Han'ın huzuruna çıktı ve oğlunu Muhafız kıt'asına tâyin ettirdi. (İmparator¹³)
- 70 An-hsi Kırallı(安西王) Mang-kê-la'yı takip ederek Liu-pan 六盤 'ı müdafaa etmesini emir etti. An-hsi Kırallı az sonra öldü. Yerine oğlu A-nan-ta geçti. Tāmūr Han tahta çıkınca, Saraya
- 75 bir elçi göndererek şöyle dedi :

" - Altmış Tāmūr ile babası, esas itibarı i le önceki İmparator'un(yani Qubilai Han'ın) emrinde idiler. Önce bendeniz gelerek evvelki Pirense(yani Mang-kê-la'ya) hizmet ettim ve yirmi seneden fazla onun tâbii oldum. Siz Haşmet maabblarınıza tâbi olup, Size hizmet etmek istiyorum. "

" Tāmūr Han Altmış Tāmūr'u Ju-chou 汝州 Daruğaçi'liğine tayin etti. Mahrem Evrak Dairesinin T'ai-chien 太監 , yani Baş Kontrolörü iken öldü... "

Oğlu A r ı n T ā m ū r bir bilgin idi. Bu sebep le biyografyasının anlaşılması çok güç ve tercümesi zordur. Kendisi, Çin'de Dördüncü Mogol İmparatoru olan Ying-tsung(1321-1324) un hocası idi. İmparator'a eski kitapları okuyarak tercüme ediyor ve eski hikâyeler anlatarak hayat için iyi ibret ve misaller veriyordu(YS,124,5b). 1329 da tahta çıkan Mogol İmparator'u Ming-tsung'un cülûs merasimini idare etmiş; ve İmparator'u bizzat götürerek tahtına oturtmuştu: (YS,124,5b; MSC,45,2a).

Oğlu S ā r b ā n da son Mogol İmparatorunun hoca

sı idi. Hsin-yüan-shih'e göre, İmparator bu hocasını uyuduğu perdenin yanında uyutuyordu. Sārbān'ın daimi olarak başı ağrıyordu. Bunun için İmparator bizzat eli ile yatağına götürüyor ve tedavi ediyordu(Hsin-yüan-shih, 136, 11b; MSC, 45, 3a). Her iki kaynakta da Sārbān'ın biyografyası çok geniş olarak tutulmuştur.

Notlar :

¹Barçuq art Tigin'in babasıdır.

²"Sülmī", bir Uygur şehridir(Kasg., BA, I, 113).

³"Kuo [國]", Devlet anlamındadır. Burada "Memleket, diyar" anlamına kullanılmış olsa gerektir.

⁴Kara Hitay Hükümdarı "Gür Qan" dır.

⁵"Ming-sheng 明 聖", sonradan Çingiz Han için kullanılan tabirlerden biridir.

⁶Türk. "Tudun" dur. Belki de burada çince manası esas olarak alınmıştır.

⁷Uygurlar Kara Hitay Devletine isyan ettiler. He men bunu müteakip bir elçilik heyeti nasıl gönderebiliyorlar. Bu, üzerinde durulacak bir sorudur. Bu elçiler belki de gizli olarak gitmişlerdi.

⁸Bu dağın adı iki şekilde okunabilir: 東 獨 山 : "Doğu Tu-shan" Şehri veyahut da "Beşbalıq'ın doğusun-
daki Tu-shan" Şehri.

⁹MSC, 45, 2a; HYS, 136, 1a : "Doğu ve batıdan gelen yollar" diye düzeltiyorlar. Bu düzeltmede haklı olabilirler. Çünkü bu bölgedeki en önemli yollar, doğu-batı yollarıdır.

¹⁰Bilhassa Çingiz Han'ın Devletinde posta ve irtibat bakımından bu kolonilerin büyük bir önemi vardı. Bu kolonileri Timur da yeniden kurmuştu.

¹¹Bk. Not. 6.

¹²T'u Chi'ye göre, "Cha-hu-erh-t'ai" = "Çağatai" demektir(MSC, 45, 2a-b). Çünkü sonradan Çağatai'in soyundan gelen "Duwa" Beşbalıq'ı zaptetmişti.

¹³Bu zamanda Qubilai Han'ın ölüp ölmediğini bilmiyoruz. Kşl. MSC, 45, 2b.

Soykütüğü: (Tabl.7)

¹Bk. Pelliot, H0, s.298.

²"Yutus-" veya "Yulduz Inal" olabilir.

³Var. 乞赤 忽兒.

⁴Mog. "Tatar", özel ad(YSSTP,6): 塔塔兒.

⁵Türk.-Çin. "Quçang", özel ad(Uig. Spd., s.281).

⁶Suff. Türk. "-man, -mân" ile kıl.

⁷Bk. Not.6.

⁸Var. 阿的 彌什. Kıl. Türk. "Altmış Qara", ad(Uig. Spd., s.282). Torununun adı: Çin. "六十"=60.

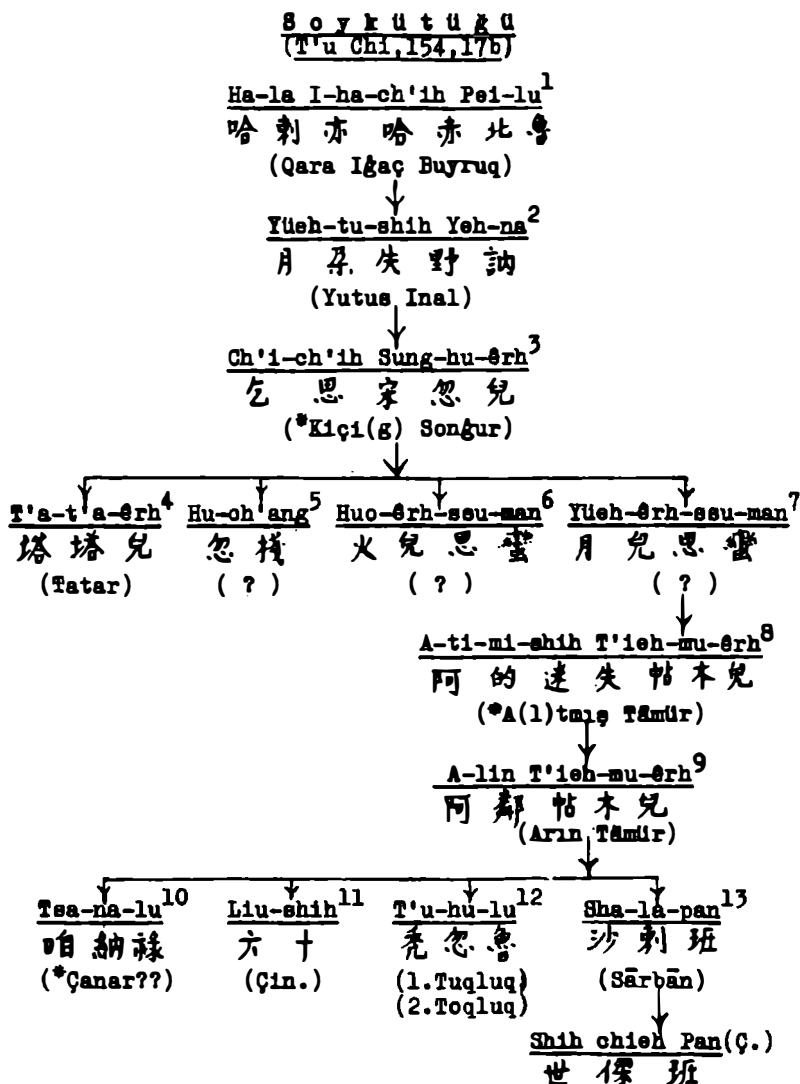
⁹Kıl. 阿都太子 (YCPS, 152:5, 15b).

¹⁰Mahiyeti karanlıktır.

¹¹Çin. "Altmış" demektir. Büyük babasının adı da "Altmış Tämür" dür.

¹²Kıl. Pelliot, H0, s.69; Hambis, s.86.

¹³İndeksteki benzerlerine bk.

TABLE 7.

Qara Arslan Ügä, Çingiz'e giden ilk Uygur elçilerindendir. Ünvanı " Ügä " dir. Soykütüğündeki şeceresine göre, aile lâkabı " Qaya " idi. Bu soyadını , daha ziyade Beşbalıĝ 'lı Uygurlar taşırlar. Uygur Iduqut'unun yakınlarından idi. Çingiz, onu alıkoyarak hizmetinden istifade etti. Mogol ordusunda öldü. biyografyalarının kaynak kıymeti azdır.

BİBLİYOGRAFYA : YSWCCL,74a-b; MSC,35,7b;45,8b;HYS,136,8b; YSSTP,42. Kitabesi: Chih-chêng-chi, 6,10a vd.

T e r c ü m e

(HYS,136,8b)

- 1 " Ha-la A-ssu-lan Tu-ta 哈剌阿思蘭
都大 Uygurdur. Babası, Yü-lung A-ssu-lan Tu-
ta(Yürüng Arslan Tu-ta) 玉龍阿思蘭都
大 idi. Tu-ta 'nın çince anlamı " Âsil kimse "
5 (巨 室) demektir¹.

- " 1209 senesinde, Uygur Iduqut 'u gelerek,
Mogollara teslim oldu. Bu sırada Märküt 'lerin
şefi Toqta ölmüş ve oğlu Quduqtu, İrtiş nehrini
geçerek Uygurlara kaçmak istedi. Iduqut, onlara
10 karşı çıkıp, Quduqtu vs.yi Chên 眞 nehrinde² sı-
kıştırdı, mağlup etti. Märkütler, Çingiz 'in es-
ki düşmanı idiler.

" (Iduqut), Qara Arslan Tu-ta ile birlikte
Ch'a-lu³ 察魯 vs.yi göndererek bu harp hakkında
haber verdi. Ve Çingiz 'e hediyeler sundular.Çin-
giz şöyle dedi⁴:

" - Sizin sözleriniz hakikaten doğrudur ! "

20 Bu sözleri Iduqqut 'a haber verdiler. Bu defa da Iduqqut bizzat gelerek kıymetli şeyler sundu ve şöyle dedi⁵:

" - Siz Iduqqut 'a çok şefkat gösterdiniz ! Ben size canımı veririm. Nasıl olur da , malımı vermem ! " Çingiz, bundan sonra Iduqqut 'a geri dönerek, Qara Arslan Tu-ta ile birlikte, altın, pa
25 muk vs.⁶ göndermesini emretti.

" Kao-oh'ang(Turfan⁷), bundan itibaren (Mogollara) tâbi olmuş oldu. Qara Arslan Tu-ta da, Çingiz'e hizmet etmek için kaldı. Muhafız kıt'a-sına tayin edildi ve Çingiz, Chin Devletine ta-arruz ederken öldü⁸. "

Yukardaki metin daha ziyade Uygurlar hakkında bilgi veren diğer biyografyaların taranması suretile meydana gelmiştir. Maalesef diğer biyografyalar da dikkatli olarak gözden geçirilmemiştir. Bu sebeple, bilhassa HYS 'in bu bahsi yanlışlarla doludur. Gerek notlarında ve gerekse Uygurlara ait bölümde hataları yeniden gözden geçireceğiz.

B a b a s 1, Yürlü Arslan da Mogollar nezdinde itibar görmüş ve ölümünden sonra kendisine Ho-nan TCCS' si ve Yang-chün-kung(陽 郡 公) gibi ünvanlar verilmişti(MSC.154.17a).

Mogol Devletindeki v a z i f e s i, "Kaşıktai"(怯 薛), yani öncülük idi(MSC, aynı yer). Bu vazifesini, daha ziyade şecere listelerinden öğreniyoruz.

Ö l d ü ğ ü yer, Liu-ch'eng(柳 城) şehridir. Kuzey-batı Mançurya'da olan bu şehir, daha ziyade Hsing-chung(興 中) diye isimlendirilir. Kıl.MSC.45.8bn. Hsing-chung şehri, 1215 senesinin ocak ayında, Muqali tarafından zaptedilmişti(MSC.45.8b; H.D.Martin, Chin - ghis Khan, s.211). Bu duruma göre, 1214 senesindeki Liao-hsi 'nin zaptına iştirak etmiş; 1215 de veya az zaman sonra ölmüştü.

O ğ l u A t a Q a y a, önce muhafız kıt'asına girmiş ve sonra Darugaçı olmuş; 1330 da ise, OS:PCCS gibi yüksek bir mevkiye tayin edilmişti. Bilhassa torunu, Çin'deki Mogol imparatorlarından Wên-tsung 'un yakın bendelerinden id

N o t l a r :

¹(巨室), kudretli bir aile veya geniş ev anlamına gelir.

²Bu nehir için bk.S.10,24.

³Kşl.S.7,8,75.

⁴Kşl.S.2-5.

⁵Kşl.S.2-5.

⁶Sunulan şeyler arasında, Kara Hıtaý hazinesinden kalma kıymetli şeyler de olabilir.

⁷MSC,45,8b, " Uygurlar " diyor.

⁸MSC, Liu-ch'êng şehrinde öldüğünü ilâve ediyor.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.8)

¹Yü-lung A-ssu-lan Tu-ta(YCWCCL:Kuan-ch'i) 王龍阿思蘭都大 (Var.YCWCCL: / / / / / / / 幹乞) (Y ü r ü n g A (r) s l a n Tu-ta?(Ü g ä)) : İsmi ilk iki sözünün mâhiyeti açıktır. " Yürüng,Yörüng " , Türk. beyaz demektir(Uigurica,II,44; Pelliot,H0.s.92).

Tu-ta 都大 < 大都, 大都督(Tudun,Tutuq) olabilir. " Tu-ta " yı türkçe veya mogulca bir ünvanla birleştirmek şimdilik güçtür.Bir yazılış hatası olabilir.

YCWCCL,daha doğru olarak Kuan-ch'i(*Ügä) olarak yazıyor(YCWCCL,74a).

²Sai-yin Hai-ya(Sain Qaya) 賽因海牙 : Artık dördüncü nesilde adların bir kısmı mogollaşmağa başlamıştır. Fakat Beşbalıĝ 'ın meşhur " Q a y a " lâkabı , hâlâ muhafaza edilmektedir. Kşl.Sain Qan (賽因汗) (HYS,106,4b; MSC,35,1b); Sain Bitiçi(YS,149,19a).

³Mang-huan 忙歡 : (*Mangqun, M a n g q u) :Mog.

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

TABL. 8.

Q A R A A R S L A N Ü G Ä
(T'u Chi, 154, 17a)

Yü-lung A-sseu-lan Tu-ta¹
玉龍阿思蘭都大
(Yürüng A(r)slan Tu-ta)

↓
Ha-la A-sseu-lan Tu-ta
哈剌阿思蘭都大
(Qara A(r)slan Tu-ta)

↓
A-t'a Hai-ya
阿塔海牙
(Ata Qaya)

↓
A-sseu-lan Hai-ya
阿思蘭海牙
(A(r)slan Qaya)

↓
Mang-huan³
忙歡
(Mangqu)

↓
Pao-ké⁵
寶哥
(Çin?)

↓
Sai-yin Hai-ya²
賽因海牙
(Sain Qaya)

↓
Yüeh-lu Hai-ya⁴
月祿海牙
(Yürük Qaya)

↓
Pao-shan⁶
寶山
(Çin.)

" Mangqun, Mangqu ", bk. Pelliot, HCK, s.16.

⁴Yüeh-lu Hai-ya 月祿海牙: (Ülüg Qaya)
: " Ürük Qaya " da olabilir. Kşl. // Buğa (YSSTP, 28).

Bulad Qaya da Soyorgaqtanı Sultan'ın itimadını kazanmış bir Uygur'dur. On sekiz yaşında iken babası 1 le birlikte Çingiz Han'ın mâiyetine girmiş, başarılar kazanarak nihâyet Kara Hitay hükümdarının kızı kendi sine verilerek mükâfatlandırılmıştı. Çingiz Han'ın öl çülerine göre bu izdivaç şerefli ve önemli bir hadî sedir. Tolui'un niyâbeten idaresi sırasında, Peking'e fevkalâde elçi ve Baş Mufettiş olarak gönderilmişti.

Aşağıdaki biyografyası tetkik edilecek olursa, Bulad Qaya'nın her şeyden evvel tam bir fâzilet erbabı ve adalet hisleri ile dolu bir insan olduğu görülür.

Oğdâi Han zamanında, bir çok Türkler önemli mevkilerden uzaklaştırıldığı halde, onu Kuzey Çin'in sa lahîyetli ve yüksek bir hâkimi olarak görüyoruz.

Şunu da söylemek lâzımdır ki, oğulları Bulad Qaya'dan daha meşhurdurlar. Lien Hsi-hsien, Qubilai Han'ın mâiyetindeki en meşhur beş kişiden biridir. Türk adı "Hindū" dur.

BİBLİYOGRAFYA : YWL, 25, 1a (Kitabe); YS, 125, 8a; HYS, 155, 8a; YSLP, 11, 15b; YSHP, 47, 1a; MSC, 79.1a; 154, 20b; YSSTP, 44.

T e r c ü m e

(YS, 125, 8a)

布魯海牙畏吾人也。祖牙兒八海牙。父吉臺
海牙。俱以功爲其國世臣。布魯海牙幼孤。依
舅氏家就學。未幾即喜其國書。尤精騎射。年
十八隨其主內附。充宿衛。太祖西征布魯海

帳王開戶店卯未殺刑
理諸后匠山羊十生用
烏崩太氏中赤戶事於
羊祖聖軍以花氏得慎
以太莊宮賜魯賜官謹
賜之選中又違符事心
勤配使凡之路虎斷小
其氏幣衆統足金時牙
嘉抹財太命眞佩故海
帝石理於悉授使如魯
苦女總之者十訪職布
勞汗京求山二康使而
避可燕名中戶路官威
不里使以京氏諸事作
從居還譚燕回南斷勢
扈以會康在園燕授倚
牙又來其之舍拜幾多

- 1 " Pu-lu Hai-ya 布魯海牙 bir Uygur'dur. Büyük babası Ya-Şih-pa Hai-ya 牙兒八海牙 ve babası ise Chi-t'ai Hai-ya 吉臺海牙 1 di. Heçsi, başarılarından dolayı memleketlerin
- 5 de verasetle gelen memuriyetlere sahip idiler. Kendisi küçükken yetim kaldı ve dayısının des teği ile tahsilini yaptı. Çok geçmeden memleke tinin kitaplarını çok iyi öğrendi. Bilhassa i- yi ata binip ok atıyordu. 18 yaşında iken ken
- 10 di memleketinin hükûmdarı (Iduqqut'u) takip e derek gelip tâbi oldu. Muhafız kıt'asında hiz met etti. Çingiz Han'ı Batı Seferinde takip et ti. Korku nedir bilmediğinden, İmparatorun tak dirini kazandı ve teşvik için koyunlar, atlar,
- 15 keçe çadır hediye edildi ve (Kara Hitay Hükûm darı) Chü-lı Ko-han(Gür Qan)居里可汗'ın kızı Shih-mo¹石抹 Hanım(氏) ile evlendiril di. Çingiz Han ölünce, bütün Pirenseler gelerek bir Kurultay yaptılar ve onu Yen-ching(Peking)

- 20 e vergi ve mâliye işlerini idare etmek makeadı
ile Fevkalâde Elçi olarak² gönderildi. Ana Sul
tan Chuang-shêng onun namusluluğunu ve işlerde
ki dikkat ve ciddiyeti ile yaptığı şöhretini 1
şitti. Ögöddi Han'a, kendi arazisindeki³ ordu
25 ,halk ve işçi ailelerinin işleri için onun gön
derilmesini rica etti. Yen-ching(Peking) Bölge
sindeki Chung-shan 中山 da⁴ onun idaresi altı
na verildi. Kendisine ayrıca Chung-shan'da dükkânlar ve 20 aile ile bir çiftlik hediye edil
30 di. Uhdesine Chên-ting-lu Darugacılığı verildi.
" 1231 senesinde, Yen-(ching) in güneyinde
ki bütün Lu(魯) teşkilâtlarının Lien Fang Shih⁵廉訪使'i oldu. Ayrıca altın kemer kuşan
dı. Altın Kaplanlı payza ile 10 ailelik bir kı
35 sım köleler hediye edildi.
" Az zaman sonra Hâkim(新事官) tayin e
dildi. Hâkimlerin, eski zamanlarda olduğu gibi
çok salâhiyetleri vardı. Doğmamış doğurtur ve
ve ölmemiş de öldürtürlerdi. Bu salâhiyetleri
40 ne dayanarak çok mağrur idiler. Fakat Bulad Qaya dikkat ve sadakat ile yalnızca adâleti kul
landı.

Yukarıda verdiğimiz metin burada sona eriyor. Bundan sonra gene bu metnin devamını tercüme ediyoruz:

- " Bir gün mâliyetindeki hâkimlerden biri, bir
katil için ağır ceza hükmetmişti. Katilin oğlu
45 ağlayarak geldi ve babasının yerine kendisinin
öldürülmesi ricasında bulundu⁶. Bulad Qaya mâli
yetindeki hakime şöyle emir verdi: "Bu çocuğu

48 bağlayarak idam yerine götürün. Eğer korkarsa
derhal öldürün." Fakat çocuk korkmadı. İşitince

50 Bulad Qaya şöyle nasihatta bulundu:

" - Başka birisini tesadüfen öldüren bir in
san affedilebilir. Hele yetiştirdiği evlâttan
böyle bir şefkat gören insan öldürülmemelidir."
Bundan sonra Bulad Qaya katili affetti. Ölen a
55 damın cenaze merâsiminin masrafını da kendi ke
sesinden verdi. Ailesini teselli etti..

" Bu zamanda hukuk nizâmı henüz daha kurul
mamıştı. Meselâ bir kimse suçlu kölesini öldü
rebilirdi. Bulad Qaya bunun hukukla kabili te
60 lif olmadığını biliyordu. Fakat kölelere karşı
bir yardımda bulunamıyordu. Bununla beraber ce
binden para vererek bir çoklarının canını kur
tarmıştı. Böyle yardım ettikleri bir kaç on ki
şi idi.

65 " Askerlik çağına gelmiş ve orduya yazılmak
mecburiyetinde olan bir çok gençler askere git
mek istemiyorlardı. Bir çokları başkalarına pa
ra vermek sureti ile kendi yerlerine askerlik
yaptırıyorlardı. Onlardan çoğu da orduya git
70 tikten sonra kaçıyorlardı. Devlet, başkalarına
para vererek yerine askere gönderenlere 100 so
pa vurulmasını ve kaçanların ise öldürülmesini
kararlaştırdı. Bulad Qaya, diğer Hâkim Bucir⁷,
ve. ile birlikte Shun-t'ien 順天 vs. gibi
75 bölgelerde, başkalarına para vererek kendileri
nin yerlerine askere gönderenlerin yakalanma
sı hususunda İmparator'dan emir aldılar. Bunun

78 üzerine yakalananlardan para vererek askerliğe
gitmeyenlerin sayısı 11.000 i ve ordudan ka
80 çanların sayısı ise 1.000 i buldu. Bulad Qaya
bunlara acıdı ve teessürünü imparator'a⁸ arzetti.
Para verip askerden kaçanlar bu emri işitince,
saklandılar. Aileleri onların yerlerini aldı.
Bulad Qaya içini çekerek şöyle söylendi :

85 " Para vererek kaçanlar suçlarından korkarak
saklandılar. Onların kurtulmaları kolaydır. Fakat
ordudan kaçanlar pişman olarak tekrar dönmek
istiyorlar. Onların bu vaziyetine çok üzülebiliriz.
90 Önce yaptıkları bu kötü harekete önem vermeğe
ne lüzum var? Nihayet bu durumu imparator'a
arzetti ve bu şekilde hepsini serbest bıraktırdı.
Bazı zenginlerin ise, aileleri de kendi yerine
askere gitmemişti. Bunun için ordudan diğer
95 kaçanlar için imparator'a şöyle dedi:

" Bunun gibiler öldürülmezse, sonradan diğerleri
bizden nasıl korkabilirler? " Fahişelerin
öldürülmesi düşünüldü. Bunun üzerine Bulad
Qaya şöyle dedi:

100 " - İctimai nizamı bozanların öldürülmeleri
doğrudur. Fakat bu fahişelerin hareketleri onlarla
mukayese edilebilir mi ? " Bunun üzerine
sopa vurulması emredildi. İşte onun verdiği hü
kümler hep böyle idi.

105 " Qubilai Han ona itimat ettiğinden, on bölümdaki
yüksek memurların teftiş edilmesi, ayrıca
Chên-ting Vilâyetinin idare edilmesi için o

nu seçti. Bu zamanda Chên-ting'de zenginler fakir halka borç para veriyorlar ve vâdesi dolma
110 dan iki misli faiz alıyorlardı. Bulad Qaya ve
rilen borç paranın miktarına göre faiz nispeti
ni tayin etti.

" Piyasadaki kâğıt paranın, gösterilecek al
tın ve gümüşün miktarı kadar tedavüle çıkarıla
115 bileceğini emretti. Yeni kâğıt paraların bu ka
ideye göre çıkarılmasını temine çalıştı. Chên-
ting'de altın ve gümüş olmadığı için yeni para
çıkarılamadı. Bulad Qaya bunun üzerine kendi me
muru Mo Liao'u Vilâyete idare edene gönderdi .
120 Bunun sebebini sordu :

" - Ana Sultan⁹ altın ve gümüşlerin hepsini
istedi ve biz de Başkent'e gönderdik. Chên-ting
Vilâyeti kuzeyden ve güneyden gelen yolların
birleştiği bir yerdedir. Bu sebeple burada tic
125 caret adamı çoktur. Hâlen eski paralar yürür
lükte değildir. Diğer yandan da yeni para çık
amıyoruz. Biz bu durumda nasıl idare edebil
riz ? Halkın esası, paranın esası olarak kabul
edilemez mi ? Ana Sultan altın ve pamukları ba
130 şarı kazananlara mükâfat vermek için toplattı.
Onun böyle düşünmesi de büyük bir şey değil mi
dir ? " Memur buna karşı bir şey diyemedi ve
5.000 adet yeni para gönderildi.

Yüan-shih bundan sonra Bulad Qaya'nın yeni ünvan
larına ve ölümüne geçiyor. Sonra tekrar gençliğinden
bahsetmeğe başlıyor. Bundan anlaşılıyor ki, YS, bu bi
yografyayı yazmak için iki ayrı kaynak kullanmıştır:

134 " Bulad Qaya 1265 senesinin sonbaharında 69

135 yaşında¹⁰ iken öldü.

" Bulad Qaya, yaratılış itibarı ile akıllı, akrabalarına karşı sevgi ve hürmeti çoktu. Peking'de büyük bir ev yaptırdı. Annesini "Uygur Ülkesinden"(畏吾國) getirterek içinde o-

140 turttu. Maaşını yalnızca kendisi için sarfetme di. Küçüklüğünde babasız ve fakir idi. Amcası A-li-pu Hai-ya 阿里善海牙 onu daima a zarladı ve (babasından kalan) malını ise elin den aldı. Bulad Qaya yüksek memur ve zengin o-

145 lunca, amcası için de kendi evinin yanında büyük bir ev yaptırdı ve onu getirtip oturttu."

Yüan-shih, "Lien 廉" soyadını almasını da şöyle anlatıyor. Aile, Çin'de bu soyadı ile meşhurdur :

147 " Bulad Qaya Lien Pang Shih tayin edilmişti. İmparator'un emri kendisine geldiği gün oğlu , Lien Hsi-hsien doğdu. Bulad Qaya sevinerek şöy

150 le dedi :

"İşittigime göre, eski zamanlarda soyadla- rı resmî vazifeye göre alınmış. Bu kaideye göre "Lien" adı Allah tarafından benim neslim i çin gönderilmiştir. " Nesli, "Lien" soyadını ta

155 şıdılar... "

"Bulad Qaya" nın önceki İmparatorların zamanında olduğu gibi, Qubilai Han'ın yanında da büyük bir itibarı vardı. Bulad Qaya, Peking'deki İmparatorluk Sarayına gittiği zaman Q u b i l a i H a n o n u y a n ı n d a o t u r t m u ş t u. Özet olarak diyebiliriz ki Bulad Qaya kendi devrinin önemli şahsiyetle- rinden biri idi.

O ğ l u Lien Hsi-hsien 廖希憲, Qubilai Han'ın devr-i saltanatında en meşhur devlet adamlarından ve konfüçyanistlerinden biri idi. Çinlilerin yaptıkları Qubilai Han'a ait portrelerde, İmparator'un arkasında duran bir kaç büyük ricâlden birisi de Lien Hsi-hsien'dir.

Türk adı H i n d ū veya "Sindu" idi. Mogollar zamanında bu ad, daha ziyade Müslümanların kullandıkları bir isimdi.

Lien Hsi-hsien'in resmî ve hususî Çin tarihlerin de çok uzun biyografyaları vardır. Bu biyografyaları tercüme etmek konumuz dışında kalır. Burada yalnızca menşeiini ilgilendiren biyografyanın baş kısmını tercüme edeceğiz.

1260 senesinden itibaren SC oldu ve 1264 de Başvekil muavinliğine, yani PCCS'liğe yükseldi.

T e r c ü m e

(YS,126,4b)

- 1 " Lien Hsi-hsien'in çince ünvanı Shan-fu¹¹
善甫 'dur. Bulad Qaya'nın oğludur. Küçüklu
günde bambaşka yaratılıştaki bir çocuktu¹². Dokuz
yaşında iken, kendi ailesine ait dört köle, beş
5 at çalarak kaçtılar. Yakalanan kölelerin, kanu
na göre idam edilmeleri icâp ediyordu. Babası
onları hâkime göndermek istedi. Fakat o ağladı
ve kölelerin serbest bırakılmalarını rica etti.
Babası da onları serbest bıraktı. O, annesi ile
10 beraber Peking yakınındaki Chung-ahan'da oturu
yordu. Bir gün onların iki kölesi çok içmiş ve
dışarı çıkarak bağırmağa başlamışlardı. Bunun
üzerine şöyle dedi :
" - Bu, benim çocukluğumdan ileri gelmekte
15 dir." Bunun üzerine onları hâkime gönderdi ve

sopa attırdı. Onun bu bilgisinden dolayı bütün herkes şaşıtı. 19 yaşında Qubilai Han'ın Sarayında hizmete başladı..."

Ünvanlarından biri de meşhur Çin Filozofu ve Konfüçyanist "Mêng-tzu" ya izâfeten verilen "Lien Mêng-tzu 廉孟子" idi.

Qubilai Han bu Ünvanı ona şu münasebetle vermişti:

20 "Bir gün Mêng-tzu'nun kitabını okuyordu. Qubilai Han'dan bir emir geldi ve sür'atle İmparatorun yanına gitti. Qubilai Han ona bu iş hakkında fikrinin ne olduğunu sordu. O, Konfüçyanist tâbirlerle cevap verdi. Qubilai Han da sevinerek ona Lien Mêng-tzu Ünvanını verdi..."

Bulad Qaya'nın Torunlarına gelince, onlar da yüksek mevkilere yükselmişlerdi. Fakat nedense gençliklerinde fakrû zâruret içinde yetişmişlerdir.

Misâl olarak Lien Hui-shan Qaya 廉惠山海牙'nın biyografyasının baş kısmının tercümesini faydalı buluyoruz:

T e r o ü m e
(YS,145,3a)

1 " Lien Hui-shan Hai-ya 廉惠山海牙'nın Ünvanı Kung-liang idi. A-lu-hun Hai-ya (Argun Qaya) 阿魯渾海牙'nın oğludur. Küçük yaşta iken babasız kaldı. Babasından bahsedildiği zaman hep ağlardı. Annesine bakmak zorunda kaldı. Ailesi çok fakirdi. Fakat o hiç utanmadı. Annesi ölünce çok üzüldü...

" Genç olmasına rağmen, bazı yüksek memurlar, onun Saray Muhafız kit'asına girebilmesi

10 için tavsiyede bulundular... "

Bu da bize gösteriyor ki, aradan üç nesil geçmiş olmasına rağmen, Bulad Qaya'nın ve ailesinin şöhreti unutulmamış ve eski dostları torunlarını himâye etmişlerdi.

Notlar :

¹T'u Chi, Kara Hitay Hükûmdarının kızının adını "Yeh-lü 耶律" şeklinde yazmıştır(MSC,79,1a).

²" 執 ", "Başkanlık etti" şeklinde de tercüme edilebilir.

³Chên-ting, bu Ana Sultan'a aitti.

⁴T'u Chi, bu otümleyi "Chung-shan'daki ordu vs. yi idare etmesi için gönderdi" diyor(MSC,79,1a-b).

⁵Orta derecede bir memuriyettir.

⁶Bundan sonraki metin bir hikâye gibidir. Bu sebeple bir çok cümleleri meâlen genişleterek tercüme ettik. Aksi halde güzel bir türkçe ile ifade etme imkânı kalmayacaktı.

⁷B u c ı r, Mönggê Han tarafından Mahmûd Yala waç'ın mâliyetinde çalışmak üzere Kuzey Çin'in idare si vazifesi ile tayin edilen büyük memurlardan; ayrıca Mogol asilzâdelerinden biridir(YS,3,2b). Adı Mo golların gizli tarihinde de geçer(YCPS,202).

Yüan-shih'deki biyografyasında, Mönggê Han tarafından bütün Çin'in Y a k â C a r ğ u ç i 'si olarak tayin edildiği yazılmaktadır(YS,123,1b).

Yukarıdaki metin, Bucir'in Amirliğinden bahsetmiyor. Her ikisi de eşit görünüyorlar.

⁸Bu cümle HYS tarafından ilâve edilmiştir.YS'de yoktur. Biz tercümenin güzelliğini muhafaza etmek için ilâve ettik.

⁹"Soyorğaqtanı" Sultandır. Bk.not.3.

¹⁰1209 da Çingiz Han'a tâbi olurken 18 yaşında idi. Buna göre 75 yaşında ölmeliydi.

¹¹Unvanları pek çoktur.

¹²Herkes için söylenen bir ifade tarzıdır.

TABL.9.

S o y k u t u k u
(T'u Chi, 154, 20b)

Ya-êrh-pa Hai-ya¹

牙兒八海牙

(1.Yarp-?; 2.Arba-Qaya)

Chi-t'ai Hai-ya²

吉喜(台)海牙

(*Qıtai Qaya)

Pu-lu Hai-ya³

布魯海牙

(Bulad? Qaya)

I-t'e-ssu Hai-ya⁴

益特思海牙

(İdiz Qaya)

A-li-pu Hai-ya⁵

阿里普海牙

(Alp? Qaya)

Adları türkçe olan diğer nesiller :

Hein-tu⁶

忻都

(Hindü; Sindu)

Pu-lu-mi-shih Hai-ya⁷

不魯迷失海牙

(Bulmış Qaya)

Chung-tu Hai-ya⁸

中都海牙

(Cungdu Qaya)

A-lu-hun Hai-ya

阿魯渾海牙

(Argun Qaya)

Mi-chih-êrh Hai-ya⁹

迷只兒海牙

(?)

¹ Türk. "Yarp", sağlam (Kaag., BA, III, 6).

Türk. "Arba, arwa", sihir (Aynı eser, I, 283): "Sağ lam-, veya Sihirli Qaya?"

² "Hitay" (Kaag., I, 28..). "Qıtai", ad (Uig. Spd., s. 282).

³ Mog. "Bolod(t)" :

Türk. "Pulad, Polad, Bulad" . Mog. "Bolod" un yazı lışı bundan ayrıdır. Bunun Türkçe bir ad olması çok muhtemeldir. Meselâ "Bulut, Bulut" gibi, "Bulun" gibi.

⁴ "İdiz, İdiz", yukeek (Uigurica, II, 8, 27).

⁵Türk."Alp Qaya" olmalıdır.

⁶"Hincū", kəl.S.86.

Türk."Sindu", Hint (W.Bang,G.R.Rachmati,Die Legende von Oghus Qaghan,20).

⁷Türk."Bulmuş", özel ad(Uig. Spd.,s.270).

⁸"Cungdu 中都", bk.(YCPS,247).

⁹Bu adın mâhiyeti belli değildir.

國朝文類卷第六十五
神道碑
平章政事廉文正王神道碑 元明善
世祖皇帝克肖天德克承帝命一天下而國環四海而家時則有三五臣同德佐命恒陽王其烈烈者歟繼經國之學展命世之才剛明正大清脩峻潔所處而經權合所趨而事庸立西定秦隴東討齊魯北安遼碣南撫荆湖在中書六年大經大法大忠大直巍巍焉邁前王之佐巖巖焉為後哲之師聖賢際會道義交孚豐功鉅業光耀金石烏寧偉哉王姓廉氏諱希憲字善甫北庭人考諱布魯凱雅從回鶻國主歸聖朝官至其定順德諸路宣慰使贈儀同三司大司徒追封魏國公諡孝懿妣石抹氏追封魏國夫人司徒十三男子魏國之男曰希閔正奉大夫新黃等路宣慰使次即王王生司徒拜廉訪使之命額曰兒適承慶宜以官氏遷廉姓王自蚤歲已見偉度魏國延明師教之以經輒授其要言試諸行事年十九宿衛
世祖王邸一日問王所懷何書對曰孟子又問大指對曰陳王道明義利不忍一牛曰堯四海上善

Bulad Qaya'nın oğlunun kitabesinin baş kısmı
(YWL,65,1a-b)

Çok gariptir ki Mogol Çağındaki Uygurların büyük bir kısmı Beşbalığ'lıdır. Öyle anlaşılıyor ki Beşbalığ, Uygur Devlet ve kültüründe birinci derecede bir önem taşıyordu. Halkın ekseriyetini Budistler teşkil ediyordu. Hükûmdar da bizzat Budistlerin tarafında idi. Müslüman halk da vardı. Ögödäi Han zamanında Budizm'e önem verilmesinden sonra Budistler kuvvetlendi ve Müslüman halkı öldürmek istediler. Mönggä Hanın bu planı duyarak Uygur hükûmdarını öldürtmesi , bize din mücadelelerinin henüz daha durmamış olduğunu gösterir. Cuwaynî, bu olayları uzun uzun anlatmıştır(Cuwaynî,I,s.34 vd.).

Budist-Müslüman mücadelesi bu olayla bitmemiş ; Qubilai Han zamanında Budist Uygurlardan Sängä'nin Başvekil olması ile daha da kuvvetlenmiştir(Raşîd al-Dîn: Blochet, II, 560 vd.). Burada biyografyalarını incelediğimiz Uygurların büyük bir kısmı Sängä'nin kline mensuptu . Çingiz Han'ın komutanlarından sonra, Mogol Çağının en büyük askeri olan Beşbalığ'lı 'Alî' Qaya'ya, müslüman olması sebebi ile cephe alan Budist hemşehrileri, intihar etmesine sebep olmuşlardı. Görülüyor ki bu çağdaki Uygur kültürü daha ziyade Budizme dayanıyordu. Müslümanların sayısı da azdı.

MUNGSUZ

Beşbalıĝ'lı bir Uygur olan Mungsuz, hemen hemen Bulad Qaya'nın bulunduĝu aynı mevkilerde vazife gör-müştür. Bu sebeple Bulad Qaya'dan hemen sonra bu şah-sı tetkike başlamak faydalı olacaktır. Mungsuz da di-ğer bir çok Uygurlar gibi Soyorĝaqtanı Sultan'ın mâi-yetinde bulunan Türklerdendi.

Kendisinin ve atalarının isimleri hep Türkçedir. Biyografyasına göre, daha 15 yaşında iken, Uygur Fde-biyatının bütün eserlerini okumuştı. İlk memuriyeti Chen-ting Vilâyetinin vergi tahsiline memur edilme-si ile başlar. Bu vazife mahiyet itibarı ile ehemmi-yetli görünmezse de, bu vilâyetin üç İmparator'un an-nesine ait olduğunu düşünürsek iş deĝiştir. Bu Vilâ-yette hizmet görenler Mogol Sarayında daima büyük nü-fuz ve hürmete sahip idiler.

Mungsuz, Qubilai'in tahta çıkmasında da rol oyna-mıştı. Şöhreti, bilhassa meşhur Mogol ricâlinden Baş Hâkim Bucir'e cephe alıp Qubilai'in tarafını tutması ile başlar. Qubilai Han, Hantün ile Mungsuz'un Başve-kil Muavinliğine(CH) tayin edilmesini istedi. Mungsuz nedense bu vazifeyi kabul etmemiştir. Hantün, sonra dan Başvekil olmuştur. Mungsuz'un ne derecede önem-li bir şahsiyet olduğunu bu misâl de gösterir.

T e r c ü m e

(YS,124,15b)

孟達思畏兀人世居別失八里古北庭都護之地。幼有奇質。年十五盡通本國書。太祖聞

它分崩。嫡兒益王思忠。安御彼惟二。
火。后宗祖。蔡願諸遠。為與願之。居有
有皇憲。太塔。卷及孟。以詔伯求。垂十
中聖用。曠王位。官心。帝還相思。信六
日莊親。久諸。即事二往。其丞達謹年
兒懿。見可位。祖斷兒。以極及孟嚴。卒
此顯。日不帝。世為只。護皆重。哉剛年
曰視。藩器。皇言。兒不監。薦安賢人四
悅。使潛。神即。美只此。親引。語曰。為元
大。宗於。曰宜。是不漢。都所。帝等。思至
見。齊祖。祖賢。咸臣。拒中。凡辭。演達。聞。
一。授。世。世。且。等。近。相。於。俊。固。那。孟。得
下。以。事。于。長。丹。與。叛。之。豪。相。魯。也。莫
闕。用。復。言。最。合。時。哥。徒。召。丞。月。罕。世
至。大。賦。思。王。哥。征。不。奏。收。拜。夫。為。議
召。可。歲。達。唯。孫。南。里。之。命。並。大。誠。謀
之。日。邑。孟。孫。也。重。阿。知。數。童。史。族。帳

...

- 1 " Məng-su-ssu 孟達思 bir Uygur'dur. Ne-
sillerce Pieh-shih-pa-li(Beşbalığ) 別失八
里 'da, yani eski Pei-t'ing Tu-hu¹ 北庭都
護 'lugunun yerinde oturmuşlardı. Genç iken,
5 çok erken akıllandı². 15 yaşında kendi memleke-
tinin bütün kitaplarını öğrendi. Çingiz Han o-
nu duyarak huzuruna çağırdı. Ona bir bakışta ,
çok sevindi ve şöyle dedi:

- 10 " - Bu çocuğun gözlerinin içinde bir ateş
var. Gelecekte belki bize büyük hizmetlerde bu-
lunabilir." Bu sebeple onu Tolui'un mâiyetine
verdi³. Sonra Chuang-shêng Ana Sultan kendisine

zeamet olarak verilen kasabanın⁴ senelik vergisini toplaması için (Mungsuz'u) tayin etti.

15 Qubilai Han'ın şehzadelğinde, enderununda hizmet etti. Her gün adeta bir akraba muamelesi ile karşılaştı⁵. Mönggä Han ölünce, Mungsuz Qubilai'a şu sözleri söyledi :

20 " - Allahın kabı uzun zaman boş kalmaz⁶. Çingiz Han'ın torunlarının en akıllısı, en bü yükü sizsiniz. En uygunu sizin derhal İmparator olmanızdır. " (Mogol) Pirenslerinden T'a-oh'a-erh(Tāçar⁷) 塔察兒, Yeh-sun-kö (Yāsūn gga⁸) 也孫哥 ve Ha-tan(Qadan⁹) 合丹 vs. de
25 Mungsuz'un bu sözünü doğruladılar.

" Qubilai Han tahta çıkınca ona daha fazla itibar etti. Qubilai Han Güneye sefer yaparken kendisine yakın bendelerinden Bucir¹⁰ Hâkim oldu. Pirenslerden Ariq Buqa isyân ederek Çölün
30 Kuzeyini birbirine karıştırdı. Bucir, (Ariq Buqa) meselesinde iki yüzlü idi. Mungsuz bunu biliyordu. İmparator'dan Chung-tu¹¹ 中都'ya göç etmesi için dilekte bulundu¹². İmparator, onun gelmesine bizzat itina ve himâye gösterdi. Qubilai Han'ın itimadını kazandı. İmparator, birkaç
35 defa kuvvetli ve itimatlı insanları çağırarak topladı. Kabul resimleri tertip etti ve iyi insanları kendi takdiri ile seçti.

40 " An-tung¹³ ile beraber CH tayin edilmelerini emretti. Fakat Mungsuz bu vazifeyi kat'i olarak kabul etmedi. Bunun üzerine, İmparator da An-tung, Bayan, Yüeh-lu 月 . 魯 Noyan¹⁴ (那演)

'a şöyle dedi :

" - Mungsuz çok akıllı bir insandır. Bu, ha
45 kıkaten onun için az oldu. Mungsuz, çok dikkat
li ve hak gözeten bir insandır. Küçük bir böce
ğin fena bir odada oturarak, dünya hakkında pl
lânlar yapabileceğini hiç işitmedim¹⁵: "

49 " Mungsuz, 1267 de, 62 yaşında iken öldü¹⁶."

Oğul ve torunları devlet içinde yüksek vazifelere
tayin edilmiş değillerdi. Fakat ilim sahasında şö
ret yapmışlardır.

A ş ı ğ T ä m ü r ile T ä m ü r B u ğ a , Han
lin Akademisi Hocası idiler. Aşığ Tämür, İmparatorla
rından Tämür Han(1295-1308) ile Qaişan Han(1308-12)
'ların r o c a s ı idi.

Türk Kültür Tarihini yakından ilgilendirdiğinden,
Aşığ Tämür'ün İmparatorlara Uygurca öğrettiğine dair
T'u Chi'nin metnini aşağıda vereceğiz : (MSC,45,12a)

皇太子寡妃閑閑真召入東宮。命以畏兀文
授皇孫晉王甘麻剌及鐵穆耳汗。二十九年。
遷樞密院斷事官。大德二年。拜翰林侍讀學
士。復命以畏兀字學授海山汗。累擢翰林學
士。正議大夫。海山汗即位。以師傅恩。特拜榮
祿大夫大司徒。翰林學士承旨...

N o t l a r :

¹T'ang Sülâlesi zamanında, Beşbaliğ Bölgesinde
kurulan bir Çin idarî teşkilâtıdır.

²YS'in metnini kelime kelime tercüme edecek olur
sak, "Garip, insan üstü bir tabiatı vardı" denmekte
dir. Biyografyalarda bu kişi bir çok insanlar için
kullanılmıştır. T'u Chi ise metni tefsir ederek, "Çok
erken akıllandı" diye kitabına almıştır(MSC,45,11a).

³Metin, "Tolui'un müstesna yakın bir akrabası gibi oldu" diyor. Bu biyografiya kitabeden alınmıştır. Bu sebeple başka taraflarında da biraz mübalâğa payı vardır. Bunun için bir tarih vesikası olarak bu tercüme meleri mübalâğadan kurtarmak sureti ile yapmağa çalıştık.

⁴Burası Chên-ting'dir.

⁵Kşl. Not. 3.

⁶"Allah'ın gemisi" diye de tercüme edilebilir. Bu cümleyi anlayabilmek için biraz da Çin an'anesine göre düşünmek lâzımdır. Mōnggā Han gibi büyük ve iyi insanlar Allah'a lâzımdır demek isteniyor.

⁷"Tāçar (Ta'açar)", başlangıçta Qubilai'ı tutan pirenslerden biri idi (HYS, 105, 9a). Biyografyası yoktur. Hayatı, Tāmūgā Otçigin'in biyografyası içinde anlatılmıştır. Başlangıçtan itibaren Yāsūnggā ile beraber hareket etmişti (HYS, 105, 9a vd.).

⁸"Yāsūnggā" adı için bk. Pelliot, HCK, s. 173, 256.

⁹"Qadan", Ögödei Han'ın oğullarındandır. Kendisi ne Qadan Habiçi veya yalnızca Habiçi de denir. Başlangıçta Qubilai Han'ı desteklemişti. Fakat sonradan işyan etmiştir (YSLP, 30, 11b; MSC, 37, 5b; HYS, 111, 12a-b).

¹⁰"Bucir", Mōnggā Han zamanında, Peking Bölgesi'nin "Yākā Carguçi" i, yani Baş Hâkim'i idi (YS, 3, 2b; MSC, 6, 4a). Qubilai Han tahta çıkınca, Mungsuz'u onun yanına hâkim olarak tayin etti (MSC, 45, 11a; HYS, 136, 13b). YS'in bu husustaki ifadesi açık değildir.

¹¹"Chung-tu", Çin Devleti zamanında, Peking Bölgesine verilen bir addır. Mogolların Gizli Tarihinde "Cungdu" dur (YCPS, 247, 251).

¹²Mungsuz'un Peking'e gitmesinin sebebi pek anlaşılmıyor. Kşl. MSC, 45, 11b.

¹³Sonradan Başvekil olmuştur. Kşl. Rasīd, II, s. 473.

¹⁴T'u Chi, "Us Tāmūr 兀 昔 帖 木 兒" demektedir (MSC, 45, 11b).

¹⁵Bu cümleyi kelime kelime türkçe ile tercüme biraz güçtür. Fena odadan maksat, teklif ettiği memurî yetin ona lâıyk olmadığını ve küçük olduğunu ifade i

çindi.

¹⁶T'u Chi, 60 yaşında öldü diyor.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.10)

¹Türk."Barçuq 巴而朮" : Kşl.Barçuq-art Tigin
Türk."Baruçı", ad(Malof,Uygurskie ruk...,s.140).
Türk."Bälçi",Kahiplik ünvanı(Radlof,IV,1617).

"Barçuq", en uygun olanıdır. "Chu" işaretini muhtelif defalar inceledik.

²A-ti-hsi-ssu 阿的息思 : Türk."Adsız,Atsız".

³Türk."Mungesuz", ad(Uig. Spd.,s.286).

Türk."Mung,Mun", endişe, keder ve ayıp(Kaşg.,I,356; Radlof,Wb,IV,2178).

⁴"T'o-yin" : Türk."Toyın" (Kaşg.,I,230;III,60).

⁵"*Hsiao-yün(-che) 小雲(者)" :Türk."Sawınc".
Kşl. "Sawınc Buğa" 小雲失不花 (YSSTP,73); "Sawınc" 小雲者 (YSSTP,39); "Sawınc Toğrı" 小雲石脫忽憐 (YS,134,20a; MSC,45,9a; HYS,136,15b).

⁶Bu adın mahiyeti belli değildir.

⁷Türk."Aşuq(=Yaşuq), bk.Pelliot,HCK,s.417,420.

"Aşig Tämür" 阿失(黑)帖木兒 (YCPS,208:8,47b).

⁸Qıtai veya *Kitai. **Kitai"(Pelliot,HCK,s.301).

⁹Türk."Ügä,Ügä" (Kaşg.,I,49).

Mog. "Ökö,Ögö" (Pelliot,HCK,s.9,10). Buna göre, **Ökö-, Ögö Buğa" olabilir.

¹⁰Mog."Qoniçi" (Pelliot,HO,s.147).

"Qoni(=Qoniçi)" 火你 : (YS,120,12b; YSSTP,67).

¹¹*Tangğudai" (Pelliot,HCK,s.153,154).

¹²Türk.,Mog."Töra" : 脱烈 () (YCPS,208:8,46a) = 道理.

S o y k u t u z u

(T'u Chi, 154, 12a)

Pa-li-chu¹

八里朮

(*Barquq?)

A-ti(11)-hsi-szu²

阿的 (Var. 里) 思 思

(Adsiz, Atsiz)

Meng-su-szu³

孟速思

(Mungsuz)

<u>T'o-yin⁴</u> 脱因 (Toyin)	<u>Hsiao-yün(-che)⁵</u> 小雲(者) (Sawinc(q))	<u>Mai-nu</u> 買奴 (Çin.)	<u>Ch'ü-tai⁸</u> 乞帶 不花	<u>Shu-tan</u> 叔丹	<u>Huo-ni..</u> 火你 (Qoniçi)
---	--	-------------------------------	---	----------------------	-----------------------------------

T'ieh-mu-êrh
帖木兒不花
(Tämür Buqa)

Yeh-tieh-lieh⁶
也迭列
(?)

A-shih⁷
阿失帖木兒
(Asig Tämür)

Yueh-ku⁹
月古不花

Tang-
唐兀

Ch'a-ya-sun
察牙孫
(Çagasun?)
Seng-chia-nu
僧家奴
(Çin.)
Pên-ya-shih-li
本牙失里
(Pên-ya(?)sri)
Wu-shih
五失
(Çin.-Bud.)
Ta-na-shih-li
塔納失里
(Dhanasri)

Hei-kê
黑哥
(Çin?)
Te-fu
德福
(Çin.)
T'o-liêh
帖烈不花
(Törä Buqa)
Ch'ang-shou
昌壽
(Çin.)

A-êrh tar
阿兒達
(Aldan?)
Tu-êrh-
chih-pan
突兒不班
(Dordje-
dpal)

Pieh Tämür
別帖木兒
(Bäg Tämür)
Hu-t'u
忽土
(Qudu?)
Kuan-che
寬者
(?)
Huo-ni
火你
(Qoniçi)

A-szu-lan
阿思蘭
(A(r)slan)

DİĞER MESİLLER BİZİN
İÇİN ÖNEMLİDİR.

TĀKĀCŪK

Bu aile de Beşbalığ'ın geniş arazi ahibi ve ka-
bile reisi olan zümrelerinden biri idi. Ailenin reisi
Taş, pılan yapmak ve ordulara yol göstermekle şöhreti-
ni yapmıştı. Aile, Mogol hanedanı tarafından daima
özel bir muamele görmüştü.

YS'deki biyografiya torunu Tākācūk adına yazılmış
tır. Bizim için babasının hayatı daha önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 135, 1a; YSHP, 24, 8b-9a; MSC, 119,
4a; HYS, 136, 12b; YShu, 37, 1b; 53, 5b ;
YSSTP, 49.

T e r o u m e

(YS, 135, 1a)

父昌知是之其太至從以色長功等
祖高釋由釋開乎既列方願兼戰口
曾征連國連大之來未王見得以戶
師西謀其曰強致俱里過喜遂金漢...
京祖興安帝又盡與野親事里討籍敏
徒太釋以於落便迎征見議十兵虎其
後服連臣言却機百西甚未之國都服
城信召稱王將有五祖功里送從忽人
五所帽贊諸所未為太有野蓋長副地
居人貂執師戰而驛午戰聞其壬午以
世國白主班善順給丙敵及撤赤甲臣
人為衣其祖勇勅詔之與坐退閑淫功
呂畧錦勸太驍衆即重台而既必僅諸
高謀以歸書未率議器只日之之費分
本有懼有尚里思其甚挂障久衛賞後
哥釋主命為野每是見王善善環多賊
鐵連國大號子人祖引親絳稱四最其

1 " Tieh-kə-chu 鐵哥木 , Kao-ch'ang (Turfan) 高昌 'lıdır. Onun ataları Wu-ch'əng (Beş balığ¹) 五城 'da oturuyorlardı. Sonradan da Başkent'e göçettiler.

5 " Büyük babası Ta-shih (Taş?) 達錫 'ın iyi pılânları vardı. Bu sebeple kendi memleketinin halkı ona itimat gösteriyor ve hürmet ediyordu. Çingiz Han'ın Batı Seferinde Kao-ch'ang , (yani Turfan'daki Uygur Devletinin hükümdarı çekinerek² Çingiz Han'a altın işemeli³ elbise , beyaz kürk şapka hediye etti. Ayrıca Taş'a pılân yapmasını da emretti. Taş, bundan sonra artık kime tâbi olduğunu anladı. Kendi hükümdarı için armağan olarak bir pılân yaptı. Yüksek bir memuriyetle taltif edildi ve artık istirahat etmesi için memleketinde kaldı. Bundan itibaren Shang-shu 尚書 'luğa yükseldi.

15 " Çingiz Han kendi ordusunu tanzim ederken, bütün Pirensler dediler ki :

20 " - İşittik ki Taş'ın oğlu Yeh-li-chu 野里木 , çok cesur bir delikanlı imiş. İyi a ta biniyor, harbediyor ve kendi mâliyetindekileri de iyi idare ediyormuş. Kuvveti büyükmüş. İşittiğimize göre, Yeh-li-chu kendi adamlarını ve tebaasını alarak bize gelmek istiyormuş. Fakat fırsat bulamamış. Onu niçin çağırılmıyalım "

25 " Çingiz Han bu teklife rıza gösterip, onu karşılamak için 500 atlı gönderilmesini emretti. (Yeh-li-chu) gelince Çingiz Han ona çok 1

tibar etti. 1219 senesinde Çingiz Han Batı Seferine gittiği zaman, Yeh-li-chu ayrı olarak, akraba Pirenslerden Alçidai (按只台) in maiyetinde Azımle harbetti⁴ ve başarı kazandı.

35 Pirens ona çok iyi muamele etti. Pirensi güneşten korumak için, şemsiye tutarak onun yanında oturdu. (Bir gün Pirens) Yeh-li-chu'nun bazı işler hakkında münakaşa ettiğini duydu ve onun yüzünü görmek istedi. Çünkü çok memnun olmuştu. Şemsiyesini bıraktırıp onu memleketine gönderdiği zaman 10 mil uğurlattı. Ayrıca kendisini 4 Huan-wei (四環衛) in Bitiği'si⁵ ta⁶ yin ettirdi⁶.

45 " 1232 senesinde, Mogol Ordusunun Chin Devletine yaptığı taarruza iştirak etti. Harbederek başarı kazandı. Bundan dolayı çok hediyeler verildi ve takdir edildi.

50 " 1234 de Quduqtu Noyan'ın Yardımcısı⁷ olarak Çinlilerin ailece⁸ vergi ve hizmet işlerini tanzim etti. Başarı kazanan memurlara toprak dağıttı. Herkes ona zekâsından dolayı hürmet etti ... "

Metinden anlaşıldığına göre, bu aile, Uygurların toprak ve kabile sahiplerinden biri idi. Çingiz Han'ın Naiman Seferinden sonra bir pilân yapmak suretiyle Mogolların hâkimiyetini zımnen tanımişti. Öyle anlaşıyor ki gerçek olarak tabi oluş, Batı Seferi den az önce idi. Alçigitai, T'u Chi'nin de söylediği gibi, Doğu Bölgelerinin müdafaası ve işe işlerini tanzime memur edilmişti (MSC, 119, 4a, n.).

O ğ l u Takácük, Peking'in Dış Garnizon Muhafızlığında ve bir çok valiliklerde bulundu. Biyografya

sından anlaşıldığına göre, kendisi Ç i n ve U y ğ u r r e s m i d i l l i n i n iyi bir mütehassısı idi :

- 53 " T'ieh-k'e-chu(Takácük) 鐵哥木, Yeh-ıı-chu'nun büyük oğlu idi⁹. Hiç bir şeyden çekinmez ve kabiliyetli idi. Bu sırada orduları idare edenlerden baş kaldıranlar vardı. Takácük, kendi soyundan insanları(族人) idaresi altına alarak¹⁰, Yü-erh-lo¹¹ 魚兒朶'da har betti. Bu zamanda, kendisine ordu hakkındaki¹²
- 60 bazı vesikaları ona verdiler. Takácük, onları bir defa da kendi memleketinin, (yani Uygurların) yazısı ile izah etti¹³. Tercümelerde hiç yanlış ve noksan yoktu. Qubilai Han çok memnun oldu.
- 65 " 1264 ile 1295 senelerinin ortalarında Li-chou¹⁴ 隸州 Darugaçi'si oldu. Ondan sonra, Te-an-fu 德安府 Darugaçi'liğine geçti... "

Yukarıda adı geçen resmî vesikalar niçin Uygur Diline tercüme edilmiştir. Bu tercümeden dolayı Qubilai Han niçin bu kadar memnun olmuştu. Bu da gösteriyor ki Q u b i l a i H a n' ı n k ü l t ü r d i l l i T ü r k ç e i d i. Türk Kültür Tarihi bakımından bir önem taşıdığından bu metni de aşağıda verdiğimiz faydalı buluyoruz :

鐵哥木野里木長子也。尤況贊有才。富有擁
兵叛者鐵哥木率族人與戰于魚兒朶時軍
興薄撤紮急。鐵哥木一以其國書識之。無遺
失者帝甚嘉焉...

Bu sırada Sung Sülâlesinin Asil sınıfına mensup bazı şahıslar isyan etti. Takácük büyük Mogol ordusu ile taarruza iştirak etti. Ağır bir surette yaralanmasına rağmen şehri zaptetti. Onun asil şöhreti buradaki başarısından başlar. 1299 da öldü.

Notlar :

¹"Wu-ch'êng" , çince "Beş Şehir = Beşbalığ" anlamına gelir.

²Bu biyografyanın dayandığı kaynak, tarihi hadi seleri iyice bilmemektedir. "Iduqqut" un korkmasın dan bahsetmektedir. Ayrıca Batı Seferi ile Naiman Se ferini birbirine karıştırmıştır.

³"Chin錦" işareti sırmalı kumaş anlamına gelir.

⁴"Alcidai" olarak yazılan bu şahıs, "Alçigitai" dir. Biyografyası için bk.HYS,105,5a; YShu,30,4a. Bu nu meşhur Mogol Generali Alçigidai'den ayırmak lazım dır. Bk.Pelliot,HCK,ss.86,221,364.

⁵Babası da "Shang-shu,尚書" olmuştur. Shang-shu da "Bitiçi" demektir(MSC,119,4b).

⁶Cümle pek sarıh değildir. Herhalde Alcidai ta rafından bu mevkiye getirilmiş olmalı idi.

⁷YS, Quduqtu'nun adını Fu Hu-du-hu(副忽都 虎) şeklinde yazıyor. Yani, "Muavin Quduqtu" demek tir. Biyografyası için bk.HYS,126,1a. Ca'ur'un toru nu Quduqtu'dan bunu ayırmak lazımdır. Harvard-Yen-ching Institute sinological index series, No.35, s.69, bu iki şahsı birbirine karıştırmıştır.

Quduqtu Noyan, Carguçi'liklerde bu'unmuş; Çin' de bazı sosyal ve mâli islahat yapmıştı.Bu faaliyet, Ögödei Han zamanında idi. 1235 de, Şehzade'nin Muavi ni olarak Sunglara taarruz etmiş ve "Fu 副", yani mu avin Unvanı bu tarihten sonra başlamıştır(HYS,126,2b).

YS, hernekadar Quduqtu Noyan'ı "Muavin" Unvanı ile anıyorsa da, Yeh-li-chu'nun ona 1235 den önce re fakat etmiş olması çok muhtemeldir. Quduqtu'nun icra atı için bk. Hei Ta Shih Lu, s.14b-15a, not.

⁸Bk.Mahmūd Yalawaç bahsine.

⁹Diğer oğullarının adı belli değildir.

¹⁰Metne göre, Tâkâcük'ün küt'aları Uygur'du. Böy le bir ihtimal az varit olabilir. Bu sebeple T'u Chi , "Peking'in Sınır Muhafız küt'aları" şeklinde tefsî

re tâbi tutmuştur. Bk. MSC, 119, 4b.

¹¹"Lo", Shan-tung'da bir nehir adıdır.

¹²Ordu muhaberatı ile ilgili vesikalardır.

¹³Öyle anlaşılıyor ki, bu çince vesikaları bir çok kimseler anlamıyorlardı. Bu sebeple Uygurcaya izâh sureti ile çevriliyordu.

¹⁴T'u Chi, "Ti-chou 泰州" yazıyor (MSC, 119, 4b).

S o y k ü t ü ğ ü

TABL. 11.

T K K K C Ü K
(T'u Chi, 154, 28a)

Ta-shih¹

達 釋

(Taş?)

Yeh-li-chu²

野 里 朮

(1. Yélçük; 2. Yérçi)

T'ieh-kê-chu³

鐵 哥 朮

(Takaoük)

i-chien Ya-li⁴

義 堅 亞 禮

(?)

Hai-shou (Çin.)

海 壽

Yüeh-lien-chu⁵

月 連 朮

(Yügrünç)

B o y k u t u ğ u
(TABL.11)

¹Ta-shih = Türk."Taş"? Bu adın izâhında başka bir yol bulamadık. Kşl."Taş-Tâmür", "Tâmür-Taş" .

Kşl. 達 實 (YSHK, J, 23a); 達 失 Tâmur. Ayrıca kşl."Taş Toyın 塔 實 脫 因 " (YS, 119, 15b).

²"Yeh-li-chu". Kşl. Türk."Yêrçi, Yırçi", kılavuz (TTT, III, 10, 69). Taş'ın mesleği de "Kılavuzluk" idi.

Türk."Yârçû" , mezar(Kaşg., BA, III, 30).

达 "chu" = Türk."-cuq, cuq" şeklinde bir ek alabilirse, ozaman "Yêlçûk" vs. gibi bir şekil aramak icâp eder.

³Kşl.S.127,153.

⁴"i-chien Ya-li" : Bu adın okunuşu türkçenin a-hengine uygundur. Fakat adın mâhiyeti açık olarak anlaşılmıyor. Adın ikinci kısmı "Ya-li", Türkçe "Yarlıg" veya "Yalıg" şeklinde okunabilir. Şimdilik yapacağımız bütün tahminler şüphelidir.

⁵Kşl.S.14,50,112.

TÖRƏ QAYA

Törə Qaya tanınmış, Beşbalıq'lı bir Uygur'dur. Önce tahsilini Budizm üzerine yapmıştı. Sonradan fikrini değiştirerek Konfüçyanist oldu. Atalarının adları eski Türkçedir.

Bu ailenin de önce Ana İmparatoriçe Soyorğaqtanı -Bağı'nin zeameti olan Chên-ting-lu'da yerleşmiş olmasından, onun kligine bağlı olduklarını anlıyoruz.

Siyasi önemi, Aqutai'nin kligine karşı Moğol Sarayı ile birlikte çalışmış olmasından ileri gelir.

1323 senesinde, 67 yaşında iken öldü.

BİBLİYOGRAFYA : YS,137,11b; YSLP,27,15a; YSHP,39,7b; MSC,118,9b; HYS,192,6a; YShu,48,12a; YSSTP,49.

T e r o ü m e

(YS,137,11b)

脫烈海牙畏吾氏世居別失拔里之地曾祖
闊華八撒朮當太祖西征專其主亦都護迎
降帝嘉其有識欲官之辭以不敏祖八剌朮
始徙真定仕至帥府鎮撫富而樂施或貨不
償則火其券人稱為長者父闊赤性純正知
讀書脫烈海牙幼嗜學...

- 1 " T'o-lieh Hai-ya(Töre Qaya) 脫烈海牙 Uygur'dur. Nesli, Pieh-shih-pa¹-li(Beşbalıq) 別失拔里'da otururdu. Atası, K'uo-hua Pa-sa chu 闊華八撒朮 idi. Kendi hükümdarı I duqqut'a kılavuzluk ederek, Çingiz Han'ın Batı Seferinde gelip teslim oldu³. Çingiz Han onun zekâsını takdir ederek kendisine bir memur
- 5

- 10 yet vermek istedi. Fakat o, kendisinin akıllı bir adam olmadığını ileri sürerek kabul etmedi. Büyük Babası Pa-la-chu 八剌朮, başlangıçta Chên-ting'e göç etmişti. Shuai-fu-chên-fu⁴'luğa kadar yükseldi. Kendisi zengindi ; fakat herşeyini fakir halka dağıtmak istiyordu. Borç olarak para veriyor ve geriye almıyordu .
- 15 Bu sebeple bütün borç senetlerini yaktı. Halk onu "Büyük 長 " lakabı ile adlandırıyordu. Babası Tu-li-ch'ih 闥里赤 'in karakteri sâde, ve doğru idi. Okumağı çok seviyordu. Törä Qaya
- 19 da genç iken okumağı çok arzu ediyordu... "

N o t l a r :

¹YS, "Pa 拔 " işaretini şimdiye kadar bilinen yazılıştan ayrı olarak yazmıştır.

²"Tao 導 " işaretini "Klavuzluk" diye tercüme ettik. "Müşavirlik etti" diye de tercüme edilebilir.

³Uygur Iduqqut'u Çingiz Han'ın Batı Seferinde tâbi olmadı.

⁴Bu memuriyet, Fu derecesinde bir şehrin askeri muhafızlığıdır.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.12)

¹Türk."Kök" , Mog."Kökä" , Kşl.Pelliot, HCK,ss. 40-42; Türk."Qaçan Kökä" ,(Uig. Spd.,279,285:-Kükä).

Türk."Basa", "Basa-çı", mâiyet anlamına.

²-chu 朮 = Türk.Suf."-cuq,çuq" . Kşl.巴 而 朮 = Türk."Bar-çuq". Barçuq-Art Tigin'de olduğu gibi. Bu sebeple, "Pa-la-(*-çuq,-cuq)"şeklinde türkçe bir ad mevzubahs olabilir. Buna benzer bir isim yap

mak mümkündür. Meselâ "Bala-çuq" , "Bara(q)-çuq" vs. gibi. Fakat böyle sun'ı bir yola gitmek istemiyoruz.

Türk. "Baruçı" , özel ad (S. Malov, Uigurskiye rukopisniye, Zap. Ins. Vost. Akad. Nauk, 1932, I, s. 140).

TABL. 12.

T Ü R Ä Q A Y A
(T'u Chi, 154, 27b)

K'uo-hua Pa-sa-chu¹
闊 華 八 撒 朮
(*Kökä Basacu(q)?)

Pa-la-chu²
八 刺 朮

(*Bala-cu(q); Bara(q)-cu(q)?)

Tu-li-ch'ih³
闊 里 赤
(Torçı; *Törüçı)

T'o-lieh⁴ Qaya
脫 烈 海 牙
(*Törä Qaya)

Kuan-yin-nu⁵
觀 音 奴
(Çin.)

³Türk. "Tor-çı" , balıkçı (TTT, IV, 8, 57). "Torçı", "Turçı" , ad (Uig. Spd., 299). Mog. "Torçı" (HCK, 369).

Türk. "Törüçı" , hukukçu, yargıç (Uigurica, II, 19).

⁴Bk. S. 97 vd..

⁵Kuan-yin-nu, Çince budist bir addır. Daha ziya de Mogol Çağında Çin'de görülür. "Avalokiteşvara" nın kölesi demektir. Kşl. Serruys, s. 354.

ARIĞ QAYA

Ariğ Qaya, Çin'de önce çok önemli bir vazifeye a tanmış idiyse de ; sonradan Mogol İmparatoru tarafın dan katledilmiştir.

Babası, Çin'de yüksek okul hocası idi.Bu yönden ailesinin din bakımından Müslüman olması muhtemel de ğildir.

TABL.13.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi,154,27a)

T'o-lieh
脫烈海牙
(Töra)

A-li Hai-ya¹
阿禮海牙
(Ariğ Qaya)

Yeh-na
野訥
(Inal)

¹Müslüman olmadığı için "Ariğ" okuduk.

Kendisi küçükken Qaiğan Han'a hizmet etmiş;sonra Han-lin Akademisi Hoca Yardımcılığına yükselmişti.

1333 den önce, CS:PCCS'liği gibi çok önemli bir mevkii elde etmiştir.

Mevkii yükseldikten sonra, Saray entrikaları ile rekabetler başlamıştır. Biyografyasının bir kısmı bu meselelerle doludur.

1333 de Ho-nan TCH'si iken İmparator tarafından katledilmiştir(YS,38,10a).

YS, Ariğ Qaya'nın adını sık sık 'Alī' Qaya'nınki ile karıştırmıştır(YS,38,10a; MSC,126,14b,n.)

BİBLİYOGRAFYA : YS,137,5a; YSLP,20,23b; YSHP,41, 16b; MSC,126,13a; HYS,205,1a.

TÜĞÂN QAYA

Tüğân Qaya, Çingiz Han'ın yakın adamlarından biri idi. Yüan-shih, 133, 5b, onun "Kabiliyet ve cesareti (才武)" sayesinde, daima Çingiz Han'ın mâliyetinde kaldığını kaydediyor.

Oğlunun önemi, daha ziyade Yün-nan Eyâletinde önemli bir vazife ile bulunmuş ve Seyyid Şams al-Dîn'in oğlu Naşr al-Dîn ile birlikte çalışmış olmasından ileri gelir.

Bu sebeple T'u-chi, onun ailesinin biyografyasını Şams al-Dîn ile aynı bölüme koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 133, 5a; MSC, 80, 6b; HYS, 154, 7b
YHS, 14a-b; 21c, 26b-c; YSSTP, 48.

T e r o ü m e

(YS, 133, 5a)

葉僊霸畏吾人。父土堅海牙以才武從太祖。
太宗平金及西夏俱有功。僊霸幼事世祖于
潛藩。從征土蕃雲南常為前驅。歲己未伐宋
至鄂州先登奪其外城...

- 1 " Yeh-hsien-nai 葉僊霸 Uygur'dur. Babası T'u-chien Hai-ya (Tüğân Qaya) 土堅海牙, kabiliyet ve kudreti sayesinde, Çingiz Han'ın mâliyetinde çalışıyordu. Çingiz ve Ögöddai Han'lar ile beraber, Chin Devletine ve Hsi-hsia'la
- 5 ra karşı yapılan seferlere iştirâk etti. Hepsinde de başarı kazandı. Oğlu (Yeh-)hsien-nai genç iken Qubilai'in mâliyetinde çalıştı ve T'u-fan, Yün-nan seferinde öncülük etti. Sunglara karşı
- 10 yapılan harpler sırasında (1235), Ngo-chou 鄂州 'un dış duvarına ilk defa tırmanıp çı

kan o oldu..."

Menşei ile ilgili kısım bu kadardır. 1260 sene sinde, Ariq Buqa'ya karşı yapılan sefere iştirâk etti. 1278 de, Tibet'e bir vazife ile gitti. 1287 de Yün-nan ve ondan sonra da Kiang-hsi Eyâletlerinin PC CS'si oldu. Bk. MSC, 80, 7a, n.

Tamûr Han tahta çıkınca, Kiang-hsi'deki isyanları bastırmasından ve diğer hizmetlerinden dolayı onu taltif etti ve Shen-hsi PCCS'liğine tayin etti. 1306 da öldü.

O ğ l u Ölçü, 1311 de CS:PCCS'liği gibi çok önemli bir mevkiye getirildi. 1317 de Yün-nan PCCS'si oldu. 1324 senesinden az önce İmparator tarafından katledildi. YS, öldürülüşünden bahsetmiyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu aile daima çok önemli mevkilerde bulunmuştu.

TABL.14.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi . 154, 26a)

T'u-chien Hai-ya¹
土 堅 海 牙

(Tügân Qaya)

Yeh-hsien-nai²
葉 仙 (僊) 那
(Xsân Ai; *Yâsûnai)

Wan-che (Var. chai)³
完 澤 (Var. 者)
(Ölçü)

¹Çin fonetigine göre bu adı, "Tügân" veya "Tö-gân" okumak gerekir. Türk."Tügân", tam, bütün (Radlof,

Wb,III,1535:Vollständig). Türk."Tükün" , ad(Malof,Uygurskie rukopisniye..., s.300).

Türk."Toğan" , Mog."Toqan" ın ayrı yazılışlarını bundan ayırmak lâzımdır. "Toqan" için bk. Pelliot, HO,ss.37-40.

²Var. 葉仙霜.

³Ölöl : HO,ss.40,67. Raşid : ۱۰۱۰.

YÜGRÜŇ QAYA

YügrüŇ Qaya'nın kendisi bir hekimdi.Bir çok seferlere hekim olarak iştirak etmişti. Meşhur Baş Hekim, yani "Yäkä Carguçi" Cingalang muhtemel olarak onun oğluydu.

BİBLİYOGRAFYA . YS,135,9a; MSC,47,9b; HYS,154,13b.

T e r c ü m e

(YS,135,9a)

月舉連赤海牙畏兀兒從憲宗征釣魚山奉命修餽藥以療師疫。賞白金五十兩。繼從太子滿哥都征雲南戰數勝...

1 " Yüeh-chü-lien-ch'ih Hai-ya(YügrüŇ Qaya)

月舉連赤海牙 Uygur'dur. Mönggä Han' ın Tiao-yü 釣魚 Dagına yaptığı sefere katıldı. İmparator ona hasta olan askerler için buğday

5 dan¹ ilaç yapması için emirde bulundu.Kendisi ne bunun için 50 çift beyaz altın hediye etti.

" Az sonra Şehzade Man-kä-tu(Mangut)滿哥都'nun mâiyetinde Yün-nan'a taarruz etti. Yapılan harplerde birkaç defa başarı kazandı..."

Biyografyanın bundan sonraki kısımlarının özeti şöyledir: 1261-62 de, isyân eden pirenlere karşı ya pılan seferlere iştirâk etti. Kıl.MSC,47,9b. 1283 de Ssu-ch'uan TCCS'si oldu ve 1304 de öldü.

O ğ l u(?) Cirqalang, babasından daha meşhurdur. Cirqalang, Yâkâ Caruğaçı, yani bütün hâkimlerin rei si idi. Mogol İmparatoru Tâmur Han tarafından katlet tirildi. Bu sebeple resmî ve hususî tarihlerde biyog rafyası yoktur.

Bu zatın, Yügrünç Qaya'nın oğlu olduğu ilk defa T'u Chi tarafından ileri sürüldü(MSC,47,10a;154,26a) T'u Chi'nin dayandığı delil, Wei-ning Kontu 威寧公 ve Wei-ning Kırâlı 威寧王 ünvanlarını taşıma larıdır. Şüphesiz ki bu da çok önemli bir delildir.

HYS, her zaman olduğu gibi oğlundan hiç söz aç mıyor(154,13b). Yalnızca YHS memuriyetinden bahseder (YHS,23a,25a).

TAHL. 15.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi,154,26b)

Yüeh-chü-lien-ch'ih Hai-ya

月 舉 連 赤 海 牙

(Yügrünç Qaya)

↓
?

Chih-êrh-ha-lang

只 兒 哈 郎

(Cirqalang)

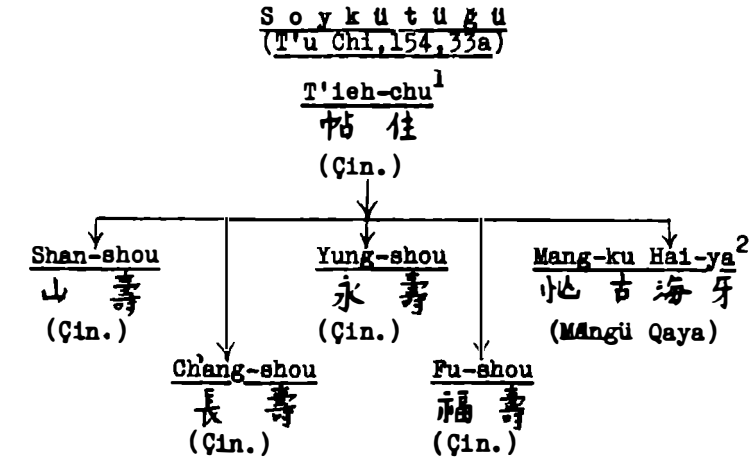
MANGU QAYA

Mangu Qaya ailesinin Beşbalığ'lı olup olmadığını kat'i olarak bilmiyoruz. Q a y a lâkabını taşıdıkları ndan dolayı Beşbalığ'lılar arasında tetkik ettik.

Ailenin diğer üyeleri hep çince adlar taşırlar.

YSSTP,95 ve diğer soykütüklerinde bir Uygur ailesi olarak sıralandırılmamıştır. T'u Chi,Mängü Qaya Qaya adının Türkçe olduğunu görerek, şecereyi Uygurlar arasına koymuştur(MSC,154,33a).

TABL.16.

¹Suf."Chu 住 " ,kşl.Serruys,358.

²"Mang-ku(=Mog.Manggu,Mangqu)" dur. Türk."Qaya" ile beraber kullanıldığından, Türk."Mängü" ile beraber yazmak icâp eder.

SHOU-T'UNG QAYA

Soykütüklerinde Shou-t'ung Qaya adı ile geçen bu aile, ikinci göbekten sonra çinlileşmiştir."Qaya" lî kabını taşıdıkları için, Beşbalıĝ'lı Uygurlar arasında mütalea ettik.

Soyun başındaki iki şahıs çok güzel türkçe adlar taşırlar. Türk gramerini görmek de mümkündür. Bulundukları memuriyetler o kadar önemli değildir.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL,A,2b; YSSTP,53; MSC,154,34a.

TABL. 17.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 34a)

Tu-san-mi-shih¹
圖 善 彌 實

↓
P'u-yen²
普 顏
(Buyan)

↓
Jên-t'ung Hai-ya
仁 同 海 牙
(Jên-t'ung Qaya)

↓
Shou-t'ung Hai-ya³
壽 同 海 牙
(Shou-t'ung Qaya)

¹Türk."Töşän-mäk, Töşän-miş" (Kağg., BA, II, 147),
(Radlof, Wb., III, 1268). Kıl.Türk."Töşäkçi", der Bett
besorger, der Fürsten (Wb., III, 1268).

Türk."Tüşämäk, Tüşän-(Pass.)" (Kağg., III, 199).
Yukarıdaki her iki ihtimal de olabilir.

²"P'u-yen" < Türk.-Uyg. "Buyan" .

³Suff. "T'ung |ō " , bk. Serruys, s. 357.

BAÇAĞÇI

Bu aile de Beşbalığ'dan göçerek Çin'de Ch'ih-chou
-lu 池州路'da yerleşti (YCSL, A, 2b).

Bir nesilden sonra çinlileşen bu ailenin çocukla-
rı yüksek memuriyetler elde edememişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL, A, 2b; MSC, 154, 34a.

TABL. 18.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 34a)

Pa-cha-ch'ih¹

八 札 赤

(Baça(ğ)çı?)

↓
Hsiao-kə²

小 哥

(Çin.)

↓
Hsiao-an

蕭 安

(Çin.)

↓
Tao-t'ung³

道 同

(Çin.)

¹Türk. "Baçağ, baçaq" (Kasg., I, 345); Mog. "Baçaq", oruç anlamındadır. Bu birleştirme emin değildir.

²"Hsiao-kə", çince ağabey anlamındadır.

³Suff. "T'ung 同", bk. Serruys, 357.

KÂŞMİR

Dört nesil öncesine kadar adları tamamen türkçe olan bu aile, Kâşmir'den sonra budist isimler almışlardır.

Biyografyası Budist Uygurlar arasında bulunan ve Beşbalıç'lı olduğunu kat'i olarak bildiğimiz Kâşmir'in ilmi faaliyetine rastlamıyoruz. Onun biyografyası

bize yalnız iki şey öğretir :

Birincisi, Mogol Pirenselerinin ve Sarayının umu yetle Uygurları aç gözlü tanınmaları; ikincisi de, lā lettayin Beşbalıg'dan gelen iki Uygur gencinin, Qubilai Han gibi büyük bir İmparator'un huzuruna kolayca çıkabilmeleri ve takdim edilme imkânına sahip olmalarıdır. Bu kayıt çok önemlidir.

Bu, bize gösteriyor ki, Peking'de kuvvetlice bir Uygur Klîği vardı.

BİBLİYOGRAFYA : MSC,118,6a; HYS,192,5a; YShu,74,3b.

T e r c ü m e

(MSC,118,6a)

- 1 " Chieh-shih-mi-erh(Kâşmir) 潔實彌爾 de Beşbalıg'lı bir Uygur'dur. Atası Pa-oh'a T'o -hu-lin(Baça Toğrı) 八察脫忽鄰; babası ise Yeh-hsüeh-nieh(†Yâsâd, veya Yâsüngâ) 野薛 乃 idi. Kâşmir, 18 yaşında iken, büyük kardeşi YU-tu-shih(Yutus) 玉 篤實 ile beraber Başken te geldi. Amoası, önce Saraya gidip¹ onları İmparator'a tanıştırma imkânını temin etti. Qubilai Han, Yutus'u kendisine hizmet etmesi için yanında bıraktı. Kâşmir'i de Şehzade'nin hizmetine verdi.

Metinde, bundan sonra bizim için faydalı olmayan bazı bilgiler verilmektedir. Bir çok önemsiz çinceli Ünvanların tercümesini faydasız buluyoruz.

Yalnız yanında hizmet ettiği Şehzade ile Kâşmir arasında geçen bir konuşma, bu sırada Mogol Sarayının Uygurlar hakkında ne düşündüğünü göstermesi bakımından önemlidir :

" Şehzade Kâşmir'e dedi ki² :

" - Uygurların hepsi aç gözlüdür. Yalnızca siz onlardan değilsiniz. Eğer paran kâfi değilse, benden iste. "

N o t l a r

¹Metin şöyledir :

潔實彌爾年十八,偕仲兄兀玉篤實詣京師。
伯父某先直內廷,引見忽必烈汗...

²Metin şöyledir:

皇太子嘗謂之曰,畏兀人皆貪,惟汝不染汚
俗,倘日用不足於我乎取之...

S o y k u t u ğ u
(TABL.19).

¹Türk."Baça" , özel ad(Uig. Spd.,s.351).

²Türk."Yäznä" ,der Mann der Älteren Schwester :
(Radlof,Wb.,III,378). "Yäznä" (Kağg.,BA,III,35).

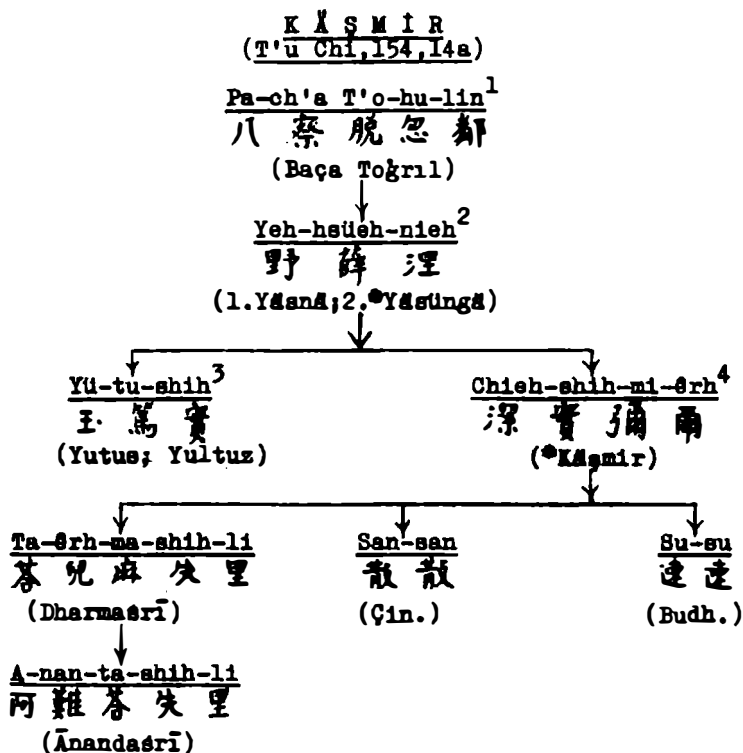
I-sun-kə(Yäsüngä ; Rasīd:سوكه),bk.Hambis,
s.24,n.3: 亦孫哥.

³"Var. 兀篤失 . Kəl.Türk."Yutus" (Uigurica,
II,76,85 ; W.Thomsen, Incriptions de L'Orkhon,Text,
s.123). Ayrıca kəl."Yüeh-tu-shih(Yutus) 月朶失 "
, bu hususta bk.S.73,123.

Türk."Yultuz" un kısaltılması da olabilir.

⁴Türk."Kəşmir,Kişmir" ,Kağg.,BA,I,457 : "Türk il
lerinde Hazreti Süleyman'ın yaptırdığı söylenen şeh
rin adı" . Kuzey Hindistan'daki Keşmir'dir.

TABL. 19.

(KĀŚMĪR'IN DİĞER TORUNLARI)

1. <u>A-yü-pa-la</u> 阿 育 八 剌 (*Āyurbala)	3. <u>I-ma-la-shih-li</u> 亦 麻 剌 失 里 (*Vimalāśrī)
2. <u>A-ma-la-shih-li</u> 阿 麻 剌 失 里 (*Amalāśrī)	4. <u>A-yü-shih-li</u> 阿 育 失 里 (*Āyurāśrī)

AN TS'ANG

Beşbalıĝ'lı olduklarını kat'i olarak bildiğimiz bir seri Budizm Üstadlarına da rastlıyoruz. Bunların en önemlilerinden bir kaçını inceleyeceğiz.

Kaynaklarımızın kat'i olarak bildirdiğine bakılırsa, bunlardan An-tsang, bir çok önemli çince kitapları Uyğurcaya tercüme etmiştir.

Bu zatın biyografyasından anlaşılıyor ki, Çin'de ki Uyğur asıllı Budizm Hocaları Türk Dili ile Budist tetkikler de yapıyorlardı. Bu Kitapların Türkçeye tercümesi de Qubila Han'ı nemi ile yapılmıştı. Bu da bize gösteriyor ki, Çin'de Moğol Sarayının kültür dili türkçe idi.

Bu konu ile ilgili metni aşağıda veriyoruz :

(MSC,118,la-b)

尋商議中書省事奉旨以畏兀文譯尚書資
治通鑑難經本鈔錢版以賜近貴大臣進翰
林學士承旨...

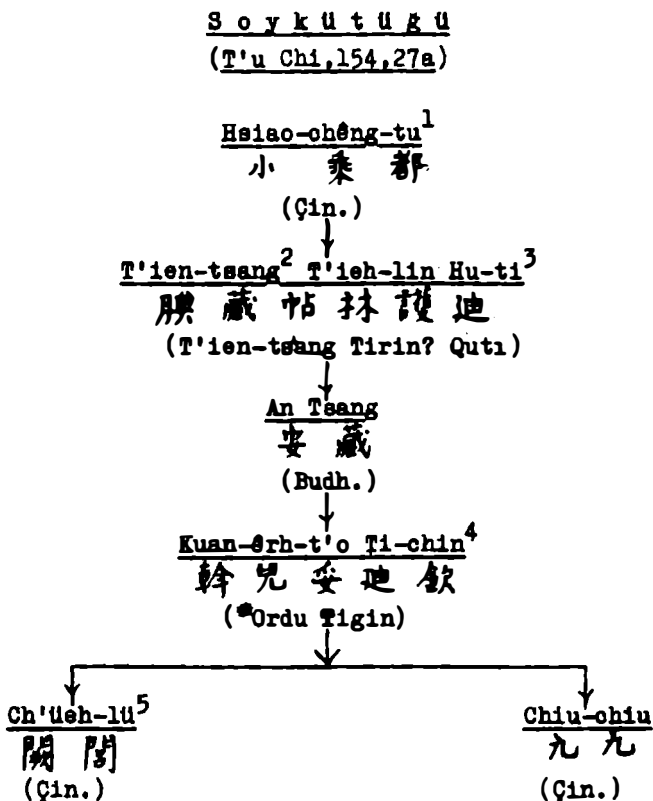
Çince den Uyğur Diline tercüme edilmesi emredilen eserlerin listesi şunlardır :

Shang Shu 尚書 ; Ts'e Shih Tung Chien 資治
通鑑 ; Nan Ching 難經 ; Pên Ts'ao 本草

An Tsang'ın bu eserlerin tercümesini bitirip bitirmedini bilmiyoruz. Çünkü bu kitapların her biri muazzam şeylerdir. Bu haber, sadece İmparator'un verdiği bir emir dâhi olsa, Türk Kültür tarihi bakımından önem taşır. An-tsang, 1293 de öldü.

Oğlu Ordu Tigin de bir Budizm Hocası idi. Onun da babasının izinden giderek tetkiklerini Uyğurca yapması muhtemeldir.

TABL. 20.

¹"Hsiao-chêng" ,Budist tâbir. "-tu 都", çince eki ile sıfat yapılmıştır.

²"T'ien-tsang", çince budist lâkabıdır.

³Türk."Tirin" , bk.TTT,VII,14.

Türk."Tâlim" , bk.V.Bang.A.von Gabain. Uiguri sohe Studien,Ung. Jahrbücher,1930,X,3,s.200.

Her iki ihtimal de olabilir.

⁴ Çince seslerle doğrudan doğruya okursak , "Örtü Dikin" şeklindedir. Tabii olarak biz bunu düzelterek yazdık.

⁵ Bk. Serruys, s. 358.

T'İEN-TS'ANG SHA-CHİN AYĞUÇI

T'ien-tsang Sha-chin Ayguçı İmparator'un hocası idi. Hayatı hakkında başka bir bilgi bulamadık. Yalnızca An Tsang ailesinin yetiştirdiği talebelerin arasında ismi geçer. Metin şöyledir :

(MSC, 118, 1b)

Maalesef bu şahıs hakkında başka kaynak yoktur.

其門人最著者。爲帝師天藏沙津愛護赤集
賢學士陳顥...

Hangi imparatorun hocası olduğuna dair başka bir bilgi de elde edemedik.

- 1 "(An Tsang) ın talebelerinden en meşhuru, T'ien-tsang Sha-chin Ayguçı 天藏沙津愛護赤, İmparator'un hocası oldu. Kendisi "Chi-hsien-hsüeh-shih-ch'ên-hao 集賢學士陳顥" idi."

TA-CHENG-TU

Ta-cheng-tu da Beşbalığ'lı budistlerden biridir. Kendisinin ve oğullarının adları budistleşmişse de , babasının adı Yutus Toğrı gibi çok güzel türkçe bir isimdi. Oğullarından birinin adı da Bağ Tämür'dür.

Kendi hemşehrisi An Tsang'la beraber çalışıyordu. Kaynakların dediğine göre, ikisi beraber olunca

budist metinleri çok iyi anlıyorlardı (HYS, 192, 2b; MSC, 118, 2a). Kendi bahsinde izâh ettiğimiz üzere, hemşehrisi An Tsang budist metinleri daha ziyade Uygur'ca ya tercüme etmekle tanınmıştı. Bunun çalışmalarının da aynı mâhiyette olması icâp etmektedir.

Sonradan Pirens Ananda(阿難答) nın hocası oldu. Bu Pirensin küçük kardeşi Aldan Buqa(按木霞不花) ile beraber Tibet seferine iştirâk etti ve Tāmūr Han zamanında da Han-lin Akademisi hocası oldu (HYS, 192, 3a; MSC, 118, 2a-b). 1299 da 72 yaşında öldü.

BİBLİYOGRAFYA : HYS, 192, 3a; MSC, 118, 2a; YSSTP, 47.

TABL. 21.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 25b)

Pai-i-höh¹
伯益赫

(?)

Yüeh-tu-shih T'o-hu-lin²
月朵識脫忽鄰
(Yutus Toğrıl)

Ta-chêng-tu³
大乘都

Ta-peï-tu⁴
大悲都

Ta-li-tu⁵
大理都

Ta-tz'u-tu
大慈都

Pieh T'ieh-mu(-erh)⁶
別帖木(兒)
(Bâg Tāmūr)

Sêng-nu⁷
僧奴

Pên-ya-shih-li
本牙失里

¹ Bu adın mâhiyeti pek anlaşılmıyor.

²Bk.S. 121.

³"Ta-chêng" , Mahāyāna anlamınadır.

⁴"The Goddess of Mercy" anlamınadır.

⁵Bk.Ts'ö-yüan,s.369a.

⁶"-örh 兒 " işareti unutulmuştur.

⁷"Slave of the Monk" anlamınadır.

CHIA-LU NA-TA-SSU

Chia-lu Na-ta-ssu 迦魯納答思 da Uygurdur. Adı herhalde Sanskritçe olmalıdır. Kendisi , Qubilai Han'a Beşbalığ'lı An Tshang tarafından takdim edilmişti. Bu zamanda Uygurlar umumiyetle hemşehrilerini ve akrabalarını İmparator'a takdim ediyorlardı.Bu sebeple kendisini Beşbalığ'lı Uygurlar arasında incelemeyi uygun bulduk.

Kendisi, Mâliye Nazırı Sängä 桑哥 'nin kliğine dahildi. Sängä onu destekliyordu.

Qubilai Han zamanında bir Tibet Kültürü hayranlığı vardı. Fakat Mogol Pirensleri Tibetçeyi bilmiyorlardı. İmparator, bu sebeple Tibetçe eserleri kendi diline, yani Uygurca ya tercüme etmesini emretti. Tercümeler bittikten sonra da basılarak Pirenslere dağıtılmasını emretti.

Mogol Sarayındaki kültür dili Uygurca idi. Bu önemli vesika bize her şeyi izâh eder.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,18a; YSLP,41,35a; MSC,118,1b
HYS,134,18a; YSSTP,47.

T e r c ü m e
(YS,134,18a)

迦魯納答思畏吾兒人通天竺教及諸國語。
翰林學士承旨安藏扎牙答思薦於世祖召
入朝命與國師講法。國師西番人言語不相

通。帝因命迦魯納答思從國師。習其法。及言
與字。期年皆通。以畏吾字譯西天西番經論。
既成進其書。帝命鈐板。賜諸王大臣...

- 1 " Chia-lu Na-ta-ssu Uygurdur. Hindistan(天
三教) Dinlerinden iyi anlıyor ve memleket
lerin bir çoklarının dillerini biliyordu. Kendi
si Han-lin Akademisi Hocası¹ idi. An Tsang Cha
5 -ya-ta-ssu 安藏扎牙答思, onu Qubilai
Han'a takdim etti. İmparator onu Saraya çağır
dı. Kuo-shih ile hukuk meselelerinin münakaşa
sını emretti. Kuo-shih(國師) Tibetli² idi.
10 Bu sebeple karşılıklı konuşup anlayamadılar. Bu
nun üzerine İmparator, Chia-lu Na-ta-ssu'ya Ku
o-shih'den Hukuk Meselelerini öğrenmesini emir
etti. Söz ve yazı ile hepsini, bir seneden az
bir zamanda öğrendi. Hint³ ve Tibet'çe klasik
15 mukaddes kitapları U y g u r c a y a tercüme e
derek tamamladı⁴ ve İmparator'a sundu.

" İmparator, kitapların basılarak, Pirene
ler ile büyük memurlara hediye edilmesini emir
etti. "

Yukarıdaki metin Türk Kültür Tarihi bakımından bu
yük bir önemi haizdir. Chia-lu Na-ta-ssu sonradan Qū
bilai Han'ın dış siyaseti üzerinde de bazı roller oy
namıştı.

Öyle anlaşıyor ki, kendisi Hindi-Çin, Sumatra ,
vs. gibi memleketlerin dillerini de biliyordu. Bura
lardan gelen elçi heyetleri için Qubilai Han'a tercü
manlık yapmıştı. Bu hususla ilgili metni de tercüme
ediyoruz : (Yukarıdaki metnin devamı)

- 20 " Güney Batıda küçük bir memleket olan Hsin

- 21 -ha-la-ti-wei 星哈剌的威 'den (Hanbalığ) Sarayına yirmiden fazla muhtelif insanlar geldi. Bu sırada Chia-lu Na-ta-ssu, İmparator' un önünde kendisini methederek (tercümanlık⁵) yaptı. Ve şöyle dedi :

" - Hsien 暹, Lo-hu 羅斛, Ma-pa-erh 馬八兒, Chü-lan 俱藍, Su-mo-tu-la 蘇木都剌 vs. gibi memleketler bizim ordunun ta arruz etmesinden korkuyorlarmış." İlâve ederek

- 30 dedi ki: " - Fakat bu memleketler çok fakirdir. Zaptedilseler bile bir faydaları olmayacaktır."
" - İmparator onun sözünü doğru buldu⁶. "

Gene öyle anlaşılıyor ki, Hanbalığ Sarayındaki Bu dist Uygurlar arasında bir klik vardı. Bu cliğin başında S a n g a vardı.

Sāngā , kendi taraftarlarını müdafaa ediyor ve önemli mevkilere geçiriyordu. Chia-lu Na-ta-ssu da bu cliğe dahildi. Sāngā ile Qubilai Han arasında geçen şu konuşma bu yönü aydınlatır:

- 33 " Sāngā , onun Han-lin Akademisine tayinini İmparator'a arzetti. İmparator şöyle dedi:
" - Chia-lu Na-ta-ssu'nun tayıni hususunda size söz düşmez ! "
" Onu Han-lin Akademisi hoca yardımcılığına tayin etti ... " (YS,134,18b)

N o t l a r :

¹Han-lin Akademisi Hocalıklarının muhtelif dereceleri vardır. Bunları incelemek bizim konumuz dışındadır.

²"Kuo-shih" , yani Devlet Hocası bu zamanda meşhur Tibetli Phagspa idi (MSC,118,1b).

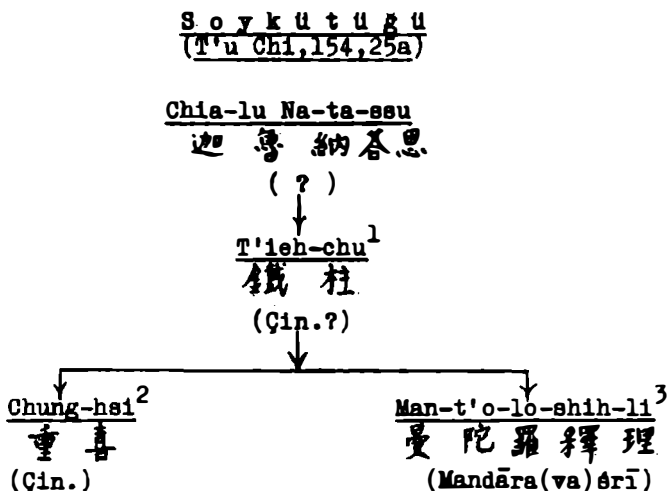
³"Hsi-t'ien 天" , "Brahma" Edebiyatı demektir (MSC,118,1b).

⁴T'u Chi, kitapların bastırılarak Pirens ve büyük memurlara dağıtılmasını İmparator'un emrettiğini yazıyor(MSC,118,1b) :

⁵T'u Chi, "Tılmaç" tabirini kullanıyor.

⁶Gerçekten bu sefer durdurulmuştur

TABL. 22.

¹İki ihtimal vardır : A) Çince'dir. Kşl. Serruys, s.353. B) Kşl. T'ieh-kē-chu(Takácük)鐵奇朮(YS,135,1a; MSC,119,4a).

²Çince manası vardır. Kşl. Chung-hsi(Mog.)(YS,123,13b; YSSTP,34).

³Kşl. Uyg."Mandal" , Sansk."Mandala" (Uigurica, II,47,74).

ARGUN SALI

Argun Sali, tanınmış Budistlerden ve devlet adam larındandır. Raşid'in geniş olarak anlattığı Budist Kligine mensuptu. Bu Kligin başkanı da Uygur Sängä i di. Bu Klikeki diğer Uygurlar da budisttir.

YHYJ,25b'ye göre, kendisi Müslümandı. Fakat bu bi ze imkânsız görünüyor. Çünkü biyografyası büyük baba sından itibaren hep Budizm'in meseleleri ile doludur. Öyle anlaşılıyor ki, adının Argun olması bu zannı do ğurmuştur. Çünkü bu zamanda Çin kaynakları İlhanlıla ra Argun derlerdi.

Öyle anlaşılıyor ki, bu aile en eski Uygur ailele rinden idi. Bu sebeple kitabesi, Beşbalığ'lı eski Uy gurlardan olduğunu kaydediyor ve sonra bunların şim diki Uygurlar olduğunu tasrih ediyor:

公諱阿魯渾薩理回鶻北庭人。今所謂畏吾 兒也...(Sung Hsüeh Ch'i Chi,7,12b).

Kendisi meşhur Phagspa'nın talebesi oldu dan,Ti bet Budizminin tesiri altında kalmıştı(Sung Hsüeh,7, 13b). 1285 de hocalıktan faal devlet hizmetine geçti ve YC oldu. Sängä'nin kliginden idi(YS,130,16b-17b ; MSC,118,4b; HYS,197,5b).

PCCS oldu ve 7 sene hizmet etti. 1307 senesinde , 63 yaşında iken öldü. Oğlu Yo-chu Kiang-hsi ve diğer yerlerde PCCS'lik yaptı.Chiu-chiu bilindi.

T e r c ü m e
(YS,130,15a)

阿魯渾薩理畏兀人。祖阿台薩理。當太祖定 西域還時。因從至燕。會畏兀國王亦都護請 于朝。盡歸其民。詔許之。遂復西還。精佛氏...

1 " A-lu-hun Sa-li(Argun Sali)阿魯渾薩 理Uygurdur. Atası, A-t'ai Sa-li(Atai Sali)阿

台 薩 理 idi. Çingiz Han Batı Memleketleri-
ni zaptedip geriye döndüğü zaman, (Atası da) o
5 nu takip ederek Yen¹ 燕 'e döndü.

" Az sonra² Uygur Devletinin Hükûmdarı Iduq
qut, (Mogol) Sarayına kendi tebaasının geriye
dönmesini rica etti. Buna müsaade edildi.(Atai
Sali) Batıya tekrar dönünce, Budizm tahsiline
10 başladı... "

Bundan sonra metin, Atai Sali'nın Budizm sahasın
da neler tahsil ettiğini ve bu kitabımızın konusu ile
ilgili olmayan bir çok Budist tabirlerle doludur.

N o t l a r :

¹Yen, Peking Bölgesi demektir.

²Yani, Ögödäi Han zamanında.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.23)

¹"Yeh-nu" = (?). Kşl."An-li-pu Yeh-nu 按力不
也奴". "Yeh-nu" 也奴 (YSSTP,96).

²"Sa-li" : Türk."Sali" (F.W.K.Müller,Pfahlnsch
riften,35). "Salu" , "Sali Qutluğ Qaya" (Uig. Spd.,
s.291).

Kşl.Çin." 雜 流".

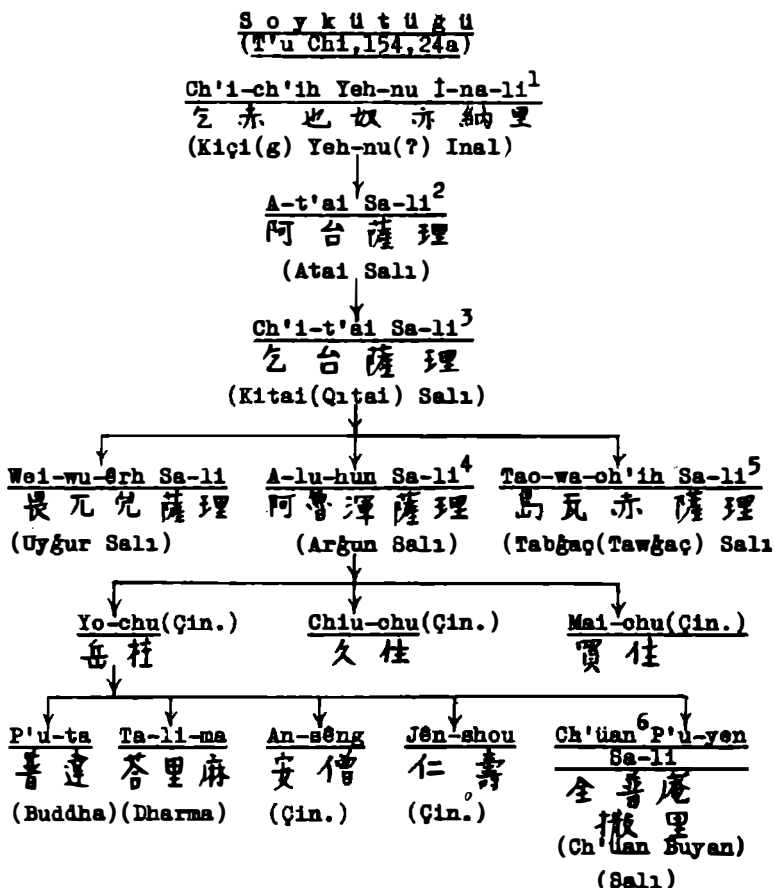
³Ch'i-t'ai Sa-li : Bunun da aslı Türkçe olmalı-
dır. "Qitai" veya "Kitai" , "Liao" Devletini ifade e
den bir tabir olmalıdır.

⁴"Argun" , İlhanlı Devletini ifade eden bir ta
birdir.

⁵"Tao-wa-ch'ih" , Türk."Tabğaç, Tawğaç" , yani
"Çin" e çok yakındır. Neslin adlarının memleket isim
leri olduğunu nazarı itibare alırsak, bunun da "Çin"
olması tabii görülebilir.

⁶"Ch'üan" ailenin lâkabıdır : Sung Hsüeh..,7,12
b vd.

Tabl. 23.

'ALİ' QAYA

'Alī' Qaya, veya Arıǵ Qaya, Çingiz Han'ın meşhur komutanlarından sonra, Mogol Tarihinde görülen gene rallerin askerlik ilmi bakımından belki de en büyüğüdür. Kendisi bozulmamış Beşbalıǵ'lı bir Türk olan 'A lī' Qaya'nın tahsil ve bilgisi de Uygur yazılı türkçe kitaplara dayanıyordu. Kendisinden sonraki nesilleri Sāwinç, Turmış gibi türkçe adlar taşırlar. Qubilai Han'ın ifade ve kalemı ile yazılan kitabesinin girişindeki türkçe ünvanlarını da aşağıdaki tercüme lerde verceğiz. "Qaya" , ailenin bir lakabı olmalıdır. "Qaya" nın Mogolcası "Qada" dır. Yer adı olarak da geçer¹. Bugün Anadolu da "'Alī' Qaya" şeklinde şahıs isimleri vardır.

Meşhur başarılarından biri olan Ching-chou'un alınmasından sonra, Qubilai Han heyecana gelmiş ve Uygurca bir takdirname ele almıştır². Bazı iktibaslar yapacağımız kitabenin giriş kısmının bu takdirname-nin bir kopyası olması çok muhtemeldir.

Kendisi herhalde Müslüman bir aileden geliyordu. Çünkü babasının adı "Hasan Hōah" 阿散合撒 " 1 di. Bu sebeple ailenin müslüman olduğunu düşünerek a dını 'Alī' Qaya şeklinde izâh ettik. Yokea, Arıq Buqa (阿 里 不 花) nın adı da aynı işaretlerle yazılmıştır. Bu duruma göre, adı Türk. "Arıǵ Qaya" şeklin de okunamaz içâp ederdi. Çin'deki Mogol Sülâlesinde çok tanınmış şahıslardan bahseden YCMS, adı A-erh Ha-ya 阿 爾 哈 雅 şeklinde yazmaktadır³. Bu yazılı şa göre adı "Arıǵ Qaya" okunamaz lâzımdır. Bu kaynak

hemen hemen aynı devirde yazılmıştır.

Belki de kendisinin müslümanlığı dolayısı ile, Batıdaki harp tekniği hakkında da bilgisi vardı. Meselâ İlhanlılardan topçu getirtilmesini teklif eden ve bu topları Orta ve Güney Çin'in zaptında muvaffakiyetle kullanan tek asker de gene 'Alī' Qaya'dır.

'Alī' Qaya hakkındaki kaynaklar da pek çoktur. Mo gol Devrine ait hiç bir tarih, ferman, Edebiyat, kī tabe mecmuası yoktur ki onun adı geçmesin. O, bu kadar büyük bir askerdir. Farsça kaynaklarda onun adını bulamadık. Böyle büyük müslüman bir şahsın Batı kaynakları tarafından unutulmuş olması, üzerinde durulacak bir hadisedir.

Ou Yang Hsuan Kuei Ch'i Chi 歐陽玄圭齋集, 9, 19b'de oğlu Kōnçak'ın kitabesi vardır. YWL, 59, 1a'da ise kendi kitabesi bulunur. Bundan başka bir çok emirnameler (YWL, 12, 3b) ve mabet kitabeleri (Ou Yang. . ., 9, 37b) vardır.

H a y a t ı n a kısa olarak göz atacak olursak, ilk önemli vazifesi 1262 de CS'ye tayin edilmesi ile başlar (YWL, 59, 2b; YS, 128, 6a; MSC, 92, 1a). İlk yüksek memuriyeti, 1263 de tayin edildiği Ho-nan PCCS'liğidir. 1264 de meşhur Hsiang-yang muhasarası başladı. Hsiang-yang şehri şimdi bile strateji bakımından, Çin'in bir kilit noktasıdır.

H s i a n g - y a n g muhasarası başlayınca, Qubilai Han bütün büyük kumandanlara iştirak etmelerini emretti (YWL, 59, 3a; Raşid, II, 513 vd.; YS, 128, 6b). Kuşatmanın başlangıcında meşhur Mogol generali Açu, ön sahnede görülmüyordu. Muhasara uzadıkça, iki Türk askeri ön safa geçmeğe başladılar.

'A l ī' B ā g ve 'A l ī' Q a y a bu kuşatmanın baş aktörleri olmağa başlayınca (MSC, 92, 1b), 'Alī' Qaya şehri kuşatan Çinli askerlerin Başkomutanı tayin edildi (YWL, 59, 3b). Muhasaranın muvaffakiyetle netice lenmediğini gören İmparator komutanları tekrar topla yıp taarruz ettirdi. Şehir gene düşmedi.

1272 de, askeri taktiğin değiştirilmesine kanaat getiren 'Alī' Qaya, İlhanlılardan topçu getirilmesi

ni teklif etti. Uzak Doğu'da, askeri sahada açtığı bu reform, ona başarı yolunu açtı. 1275 de onun Baş komutanlığı sayesinde Hsiang-yang sür'atle düştü ve bundan sonra Sung Devleti sür'atle sona erdi. O. Franke, 'Alī' Qaya'nın bu başarısını akıllıca ve fevkâlâde olarak vasıflandırır :

" Bei der Belagerung von Siang-yang hatte er sich durch seine kluge Taktik besonders ausgezeichnet"(Geschichte des chinesischen Reiches,V,s.177).

1275 den sonra, Sarı Nehir üzerinde Sung Devleti ne son vermek için harekette bulunan üç askeri şeften ikisi, yani Bayan ile 'Alī' Qaya Ortaasya menşeli idi. Mogol Açu ile Bayan Sarı Nehir Bölgesinin temizliği ile meşgul iken, 'Alī' Qaya sür'atle Güneye inmiş ve bir çok şehirleri zaptetmişti(O.Franke, aynı eser,IV,s.328).

'Alī' Qaya'nın seferleri ve zaferleri pek çoktur. İntihar etmeden önce Hind-i Çin'i zaptetmeğe azmetmişti. 1285 de yaptığı H i n d - i Ç i n seferi muvaffakiyetsizlikle neticelendi. Düşmanları bu başarısızlığı bir fırsat sayıp harekete geçtiler.

'Alī' Qaya Hind-i Çin'e karşı yeni bir sefere hazırlanırken, Maliye Nazırı Sängä'nin adamları onu it ham edip, Devletin parasını zimmetine geçirdiğini iddia ettiler(MSC,92,5b). Maliye Nazırı Sängä'nin kliğinin ekseriyetini bu kitapta biyografyalarını incelediğimiz Uygurlar teşkil ediyordu. R a ş i d, II,s. 560'da bu Budist-Müslüman mücadelesinden geniş olarak bahsedilir. 'Alī' Qaya, 1286 senesinde, 60 yaşında iken zehir içerek intihar etti(MSC,92,5b).

Kitabesi, kısa da olsa bize onun zaptettiği yerlerin listesini vermektedir : Ching-荆 ve Hu-chou 湖'lar; Huai-hsi 淮 西 ; Kiang-hsi 江 西 ; Kuang-hsi 廣 西 ; Hai-nan 海南 Adası(YWL,59,7a vd.).

Bu bölge, 58 den fazla büyük vilâyeti içine alır.

BİBLİYOGRAFYA : YWL,59,1a; Ou Yang Hsüan,Kuei chai
chi,9,19b,37b; YS,128,6a; YSLP,29,20a;
YSHP,47,9a; YCMC,2,18b; MSC,92,1a;HYS,
160,1a; YHS,5a,5b; YShu,52,6a;YSSTP,46

T e r o ü m e(1)
(YWL,59,1a)

QUBILAI HAN'IN YAZISI İLE :

以此御筆為北庭書。昔魯魯合西地所生阿
力海涯為大將有功信實聰明而安詳其加
印為阿虎耳愛虎赤嬌直越各赤給日別平
章...

Kitabenin bu kısmını eski çinceyi çok iyi bilen Çinli dostlarıma gösterdim. Hiç kimesse tercümesini açık bir şekilde yapamadı. İçinde izâh edilemeyen bir çok türkçe sözlerin bulunması, ifadeyi karanlıklaştırılmıştır.

Aşağıda da söyleyeceğimiz gibi, Ching-chou'un alınmacısından sonra, Qubilai Han, 'Ali' Qaya için kendisi bizzat U y g u r c a olarak bir takdirname kaleme almıştı. Kitabenin bu kısmının, adı geçen Uygurca takdirmamenin çinceye tercüme edilmiş şekli olması çok muhtemeldir. Belki de metnin açık olmaması bu sebeptedir.

Biz bu duruma göre, iki tarzda tercüme yapacağız: Birincisi, Çin gramerine uygun olmayan işaretleri şahıs ünvanları ve yer adları olarak tercüme edeceğiz. İkincisi, biraz zorlamak suretile de olsa, bir kaç ad da gramer bakımından tercüme etmeğe çalışacağız :

- A -

- 1 " Ben, kalem-i hükümdarım ile Pei-t'ing 北庭 'i yazmakla çok memnunum. Hsi-lu-lu-ho 魯魯合 'da, Batı memleketlerinde doğmuş olan A-li Ha-yia 阿力海涯, başarılı sa

- 5 dık, verdiği sözü tutan ve soğuk kanlı bir Büyük General oldu. Kendisine ayrıca ilâveten "A-hu-êrh A1-hu-ch'ih(*Ağır? Ayguç), 阿虎耳愛虎赤, T1-chin(*Tigin) 嫡近, Yüeh-kê (*Ügâ) 越各, Ch'ih chi jih(???) 赤給日,
- 10 Pieh(Bâg) 別, Ping-chang 平章 ünvanlarını da verdim....

- B -

- 1 " Ben, kalem-i hükümdarım ile Pei-t'ing 北庭 'i yazmakla çok memnunum . Önce, Batı Memleketlerinden olan Lu-lu 魯魯 'da doğmuş olan A-li Hai-ya , başarılı, sadık, verdiği sözü tutan, akıllı ve soğuk kanlı bir Büyük General oldu. Kendisine ilâveten "Ağır Ayguç, *Tigin, Ügâ - çi (?) " ünvanlarını ve ayrı olarak da Ping-chang'lık verdim... "
- 5

Görülüyor ki yukarıdaki metin iki şekilde tercüme edilebilir. İkinci tercüme Çin grameri bakımından o kadar emin değildir. Birinci tercümede ise, yer ve şahıs isim veya ünvanları olması gereken işaretlerin lâyıki ile esas okunuşlarını tespit edemiyoruz.

Yüeh-kê-ch'ih 越各赤: (*Ügâ-çi?). "Ügâçi" şeklinde hiç bir şüpheye yer bırakmadan okuyabiliriz. Ancak, "Ügâ-çi" şeklindeki bir ünvanın mevcudiyeti şüphelidir. Çünkü, "Ügâ"den sonra "-çi" takısı türkçedeki gramer kaidelerine uygun değildir.

A-hu-êrh 阿虎耳: Çin fonetiği bakımından, türkçedeki "Aqur" kelimesinin tam karşılığıdır. "Aqur Ayguç" şeklinde türkçe bir ünvan yoktur. Bu hususta lüzumsuz izâh ve münakaşalara girmek istemiyoruz.

Beşbalık Bölgesinde veya Ortaasya'da "Hsi-lu-lu" veya "Lu-lu" adlı bir yeri de bilmiyoruz.

T e r c ü m e (2)
(YWL, 59, 1b)

公北庭人妣夫人獨堅呼突盧化胞生剖而
出公考阿散合徹弗善也將棄之夫人未忍

- 1 " ... ('Alī' Qaya) Pei-t'ing'lidir. Rahmet
li annesi " Tu-chien Hu-tu-lu(*Tügän Qutluğ)獨
堅呼突盧", onu rahim zarı ile birlikte do
ğurdu ve bu zar kesilerek çıkarıldı. Rahmetli
5 babası " A-san Ho-ch'ə(Hasan Hōcah)阿散合
徹 " onu uğursuz sayıp atmak istedi. Fakat an
nesi kıyamadı... "

Annesinin adı yalnızca yukarıdaki kitabesi içinde
geçer. Başka yerde bulamıyoruz. T'u Chi de bu kitabe
yi kullanmıştır.Bk.MSC,92,1a.

" - Ho-ch'ə " : Hōcah(MSC,92,1a,n. : 火者). Bu
okunuşta hiç şüphe yok gibidir.

Şimdi bu metnin devamını gene kitabesinden tercü
me etmeğe çalışacağız. Yalnız metin çok eskidir. YS,
MSC, HYS bu metni basitleştirerek vermişlerdir.Tercü
memizde esas anlam üzerinde bir yanlış olmadığını ü
mit ediyoruz. Ancak, bazı çok eski tâbirleri meâlen
tercüme edeceğiz. Başka çare de görmüyoruz.

T e r c ü m e (3).
(YWL, 59, 2a)

大釋舅由書謹
曰畝為其中忠
然畝甚戶故其
喟本學門子薦
耕勤師家其又
農民其而俾書
躬細盡曰帶庭
長與而歎吉北
辯至一月隣受
而何一異隣受
領家書寒將化
聰國庭拉人僕
幼勲北達事魯
視樹讀帶從呼
鞠當求拉反相
謹夫去習大承
蒼丈未氏子右

得宿衛。大帝潛藩己未從濟江。帝射虎未殪。
公捨馬而徒。挺矛春殺之。攻郢。先衆而登。禽
一人還。流矢貫喉出項。帝勇之。賜銀爲兩半

百...
初諸侯王議未一惟一。王聞察耳嘗有言。帝
忘其誰在也。顧左右問公曰。臣所有之言出
而決兩事。皆甚合旨...

1 " ... Daha dikkatli yetiştirdi ve baktı¹. Kü
çük ve akıllı olduğu için onu himaye etti. Büyü
yünce iyi bir tahsil yaptı ve oh çekerek şöyle
dedi²:

5 " - İnsan dediğin memleket için başarı el-
de etmelidir. Diğer âdi insanları taklit edip
niçin bu tarlada çalışıyorum ? "

" Sapanı bırakıp gitti. Okumak için Beşba-
10 lığ(Pei-t'ing) kitapları aradı. Aradan bir ay
geçince hocasının bile bütün bildiklerini öğ-
rendi. Dayısı Hsi-la-tai Ta-la-han³ 習拉帶
達拉寒 ona şaşırıp şöyle dedi :

" - Ailemiz bu çocuğun çıkması ile büyüyecek
tir! "

15 " General Pu-lin-chi-tai 卜隣吉帶' ya
hizmet edip onun oğluna yardım etti. Bunun için
CS: SCH Hu-lu Pu-hua 呼魯僕化' ya Beşba-
lıg(Pei-ting) kitaplarını okuttu. O da, ('Alī'
Qaya'nın) sadakatı ve ciddiyeti sebebi ile tay
20 siye ederek Muhafız kıt'asına tayin ettirdi.

" 1259 da Qubilai'ın mâiyetinde olarak Chi
ang 江 Nehrini geçti. Qubilai bir kaplana ok
attı. Fakat vuramadı. ('Alī' Qaya) atını bira

25 kıp ilerledi ve bir mızrağı fırlatarak onu öldürdü. O-chou 鄂州 'da bütün askerlerden önce surlara tırmandı. Bir düşman askeri yakalayıp geri dönerken, bir ok boğazından girip çıktı. İmparator, onu bu cesaretinden dolayı takdir etti ve 100 parça gümüş hediye etti...

Bundan sonra metin Tibet Seferine iştirâkından ve orada gösterdiği yararlıklardan bahseder. Bundan sonra en önemli konu olan Qubilai Han'ın İmparator olarak seçilmesine ve 'Alı' Qaya'nın oynadığı büyük rolün izahına gelinir.

30 " ... Bağlangıçta bütün Pirensler toplanarak (Qubilai'in İmparator olması meselesini münaakaşa ettiler. Fakat bir neticeye varamadılar. Pirens Tâçar(察 耳) önce bir mektup yazmıştı. Qubilai, bu mektubun kimde olduğunu unutmıştu. Etrafındakilere sordu, 'Alı' Qaya :

" - O mektup bendenizdedir." Dedi ve çıkarak gösterdi. Bunun üzerine bütün ayrı düşünce de olanlar anlaştılar ve her şey İmparator'un arzularına uygun oldu... "

N o t l a r :

¹Kitabenin dili çok eski ve edebidir. Ayrıca da YWL'deki neşri o kadar emin değildir. Bu sebeple, bu metni güzel bir türkçe ile ifade etmek de güçleşmektedir. Türkçeye önem verirsek, tercüme ilmi olmaya - caktır.

²Bu, çince de bir ifade tarzıdır.

³"Ta-la-han", "Tarhan" dır. Fakat adın mâhiyeti belli değildir. Kitabenin YCMC'deki kopyasında da başka türlü yazılmıştır. YCMC'deki yazılış, buna nazaran daha iyidir : 實 喇 答 達 爾 罕 (YCMC, 2, 16b).

YS, 128, 6a:

阿里海牙畏吾兒人也。初生胞中。剖而出。其
 父以爲不祥。將棄之。母不忍。比長。果聰辯。立
 膽畧。家貧。常躬耕。民事。爲人。不。嘆。曰。大。丈。夫。求。其。子。潛。鄰...
 朝廷。何。至。效。棄。去。用。爲。者。得。事。世。祖。于。潛。鄰...

S o y k ü t ü ğ ü
 (TABL.24)

¹A-san Ho-oh'θ 阿散合徹 (YWL, 59, 1b). 哈散
 火者 (HYS, 160, 1a). Ho-ch'θ = Huo-che 火者 = (Hōcah)
 : (MSC, 92, 1a).

²A-li Ha-ya 阿力海涯 (YWL, 59, 1a). A-θrh
 Ha-ya 阿爾哈雅 (YCMC, 2, 16a), (YS, 203, 10a). A-la
 Hai-ya 阿里海牙 (YS, 208). A-li Hai-ya 阿里海
 牙 (YS, 128, 6a). İki ihtimal olabilir :

Kəl. Türk.-İsl. ('Alī' Qaya).

Kəl. Türk.-Mog. (A-li 阿里 = Arıg, Arıq).

³"Hu-shih Hai-ya" : "Quş Qaya" olabilir.

⁴"Kuan-chih-kē" : Türk. "Künçäk, Künçük" (Kaşg. BA,
 I, 480, II, 277; Radlof, Wb, II, 1446). "Könçäk" (Pelliot,
 HO, s. 95-96).

⁵A-hsi-ssu Hai-ya" : Türk.-İsl. "Aziz Qaya".

⁶"T'u-li-mi-shih Hai-ya" : Türk. "Turmuş Qaya" .

⁷"Ha-ti-li Hai-ya" : Türk. "Qadır Qaya". Mog. "Qa
 cır, Qaoir" , kəl. Pelliot, HCK, s. 217.

國朝文類卷第五十九

神道碑

湖廣行省左丞相神道碑

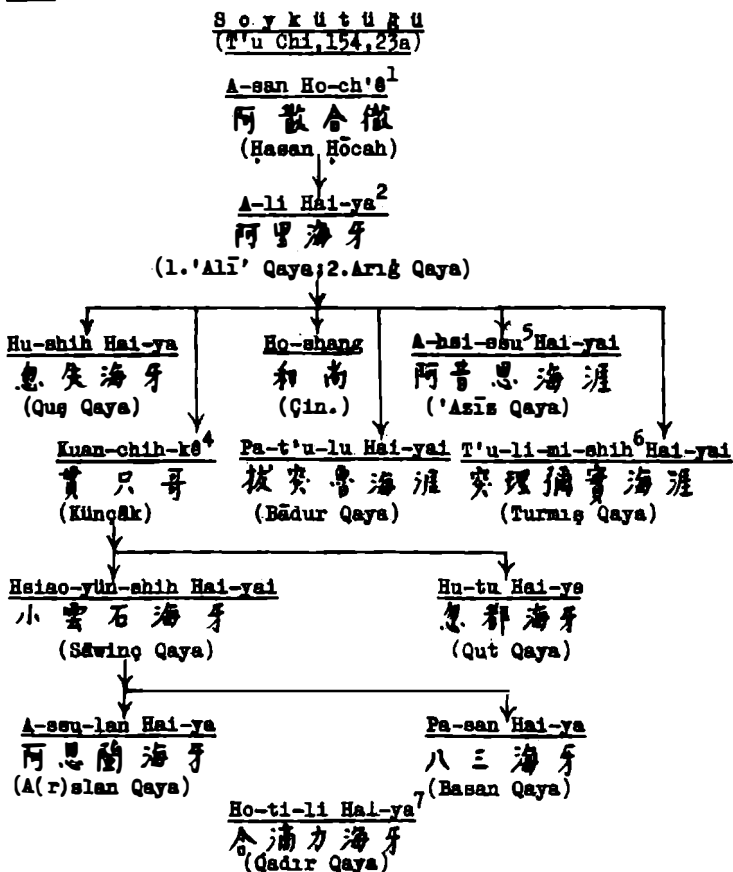
姚燧

初公以中書右丞下江陵驛聞 大帝為大燕三日曉近臣曰伯顏東兵阿力海涯孤軍戍鄂朕實深憂或荆蜀連兵順流而東人心未寧必繼城為應根本斯蹶孰謂小北庭人能覆全荆江浙間是肝膽落矣而吾東兵可無後虞朕喜以此御筆為北庭書昔魯魯合西地所生阿力海涯為大將有功信實聰明而安詳其加即為阿虎耳愛虎亦猶近越各赤給日別平章求今億萬維臣之中降是宸翰昭乎雲漢之章謁如天語之溫崇功禪德匪夸一時可華及子孫百世者饒公一家視古丹青鐵券出臣子手者何足道也即江陵民封之千家始公微時侍燕惟席地坐後特置榻班諸侯王阿失拉下賜之金蟲曰疾至而省必合樂鼓其曲飲是他難以青白標色龍鳳御服御帽金玉珠帶白貂裘西錦珠衣海東白鶴凡所以侈服貴近田錫其心者靡不及公嗚呼盛哉公北庭人妣夫人獨堅呼突盧化胞生剖而出公考阿散合微弗善也

將棄之夫人未忍益謹鞠視幼聰穎而辯長躬農耕喟然曰大丈夫當樹勲國家何至與細民勤本賦畝釋耒去求讀北庭書一月而盡其師學甚為舅氏習位帶遠拉塞所異歎曰而家門戶其由于大及從事人將卜降吉帶俾其子故中書右丞相呼魯僕化從受北庭書又薦其忠謹得宿衛大帝潛藩己未從濟江 帝射虎未獲公捨馬而徒挺矛春殺之攻鄂先眾而登禽一人還流矢貫喉出項 帝勇之賜銀為兩半百先是聞吐蕃有貯甘露寶函石室藏山穴者凡再使求之皆為大蛇奇獸所憚莫至最後遣至其所無所見竟與俱歸勸進之初諸侯王議未一惟一王聞察耳嘗有書 帝志其誰在也顧左右問公曰臣所有之書出而決兩事皆其合者中統二年制以為中書省郎中張曰久侍禁庭已著勞績至元改元加朝請大夫參議中書省事於言惟以當可事宜為心不憚伯相而阿其所志人有小疵必白 帝前眾畏其口明年進嘉議大夫食南京河南大名順德洛陽彰德懷孟等路行中書省事始罷世俊而易其地又明年轉廉訪使虎符領鷹坊凡鳥獸食肉

'Alī' Qaya'nın kitabesinin başı
(YWL, 59, la)

TABL. 24.

'ALĪ' QAYA'NIN TOPÇULARI

'ALĀ' AL-DĪN

Bu iki topçu hakkında, bir çok yazarlar kısa o
larak bir şeyler yazmışlardır. Bu kitabın konusu ba
kiminden bu iki topçu çok önemlidir. Çünkü her iki
si de, Uygur asıllı büyük general 'Alī' Qaya'nın te
şebbüsü ile getirtilmiş ve 'Alī' Qaya'ya Hsiang-yang
zaferini sağlamışlardı. Bu sebeple, iki topçunun men
şinden ziyade, Çin'deki faaliyetleri ile meşgul ola
cağız.

T e r c ü m e
(YS,PNP,103,10a)

阿老瓦丁回回氏西域木發里人也。至元八年
年世祖遣使徵砲匠于宗王阿不哥王以阿
老瓦丁亦思馬因應詔。二人舉家馳驛至京
師。給以官舍。首造大砲。堅于五門前。帝命試
之。各賜衣段。十一年國兵渡江。平章阿里海
牙遣使求砲手匠。命阿老瓦丁往...

- 1 " A-lao-wa-ting('Alā' al-dīn) müslümandır.
Batı memleketlerinden Mu-fa-li¹木發里 adlı
yerdendir. 1271 senesinde, Qubilai Han bir el
çi göndererek Abaqa Han'dan topçu istedi. (Aba
5 qa Han) bu emir gereğince iki kişiyi acele ola
rak aileleri ile birlikte Başkent'e gönderdi.
Onlara bir memuriyet de verdi. İlk defa büyük
bir top yapıp Wu-mén 五門'in önünde kurdular.
İmparator, onlara tecrübe etmelerini emretti.

10 Onlara elbise vs. hediye etti.

" 1274 senesinde, ordu Kiang²,ı geçti. A-
li Hai-ya³ ('Alī' Qaya) elçi göndererek bir top
çu verilmesi dileğinde bulundu. İmparator, 'A
lā' al-Dīn'e harbe iştirâkını emretti... "

N o t l a r :

¹YS(I-wên),203,9b : Mou-sa-li 茂 薩 里 diyor.
Blochot,Rašīd,II,s.513,n. : "al-Mūsulī الموسلي" diye
izâh ediyor.

Blochot'nin, YS'nin diğer basılışlarını incele
memiş olmasına rağmen bu tahmini yerindedir. T'u Chi
ve diğer Çinli yazarlar tefsire kaçarak Meyyâfari-
kin vs. ile birleştirmişlerdir. Kşl.MSC,92,8a.

²
Harbin seyri hakkında burada izâha girmek iste
miyoruz.

³YS(I-wên),203,10a : A-êrh Ha-ya 阿 爾 哈 雅
şeklinde yazıyor.

Rašīd'in topçular hakkında verdiği izâhatı diğer
bâhiste vereceğiz, Çünkü, İsmā'il topçuların başı dū
rumunda idi. YS, nedense 'Alā' al-Dīn'i öne almış ve
biyografyaları böyle sıralamıştır.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi,155,6b)

TABL.

A-lao-wa-ting¹
阿 老 瓦 丁
('Alā' al-Dīn)
↓
Fu-mou-chih²
富 謀 只
(* Abū Bakr)
↓
Ma-ha-shah³
馬 哈 沙
(Muḥammad Şah)

¹YS(I-Wen),203,9b : A-la-pu-tan 阿喇卜丹 yazıyor.

²YS(I-Wen),203,10a : Pu-mu-chi-lê 布木齊勒 yazıyor.Bu adı yeniden şöyle düzeltirsek:(*(阿)布 - 木齊勒 =? 阿 布) olabilir. Raşîd,II,514 de gönderilen topçuların oğulları arasında kaydedilmektedir. Kşl.D'Ohsson,II,391,n.

³YS(I-Wen),203,10a : Ma-ha-ma-ti 瑪哈瑪迪 (Muhammad). Kşl.Raşîd,II,514 .

ISMÂ'İL

Isma'il, topçu başıydı. YS,203'deki biyografiyasından şimdiye kadar bir çok kimseler birkaç kelime almak sureti ile istifade etmişlerdir. Bu sathî tetkiklerin dışında, bilhassa geçerenin tetkiki bakımından ciddi bir inceleme yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YS,203,10a; YSHP,41,33b; HYS,152,8a; YShu,95,25a; MSC,92,7b;155,6a;YSSTP,82; D'Ohsson,II,390-393; W.F.Mayers , On the introduction and use of gunpowder and firearms among the Chinese , Journ. N.China Branch,RAS,1869/70,89; Ve diğer kısa notlar.

T e r o u m e

(YS,PNP,203,10b)

亦思馬因回回氏。西域旭烈人。也。善造砲。至
元八年。興阿老瓦丁至京師。十年。從國兵攻
襄陽。重一百五十斤。機發聲震天地。所擊無不
摧陷。入地七尺。宋安撫呂文煥懼以城降。既

而以功賜銀二百五十兩...

- 1 Iemā'īl müelümandır. Batı Memleketinde Hsü-lieh¹ 西域旭烈人 Şehrindendir. İyi top yapıyordu. 1271 de, 'Alā' al-Dīn ile beraber Başkent'e geldiler. 1273² de büyük ordu ile beraber , Hsiang-yang'a taarruz ettiler. Fakat şehir düşmedi. İsmā'īl, arazinin durumuna bakarak, topu şehrin güney doğusuna kurdu. Topun ağırlığı 150 chin idi. Topun sesinden yer ve gök sarsılıyordu. Mermilerin düştüğü yerin yıkılmamasına imkân yoktu. Toprakta
- 10 7 ch'ih derinliğe giriyordu. Nihayet Sung An-hu'su Lü Wên-huan, korkusundan şehir ile birlikte teslim oldu. (İsmā'īl'a) bu başarısından dolayı 250 liang gümüş hediye edildi... "

İsmā'īl öldükten sonra, yerine 'Alā' al-Dīn Top çubaşılığına tayin edildi. İsmā'īl'in oğlu Pu Pai(?) ise, Topçu Tümân Noyan'ı olmuş ve 1275-78'de Sunglara karşı yapılan harplerde başarı kazanmıştı.

Burada topların ve güllelerin nev'ilerini incelemek konumuz içinde değildir.

N o t l a r :

¹T'u Chi, MSC, 92, 7b'ye göre, "Hsü-lieh", Hsü-lieh-wu (Hülâgü Han) 'nin bir kısaltılmışı olacağını düşünüyor. T'u Chi'nin bu fikri yerinde olabilir.

Bloch (Raşid, II, 514, n.), "Hillé" Şehrinden olabileceğini düşünüyor. Bloch, yalnızca isim benzerliğine dayanır.

YS(I-wên), 203, 16a : "Shih-la 實喇" lı şeklin de yazıyor. T'u Chi, bu variantı görmemiştir. Bu da "Suriye?" olabilir(?).

T'u Chi'nin bulduğu diğer bir kayda göre, "別馬 里 思 丹" lıdır. Bu kayda ihtiyatla bakılmalıdır.

²'Alā' al-Dīn biyografyasında 1274 dır.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi, 155, 6a)

Tabl. 26.

I-ssu-ma-yin¹

亦思馬因

(Ismā'il)

Pu-pai²

布伯

(?)

Ha-san⁴

哈散

(Ḥasan)

I-pu-la-chin³

亦不剌金

(Ibrāhīm)

Ya-ku⁵

亞古

(Ya'qūb)

¹YS(I-wen), 203, 10a : 伊 斯 瑪 音.

²YS(I-wen), .. : 布 伯.

³YS(I-wen) : 額 布 爾 沁.

⁴YS(I-wen) : 哈 克 撒.

⁵YS(I-wen) : 雅 勒 呼.

T'A-PÊN

T'a-pên 塔本, Türk. "Tapun" veya "Tapan", Hami Şehrinin idarecilikte en ileri gelen şahıslarından i di. Bu sebeple, daha Hami'de iken "Pîr-i Devlet" (國老) ünvanı verilmiş ve devlet işlerindeki tecrübesinden dolayı şöhret kazanmıştı. T'u Chi'nin de dediği gibi Uygur Hükûmdarı ile birlikte Çingiz Han'a tâ bi olan Türk büyüklerinden biri olmalı idi (MSC, 46, 5a).

Çingiz Han onun tecrübesinden istifade etmek is temiş ve Kuzey Çin'de ilk zaptediler çok önemli yerlerden birine fevkalâde salâhiyetle vali tayin etmişti. Zaman zaman Mogolların katliâmını önlemek is temiş ve onlara nasihat ederek "Devletin esası halk tır" demişti. Çingiz Han 'bu pîrensibi çok beğenmişti. Hülâsa çok önemli bir şahsiyettir.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 124, 1a; YSLP, 24, 9a; YShu, 90, 3a; MSC, 44, 3a; HYS, 121, 13b; YHS, 38, 39, 40; YSSTP, 91.

T e r c ü m e

(YS, 124, 1a)

- 1 "T'a-pên 塔本, I-wu-lu¹伊吾廬'lulu dur. İnsanların iyi hususiyetlerini methetmeği severdi. Bu sebeple ona "Yang-kung 揚公", yani "Medihci, teşvikçi Kont" lakabını verdiler. Baba
- 5 sı Sung-wu-sha²宋五設 T'o-t'o³託陀 idi. Bu ünvan, kendi memleketinin hükûmdarı tarafından ona verildi. Çin'deki anlamı, "Kuo-lao 國老", yani "Pîr-i Devlet", Devletin en tecrübeli in

sanı demektir.

- 10 " T'a-pên, başlangıçtan itibaren Çingiz Han'ı takip ederek bütün kesimlerdeki muharebele re iştirâk etti. Zaman zaman güçlüklerle karşı laştı⁵. Sonra gene Çingiz Han'ı takip ederek , Peking'in⁶ kuşatmasına iştirâk etti. Ondan son ra da Liao-hsi 遼 西 'ye taarruz etti⁷. P'ing-luan 平 漢 ve Pai-hsi(?) 白 河 Şehirlerini teslim aldı⁸.

- 20 " Orduda disiplinsizlik dolayısı ile insan ları öldüren (askerler) görülürse, (T'a-pên) , onlara şöyle nasihat ederdi⁹:

- 25 " - Devletin esasını halk teşkil eder. İn sanları öldürüp toprakları almanın ne faydası vardır ? Kabahatsiz insanları öldürmek demek , düşmanın mâneviyat ve kalbini kuvvetlendir mek demektir. "

- 30 " Çingiz Han bu sözleri işitti ve begendi. Ona altın kaplanlı payza ve ayrıca Pai-hsi Şeh rinin Muhafızlığını verdi. Ayrıca ona "Gentle man, Sir 諸 郡 " ünvanını verdi. "Hsing-shêng Tu-yuan-shuai¹⁰ 行 省 都 元 帥 " lığa tayin etti. İç işlerini idare ederken¹¹, kendisine mahsus bir idari sistemi vardı. İlçelerdeki me murları değiştirebildi. Ölüm cezalarına bizzat kendisi hükmedebiliyordu. Asayiş onun idaresi sayesinde uzun zaman devam edebildi. Bu asayiş devri, harp bittikten sonra meydana geldi. Halk çok fakirleşmiş¹² ve iktisaden zayıflamıştı. O, halkı çağırarak, isteklerini ve dertlerini sor

du. (Bu suretle) onların dertlerini bertaraf e
 40 diyordu. Halk, bundan çok memnun oldu ve arala
 rında konuşarak anlaştılar. Ona karşı cephe al
 madılar. Her taraftan gelerek ona tâbi oldular.
 T'a-pên'in başlangıçta 700 ailelik bir tebaası
 vardı. Bir kaç sene geçmeden tebaasının sayı
 45 sı, 10.000 aileyi buldu. Kendi atlarını çıkara
 rak tıccarlara verdi ve onlara yardım etti. Ba
 sı borç para verdiği memurlar, faizini ödeyemi
 yecek durumda olurlarsa, senedini bizzat kendi
 si yakıyordu¹³. Fakir köylülere de çift öküzü
 50 verdi. Bir sene içinde çok iyi bir hasat yaptı
 ve halkı bunun için çok memnun ve zengin oldu.

" 1234 senesinde, (Üğüddai Han¹⁴) I-ohung-
 shan 益 中 山 'ın saptedilmesini ve P'ing-yü
 an 平 原 'ın vilâyet(Hsing-shêng) olarak ku
 55 rulmasını emretti¹⁵.

" 1265 senesinde, Li Hsien 李 仙 ve Chao
 Hsiao-ko 趙 小 哥 vs. iyan ettiler. T'a-pên,
 asillerin başlarını kestirmede. Yaptıkları kötü
 hareketi itiraf ettirdi ve affetti.

60 " 1243 senesinin ilkbaharında¹⁶, memurlara
 bir ziyafet verdi. (Ziyafetten)geriye dönerken
 hastalandı ve nihayet öldü. "

Metin, bundan sonra ölümlü dolayısı ile yapılan ce
 naze merasimi ile verilen ünvanlardan bahseder. oğlu
 Arkış Tâmur, Vilâyet Başkomrtanı (Hsing-shêng Tu-yü
 an-shuai) rütbesine tevâris etti.Hsing-p'ing 興 平
 vs. gibi yerlerin idaresine memur edildi(YS,124,2a).
 Onun idare sisteminde asdık kaldığı prensipler, Çin
 giz Han ve babasınınkilirdi.

Arkiş Tāmūr, Mōnggā Han zamanında Calārtai 札 剌 台 idaresinde yapılan Kore Seferine iştirāk etti. Fakat genç yaşında iken öldü(YS,124,2a; MSC,46,5b),

Oğlu Atai, babasının rütbelerine tevarüs etti ve Mōnggā Han zamanında Darugaçi'lige tayin edildi. Atai'in Qubilai Han zamanındaki hizmetleri ve bilhas-sa Noyan'ın isyanının bastırılmasında yararlılıkları ö nemlidir(YS,aynı yer). 1289 da öldü.

Atai'in oğlu Dārmiş veya Dārwiş(?), Tāmūr Han'a hizmet etmiştir. Şöhreti daha ziyade bilgin olmasın dan ileri gelir(YS,124,3a; MSC,46,6b;HYS,131,1a-b).

Notlar :

¹"I-wu" ve "I-wu-lu" , Hami Şehridir.

²Bk. Soykütüğü notlarına.

³Bk. Soykütüğü notlarına.

⁴"Kuo-lao" , devlete çok hizmette bulunmuş bir kimesse anlamınadır.

⁵MSC ve HYS bu cümleleri atlamışlardır.

⁶T'u Chi , Chung-tu 中 都 tabirini kullanmak suretile Kuzey Çin seferini kastetmiştir(MSC,46,5a). Bu duruma göre, 1218 de Muqali'nin yaptığı seferler olsa gerektir.

⁷1218 deki, Muqali'nin Liao-hsi seferi olsa ge rektir.

⁸Şehir adları için eski tabirler kullanılmıştır. Bu şehirler, Chin Devletinin Kuzey Başkenti(北 京) yakınındaki Ta-ting-fu 大 定 府 bölgesinde bulunma lıdır. Kşl.MSC,46,5b,n.

Muqali, bu bölgeye 1214 sonbaharı ile 1215 kış ı esnasında geldi. Bk.H.D.Martin, The rise of Chingis Khan.,Map,II.

Bu duruma göre, T'a-pên'in idare ettiği mıntaka , Chin Devletinin Kuzey Başkentine yakın olmalıydı. Bu başkent de, Mogol başkentine yakındır.

⁹T'a-pên'in bu fikirleri, meşhur Mogol katliâ-

mini önlemede rol oynamıştı.

¹⁰Buraya kadar olan metin şöyledir :(YS,124,1a)

塔本伊吾廬人。人以其好揚人善。稱之曰揚
公。父宋五設託陀者。其國主所賜號。猶
華言國老也。塔本初從太祖討諸部。屢
危復從圍燕。征遼西。下平。樂白。寶諸城。軍士
有妄殺入者。塔本戒之。曰。國之本民也。殺人
得地何益於國。且殺無罪。以堅敵心。非上意。
太祖聞而喜之。賜金虎符。俾鎮撫白霄諸郡。
號行省都元帥...

"Tu-yüan-shuai", Mogol Çağında Başkomutanlık de
mektir.

¹¹Kuan-nei 管 內, bir memuriyet de olabilir.

¹²Metin, "kurumuş" diyor.

¹³Mogol Devletinin ileri gelenleri, tüocarlara ve
halka borç para vererek paralarını işletirlerdi. Bura
da bahis konusu olan bu faiz senedi yırtma meselesi
de böyle bir şey olsa gerektir.

¹⁴YS, Ögöddai Han'dan bahsetmiyor. Bu cümleyi HYS
ile karşılaştırarak tercüme ettik. Kşl. HYS,131,9b.

¹⁵MSC ve HYS, Bu cümleleri kendilerine göre izah
etmişlerdir.

¹⁶MSC, bu cümleyi kısaltmıştır.

S o y k ü t ü ğ ü (TABL.27)

¹Bu ad iki şekilde izah edilebilir :

A) "Söngü Sad Tutuq" : "Söngü", ad(F.W.K.Mül-
ler, Pfahlschriften,24).

B) "Süngü Toqta" : "Süngü", erkek adı. Kşl.
Kaşg.,BA,III,365. "Toqta" ? Türk. "Toqtu,Toqtı".

TABL. 27.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi, 154, 52b)

Sung-wu-shê T'o-t'o¹

宋 吾 設 託 陀

1. (Söngü Şad Tutuq)

2. (Süngüş Toqta)

↓
T'a-pên²

塔 本

(Tapun, Tapung; Tapa)

↓
A-li-ch'i-shih³ T'ieh-mu-êrh

阿 里 乞 失 帖 木 兒

(Arqlş(Türk.); Arqlş(Mo.))

↓
A-t'ai

阿 台

(Atai)

↓
So-yao-êrh-ha-ti-mi-shih

鎖 咬 兒 哈 的 達 失

(Soyorgatmış)

TABL. 28.

S o y k u t u ğ u
(T'u Chi, 154, 27b)

Pa-ssu-hu-tu¹

八 思 忽 都

(Baş Qut?)

↓
T'ieh-kê-ohu²

帖 哥 虎

(Tékacuk)

↓
T'o-li³

脫 力

(*Törä; *Törü)

↓
So-nan-pan

唆 南 班

(?)

²T'a-pên = (?) Türk. "Tapun, Tapung" (Kasg., BA, III, s. 377). Türk. "Tapan" (?) da olabilir.

³Türk. Arqlş" (Kasg., BA, I, 97, 249). Moğ. "Arkış", (Pelliot, HOK, s. 371).

T'A-T'A TONGGA

T'a-t'a Tongga, Naiman hükümdarının mühürdar, hazinedar ve mâli işleri idareye memur en emin veziri idi. Aşağıda tercümesini verdiğimiz vesika, Çingiz'in bağışının sırlarını açıklayan en önemli bir kaynaktır diyebiliriz. T'a-t'a Tongga'nın kendisi Uygurdu ve Uygur Edebiyatını çok iyi biliyordu. Naiman Hükümdarının da hocası idi. Mührün ve mâli işlerin idaresini Çingiz'e nasıl izâh etti ve nasıl mühürdar oldu? Bir hikâyeye gibi yazılmış olan bu biyografyadan öğrenelim.

BİBLİYOGRAFYA : YS,124,5b; YSLP,28,2a; YSHP,26,3a;HYS,136,9a; YShu,48,3a; MSC,45,1a;YSSTP,49.

T e r c ü m e

(YS,124,5b)

- 1 " T'a-t'a T'ung-a 塔塔統阿 Uygur (畏兀) 'dur¹. Onun yaratılışı çok zeki, iyi konuşan ve derin münakaşalar yapan bir insandı². Memleketinin edebiyatını iyi biliyordu³. Naiman hükümdarı Ta-yang⁴ 大 斡 Qagan (可 汗), kendi hocası olması sebebiyle ona çok hürmet ediyordu. Kendi altın mührünü, hazinesini ve malları (T'a-t'a Tongga) kontrol ederdi. Çingiz Naiman 'ları mağlup edince, T'a-t'a Tongga mührü alıp ve kaçtı. Az sonra yakalandı. Çingiz onu azarlarçasına⁵ konuşup şöyle dedi :

" - Ta-yang 'ın tebaası ve memleketi tamamen bana tâbi oldu. Senin bu taşıdığın mührü⁶ nedir? " (T'a-t'a Tongga ise) şöyle cevap verdi:

- 15 " - Bu, benim resmî vazifem icâbı idi. Ölsem bile, onu muhafaza ederek esas sahibini bulup ona vermem lâzımdı⁷. (Mührü) başka bir hükümdara vermeğe nasıl cesaret edebilirdim? " Çingiz :
- 20 " - Sadık bir tebaa! " Dedi ve bu mührün⁸ ne için kullanıldığını sordu. T'a-ta Tonga:
- 25 " - Bu, (hazineden) çıkan ve giren para ve malların kontrolü, memurların tayini ve buna muadil önemli işlerin emniyetini sağlamak için kullanılır. " Diye cevap verdi ve Çingiz memnun oldu. Ona, daima yanında bulunmasını emretti. Bu zamandan itibaren, İmparatorun herhangi bir emrini mühürle tasdike başladı.
- 30 " Ayrıca T'a-t'a Tonga 'ya mühürle ilgili işleri idare etmesini emretti. Çingiz :
- 35 " - Devletimizin yazı dilini⁹ iyi biliyor musunuz? " Diye sordu. T'a-t'a Tonga ne biliyorsa hepsini söyledi. (Çingiz), (T'a-t'a Tonga'ya) veliaht ve diğer pirenslerin Uygur Yazısı ile bütün resmî evrakları yazabilmeleri için ders vermesini emretti.
- 40 " Ögöddai Han tahta çıkınca, ona Saray içindeki kıymetli taş, altın, elbise gibi hükümdar emvalinin korunmasına riyaset etmesini emretti. Ayrıca (T'a-t'a Tonga'nın) karısı Wu-huo-li (Oğurlık, Oğullık?) 吾和利 hanıma, şehzade Ha-la-ch'a-erh (Qaraçar) 哈剌察兒'ın süt anneliği pâyesini verdi. Bu zamanda ona boyuna hediye veriliyordu. T'a-t'a Tonga bütün oğullarını çağırarak şöyle dedi :
- 5 " - Sizin anneniz veliahtı (太子) emzirdiği için daima çok kıymetli hediyeler alıyor. Siz ve

diğerleri hediye almağa nasıl lâıyk olabilirsiniz-
niz? (Hediyeleri) ilk önce pırens almalıdır. On-
dan sonra siz alabilirsiniz." İmparator bu sözü
50 işitti. Mâiyetinden birine şöyle dedi :

" - T'a-t'a Tonga, benim verdiğim hediyeleri
ilk önce pırenslere verdi. Onun ne kadar namuslu
bir insan olduğu bundan anlaşılıyor."

" Bundan sonra (T'a-t'a Tonga'ya) daima hür-
55 met edildi. Hastalanarak öldü. "

Oğlu Uqmış? veya Ükmış? , Qunduqai isyan edince, Qa
raçar'ın oğlu Toqta'nın ordusuna iştirâk ederek ieyâ-
nı bastırmağa gitti. Bu harpte öldü. Babasının vazife-
si olan hazinedarlığa verâset sureti ile geçen oğlu
Sorgai(?)'dır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, bilhas-
sa Ariq Buqa isyanında önemli bir rol oynamıştı. Çünkü
adı başka biyografyalarda da geçer(YS, 181, 1a-b). Kay-
naklar, Sorgai'ın oğlu Abuşqa(阿必失哈)dan da bah-
sederler(MSC, 45, 1b). Fakat soykütüklerinde adı geçmez.

N o t l a r :

¹YS, Uygurları bu işâretle yazmakla, " Turfan "da-
ki Uygur Devletini kastetmek istemiştir.

²Metni biraz izâh ettik.

³Pên-kuo 本 國 tâbiri, " kendi öz memleketinin "
veyahut da " devletin ", yani Mogol İmparatorluğunun e
debiyatını yahut yazısını biliyordu şeklinde tercüme
edilebilir. Her iki halde de, U y g u r Edebiyatı ba-
his konusudur. Çünkü Mogol Devletinin de bu çağ için-
deki reemî dili Uygurca idi.

⁴Ta-yang 大 駝 burada, diğerlerinden ayrı olarak

burada başka yazılışla yazılmıştır.

⁵Metin, cezalandırmak için diyor. Fakat Çingiz'in maksadı, T'a-t'a Tonga'dan ileride istifade etmektir. Bu sebeple Çingiz'in ifadesini biraz daha yumuşak olarak tercüme ettik.

⁶HYS ve MSC, mühür yerine " kıymetli şey " tâbiri-ni kullanıyorlar.

⁷Esas sahibi tâbiri ile, Ta-yang Han kastedilmektedir.

⁸HYS ve MSC, metni biraz değiştirerek alıyorlar.

⁹Bk. Not.3.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.29)

¹T'a-t'a T'ung-a 塔塔統阿: (T'a-t'a? T o n g g a): Türk." Tonga "(Uigurica, II, 7, 7; Kaşg., III, 368vd. ; Radloff, Wb., III, 1171.

Maalesef, " T'a-t'a " adının mâhiyeti pek anlaşılmıyor. İzahını şimdilik zamana bırakalım.

²Yu-hu-mi-shih 玉 笏 達 失: (*U q m ı ş?, *Ü k-miş?): Bu birleştirme kat'ı değildir. Ancak ses bakımından bir benzeştirmedir. Çin fonetiğine göre, buna benzer Türkçe sözler olabilir.

Türk. " *Utmiş " (= 玉 笏 達 失) da olabilir.

³Li-hun-mi-shih 力 渾 達 失: (??): Bu adın mâhiyeti çok karanlıktır. "-hun-mi-shih" = Türk. "-qun-miş" . Türk gramerine uygun olarak yapılmış bir addır. Fakat ismin birinci kısmı, belki de istinsah hatası sebebiyle, izah edilemez bir şekle bürünmüştür.

Bu sebeple, Çin fonetiğine göre, "*(Ö)rgünmiş" şeklinde farazi bir ad meydana getirdik. Türk." Örgün, Örin ", taht demektir. Başka bir fiil de olabilir. Gramer bakımından kıl. Türk." Alqınmış ".

TABL. 29.

T' A - T' A T O N G Ğ A
(T'u Chi, 154, 27b)

T'a-t'a T'ung-a¹

塔 塔 統 阿

(T'a-t'a Tongga)

Yu-hu-mi-shih²

玉 笏 達 失

(Uqmış?, Ökmış?)

Su-lo-hai⁴

連 羅 海

(*Sorgai, Suruqai?)

Li-hun-mi-shih³

力 渾 迷 失

(*Örgünmiş??)

Tu-mien⁵

篤 綿

(*Tüman)

?

Abuqqa⁶

阿 必 實 哈

⁴Su-lo-hai 連 羅 海: (*S o r ğ a i, S u r u - q a i?): Bk.S.

⁵Tu-mien: (*T ü m ä n): Türk., Mog. "Tüman", on bin (Uigurica, III, 8, 25; Radloff, Wb., III, 1b02). Özel ad olarak bk. Uig. Spd., s. 300.

⁶A-pi-shih-ha 阿 必 實 哈: (A b u q q a): Bk. Pelliot, HQ, s. 71. Uig. "Abuqqa" (Uig. Spd., 48; Wb., I, 631). Buradaki bir Mogol adıdır.

T'a-t'a Tonga'nın 1. ve 2. oğullarının adları türkçe; 3. ve 4. lerinki ise mogolcadır. Bundan anlaşılıyor ki, aile yavaş yavaş Mogol an'anesine uymuştu.

Türk Tarihi bakımından bir önem taşıyan bu biyografyada, maalesef şimdi izâh edemiyeceğimiz bir çok karanlık noktalar vardır. Bunların izâhını biraz da zamana bırakmamız gerekiyor. Bu âilenin idare ettiği Dört Uygur Kabilesi adları ile beraber kaydedilmektedir. Şimdilik bu kabile adlarını izâh edebilecek bir durumda değiliz.

Kabilelerden birinin adı, "Pa-ssu(Baş?) 八思" 'dur. Bu kabile adı aile reisinin isminin başında da vardır. Oğlu Takkâcük, Mönggâ Han tarafından fevkâlâ de salâhiyetle Hami Bölgesini idareye memur edilmişti. Mâiyetinde bazı Mogol Pirenslerinin de bulunduğu da anlaşıyor.

BİBLİYOGRAFYA : YS,133,5b; HYS,154,8b; MSC,47,4b;154,27b .

T e r c ü m e
(YS,133,5b)

- 1 " T'o-li 脫力 Shih-kuan¹世官 Uygurdur. Büyük babası Pa-ssu Hu-tu T'an-hua²Ai-hu-ch'ih 八思忽都搠花愛忽赤 idi.(Mogol) Devletinin başlangıcında, Uygurların Dört kabilesi³(四部) A la wên Mieh oh'i li Pa-ssu⁴ları alarak , ordusu ile Ssu-ch'uan taarruzuna iştirâk etti. Harpte öldü. Oğlu T'ieh-kê-chu⁵帖哥朮 T'an-hua Ai-hu-ch'ih idi.
- 5 Mönggâ Han⁶, Takkâcük'e K'o-mi-li⁷渴密里 ve Ch'ü-hsien⁸ Şehirlerindeki Mogolların soyundan gelen⁹ kimseleri ve yabancıları idare et
- 10

mesini emretti¹⁰.

" Qunduqai (渾都海) ve A-lan-ta-êrh 阿藍答兒 isyanı sırasında, âsiler Tâkâcûk' ü yakalayıp bukağı ile bağladılar. Tâkâcûk fır sattan istifade ederek kaçtı ve Qubilai Han'ın huzuruna gitti. Qubilai Han ona altın kaplanlı levha hediye etti. Babasının rütbelerine de te varûs etmesini emretti¹¹. Ayrıca kendisinin es ki bölgesini idare etmesini emrederek elbise, 20 ok, yay, at dizgini vs.ler hediye etti... "

Kendi bölgesi elinden gittikten sonra, Tâkâcûk, Mo gol ordusunda çalışmaya başlamıştır. Bu vazifesine , 1272 senesinde başladı. Bu memuriyette iken öldü.

Oğlu Törâ(?), babasının memuriyetine tevarûs etti. Bu tevarûs dolayısı ile, isminin sonuna "Shih-kuan 世 官" lâkabı takılmıştır.

T'u Chi (MSC, 154, 27b), bu lâkabı da onun adı oldu gunu sanmıştır.

Bu metinde bazı problemler vardır. T'u Chi, biyoğ rafyanın baş kısmını, başlıca üç kronolojik devre i le izâh etmek istemiştir (MSC, 47, 4a) :

- 1) Baş-Qut'un Çingiz Hana tâbi olması.
- 2) Çingiz Han'ın Batı Seferine iştirâk etmesi.
- 3) Ögöddâi Han zamanında, kendi emrinde bulunan Uy gur, Erivan(?) ve Märkit(?), Pars(?) kıt'alarını ala rak Ssu-ch'uan seferine iştirâk etmesi.

Bu nazariye bir hayal mahsulüdür. Kaynakta açık o larak "Dört Uygur Kabilesi" diye tasrih edilen bu ka bileleri, Uygurlarla hiç bir ilgisi olmayan "Erivan , Märkit, Pars (İran)" ile birleştirmek elbette ihtiyat lı ve ilmi bir hareket olamaz.

Bizce en doğru yol, bu adları gene Uygur kabile ve şehirleri ile birleştirmeye çalışmaktır. Notlarda böyle bir deneme yaptık. Fakat tatmin edici olmadı. Bu işi zamana bırakmak en doğru yol olsa gerektir. Bi zim düşüncemiz böyledir.

Notlar :

¹"Shih-kuan 世 官" lakabı babasının memuriyeti sırasında vazife ile ölmesi sebebiyle verilmiştir. Me tinden bu durum açık olarak anlaşılmaktadır (YS, 133, 6, a). Buna rağmen T'u Chi ve diğer yazarlar bu Çin ce lakabı, adı gibi kabul etmişler ve soykütüklerine öyle geçirmişlerdir.

²Soykütüğü notlarına bk.

³YS, "Ssu-pu 四 部" diyor. Bu sebeple, "Dört Ka bile" yerine, "Dört Bölüm" veya "Dört asker kıt'ası" şeklinde de tercüme edilebilir.

⁴"A-la-wen 阿 剌 溫" = ? Türk. "Aramut", bir Uygur kabilesi (Kşg., I, 124).

⁵"Mie-ch'i-li" ; HYS, MSC : "Mieh-li-ch'i 滅 乞 里" şeklinde değiştiriyorlar. Maksatları, "Märkit" ile birleştirmektir. Bizce, YS'in orijinal yazışı e eas olmak üzere, Ortaasya'daki bir bölük veya yer a dı ile mukayese etmek daha doğru bir hareket olur.

"Pa-ssu 八 思", Türk. "Baş" a çok yakındır. Kşl. "Pa-ərh-ssu (Bars) 八 兒 思", Cho-kəng-lu, s. 41. Bk. Soykütüğüne.

⁶Bu bölge Çağatai'a aitti. Mönggü Han bu bölge yi idari bir reforma tâbi tuttu.

⁷"Hami" Şehridir.

⁸Bu yer için bk. MSC, 47, 4b.

⁹Çağatai'in bazı pirensleri de dahil olabilir.

¹⁰"Baş-Qut" un rütbeleri hakkında bir bilgimiz , ve kaynağımız yoktur.

¹¹Kşl. not. 1.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL. 28)

¹"Pa-ssu-hu-tu" : Türk. "Baş-Qut" . Kşl. Keza Türk. "Pa-ərh-ssu (Bars) 八 兒 思". "Bars" in kısaltılmışı o labilir. Soy kütüğünde diğer ünvanlar yoktur.

"Pa-ssu-hu-tu T'an-hua Ai-hu-ch'ih 八思
忽都探花愛忽赤" = Türk."Baş-Qut *Ton
ga Ayguçi" : "T'an-hua 探花" < "Tonga 統阿; 董
阿" Bk.S.111. "T'an-hua" = Türk."*Tongqa" olabilir.

² "T'ieh-kê-chu" : Kşl. كچل (Tākācūk) (Cuwaynī,
II,136,138,197).

³ "T'o-li" , Kşl. 脱烈; 脱列.

Q A R A Ş Â R' L I U Y G U R L A R

ŞİBÂN

Şibân, Qaraşâr Bölgesindeki kasabalardan birinin reisi olan Uygur Ailelerinden birine mensuptur. Biyografyası, Uygur Bilginleri ile aynı bahse alınmıştır. Kendisi, Ügöddâi Han'ın büyük oğlu olan Q a ş i' nin h o o a s ı d ı r. HYS,136,18a onun hocalığı hakkında şöyle diyor:

晉班嘗授太宗皇長子合失書...

Sonra Qubilai Han'a hizmet ederek sırası ile ,Bi tiçi ve Mogol Pirenslerinin Carguçi'si oldu.Bilhas-sa Chên-ting Daruğaçi'liği önemli bir vazifedir. Çün kü bu vilâyet Ana Sultan Soyorgaqtani Hatun'a aitti.

Qaşi'nin oğlu Pirens Qaidu isyân edince,bu aile-nin hocası Şibân, Qubilai Han tarafından arabulmak ı çin elçi olarak gönderildi. Bütün bu deliller gösteriyor ki, bir Uygur bilgini ve Çingiz Han'ın torunu Qaşi'nin hocası olan Şibân, Ügöddâi ve Qubilai Han'la rın Saraylarında birinci derecede önemli şahıslar

dan biridir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,4a; YSLP,26,10b; YSHP,36,8a;
HYS,136,18a; MSC,45,12a; YShu,50,4b ;
YSSTP,48.

T e r c ü m e

(YS,134,4a)

- 1 " Hsi-pan(Şibān,Siban) 普班 Uygurdur. Ba
bası, K'uo-li Pieh Kuan-ch'ih(Kül-;Kür-(?) Bağ
O(d)ç1) 闊里別幹赤 idi. Boyu 8 chih¹ka
dar uzunlukta, çok akıllı ve fevkalâdelikleri
5 olan bir insandı. Çingiz Han Kuzeye sefer yapı
yorken, kendi ordusunu alarak gelip tâbi oldu².
Ondan sonra Çingiz Han'ın Müslüman³ Memleketle
rine(回回國) yaptığı sefere iştirâk etti.
Bir kaç defa başarı kazandı⁴. (Çingiz Han) ona
10 çok büyük hediyeler vermek istedi. Fakat o i
se, kendi memleketi K'un-lu⁵ 坤陽 Şehrinin
Darugaçi'liğini⁶ rica etti. (Çingiz Han), onun
bu ricasını kabul etti ve kendisine ayrıca tar
la ile 200 asker hediye etti ve sonra öldü.
15 " (Oğlu) Şibān, Qubilai Han'a hizmet etmek
te idi⁷. (Qubilai Han) onun "Yaka Bitiçi" olma
sını emretti.

" 1260 senesinde, Chen-ting 眞定 Eyâleti
Darugaçi'ei oldu⁸... "

Metnin bundan sonraki kısmı, diğer memuriyetleri
ve ünvanları ile ilgili olduğundan yalnızca hülâsası
ile yetineceğiz.

Bundan sonraki vazifesi "Saray Carguçiliği" dir .
Saray erkânının işleri hakkında hüküm veren bir Ha
kimliktir. Ariq Buqa'nın isyanı üzerine Ho-hsi Ordu

unda vazife aldı.

Qaidu isyân edince, Qaidu'nun babasının hocası olan Şibān, Qubilai Han tarafından elçi olarak gönderildi(YS,134,4b; HYS,136,18b; MSC,45,12b).

Şibān, Qaidu isyanında, Qubilai Han lehine önemli vazifeler gördü ve bir Mogol Pirensesi ile evlenirildi. 1276 senesinden sonra, 79 yaşında iken öldü.

Oğullarının görevleri önemli değildi. Oros Bağı'nın ilk vazifesi 1283 de başlar ve 1314(?) de ölür(Bk MSC,45,13a). Torunu Yocu'nun ilk önemli vazifesi ise 1314 de başlar. Ölüm tarihi belli değildir.

M o t l a r :

¹Bir Chih, takriben 0.3581 metredir. Bu duruma göre, normalden çok uzun ve biraz da mübalağalı bir boydur.

²HYS ve MSC, Çingiz Han'ın Kuzey Seferine iştirak ettiğinden bahsetmemektedirler. Tabii oluş tarihi 1218 den, yani Batı Seferinden önce olmalıdır.

³Batı Memleketlerine yapılan Seferdir.

⁴MSC,HYS metni tefsir ediyorlar.

⁵Bugünkü Qaraşar yakınında bir kasabadır(MSC,45,12a).

⁶MSC, "長官", yani "Baş Memurluğu veya idarecilik" şeklinde tefsir ediyor.

⁷Qaşı'nın hocası olduğuna dair kayıt YS'de yoktur. MSC,45,12a; HYS,136,18a, diğer kaynaklara göre bunu tasrih etmişlerdir.

⁸Burası, Qubilai Han'ın annesinindi. YS'in bura ya kadar olan metni şudur :

昔班畏吾人也。父闕里別幹赤。身長八尺。智勇過人。聞太祖北征。領兵來歸。從征回國。數立功。將重賞之。自請為本國坤閣城達魯花赤。從之。仍賜種田戶二百。年。昔班事世祖。命長必闕赤。中統元年。以為真定路達魯花赤....

TAEL. 30.

S o y k u t u g u
(T'u Chi, 154, 26b)

K'uo-li Pieh Kuan-ch'ih¹
關里別幹赤
(Kul(Köl) Bäg O(d)çı(veya Ügä))

↓
Hsi-pan²
昔班

(Şibān; Sibān)

↓
Kuan-lo-sau Mi³
幹羅思密
(Oros *Bäg??)

↓
Yao-chu⁴
咬住

(1.Çin.; 2.*Yorçı)

¹Türk."Kul;Köl" (Kağg., I, 95, 115).

Türk."Kür" (Pelliot, HCK, 177, 217).

Türk."Kuan-ch'ı 幹乞" = "Ügä", bk.S.77.

²Pelliot, HO, s.46-59, 123.

³"Oros" (Pelliot, HCK, s.105-106; HO, s.109).

"-mi" = ???

⁴Mog."Yorçı" (Pelliot, HCK, s.201); "Yocu" (Hambis s.81).

İLÇİ BUQA

İlçi Buqa'nın ailesi, daha ziyade Konfüçyanistli¹ gi ile tanınmıştır. Uygurların asil soylarından geli² yorlardı. Turfan Ovasının güney tarafında, Tarım Çö³ lünün doğusundaki Luqçun bölgesinde yaşamakta idiler. İlçi Buqa Ailesinin bu bölgeyi elinde bulundurduğuna dair kayıtlar da yok değildir. Ailenin "Toqta" laka⁴ bını taşıması da üzerinde durulmaya değer bir şeydir. Büyük Üstad Pelliot'nun Mog. "Toqta" unvanının menşei⁵ nin türkçe olduğuna dair fikri bu bakımdan yerinde⁶ dir. Bu hususa adların tetkikinde tekrar döneceğiz.

Soykütüğündeki adlar, - herhalde yanlış istinsah⁷ lar dolayısı ile olacak - asıllarından oldukça ayrı⁸ lımlardır. Biz, bilinen adlardan hareket etmek sure⁹ ti ile bir izah tarsı bulmaya çalıştık. Şunu da söyle¹⁰ mek lâzımdır ki, bizim izah tarzımız daha ziyade Es¹¹ ki Türkçe yolu ile dir.

T e r o ü m e

(HYS, 192, 7a)

- 1 " Yen-chih Pu-hua (İlçi Buqa) 燕 只 不 花
'nın gince laka² bı "Yen-chên 延 真 " dir. Kendi³ si Uygur'dur. Ha-la Ho-cho⁴ 哈 刺 和 卓 'da oturuyorlardı. Pei-t'ing⁵ 北 庭 'in de Büyük A⁶ ilelerinden⁷ birine mensup idiler. Atası, Pu-k'o⁸ Pu-hu To-k'c-to 布 克 布 呼 托 克 托 ; Bu⁹ y¹⁰ y¹¹ Büyük Babası, Ta-erh Pu-hu To-k'o-to 達 爾 布

- 8 呼托克托 ; Babası ise, A-pu-na To-k'o-to
 阿布納托克托 idi. Hepsi nesilden ne
 10 sile Hsi-lê-oh'in 錫勒沁 Şehrinin idaresi
 ni ellerinde tuttular. Çingiz Han zamanında, Uy
 gur Iduqqut'unun Saraya gelip hediyeler sundu
 ğu sırada, A-pu-na To-k'o-to'da onun mâliyetin
 de idi. Çingiz Han ona Hsi-lê-ch'in Şehrinin
 15 Darugaçılığını verdi. Bu suretle kendi tebaası
 nı idare etmesini emretti. Az sonra (Mogol Baş
 kentine⁵) göç etti. Muhafız kıt'asına tayin e
 dildi. Alçı Buqa Büyük Kardeşi Ch'ü-ch'u (Küçü)
 曲出 ile beraber terfi ettirilerek Başvekâ
 20 let Yargıçlar Dairesine tayin edildi.

" Qubilai Han tahta çıktığı zaman, Küçü İm
 parator'a bizzat şöyle dedi :

- " - Küçük kardeşim genç ve kudretlidir. At
 ve köpeklerin sahiplerine yaptıkları gibi koşa
 25 rak size hizmet etmeğe hazırdır. "

- " Alçı Buqa 'nın kabiliyetini Qubilai Han
 biliyordu. Bu sebeple ona işler vermek sureti
 ile onu denemek istedi. (Qubilai Han) o sıra
 da Yeni Başkent ile de meşguldu. Yâsün Buqa'ya
 30 bu işleri idare etmesini emretti. Alçı Buqa'yı
 da onun yanına muavin olarak verdi..."

Bu biyografya, Uygurların yalnızca Turfan ve Beg
 balığ'da yaşamadıklarını göstermesi bakımından önem
 lidir. Öyle anlaşıyor ki Uygurların asil soyların
 dan gelen bazı aileler, Ortaasyanın muhtelif şehirle
 rini ellerinde bulunduruyorlardı.

Bu bilgiler esas kaynağımız olan Yüan-shih'de ma
 alesef yoktur. Daha sonraki kaynaklarda görülür.

T'u Chi, şahıs adlarını kendisine göre izâh etmek isteyerek mâhiyetlerini değiştirmiştir.

Hsin Yüan-shih, esas kaynağa daha fazla sadakat göstermiştir. Bu sebeple Hsin Yüan-shih'in metnini esas olarak alıp tercüme etmeği daha doğru bulduk (HYS, 192,7a). T'u Chi'nin metnini de notlarımızda mukayeseye çalıştık.

Notlar :

¹T'u Chi, Ha-la Ho-che 合刺火者 şeklinde değiştiriyor. Bk. MSC, 118,8b. Bu şehir, Turfan'daki Qara Hoca Şehridir. Kşl. MSC, 160,14a.

²"Pei-t'ing" , bugünkü Beşbalıç Bölgesidir.

³Metin "Kabile" diyor.

⁴Bu şehrin yerini şimdilik tayin edemedik.

⁵"Başkent" sözü açık olarak anlatılmamıştır. Biz daha ziyade kullanılan resmî tabirlerden böyle anladık.

S o y k u t u ğ u

(HYS, 192,7a; MSC, 118,8b)

1) HYS : Pu-k'o Pu-hu To-k'o-to 布克布呼托克托 . Esas kaynağa göredir.

MSC : Pa-ha-pa-hu T'o-t'o 巴哈巴忽脱脱 Bu, T'u Chi'nin kendisine göre izâh şeklidir.

"Pu-k'o" : (= ? Buqu). Kşl. "Būqū برقوق" (Cuwayn I, II, 195-186).

"Pu-hu" : (= ? Buqa). "To-k'o-to" : (=Toqta)

2, "Ta-erh Pu-hu To-k'o-to" : Türk. "Tara(?)" (Uig. Spd., s.294). Kşl. "Dar-bai" (YCPS, 238).

3) "A-pu-na", mâhiyeti pek anlaşılmıyor. "-na " eki başka adlarda da görülmektedir.

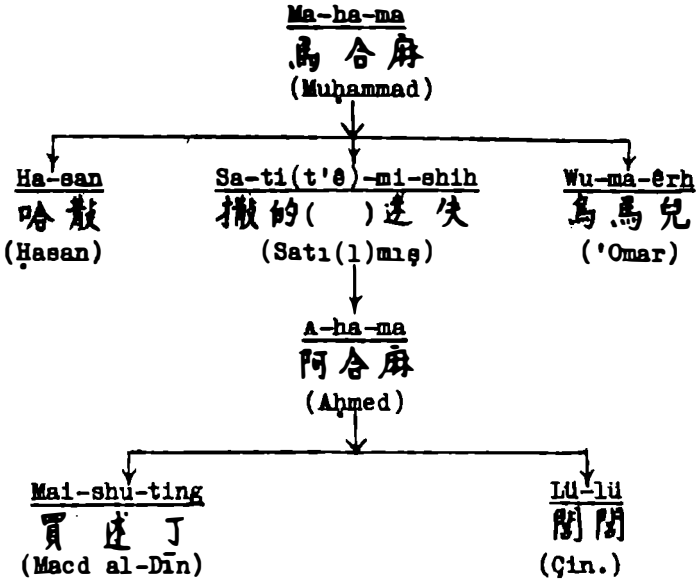
MUHAMMAD

Şecere listelerine göre kendisi Hotan'lıdır. T'u Ch'nin bulduğu bazı kayıtlara göre, aslen Buhara (不花刺)'lı idi (MSC, 155, 5b). Sonradan Hotan'a göçme sureti ile gelmişti. Bir oğlunun adı, "Satılmış" gibi Türkçe bir addır.

BİBLİYOGRAFYA : MSC, 155, 5b; YShu, 73, 2b; YHS, 2b; YSSTP, 83. Chu Tə Jun Chi: 朱德潤集

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 5b)

TABL. 31.

Bu ailenin Çin'de bulundukları memuriyetler çok önemli değildir. Anadolu da Ailen kullandıkları "Satılmış"adı için ayrıca notla izâ at vermek istemiyoruz. Müslüman-Türk ailesi olması mu temeldir.

HABAŞ

Aile aslen Hotan'lıdır. Çin'e giderek Ta-tu-wan-ping-hsien 大都宛平縣'de yerleştiler.

Torunlarının bir kısmı, Hang-chou-lu 杭州路'da oturuyorlardı.

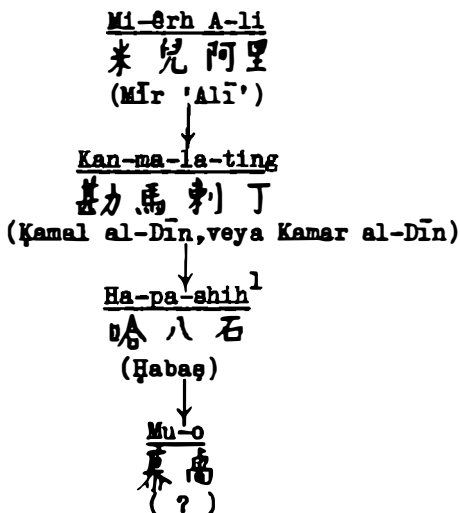
BİBLİYOGRAFYA : YCSL,A,3b; YSSTP,87; MSC,155,6a.

Kitabesi:Chih-chêng-chi,8,25a.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,6a)

TABL.32.

YSSTP,87: 哈八失; YSSTP,83: // / 石. Her iki yazılış arasında, okunuş bakımından bir fark yoktur.

RAMAÐÂN

Ramaðân ailesi de Hotan'lıdır. Çince Ünvanı(Tzu-hsing 字行)'dir. Bu çağda Çin'de iki Ramaðân aile

si vardır. Bu sebeple Çin kaynakları, bu iki ailenin şeceresini birbirine karıştırmışlardır. Doğrusunu bu labilmek de güçtür. Buna rağmen, birinci Ramadān'ın şeceresini T'u Chi'den; ikincisinininkini de YSSTP(2)'den almak sureti ile bir hâl yolu bulmaya çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP, 83-84; MSC, 155, 6b.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi, 155, 6b)

TABL. 33.

Kuan-êrh Pieh I-ssu-pa-sa-la

幹兒別亦思八撒剌

(*Or(?) Bâg Sıpâh Sālār)

↓
Mi-êrh A-li¹

迷兒阿里

(Mîr 'Alî')

↓
La-ma-tan²

剌馬丹

(Ramadān)

↓
Sha-pu-la-ting

沙不剌丁

(Sabr al-Dīn)

↓
Ha-pa-ch'ih³

哈八赤

(Habaş)

¹Soykütükleri listesine müstakil bir aileymiş gibi T'u Chi tarafından tespit edilerek alınan bu şecere, görünüşe göre uydurmadır. Bu şecereyi, önceki Habaş ailesi ile mukayese edersek, Mîr'Alî' den itibaren aralarında çok ufak farklar olduğu görülür. Ayrıca, şecereyi yapan T'u Chi, Ramadān'ın diğer adının Kamal al-Dīn olduğunu söylüyor (MSC, 155, 6b, not). Bu da ruma göre aralarında hiç fark yok demektir. T'u Chi, yalnızca Kamal al-Dīn'in ikinci oğlunu bulmuştur. Ve bu buluşu da kendisini şaşırtmıştır.

²T'u Chi, bu şahsın ikinci adının Kamal al-Dīn olduğunu yazıyor (MSC, 155, 6b, not).
³"Habaş"ın yanlış yazılmış bir şekli olmalıdır.

RAMAÐĀN

Tanınmış bir konfüçyanist olan ve Budist edebî tta adı eçen bu Ramađān'ın Çince lākabı "Tē-fang" 惠方 "dır. Atası Türk olmalıdır.

BLİYOGRAFYA : YSSTP(2), 2, 78a; YHYJ, s. 41.

S o y k ü t ü ğ ü

(YSSTP(2).2.78a)

BL. 34.

Pai Pa-la-hei

伯 八 刺 黑

(Bai Baraq)

Ma-ho-mou

馬 合 謀

(Maḥmūd)

Ha-hei Ting

哈 黑 丁

(Haḥḥ al-Dīn?)

La-ma-tan

刺 馬 丹

(Ramađān)

YHYJ, s. 41, "Ramađān" adının, Tibet'teki "Lama"-zu ile ilgili olabileceğini söylüyor. Bu fikir, bii olarak gülünç bir fikirdir.

Once, Chi-ning-lu 訶 寧 路'da oturuyordu. Son , Shao-hsing-lu 紹 興 路'daki Hsin-ch'an -hsien 介 昌 縣'e göçtü (YSSTP(2), 2, 78a).

MĀNGÜ TİGİN

Māngu Tigin, Mogol Sarayında çok tanınmış Uygur bilginlerinden birinin oğludur. Babası Q u b i l a i H a n ' ı n h o c a s ı idi. Bu hususu metinlerden açık olarak anlıyoruz. Başlangıçtan beri Qubilai Han'ın kültür dilinin Türkçe olduğuna dair faraziye¹ mi zi teyid eden delillerden birisi de budur.

Bu sebeple, ailenin soykütüğü - sonraki nesille rin önemli mevkilerde bulunmamasına rağmen -geniş ve tam olarak tespit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : HYS,192,8b; MSC,154,30b; YSSTP,51.

T e r c ü m e

(HYS,192,8b)

忙兀的斤畏兀氏.父朵羅求從亦都護內附.
用畏兀字教授部人.世祖在潛邸亦從學焉.
及即位柔羅求已卒.召忙兀的斤入見謂昭
睿順聖皇后曰是兒容儀壯偉宜侍朕左右.
朕不忘朵羅求也.以官人忽都花妻之...

- 1 " Mang-wu Ti-chin(Māngu Tigin) 忙兀的
斤 Uygur ailelerinden¹dir. Babası, Tu-lo-chu
朵羅求 (Uygur) Iduqqut'unun mālîyetinde o
larak gelip (Çingiz Han'a) teslim oldu. Kendi
5 sine ait bölümde Uygur Yazısını² öğretti³.Qubi
lai Han henüz şehzade iken onun derslerini ta
kip etti. Tahta çıktığı zaman Tu-lo-chu ölmüş
tu. (Oğlu) Māngu Tigin'i Saraya çağırarak⁴ gör
dü ve Chao-ju-i-shun-shêng 昭睿順聖 impara

10 toriçe'ye şöyle dedi⁵:

" - Bu çocuk, tavır ve hareketleri yönün den kabiliyetlidir. Benim mâiyetimde hizmet et mesi daha uygundur. Ben Tu-lo-chu'yu unutamam." Saraydaki câriyelerden Hu-tu-hua(Quduqa⁶).忽

15 都花 ile (Mangü Tigin'i) evlendirdi..."

Metin, bundan sonra aldığı ünvanlardan ve vazife lerdan bahseder. Fiilî hizmeti, 1273 senesinden son ra başlar. Bir çok şeref ünvanlarına rağmen, faal rölü bulunan bir vazifeye tâyin edilmemiştir. 76 yaşın da iken, 1333 senesinde öldü.

Soy kütüğünde yer alan geniş nesli de birkaç vilâyet Daruğa'i'liği hariç önemli vazifelerde bulunma mışlardır.

N o t l a r

¹T'u Chi, yalnızca "Uygur'dur" diyor.

²T'u Chi şöyle diyor(MSC,116,7a) : 用最兀久

教授蒙兀親貴,忽必烈汗幼時亦從學焉...

³"入" işareti "İntisâp etmek" diye de tercüme edilebilir.

⁴Mogolca "Ch'a-pi Hatun察必可敦"olan bu İmparatoriçe, Qubilai Han'ın eşidir. Biyografyası da vardır : (YS,114,2a)

⁵Kşl.YCPS,141,144,239.

S o y k ü t ü ğ ü (TABL.35A,B)

¹"Tu-lo-chu" = ??? 朮"-chu = < Türk. -ouq,çuq". Ayrıca kşl.Türk."Turçı", ad(Uig. Spd.,s.299),"Torçı".

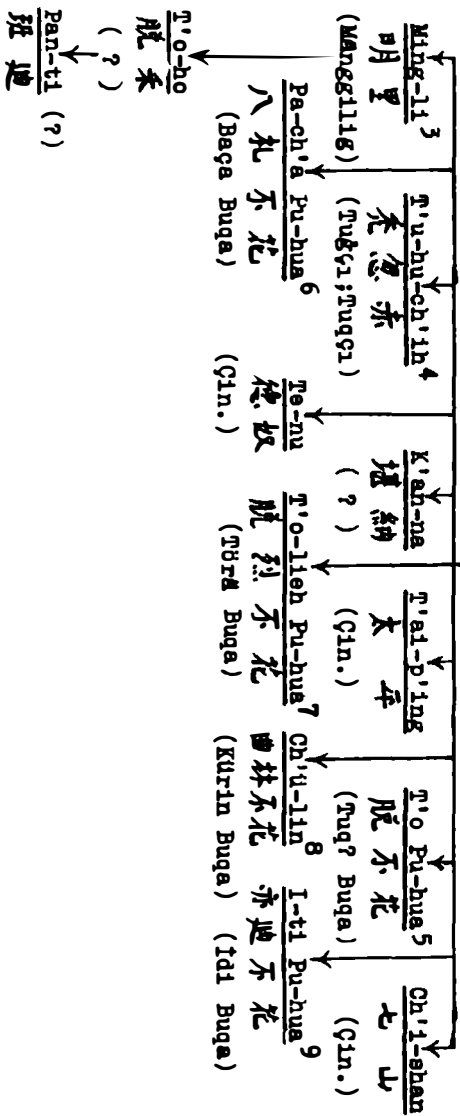
²Türk."Manggu Tigin" . Mog."Manggu, Mangqu" .

M A N G G U T I G I N (I)
(T'u Ch'i, 154, 30b)

Tu-10-chu¹
禾羅水

(1.777-0000; 2.8888; 3.0000)

Mang-wu Ti-chin²
 他的斤
 (Mangwu, Tligin)

TABL. 35B.

M A N G G Ü T İ G İ N (II)

- A -

DÖRDÜNCÜ NESİL

(Babası bilinmeyenler)

- B -

BESİNCİ NESİL

1. T'o-t'o

脫脫

(Toqta)

8. Chi-chih-kə

給只哥

(?)

1. Wei-shang

未上

(Çin.)

2. Hu T'o

忽脫

(?)

9. Yen Tāmūr

燕帖木兒

(Al Tāmūr)

2. Hsing-kə

興哥

(Çin.)

3. Hu-tu Pu-hua

忽都不花

(Qudu Buqa)

10. Te-səng

德僧

(Çin.)

3. Shan-səng

山僧

(Çin.)

4. Tu-li¹⁰ Pu-hua

朵里不花

(*Tur1 Buqa)

11. Fu-chu-ma¹²

縛住馬

(*Boloimar)

4. Hai-səng

海僧

(Çin.)

5. Pu-ərñ-han Hu-li

不兒罕忽里

(Burhan Quli¹¹)

12. Mang-kə Tāmūr

忙哥 Tāmūr

(? - ")

5. Kuan-yin-nu

觀音奴

(Çin.)

6. Wan-səng-nu

萬僧奴

(Çin.)

13. Pan-pan

伴伴

(?)

6. Fu-səng

福僧

(Çin.)

7. Ho-hsiang

和尚

(Çin.)

³Türk. "Māngilig, Mānggilig, Māngülük"
Mog. "Mānglik" (Pelliot, HCK, ss. 77, 117). YCPS,
68:2, 49a : 明 里 (克).

⁴Türk. "Tuğçı". Mog. "Tuqçı" (Pelliot, HCK, 354).

⁵*T'o (-t'o)? Buqa " olabilir. Fakat "Toqta"dan
sonra "Buqa" nın gelmesi sık görülmez. Bunun için ,
"Tuq(Tuğ) Buqa(Buğa)" şeklinde bir hal çaresi düşün
dük. Fakat biz de emin değiliz.

⁶Bk.S.117-9.

⁷Bk.S.97,199.

⁸Mog. "Kürin, Gürin". YCPS, 160:5, 30b :
Türk. "Kürin" (Kasg., BA, I, 404). Türkçe mi, yoksa
Mogolca mı olduğunu tespit edecek durumda değiliz.

⁹Türk. "İdi" (Kasg., BA, I, 87; Radlof, Wb., I, 1507).

¹⁰Türk. "Turi", ad(Uig. Spd., s. 299)
Mog. "Turi, Turi" (Pelliot, HO, s. 82).
Türk. "Torıg", at rengi(Kasg., BA, I, 373).

¹¹Türk. "Burhan", Buddha. Kıl. Türk. "İnaq Qulı",
"Nom Qulı" (Uig. Spd., ss. 304, 287).

¹²Mog. "Bolcimar" (Pelliot, HCK, s. 327).

BUYAN TOĞRIL

Buyan'ın soykütüğünde çok güzel türkçe adlar var
dır. "Buyan", Uygurca budist bir tâbirdir. Büyük Ba
basının adı da "Buyan Toğrıl" dır. Babası, önceden Bu
dist iken sonradan Konfüçyanist olmuş Uygurlardandır.
BİBLİYOGRAFYA : HYS, 192, 9b; MSC, 118, 10b; YSSTP, 53.

T e r c ü m e

(HYS,192,9b)

- 1 " P'u-yen(●Buyan) 普 顏 'ın (çince) lakabı
Chün-ch'ing 君 卿 'dir. Uygur ailelerindendir.
Büyük Babası P'u-yen T'o-hu-lin(Buyan Toğrı)
普 顏 脫 忽 憐, Çingiz Han'ın Batı Sefe
5 rinde mâiyetinde idi. (Harpte) şehit düştü¹...
" Mönggä Han, (Buyan'ın) babası Aı-ch'üan 愛
全 'ı tanıyordu². Ana İmparatoriçe Chuang-shêng
tarafından da hürmet görüyordu³. T'ang-mu⁴ 湯
沐 Şehrine göçerek orada oturmasını emretti.0
10 rada öldü...
" Buyan gençti. Pei-ping Pirensine(北平王)
hizmet ediyordu⁵. (Buyan'a) Shih-oh'êng 石 城
Şehrinin Daruğaçi'liğini verdi. İyi idaresin-
den dolayı şöhret kazandı. Jên-tsung(1312-21)'
15 un mahrem sarayına muhafız olarak tayin edil-
di. İmparator ilk görüşünde ona önem verdi..."

Metinden anlaşıldığına göre bu tayin, Jên-tsung'
un imparator olarak tahta çıkışından önce olmuştu.Bu
İmparator'un tahta çıkışı ile daha yükseldi.

Küçük kardeşi Qutluğ Turmış bilgindi(MSC,118,11a).

N o t l a r :

¹Metin, bundan sonra ölümü ile verilen ünvanlar
dan bahseder.

²Öyle anlaşılıyor ki, Buyan Toğrı'ın hizmetle-
ri dolayısı ile, bu aile Mogol Sarayında hürmet gör-
müştü.

³Ana Sultan Soyorgaqtanı'dir.

⁴T'ang-mu, Chen-ting bölgesindedir.

⁵T'u Chi'ye göre bu Pirens, Na-mu-kan(Nomogan) 那木罕 'dır(MSC,118,10b).

S o y k u t u ğ u
(HYS,192,10b)

TABL. 36.

P'u-yen T'o-hu-lin¹
普顏脫忽憐
(Buyan Toğrı)

↓
Ai-ch'üan²
愛全

(1.Çin.;2.Türk."Ai"-Çin."Ch'üan")

↓
P'u-yen
普顏
(Buyan)

↓
Hu-tu-lu Tu-erh-mi-shih
忽都魯萬爾彌實
(Qutluğ "Turmış")

¹Türk.-Uyg."Buyan" . Türk."Muyan" ,aynı anlamda (Kaşg.,BA,III,172).

²Çin."Ai-ch'üan" ,"bütün kalple sevmek" dir.
Türk."Ai,ay" - Çin."Ch'üan" , "tam ay" anlamına gelebilir. Kşl." Sha-ch'üan 沙全 " -"Sā'(dī)- , veya Şā(dī)-ch'üan" , bk.S.359.

³Var.忽都魯都兒迷失 (MSC,118,11a).

TANĞUÇI

Bu ailenin biyografyası da büyük Uygur bilginleri ile aynı bahsa alınmıştır. Tanğuçı, sırası ile evvela Çingiz Han'a, sonra da Tolui'a ve Tolui'in ka

risına hizmet etti. Torunu T'ang Jên-tsu artık çinlileşmişti. Fakat büyük bir bilgindi. YS'in anlattığına bakılırsa, kitapların tercüme ve izahında çok mahirdi. Dünyadaki bütün dillerden anlıyordu.

YS,134,10b : 讀書通諸方語言.

Hülâsa, bu ailenin mensupları da Mogol Sarayında çok hürmet görmüşlerdi.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,10b; YSLP,22,6b; HYS,192,3b; MSC,154,25a; YSSTP,46.

T e r c ü m e

(YS,134,10b)

唐仁祖字壽卿畏兀人祖曰唐古直子孫因
以唐爲氏初畏兀國放順唐唐古直時年十大
七給事奉宗未及射獵世祖即位擢爲祿
必闌赤陞達魯花赤...

" T'ang Jên-tsu 唐仁祖 'nun çince lakabı Shou-oh'ing 壽卿 'dir. Kendisi Uygurdur. Büyük babasının adı, T'ang-ku-ohih (Tanguçi) 唐古直 idi. Bu sebeple onun torunları "T'ang 唐" soyadını aldılar. Uygurların Çingiz Han'a tâbi oldukları sırada¹, Tanguçi henüz daha 17 yaşında idi. Çingiz Han'ın yakın mâiyetinden biri iken, Çingiz Han onu oğlu Tolui'un hizmetine ve rerek şöyle dedi :

0 " - Tanguçi'dan büyük hizmetler beklenebilir. " Fakat Tolui onu hizmetinde kullanamadan

öldü². Bundan sonra eşi Chuang-shêng Sultan o-
nu yükselterek Caruğaçı yaptı³.

15 " Babası Chi.⁴ cesur ve enerjik idi⁴. İyi
ok atıyor ve avlanıyordu. Qubilai Han tahta çı-
kınca, onu Doğu Sarayının⁵ Bitiçi'liğine tayin
etti ve (sonra da) Daruğaçı'liğe tayin etti.."

Tanguçi'nin torunu ailenin en şöhretli üyesidir.
Bununla beraber onu methedenler "Tanguçi" nin torunu
demek suretile büyük babasının şöhretini yâdetmek is-
temişlerdir(YS,134,10b).

T'ang Jên-tsu'nun daha ziyade Han-lin Akademisin-
deki hocalığından ileri gelir. "Devlet İşçi Dairesin-
de" uzun zaman çalıştı. Maliye Nazırı Sängü ve gene
bir Uygur olan Hindü ile zaman zaman işbirliği veya
münakaşa halinde idi(YS,134,11b; MSC,118,9a-b).

Ölüm tarihi belli değildir. Son vazifesine 1301
de başladı. 53 yaşında iken öldü.

N o t l a r :

¹HYS ve MSC bu cümleyi atlamışlardır.

²Bu tabir, YS'indir. Tolui'un ölümünden bahset-
memektedir. Tolui'un ölümünü MSC ve HYS ilâve etmiş-
lerdir. Şunu unutmamak lazımdır ki, Tolui Çingiz Han
zamanında değil; Ögödei devrinde ölmüştür. Bu sebep-
le YS'in kaydı daha itimada şayan olmalıdır.

³T'u Chi, bu cümleyi kendine göre genişletiyor.

⁴HYS ve MSC bu cümleyi atlamışlardır.

⁵Bu tabiri T'u Chi'ye uyararak kullandık. Metin öy-
le değildir.

S o y k ü t ü ğ ü (TABL.37)

¹Bu aile çok erken çinlileşmiştir. Öyle anlaşılı-
yor ki yalnız aile reisinin adı Çince değildir. T'ang
-ku-chih : Kşl. Türk. Tanguçi (Tanuçi), (Radlof, III, 832).

TABL.37.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 25a)
T'ang-ku-chih¹
唐古直
(Tanguçi (Tanguçi))
↓
T'ang Chi (Çin.)
唐 烏質
↓
T'ang Jen-tsu (Çin.)
唐 仁 祖
↓
T'ang Shu (Çin.)
唐 恕

TABL.38.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 29b)
Po-lu T'ieh-mu-erh
孛 羅 帖 木 兒
(Bulad Tämür)
↓
Ma-ha-shih-li
馬 哈 失 力
(Mahasrī)

BULAD TAMÜR

Turfan'lı olması sebebiyle soykütüğü Uygurlar a rasına konmuştur. Kendisinin şöhrati daha ziyade meş hur bir şehir olan Hsiang-yang Daruğaçi'si olması se bebledir. 1351 senesinden sonra, Yāsūn Buqa'ya kar şı yaptığı harplerle kendini tanıttı. Nihayet Mogol Sülâlesi Çinde sona ererken 26 kişilik ailesi ile be raber katledildi.

Kaynaklara göre yaptığı harpler büyük ve çok kan lı olmuştu. Harâketi büyük bir sadakat numunesidir.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 195, 9b; YSLP, 37, 14b; YSHP, 49, 11b ; HYS, 231, 9a; YShu, 92A, 8b; YSSTP, 50.

MÄNGİLİĞ TONGGA

Soykütükleri, Mängilig Tonga'yı Uygurların arasında göstermemişlerdir (YSSTP, 95). Kendisi, Ho-nan TCCS'liği ve CS:PCCS'liği gibi çok önemli revkilârdede bulunmuştu. 1340 senesinde katledildi. Bu sebeple biyografyası resmî tarihlerde yer almamıştır. T'u Chi, " Tonga " ünvanının türkçe olduğuna bakarak Uygur ricâli arasına koymuştur (MSC, 154, 33b). Oğlunun memuriyeti önemsizdir.

BİBLİYOGRAFYA : YHS., 100; YSSTP, 95; MSC, 154, 33b; kısaca biyografyası için bk. YShu, 97, 6b.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 154, 33b)

TABL. 39.

Ming-li T'ung-a¹
明里 童阿
(Mängili(g) Tongga)
↓
Lu-lu²
לו לו

¹Ming-li T'ung-a : Uyg. " Mängilig ", Kşl.S. 174.

²Lu-lu : Kşl.S. 65, 168.

YÜ(G)RÜK

Ögöddai Han'ın " Yakkı Carguçı " sı, yani Büyük Hâ-

kimi idi. Nedense biyografyası yoktur. Kendisi ve ailesi hakkında bilgi anoak şecere listelerinde vardır. Ölümünden sonra verilen Kao-ch'ang Wang 高昌王, yani Kao-ch'ang(Turfan) Pirensi Ünvanından ve babasının türkçe adından Türk olduğu anlaşılıyor.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP,50; MSC,154,28b; HYS,s.259a.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.40)

¹Ta-chi(tsih)-na 達 即 孛: " na " veya " nu " son eki ile nihayetlenen üç ad vardır.Bk.S.186 ,187 , vs.. Bunlardan ikisi soy kütüklerinde yer almıştır. Nesillerinin adları türkçedir. " na " ikinci Türk grameri bakımından izâh etmek güçtür. Bu sebeple " Inağ " şeklinde bir Türk Ünvanı olabileceğini düşündük.Bu adın çince ikinci karakteri " chi " in telâffuzu," jiq " gibidir(Tz'u-hai,app.9a). Bu okunuşa göre, adın birinci kısmı (*T a j i k), Tacık gibi bir Türk ismi olabilir diyebiliriz. Fakat durum gene karanlıktır.

²T'o-yin 脫因 : (T o y i n). Bk.S.40,363.

³Yueh-lü-kə 月 魯 哥 : (Ü l ü g, Y ü r ü k) : Kşl." Ürük , "(Hambis,T.23). "وړړوړ=? *Yügrük,Yürük " olabilir(?). Kşl." Y ü r ü k ",özel ad(Uig. Spd. ,276). " Yü-lü-kə 玉 律 哥 (Ülügä) "(Pelliot,HCK,24).

⁴Mai-lü 買 閼 : Çin." Satılmış Köy " demektir.Bk " Satılmış Eşek = *Mailü "(Hambis,s.105-106). Aynı adı taşıyan diğer şahıslar için bk.YSSTP,12; YCSL,A,10b.

⁵Ting-chu 定 佳 : Çince. Bk.Serruys,358.

⁶Ch'i-la-shih-ssu 'nun mâhiyeti pek anlaşılamiyor. Ses itibarı ile mogolca bir söze de benzemiyor.

TABL. 40.

S o y k u t u r u
(T'u Chi, 154, 28b)

Ta-chi-na¹

達即孛

(*Tâjik Ina(1)??)

T'o-yin²

脫因

(Toyin)

Yüeh-lu-kê³

月魯哥

(Yü(g)rük, Yürük)

Mai-lü⁴

買閏

(Çince)

Ting-chu⁵

定住

(Çince)

Ch'i-la-shih-sü

吃刺失思

(?)

Hu-tu T'ieh-mu-êrh

忽都帖木兒

(Qudu(qtu) Tämür)

Ta-li-ma

達里麻

(Dharma)

Tu-êrh-chih

朵兒只

(Dorci)

Yeh-heien T'ieh-mu-êrh

也先帖木兒

(Yäsün Tämür)

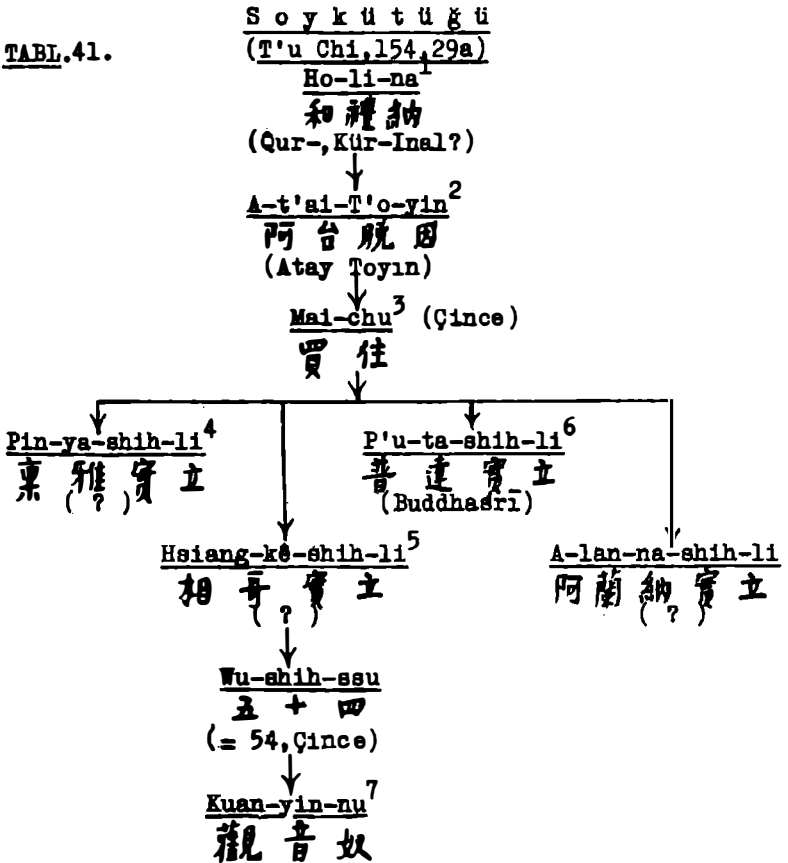
⁷Hu-tu Tämür, Pelliot-Hambis tarafından " Quduqtu "nun kısa bir şekli olarak kabul edilmiştir. " Qut Tämür " olarak da izâh edilebilirse de, mogolca şeklini yazdık.

ATAY TOYIN

Atay Toyın'ın kendisi Ho-nan PCCS'liği ve oğlu Mai-chu da Kiang-hsi PCCS'liği gibi önemli memuriyetlerde bulunmuşlardır. Biyografyaları yazılmamıştır. Fakat soy kütüklerinde yer alırlar.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP, 50; MSG, 154, 29a.

TABL.41.

¹Ho-li-na 和禮納 : Kşl." Ho-li 和禮 Buqa " ,
(YSHK, tıng, 38a); " Ta-chi-na 達即斡 "(S183).

" Ho-li " =? *Qur, Kür? . " -na " =? "I n a l"?.

²A-t'ai T'o-yin : Kşl.S. 130.

³Mai-chu : Çince dir.Kşl." Maicuqan "(Hambis, s.59).

⁴Pin-ya-shih-li : Kşl.Pên-ya-shih-li (YSSTP, 48)

⁵Kşl." *Sianggâşiri "(Hambis, s.83).

⁶Kşl." Buddhasrî "(Hambis, s.128, n.10).

⁷Kuan-yin-nu : Bk.S. 108, 175.

TOĞRI YALAWAÇ

Toğrı Yalawaç'ın nesli yüksek memuriyetlerde bulunmamıştır. Şeceresi, ilimde doktor derecesi alanlara ait kaynaklar içinde görülür(Yüan-t'ung Yüan-nien Chin-shih Lu, A, 12a). Çin'de, Lin-kiang-lu 臨江路'da otururdu.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL, A, 12a; YSSTP, 53; MSC, 154, 34b.

S o y k u t u ğ u (TABL.42)

¹Tu-hu-li Ya-lao-wa-ch'ih : " Toğrı ", kşl. Uigur. Spd., s.297. Manası, " Gerçek Peygamber " demektir.

²Ch'u-lieh 曲列 : (K u l ä (r)) : Kşl. " Kü-lär "(Pelliot, HO, s.121). Türk. " Kulär ", çok ince beyaz çelik(Radloff, Wb., II, 1469). Kşl.Ch'u-lieh-erh 曲列爾 = " Kulär "(YSSTP, 30).

³Yen-chih-kê 燕只哥 : (*A l ç i g ä i) : Kşl.

TABL. 42.

TOĞRI YALAWAÇ
(T'u Chi, 154, 34b)

Tu-hu-li Ya-lao-wa-ch'ih¹
朮 忽里牙老瓦赤
(Toğrı Yalawaç)

↓
Ch'ü-lieh²
曲 列
(Kulär)

↓
yen-chih-kə³
燕 只 哥
(*Älçigäi)

↓
To-hu-lun⁴
鐸 護 倫
(*Toqura'un?)

" Elçi-Noyan "(Pelliot, HCK, 413). *Älçi(n) > *Älçigäi?

⁴To-hu-lun 鐸 護 倫 : (T o q u r a ' u n ?) : Kşl.
Pelliot, HCK, 69, 139.

BUYAN TÄMÜR

Buyan Tämür, bu ailenin bilinen son neslidir. Memuriyeti önemli değildir. Ailenin, şecere kitaplarında yer almasının sebebi, üçüncü nesilden bir şahsın Honan TCCS'si olmasıdır. Bu şahsın ismi maalesef bilin-

miyor. Eski şecere kaynaklarında müslümanlar arasında yer alan bu aile, T'u Chi tarafından Uygurlar listesine konmuştur(MSC,154,33b).

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP,95; MSC,154,33b.

TABL.43.

BUYAN TÂMÜR
(T'u Chi,154,33b)

Yeh-li-pieh-shih¹
野禮別實
(İrbis?)

↓
La-chên²
刺真
(Lâcin)

↓
?
↓
Po-yen T'ieh-mu-êrh³
孛顏帖木兒
(Buyan Tāmūr)

¹Yeh-li-pieh-shih : Bir müslüman adı da olabilir. Türkçe olması daha muhtemeldir: Kışl. "İ r b i s", Mog. "İrbiz", eine Luchsart (Felis İrbis), bk. Radloff, Wb., I, 1471; "E r w ü z", ad(Kaşg., B.A., I, 96).

²La-chên : Türk. "L a ç ı n, L â ç ı n", bk. Kaşg., B.A., I, 410. Bk.S.59,64.

³Buyan Tāmūr, ailenin önemsiz şahıslarından biridir. Fakat kaynaklar şecereyi onun adına yapmışlardır.

WEN-SHU-NU

Bu aile, hem Mogollaşmış ve hem de Çinlileşmiştir. Ailenin azaları, daha ziyade ilmi vazifelerde bulunmuşlardı. Şecereleri Uygurlar arasında yer aldığına göre, belki de Uygurca hocası idiler.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP, 51; MSC, 154, 30a.

TABL. 44.

WEN-SHU-NU
(T'u Chi, 154, 30a)

Wen-shu-nu
文書奴
(Çince)

Hu-lin¹
護林
(Qurıl)

Yeh-hsien²
野先
(Yāsūn)

Hēh-hēh
赫赫
(?)

Pao-chien³
保堅
(*Bögän?)

¹Hu-lin 護林 : Mog. Hu-lin (Qurıl) 忽鄰 (YCPS,

202). Kşl." Quril "(Pelliot,HCK,ss.,16-17,390).

²Yeh-hsien 野先 : (*Y ə s ü n) : Kşl. 也先 .

³Pao-chien 保堅 : 1) (*B ö g ə n?),kşl.Mog.Po-chien(Bögan) 布勤 (YCPS,202). 2) Çince: Emin bir şekilde koruyan anlamındadır.

HSİ-Lİ-HA-LA

Bu aile, Uygur adlarını tamamen bırakmış ve budistleşmişti. Belki de Uygurca Budizm tetkikleri yapan bir aile idi. Bu sebeple,şecereelerde Uygurlar arasında yer almışlardı.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP,51; MSC,154,29b.

CH'İ-CHU

Ailenin büyüğü Ch'İ-chu, Hu-kuang TC'si ve Yün-nan PCCS'si idi. Oğlu ise, Önce Mogol Sarayının Mahrem Evrak Dairesinde çalışmış ve sonra Yün-nan PCCS'i olmuştu. Şecere listeleri, Ch'İ-chu'yu müslüman aileler arasına koymuşlardır(YSSTP,95). Fakat, T'u Chi'nin açık olarak söylediği gibi, Mahrem Evrak Dairesinin memurları umumiyetle Uygur kâtipleri idi(MSC, 154,33a).

BİBLİYOGRAFYA : YHS,5b,19a,27c; YSSTP,95; MSC,154,33a.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.45)

¹Ch'İ-chu 乞住 : Çince " requested "(Serruys,A. eeer,s.358).

TABL.45.

CH'İ-CHU
(T'u Chi, 154, 33a)

Ch'ī-chu¹
乞 住
(Çince)

↓
Pu-lao²
不老
(*Bolo(d)çī?)

²Pu-lao 不老: Kşl.Mog." Pu-lao-ch'ih 不老
赤 (YS, 119, 15b; YSSTP, 3). Raşid: بولودچ "Bolo(d)çī?",
Puladçı, yani çelikçi. Kşl." Bolo(d)çī 孛羅赤 (Han-
bis, s.76, n.1-3).

DHARMAŚRĪ

Dharmaśrī'nin biyografyasını yalnızca Hein Yüan-shih, 215, 7a yazmıştır. Aynı adı taşıyan başka şahıslar da vardır. Diğerlerinden "Chêng-tao 正道" ünvanı ile ayrılır. HYS'ye göre kendisi Turfan'lıdır.

'UBAYDALLAH

Bu meşhur Devlet adamının nedense YS'de biyografyası yoktur. Babası " I-fu-ti-ha-lu-ting(İftihār al-Dīn) 益福的哈魯丁 ", Peking'de bir İslamî okul kurmuş ve Arapça, Farsça tedrisatı teşvik etmişti. Bu bakımdan şöhret yapmıştı (YHYJ, 88b).

Ubeydullah, meşhur Çin ressamı ve yazarı Kao K'ê-kung 高克恭'un damadı idi. Kao K'ê-kung'un müslüman olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat bu bakımdan hiç olmazsa İftihār al-Dīn ile bir etnik bağı bulunması lâzımdır.

Ubeydullah, aşağıdaki önemli mevkilerini şu senelerde elde etti :

1308 : TCCS ; 1309:CS:TC ; 1311:CS:SC ; 1312:PCCS ; 1320: Kan-su PCCS ve 1328 de öldü.

Yukarıdaki listeden anlaşılacağı üzere, Ubeydullah'ın hayatı, şeref ve şöhret ile doludur. Bu ailenin Ortaasya şehirlerinden gelmiş Müslüman-Türklerin bir bölümü olması muhtemeldir. Çünkü bazı kaynaklarımız, Kao K'ê-kung için Uygur(回鶻) derler(YHYJ, 90a). Ho-hei 河西'li diyenler de vardır

KAO K'Ê-KUNG

Kao K'ê-kung, Yuan Sülâlesinin en büyük ressamlarından biridir. Kendisi çinlileşmişti. Fakat Devlet İslamî Eğitim Okulu(回回國子學)'nun kurucusu İftihār al-Dīn'in oğlu Ubeydullah'a kızını verdiğine göre eski an'anesini tamamen kaybetmiş değildi.

BİBLİYOGRAFYA : YSLP, 36, 31b; HYS, 188, 11b; YHYS, 86vd.

TABL. 46.

S o y k u t u A u
(Ch'eng Chü fu Hsüeh Lou Chi, 2)

Mu-sha-la-fu-ting

木沙剌福丁

(Muşarraḥ al-Dīn)

↓

Cha-la-lu-ting

札剌魯丁

(Calāl al-Dīn)

↓

I-fu-ti-ha-lu-ting

伊卜德嗎羅丹

(Iftihār al-Dīn)

↓

Wu-pai-tu-la

烏伯都剌

('Ubaydallāh)

TİNG YEH-FU

Ting Yeh-fu 丁野夫 'nun adı da Ubeydullah 1
le birlikte geçer. Kendisi bir Çin ressam ve yazarı
dır. "Ting J = Ar.Dīn" mahlasından anlaşılıyor ki,
kendisi müslümandı.

Kaynaklar ona Hui-ho(Uygur) 回鶻 derler (YHYJ,
90). Hui-hu(Uygur) tâbirini, Hui-hui(Müslüman) diye
tefsir eden yeni yazarlar da vardır. Fakat esas olan
kaynaklardır.

Ting Yeh-fu da Ortaasyalı Müslüman-Türklerden bi
ri idi.

BĞLİĞ ŞAH

Pieh-lu Sha 別羅沙, Beşbalıg'lı Müslümanlar dandır. Adının mahiyeti pek anlaşılmıyor. Hsi Hu Chu Chi Tz'u Chu, 西湖竹枝詞注'ye göre annesi müslümandı. Danışmand ailesi ile evlendirilmişti. Kendisi Beşbalıg'lı idi. Bk. MSC, 155, 8a. Pieh-lu Sha' nın biyografyası ve şahsiyeti karanlıktır.

1) Hsi Hu Chu Chi Chi 西湖竹枝集, 'ya göre, Pieh-lu Sha 別羅沙'dı. Ünvanı Yen-ch'êng 彦誠'dir.

2) Yüan Shih Hsüan Kuei Chi 元詩選集, 丁, 13b; 戊下, 27a ve YCSL, A, 6b'de Pieh-li Shah 別里沙 ve Pieh-lu Sha şeklinde geçen bu şahıs, yukarıdaki aynı çince ünvanı taşıdığından şüpheye yer bırakmaz. Pieh-li Sha = ? *B a g l i g Ş ā h olabilir.

Ailenin siyasi ve idari bir rolü yoktur. Şecere listelerinde yer almalarının sebebi, Pieh-lu Shah'ın doktor derecesinde ilmi bir derece almış olması, ayrıca güzel Çince şiirler yazmış olmasından ileri gelir.

'OMAR

'Omar, Almaliğ şehrindendir. Atası Çin'e gelerek Ta-ming-lu 大名路'da yerleşmişti.

Ünvanı Hsi-shu 希說'dur. Büyük dedesi Hasan, da rugaçi idi. 'Omar, sonradan Tarih Bölümü Dairesinde çalışmıştır.

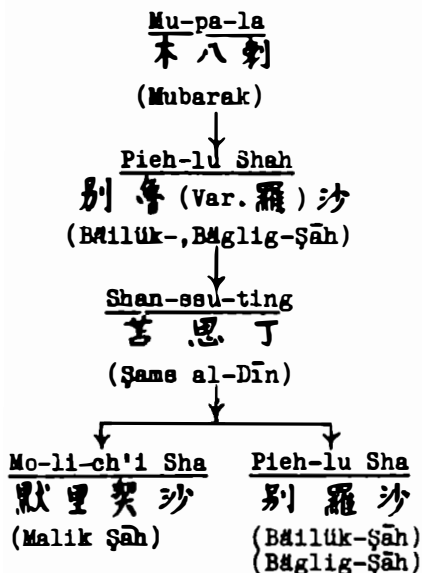
BİBLİYOGRAFYA : YCSL, A, 5a; YSSTP, 83; MSC, 155, 7a.

PIEN-LU

Pien-lu 邊魯'da bir Çin ressamıdır. Pei-ting'

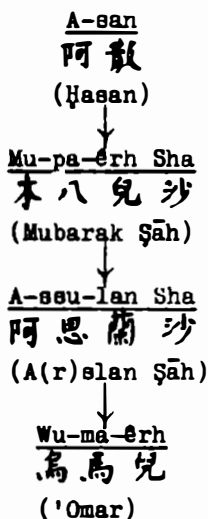
S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 8a)

TABL. 47.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 7a)

TABL. 48.

li, yani Beşbalıĝ bölgesindendir (YHYJ, 85-86).

ALA-BARS

Ala-Bars ve ailesi Bāverd'li Türklerdendir. YS, bu aileye açık olarak Uygur(回鶻) demektedir.

BİBLİYOGRAFYA: YS, 123, 5b; HYS, 131, 3a; YSSTP, 85.

T e r c ü m e

(YS, 123, 5b)

- 1 " A-la-wa-erh-ssu (Ala-Bars) 阿剌瓦而思 Uygur(回鶻)'dur. Pa-wa-erh (Bāverd) 八

瓦耳 'lidi¹. Kendi memleketinde Binbaşı², 1y
 5 di. Çingiz Han, Batı Memleketlerine yaptığı se
 ferde, Bāverd bölgesinde konakladığı zaman, Ala
 -Bars emrindeki kıt'aları alarak gelip teslim
 oldu³. Çingiz Han'ın bizzat yaptığı seferde o-
 nu takip etti. Han-hai 瀚海 Ordusunu mağlup
 ettiler. Ayrıca Lun-t'ai 輪臺, Kao-ch'ang, ya
 10 ni Turfan, Hotan vs. ye taarruz etti. Az sonra
 Szu-yü 斡于 vs. teslim olmayıp harbettiler ve
 bu suretle zafer elde edilemedi. (Ala-Bars) or
 dudu öldü.

Oğlu A-la-wa-ting ('Alā' al-Dīn) 阿剌
 15 瓦丁, Qubilai Han'ın Kuzeye yaptığı sefere
 iştirak etti ve başarı kazandı. 1287 senesinde
 102 yaşında iken öldü... "

Nesillerinin memuriyeti o kadar önemli değildir.
 YS, bilhassa Pu-pieh'in fevkalâde cesaretinden sitâ-
 yîşle bahseder. Yalnızca 'Osman, 1330 da önemlice
 bir memuriyete geçmiştir. YS'in metni aşağıdadır :

阿剌瓦而思回鶻八瓦耳氏仕其國為千夫
 長太祖征西域駐蹕八瓦耳之地阿剌瓦而
 思率其部曲來降從帝親征既破瀚海軍又
 攻輪臺高昌于闐焉斯于等靡戰不克沒于
 軍子阿剌瓦丁從世祖北征有功至元二十
 九年卒壽一百二歲...(元史卷一百二十三, 五)

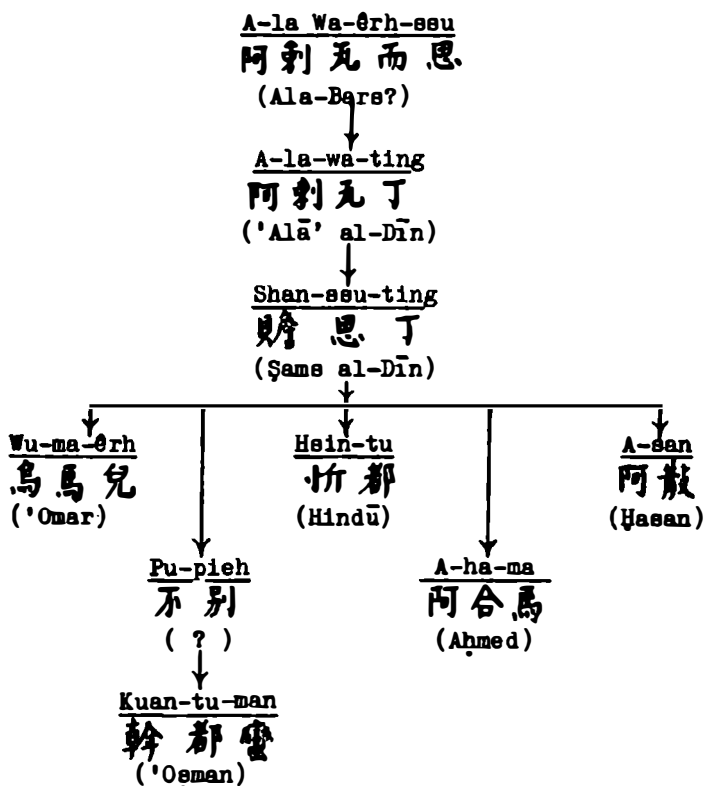
N o t l a r :

¹Bāverd'in umumi olarak çince yazılışı Pa-wa-êrh
 -ti 巴瓦兒的 şeklindedir (MSC, 160, 31b).

²千夫長, çince "1000" askerin başı demek
 tir. Türk. "Binbaşı", Mog. "Mingqan-o Noyan" (YCPS, 191).

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 5a)

TABLE.49.

³"A-la-wa-êrh-ssu" Türkçe bir kelimeye benziyor. "Ala-Quş" gibi, bu da "Ala-Bars" olabilir. Meselâ bk "Pa-êrh-ssu(Bars) 巴爾思; /而/ ; /兒/ ": (YS, 168, 22b; YSLP, 23, 1a; MSC, 89, 4a). Türk. "Inal-Bars" (Uig. Spd., 304). Türk. "Bâg-Bars" (Uig. Spd., 267).

KR TOĞRIL

T'u Chi, bu aileye ait kitabede "Yalawaç" sözü nü görünce, "Mahmūd Yalawaç" ailesi ile akraba olabileceği zannına kapılmıştır. Bu sebeple, Mahmūd Yalawaç'ın biyografyasına bu kitabeden epeyce aktarma yapılarak tefsirine girişmiştir. Kitabede Kr-Toğril'in a talarına ait şu bilgiler verilir:

Wei Tai P'o Wen Hsü Chi, V, la

危太樸文續集卷五

元故宿善大夫福建道宣尉使都元帥古達
魯公墓志銘

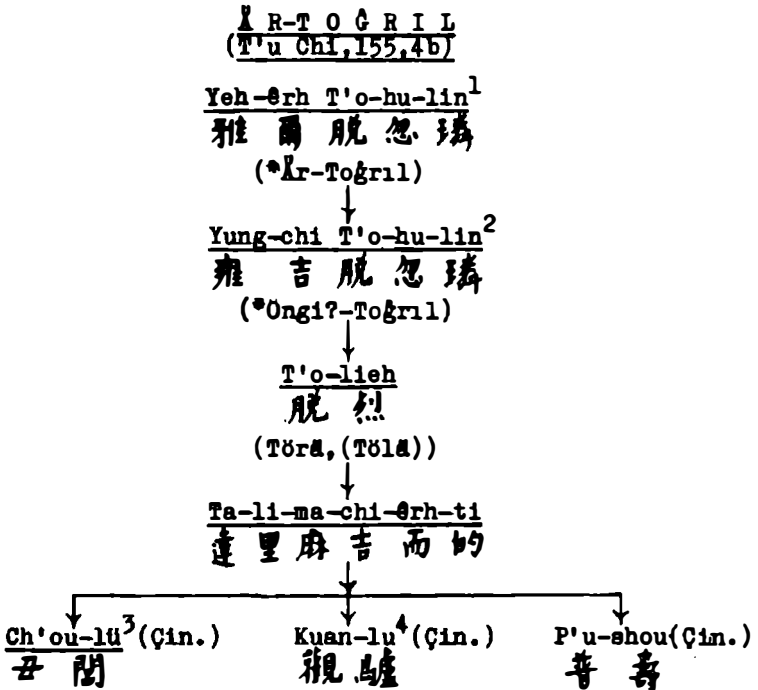
...公諱達里麻吉而的。世爲回紇人。曾大父
耶爾脫忽瑤。事我太祖皇帝爲雅剌風赤。佩
金符。管領回紇甲匠。大父雍吉脫忽瑤。蚤世。
父脫烈。世祖皇帝求賢四方...

- 1 " ... Merhum Ta-li-ma-chi-erh-ti nesilden
nesile bir Uygurdur. Atası Yeh-erh T'o-hu-lin
(*Kr-Toğril) 耶爾脫忽瑤, bizim Çingiz
Han'a hizmet etti. "Yalawaç 雅剌風赤" ola
5 rak altın levha aldı. Zırh yapan Uygur işçile
rini idare etti.

- " Büyük babası Yung-chi T'o-hu-lin (*Üngi?
Toğril) 雍吉脫忽瑤 çok erken öldü. Baba
sı T'o-lieh (Törä, Tölä?) 脫烈 idi. Qubilai Han
10 memleketin her köşesinden bilginler aradı... "

Yukarıdaki metinde görülen "Yalawaç" sözünü, gramer bakımından ancak bir türk ünvanı veya elçiliğe

TABL. 50.

Diğer nesillerin adları çince dir.

benzer bir memuriyetle izâh edilebilir. "Yalawaç", elçi anlamına gelir (Kaşg., BA, I, 83). Bu çağda çok kullanılan çince "Hsüan-ch'a" 宣差 "karşılığında kullanılan bir tâbir olabilir.

Mesleği gene "Hsüan-ch'a" olan Cabbâr'a Türk-Moğ. "əlçi, Alçi" de denmişti. "Yalawaç" denmemiştir. Bunun sebebi nedir? Öyle anlaşılıyor ki, eski türkçede iki tâbir arasında bazı farklar vardı.

Ayrıca, zırh yapan Uygur ustalarını idareye me mur edilen bu "Yalawaç"la, Kuzey Çin'in Vâli-i Umumi si "Mahmûd Yalawaç" arasında vazife ve mevki bakı mından büyük farklar vardır.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.50)

¹"Yeh-Ərh 耶 爾", fonetik bakımından "Ār" sözünə yakındır. Bk. MSC: 雅 爾 Türkçede "-Toğrıl" ile yapılan bir çok adlar vardır: Uig. Spd.: "Adam-Toğrıl", s. 260; "Bas-Toğrıl", s. 267; "Ādgü-Toğrıl", s. 264; "Qotan-Toğrıl", s. 280; "Yap-Toğrıl", s. 274.

Türk. "Yar-Toğrıl", fonetik bakımından en uygun olanıdır. Fakat buna benzer bir Türk adı bulamadık.

²Kşl. "Yung-ku 雍 古 = Öngüt . Türk. "Öngi" (Kaeg., BA, I, 135). Keza kşl. "Yumqi" (Kaeg., BA, III, 35; Radlof, Wb, III, 582).

³Suf. " 𐰽𐰺𐰍 ", Kşl. Serruys, 358.

⁴Çince anlamı, "Eşegi seyretmek" dir.

公墓志銘

元故資善大夫福建道宣慰使都元帥古連得

大中大夫杭州路達魯特赤古連得觀瞻既拜命闕下
將行屬史館危素欲其先君宣尉公之墓業與觀瞻定
交金陵幾十五年其征官清敏心稱敬之故於其諸不
容約讓按公外孫端本堂正字僕伯僚逕所述公事狀
公諱達里麻吉而的世爲同紀人曾大父耶衛脫忽琿
事我太祖皇帝爲雅刺風赤佩金符管領回紇甲匠大
父雅吉脫忽琿蚤世父脫烈世祖皇帝求賢四方高昌

王以膽烈應詔既見上奏對稱旨以爲御位下怯里馬
赤備宿衛尋擢嘉議大夫功德使領帝師堂下兼奏吐
蕃事丞相桑哥徵時贊依功德使後燭其懷羞絕不與
通桑哥憾之已而桑哥環見信用且嫉其能出己上卽
構訴以罪下獄約之三年卒無左驗乃詐以獄成報上
功德使遂逃竄沒其貲公時年十有八桑哥疑貨人未
盡逮繫公刑部一日丞相安童獨臨問公及對曰必見
上乃可白吾父資財所人誦未盡然不敢先以告相國
也桑哥頗聞其語亦私詰之公曰吾父始被誣卽傾家
奉公覲得免禍今殺我以滅口可也桑哥慚而釋之公
奔閭中依左丞相卜魯凱牙公桑哥猶欲害之以上命

(HYS,133,4a)

- 1 " Ya-la-wa-ch'ih(Yalawaç) 牙 剌 洼 赤 ,
Hu-lu-mo-sseu¹ 忽 魯 謨 斯 'ludur. Çingiz Han
'ın Batı Seferi sırasında, Veliaht Cüçi vs.ler
Urunggaçi(兀 龍 格 赤), yani Urgenç Şehrini
5 ni aldıkları zaman, Yalawaç, Mahmūd(馬 俺 木
惕) ve Mas'ūd(馬 思 忽 惕) adlı iki oğlu
nu alarak gelip teslim oldu. Ondan sonra Celā
leddin'in peşinde, Çingiz Han ile beraber git
tiler. Kə-chi-ning² 哥 疾 寧 Şehrini aldıktan
10 sonra, Yalawaç'ı orayı idare etmesi için bırak
tı. Batı Memleketlerinin zaptı tamamlandıktan
sonra, bölgeleri kısımlara ayırarak Darugaçi'
likler kuruldu(分 置) ve (Yalawaç) , Buhara
, Semerkand, Urgenç, Hotan, Kaşgar, Uriyang³ ve
15 Gusandarıl⁴ vs. gibi şehirlerin idaresine ni
yabeten(整 治) tayin edildi⁵. Hepsi, Başve
kil Yeh-lü A-hai⁶ 耶 律 阿 海 'ın başkanlığın
da⁷ idare edildi. Mas'ūd da muavin(同 知) ol
du.⁸ Bundan sonra Yalawaç, Çingiz Han'la beraber
20 Doğuya döndü.
" Ögödei Han Batı Memleketlerindeki⁹ şahıs
vergisini(丁 賦) tanzim ederken Imparatora
yardım etti¹⁰. Daha sonra, Peking(燕 京) Eyā
letinini Carğuçi(札 魯 忽 赤)'si¹¹ oldu ve
25 Çinli halkın Anne işleri hakkında hükümler ver
di¹². Ayrıca Kuzey Çin'deki(中 原) Mal Vergi
sini(財 賦) idare etti.

" Bu sırada Batı Memleketlerinden 'Abd al-

30 rahman(奥都剌合蠻) adlı bir tacir vardı. Kuzey Çin'den(yani Chung-yüan)¹² gümüş satın almak için dilekte bulundu.Aslı 40.000 Ting (金定)¹³ olan gümüşün vergisi, 22.000 Ting idi. Ögödäi Han bu teklifi kabul etti.Abdurrahman'ı Bütün İllerin Vergi Dairelerinin İdaresine me
35 mur etti¹⁴. Yalawaç buna rıza göstermedi.

"Naimançin Hatun'un idaresi eiraeında,Abdurrahman'ın bu mâli sistemi ile Yalawaç'ın ber
40 tarafı yoluna gidildi¹⁵. Mas'ûd, Batı Memleketlerinde bunu duyup korkusundan kaçtı. Batu Han'ın himâyesine eığındı. Ondan sonra Abdurrahman öldürüldü. Güyük Han, Yalawaç'ı tekrar Çin
45 deki mal vergisinin tanzimi ve idaresine memur etti. Mas'ûd da, Türkistan ve Semerkand vs. gibi yerlerin mal vergisi işlerinin idaresine atandı. Kendisine altın arslanlı payza¹⁶ verildi.

"Mönggä Han tahta çıktığı zaman,Ögödäi Han
50 'in neslinden Şirämün(失烈門)¹⁷;Güyük Han 'in neslinden Quçar(忽察) ve Nāqū(那忽)¹⁸ hep birlikte isyan etmek için pilân yaptılar. İsyân hazırlıkları duyulunca, onlara hizmet eden memur yakalanarak soruldu. Fakat o inkâr edince, saraydaki mâiyet bunun hesabının şiddetle sorulmasını dilediler. Mönggä Han saltanatının başlangıcında olduğu için çok kan dökülmesini istemiyordu. Fakat Yalawaç'ı kapının dış
55 tarafında ayakta dururken görünce,içeriye çağırıp ona sordu : ...

Bundan sonra, Yalawaç'ın Mönggä Han'a ibret için anlattığı meşhur hikâye, yani Büyük İskender'in Arie

to'dan aldığı ders hikâyesi bağlar. Bu kısım tamamen D'Ohsson'dan iktibas edilmiştir. Kşl. D'Ohsson, s.259.

Bilhassa Mas'ūd'un hayatına ait bölümler, Batıda yazılmış kaynakların Avrupa dillerinde yapılmış hülâsalarından alınan acemice iktibaslardan ibarettir. Ba tı kaynaklarında bulunmayan kısımları ayrıca bu kita**ı** bımızda inceleyeceğiz.

N o t l a r :

¹YCPS : "Qurumşı" diyor.

²Hangi şehir olduğunu tespit edemedik.

³Yarkent(?).

⁴Veya Kūsān-Daril (=Kuça?).

⁵Yalawaç değil; Mas'ūd tayin edilmişti.

⁶MSC : Yeh-lü Ch'u-ts'ai diyor.

⁷MSC : "Baş Daruğaçi" diyor.

⁸MSC : 馬思忽惕西域土著諸習城郭之

國民情政教.

⁹MSC : "Amu Nehri" diyor.

¹⁰MSC : 命牙剌哇赤遙領之.

¹¹MSC, 155, 4a : "Yäka Carguçi (也客札魯忽赤)

¹²MSC, 46, 3a : 主管漢民公事.

¹³Bu bir ölçüdür.

¹⁴HYS : 提領諸路課稅所官.

¹⁵T'u Chi, Yeh-lü Ch'u-ts'ai diyor (MSC, 46, 3b): 中

言令耶律楚材憂死.

¹⁶MSC : Kaplanlı diyor.

¹⁷D'Ohsson, I, s.258 : Schiramoun.

¹⁸Pelliot, HCK, s.346 : "Fils de Güyük" .

Mahmûd Yalawaç'ın Çingiz Han'ın yanında resmen idare vazifeye başlaması, ilk defa açık olarak Mogolların Gizli Tarihinde geçer. Diğer kaynaklar da bunu teyid eder. Mogolların Gizli Tarihindeki bu metin de ilmi olarak incelenmemiştir. Mongolistler, bir hikâye imiş gibi ele almışlardır.

Bu metni, bilhassa çince işaretlerin Devlet İdaresinde ifade ettikleri manalara göre inceleyelim :

T e r c ü m e

(YCPS, 263:11, 50a-51b)

- 1 " Çingiz Han Müslümanların Memleketini zaptettikten sonra, şöyle bir emir çıkardı : "Muh
telif şehirlerle vali¹ tayin edilsin²".
- 5 " Qurumşı(忽魯木石) Soyundan³ Yalawaçı(牙剌哇赤) ve Masqud⁴(馬思忽惕)
adlı baba oğul iki Müslüman vardı⁵. Her ikisi
Urumçagçı(=Ürünggäç⁶)兀龍格赤 Şehrinden idiler.
Gelip⁷ Çingiz Han'la şehirlerin kanun⁹ ve
nizamlarını¹⁰ konuştular. Yürürlükteki prensip
10 ler¹¹ hakkında böylece karşılıklı konuşup bilgi
aldıktan sonra, (Yalawaç'ın oğlu) Masqud-Qurumşı'yı bizim valilerle birlikte¹² Buhara, Semerkand, Ürgenç, Hotan, Kaşgar, Uriyang(兀里羊),
Küsan-darıl(古先答鄰) vs. şehir
15 lerin idaresine¹³ memur etti. Babası Yalawaç'ı ise Kitanların¹⁴ Cungdu(中都) Şehrine¹⁵ vali¹⁶
yapmak için yanında götürdü ve tayin etti. Kendileri Müslüman olan Yalawaç ve Masqud'u,
her ikisi de şehirlerin nizâm ve kanunlarını
20 en iyi bildiklerinden Kitan halkını idare etmeleri için diğer valilerle birlikte tayin etti."

Yukarıdaki tercüme mongolistlerinkile karşılaştırdığı takdirde, aralarında büyük ayrılığın mevcudı yeti açık olarak görülür. Diğer hadise ve kaynaklarla karşılaştırmadan ve kullandıkları hukukî tâbirlerin karşılığını bulmadan, hikâye gibi yapılan tercümeler elbetteki ciddi tetkiklerde kullanılamaz.

Notlara geçmeden önce, YCPS'nin çince özetini de vermeye faydalı buluyoruz. Çünkü notların izahında, bu metne sık sık müracaat edeceğiz :

YCPS, 263:12, 51' :

太祖再取了回回各城。命人鎮守。有姓忽魯木石名牙剌注赤的回回。父子二人。自兀龍格赤城來見太祖。因其能知城池的緣故。遂命其子馬思忽惕。與鎮守官一同管不哈兒等城。又命牙剌注赤管北平。

N o t l a r :

¹"Darugaçın", Çin. "鎮守官" olarak izah ediliyor. Çince, "Muhafız" demektir. Yalawaç ve Mas'ud, daha ziyade mâlî işleri düzenleyen fevkalâde salâhi yetli memurlardı. Muhafızlık gibi diğer işleri düzenleyen başka Mogol Darugaçi'ler de vardı.

Bu sebeple metin, daima "Diğer valilerle beraber" diye tasrih etmektedir.

²Bu şekilde hitap tarzı çince hülâsada da vardır. Bu tercüme tarzı güzel bir türkçe olmasa bile, tarih gerçeklerinin açık olarak anlaşılmasına yardım etmektedir.

³En iyi tercümelerden olan türkçe neşrinde, "O esnada" diye cümlelerin başına bir ilâve yapılıyor (Ahmet Temir, Mogolların Gizli Tarihi, s. 185). Çince hülâsada, "有" işareti ile cümleye başlanıyor. Bu sebeple biz de bu cümleyi bir tanıtmaya girişi olarak kabul edip, "vardı" diye sözü bitirdik.

Mongolistlerin yaptıkları tercümelerde, sanki Çingiz Han'a yeni gelmiş iki şahıs gibi gösteriliyor. Yalawaç, daha Batı Seferi başlamadan Harezmşah'a giden Çingiz'in meşhur bir elçisidir (Barthold, Turkestan, s. 396n.). Biraz sonra bu konuya tekrar dokunacağız.

meşhur bir elçidir. Harezmeşah Alâeddin, Çingiz'in elçisi olarak gelen Yalawaç'a Harezmi'li olması sebebiyle kendisine hizmet etmesini söylemiş ve değerli bir taş vermişti. Çingiz'in Çin'i hakikaten zaptedip etmediğini görmüş; o da doğruluğunu teyid etmişti. Fakat Çingiz'in hakiki kuvveti hakkında doğru bir bilgi vermemişti (Barthold, Turkestan, s. 396n.).

Görülüyor ki bu baba oğul Çingiz Han'la yeni tanışan kimseler değil; bilakis Çingiz Han'ın sadık ve emin bendelerinden idi.

"Qurumçi (-Harezmi)" olsa gerektir. Nedense T'u Chi bunu "düzmeç (-Khormaz)" ile birleştirmek istemiş ve kitabının muhtelif yerlerinde bu iddiasının üzerinde ısrarla durmaktadır (MSC, 46, 3a).

"H ü r m ü z i" kelimesi ile birleştirirken, büyük Çin bilgini T'u Chi tamamen de haksız değildir. Ona göre bu yeni bir mezhep olabilirdi; ve bu sebeptendir ki kendisi bir müslüman olan Mahmüd Yalawaç, gene bir müslüman hükümdarı olan Harezmeşah'a karşı cephe alıyordu. Bütün kummatımıza göre bu kabul edilir bir nazariye değildir. T'u Chi'nin bu satırlarını aşağıda vermediği faydalı buluyoruz (MSC, 46, 3a) :

天方教革新量忽里模子楊也。

"Qurumçi S o y a n d a n (天方)" demekle, kat'i olarak bir "Kabile, klan" veya bir "Kavmiyet" ifade edilmek istenmektedir. "Hsing 興", Çin. "Klan" demektir (K'ang-hsi, 90a).

⁴Çince hülsan Mas'ut'tan bahsetmiyor.

⁵Bk. Not. 3.

⁶Çince hülsan, Urunggöçi Şehrinden geldiler diyor: 自兀羅格壽城來見太祖。

⁷Çince hülsan, "Urunggöçi Şehrinden gelerek Çingiz Han'ı gördüler" diyor. Çin. "見", İmparatoru ziyaret etmek demektir.

⁸Çince hülsan bu kısmı kısaltmıştır.

⁹Çin. "道理", kanun, prensip demektir.

¹⁰Çin. "事例", nizam (regulations) demektir.

¹¹Çin." 理行 ". Çince hülâsa bunları almamış tır. Bizim bakımımızdan bu tâbirler çok önemlidir.

¹²Çin." 一同 ". ¹³Çin." 教管 " .

¹⁴Çin." 契丹 ". Bu sırada Kuzey Çin, Chinlerin elinde idi bu sebeple "Kitan" diyor. Bu mesele üzerinde çok yazılmış ve söylenmiştir.

¹⁵"Cungdu 中都 (= 大都)". Hülâsa : " 北平 (=Peking)". Peking Şehridir. Aşağıda da göstereceğimiz üzere, Çin kaynakları Mahmud Yalawaç'ın bu vali liğinin sahasını daha genişletirler. "Chung-yuan 中原", bütün Kuzey Çin demektir.

İran kaynakları da, Çin kaynaklarına paralel olarak, "Çin'de Mogol Mülkünün Sahibi" olarak vasıflan dırırılar.

¹⁶Çince hülâsa : 又命牙剌注赤管北平. diyor. Çok kısaltılmıştır.

Çingiz Han Batı Seferinden Kârûlân'deki Karar gâhına dönerken, Mahmud Yalawaç da ona refakat ediyor du. Kaynaklar, refakat eden tâbi hükûmdarların yanın da Mahmud Yalawaç'ın da ismini yazar. Bu gibi metin leri doğru tercüme edebilmek için, tarih de bilmek i câp eder. Bu sebeple Haenisch ve Kozin'in çalışmala rını muhimeemiyoruz. Ve gene bu sebeple daima P e l i o t' c u kalmagı tercih ediyoruz. Yalawaç'ın bu refakatı Çingiz Han'a ait basit eserlerde bile görü lür. Meselâ bk. H.D.Martin, The rise of Chingis Khan and his conquest of North China, s.231.

Ö g ö d ä i H a n zamanında, Mahmud Yalawaç'ın durumu biraz karanlıktır. Ögöddäi Han, Yeh-lü Ch'u - ts'ai'a daha fazla önem vermişti. Bu konuyu az sonra yeniden ele alacağız. Kaynaklara göre, Ögöddäi Han'ın ilk tâyinleri sırasında Yalawaç ve Yeh-lü Ch'u-ts'ai , her ikisi birlikte tâyin edilmişlerdi.

Y e h - l ü C b' u - T s' a i : 戶計出賦 (YS, 2, 1b) , yani (Çin Halkından) "Aile" pirensebi üzerinden alı

nan vergileri idare edecekti. YSWCCL, 98b: 先附漢民賦調, yalnızca "Çinli Halkın vergisini" diyor.

M a h m ū d H ā r e z m ī (YS: 麻合沒的滑刺西達; YSWCCL, 99a: 牙魯瓦赤(聖校) : ise Batı Memleketlerinin, "Şahıs" pirenşibi üzerine alınan vergileri(以丁計) idare edecekti. YSWCCL, doğrudan doğruya "Batı Memleketlerin Vergileri(以戶計)" diyor. YS, ise "Batı Memleketlerinin Halklarının şahıs üzerini alınan vergilerini(西域人以丁計)" diyor. Çin'de, Batı Memleketleri Halkının vergilerinin idaresi için birinci sınıf yüksek bir memurun tayin edilmesine ne lüzûm vardı ? Bunu izâh etmek güçtür . Aşağıda da tekrar dokunacağımız üzere, Yalawaç'ın meşhur vergi pirenşibi "Ş a h ı s l a r" üzerine dayanıyordu. Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in ki ise "Ailelere". Ögödäi Han tahta çıkınca, Yeh-lü Ch'u-ts'ai'a büyük bir önem verdi. Bu sebeple, Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in şahsına hürmeten böyle bir tâyin yapmış olabilir. Fakat Çin'de Mogol Çağında hâkim olan vergi esası "Şahıs" üzerine işliyordu.

Mogol çağında, Ortaasya ve Çin ticaretine hâkim olan unsur Müslümanlardı. Mogol Asilzadeleri bunlara para veriyorlar ve bu paralarını işleterek, bu suretle ticaret yapıyorlardı. Bu husus, seyahatnamelerde geniş olarak anlatılır(Hei Ta Shih Lu, 494). Yalawaç'ın, Devletin mâliyesinde çok önemli rolü olan bu meseleleri tanzim etmiş olması da çok muhtemeldir.

Ögödäi Han'ın tayinine ait metinler şunlardır :

YS, 2, 1b

(太宗元年)命河北
漢民以戶計出賦
調耶律楚材主之。

YSWCCL, 98b

(己丑)命河北先附漢
民賦調命元都撒罕
主之。西域賦調命牙

西域人以丁計出 魯瓦赤主之。
(YS:I-wen:瑪哈穆第
哈喇斯密)麻合沒
的滑刺西達主之。

Bu tayinler, 1229 senesinde yapılmıştı. Öyle anlaşıyor ki, Ögöddai Han zamanında yapılan en önemli atamalar bunlardı. Bunun yanında ordunun teşkilâtında da bazı değişiklikler yapılmış ve yeni üç tümen'in başına Başvekil Yeh-lü T'u-hun 耶律禿花 getirildi. T'u Chi'nin metni aşağıdadır (MSC.4.4a) :

命河北先附漢民以戶計出賦調耶律楚材
主之。西域人以丁計出賦調麻合沒的牙刺
注赤主之以史天澤創黑馬札剌兒爲漢軍
三萬戶。太傅耶律禿花總領之。

Ailelere göre vergi alma (戶計出賦) pirenaiibi Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in kendi fikri idi. Fakat öyle anlaşıyor ki Mogol Asilzadeleri daha ziyade Mahmud Yalawaç 'ın sistemi olan "Şahıs başına vergi alma (丁計出賦)" pirenaiibine taraftar idiler. Vergi işlerinin tanzim ve kontroluna gelen Quduşta ve Yeh-lü Ch'u-ts'ai arasında, 1234 de geçen şu münakaşa, durumu daha aydın olarak gösterir :

(YS,146,6a)

甲午議籍中原民大臣忽都虎等請以丁爲
戶。楚材曰不可。丁遷則賦無所出。當以戶定
之。爭之再三。卒以戶定。

" 1234 senesinde, Chung-yüan 中原 'daki hal

kın (vergi için) kayıt işleri görüldü. Büyük Memur Quduqu(veya Quduqtu) ve. Ailelerin(户), Şahıs(丁) olarak nazarı itibare alınmasını görüştüler. Yeh-lü Ch'u-te'ai dedi ki :

" - Bu olamaz. Bir şahıs kaçarsa vergi ne olacak? Aile olarak tespit edilmelidir. Uzun münakaşalardan sonra, nihayet Aile esası kabul edildi... "

Yukardaki metin biraz da tarafgirdir. Açık olarak görülüyor ki Mogol ileri gelenleri. Yalawaç'ın Şahıs (丁) Pirensibine taraftardılar. Metnin, Aile(户) esası kabul edildi demesine rağmen, pratikte bu kararın etkilerini göremiyoruz. Quduqtu, fêvkalâde salâhiyet le Çinli halkın idaresini tanzime gönderilmişti :

...又遣忽都忽主治漢民..(YSWCCL,105a(215))

Quduqtu'nun diğer bir önemli icraatı da arazının Mogol Asilzadeleri arasında taksimi idi :

YS,146,6b : 秋七月忽都虎以民籍至帝議
裂州縣賜親王功臣楚材曰裂土分民易生
嫌隙不如多以金帛與之帝曰已許乎何...

1 " Sonbaharda, 7.ayda Quduqtu halkın kaydına
ait defteri İmparator'a sundu ve vilâyetlerle
kasabaların akraba pirenslere ve başarılı yük-
sek memurlara taksimi işini görüştü. Bunun üze-
5 rine Yeh-lü Ch'u-te'ai şöyle dedi :

" - Toprak ile halk ayrılırsa aralarında il-
gi kalmaz. Onlara (yani Pirenslere) altınla ku-
maş verilirse bu usul daha iyi olur." İmpara-
tor da cevap olarak dedi ki :

10 " - Fakat (buna) müsaade ettim.Ne yapayım?"

Yukarıda da görüldüğü gibi, Ugödai Han'ın Yeh-lü Ch'u-ts'ai'ya karşı şahsi bir hürmeti vardı. Fakat İmparator, Yalawaç taraftarlarının tazyiki karşısında, onların ezüne uymak mecburiyetinde kalıyordu.

Bu sebeple Quduqtu'nun ve diğerlerinin müdafaa ettikleri Yalawaç'ın "Şahsa göre vergi alma" pirensl binin değişmiş olması muhtemel değildir. Nitekim Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in muhalefet ettiği arazinin taksim meselesi de 1235 de tahakkuk etmişti :

YSWCL,106a : (乙未) 遂分賜諸王城邑各有產.

Bundan anlaşılıyor ki Mogol Asilzadeleri sözü ve sohbeti güzel bu sakallı kâhini, yani Yeh-lü Ch'u-ts'ai'i dinliyorlar; fakat yapacaklarından geri kalıyorlardı.

Hei-Ta Shih Lu,13a durumu daha iyi aydınlatıyor : Ona göre Pirinç Vergisi müstesna, diğer vergilerin hepsi "Şahsa göre vergi(丁賦)" pirenslbi ile alınırdı. Bu pirenslp de Mahmūd Yalawaç'ındır:

Hei Ta Shih Lu,13a : 其賦歛謂之產發。賴馬而乳。須羊而食。皆視民戶畜牧之多寡而征之。猶漢法之上供也。置燕之法。則聽諸酋頭項自足。差使之久近。漢民除工匠外。不以男女歲課。城市丁絲二十五兩。牛羊絲五十兩。鄉農身絲百兩。米則不以耕稼廣狹。歲戶四石。漕運銀絹。合諸道歲二萬錠。南溪曲徑而科數者。不可勝言。

1 "Onların vergi sistemleri, pay sistemidir.

Atın sütünü içiyorlar ve koyun eti yiyorlardı.

Herkesin hâline göre, az veya çok hayvanların dan vergi alıyorlardı. Bu, Çin'de Hükûmdara ve

5 rilən bir sunuş gibidir. Yaptıkları ziraat kanunlarında ise, (vergiler) her başa göre tes-

- pit edilirdi. Gönderilen elçilerin uzaklık ve yakınlıklarına göre de yapılırdı. Çinli halkta işçiler verginin dışında idi. Vergi alma usul-
 10 lerine göre, kadın ve erkek tefrik edilmiyordu. Şehirlerdeki olgun bir ticaret adamı 25 liang ipek veriyordu. Sığırı ve koyunu olanlar ise, 50 liang veriyordu. Köylerdeki çiftçiler şahes olarak 100 liang öderlerdi. Pirinç vergisi tar-
 15 lanın büyüklük veya küçüklüğüne göre değildi. Her "Aile" senede 4 Dan pirinç vermek mecburiyetinde idi. Gidip gelen tüccarlar ve para tı careti yapanlar senede yol parası ile birlikte 20.000 ting veriyorlardı. Yolları ve münakele-
 20 si zor olan yerlerden vergi alınmayanlar çoktu... "

Yukarıdaki metinden açık olarak görüldüğü üzere , pirinç vergisi müstesna diğer vergilerin hepsi şahıs üzerine alınıyordu.

Eğer vaktimiz olsaydı ve Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in biyografyasını iyice inceleyebilseydik, isim benzerliği dolayısı ile Çin tarihçilerinin Yalawaç ile Yeh-lü Ch'u-ts'ai'ı birbirine karıştırdıklarını açık olarak görecektik.

Mesela Abdurrahman meselesi dolayısı ile Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in biyografyasında beş sahife zâhat verilmiştir(YS,146,9a-b,10a-b). Mogol Tarihi ile az çok meşgul olan herkes bilir ki, Abdurrahman'ın rakibi, Vergici Yalawaç idi.Bu mücadele,iki Batılı arasında olmuş ve Abdurrahman galip gelmişti. Çin Tarihçilerinin bu meseleyi Yeh-lü Ch'u-ts'ai ile ilgili göstermelerine D' O h s s o n bile hayret etmişti(L'Histoire des Mongoles,191 vd.). Batı ve Çin'deki kayıtlara göre Abdurrahman'ın selefi ve halefi Yalawaç idi.

A s l l B a t l l l o l a n bir vergi sistemi i
çin gene B a t l l l l a r , yani Yalawaç ile Abdur-
rahman arasında olan bir mücadelede aslen bir astro-
log-kâhin olan Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in ne yeri vardır?

Yalawaç ve Yeh-lü Ch'u-ts'ai'in adlarını asrımız
daki yazarlar, meselâ E.Blochot bile karıştırmış ve
her ikisinin de aynı şahıs olabileceklerini söylemiş
tir(Raşid,II,474n.).

Ögöđäi Han, Yalawaç'ı Çin'de yapılan harplere de
göndermiştir(Cuwaynî,II,154). İkinci Kurultaya da
iştirâk etmişti(Aynı eser,a.yer).

Yalawaç Mönggä Han zamanında birinci derecede ve
kudretli bir devlet adamı idi. Mönggä Han'a eöyledi
ği meşhur İskender-i Kebir hikâyesi ile Çingiz Han'
ın torunlarının hayatına bir gecede nihayet verdir-
miş ve Kuzey Çin Umumi Valiliğine tayin edilmişti.Bu
sırada bir çok tayinler yapılmıştır. Bütün bu tayin
lere ait metni aşağıda vermeği faydalı buluyoruz:

YS,3,2b.
(I-wên neşri)

YS,3,2b.
(Po-na-pên neşri)

命 皇 弟 呼 必 資 領 治
蒙 古 漢 地 氏 戶 察 球
達 塔 鄂 勒 博 察 球
爾 賽 鄂 德 齊 趙 壁
賽 音 譯 德 論 軍 氏
爾 音 燕 京 撫 爲 斷 事
等 孟 克 薩 勒 宣 發 號
以 官。 博 勒 和 掌 宣 發 號
以 今 朝 親 貢 獻 及 內 外

命 皇 弟 忽 必 烈 領 治
蒙 古 漢 地 氏 戶 察 球
達 塔 賽 典 赤 論 軍 氏
爾 賽 京 忙 哥 撒 兒 爲 斷 事
以 官。 掌 合 掌 宣 發 號
以 今 朝 親 貢 獻 及 內 外

聞奏諸事。留守和琳
以鴻和爾。守勒和琳
以宮闕之。伊爾齊布札爾
以鄂勒燕事。密諾海充尚
以呼處。行

聞奏諸事。留守和琳
以宮闕之。伊爾齊布札爾
以鄂勒燕事。密諾海充尚
以呼處。行

Yukarıdaki metinde görüleceği üzere, Mahmud Yalawaç Kuzey Çin Valiliğine ve oğlu Mas'ud da Beşbalıç bölgesi valiliğine tayin edilmişti. Bu metin, diğer tayinlerle birlikte ayrıca tetkike değer.

Qubilai Han'ın biyografyasında ise, Mahmud Yalawaç'ın Möngge Han tarafından, her taraftaki vergi işlerinin tanzimine başkanlık etmek üzere HAKİM(斷事官) tayin edildiği yazılıdır :

YS,4,1b : 憲宗令斷事官牙魯瓦赤琪不兒等總天下財賦于燕視事。

Bizce Yalawaç hakkında en doğru metinlerden birisi budur. "V a l i l i k", pek açık olmayan bir mülkesidir. HAKİM, yani "Carguçi" her şeye muktedir olan bir kimsedir. Bütün "Vergi,para,ceza vs."gibi işlerin hepsi onun elindedir. Valiler bile emrindedir. T'u Chi, bu sebeple Yalawaç'a Yakış Carguçi (也 察)

扎魯忽赤) demiştir(MSC,155,4a). YSSTP,83 ise "Peking Büyük(Baş) Hâkim'i(燕京大斷事官)" diyor. Ayrıca Yalawaç için Hotan(于闐) lıdır da di yorsa da(YSSTP,83),oğlu Mas'ūd'un Hotan'da hizmette bulunmuş olması dolayısı ile bu hataya düşmüştür.Kşl. MSC,155,4a.

Yalawaç'ın esas ihtisası vergi işleri idi. Çin'de vergi işlerinin en yüksek mercii o idi. Paraların mü hürülenme işlerini de o idare ediyordu:

MSC,46,4a: 紹中原財賦監印造寶鈔.

HYS,133,5a: 管印造寶鈔.

Yalawaç'ın ölümünden önce, onun hakkındaki fikir lerinin özetini gösteren T'u Chi'nin aşağıdaki metni, Çinlilerin görüşünü göstermesi bakımından önemlidir:

MSC,46,4b.

牙剌哇赤丞於理財有病其用法過嚴者會
忽必烈汗以皇弟承制轄漠南漠地軍國庶
事奏請別立經略司於汴梁以忙哥失天澤
等為使乞弗受牙剌哇赤節制牙剌哇赤尋
卒...

- 1 " Yalawaç, ciddi olarak mâli işleri kontrol etti. Hastalandı. Onun tatbık ettiği kanun çok ciddi idi. Qubilai Han'ın, İmparator'un küçük kardeşi namı altında Çölün güneyindeki Çin ara zinde bütün ordu ve devlet işlerini idare eder ken, (Yalawaç) ayrı olarak Pien-liang'da bir Ching-lüeh-szu'nun kurulmasını rica etti.Mang-kê, Shih-tien-shih vs. oraya memur olarak gön derildi. Hakikatte onlar Yalawaç'ın emri altın
- 5

10 da değildi. Yalawaç az sonra öldü."

Bundan anlaşılıyor ki Yalawaç kendi sahası içinde bulunmayan yerler hakkında da tavsiyelerde bulunabiliyordu. Ölüm tarihi kat'i olarak belli değildir. T'ü Chi'ye göre, 1260 dan önce ölmüş olmalıydı.

O ğ l u 'A l i B ä g , önce kardeşi Mas'üd ile beraber İlhanlılardan Argun'un mâiyetinde çalışıyordu. Sonradan Qubilai Han'ın mâiyetine geçti.

1264 de CS:PCCS, SC(YS,102,5a; MSC,157,3a) oldu.

1268 den 1271 e kadar CS:PCCS oldu(YS,102,6a-7b ; YHS,3b,7a; MSC,157,4a).

1271 den sonra Ho-nan Eyâletine tayin edildi. Sung lara karşı yapılan harplere general olarak iştirâk e dip şöhret kazandı.

1277 de Kiang-huai PCCS'ı idi(HYS,32,2a-5b).

Yalawaç'ın torunu Ya'qūb Bäg, Yün-nan'da idi. Ya-
gan figin'le beraber çalışıyordu(Kaşıd,II,495).

TARL.51.

Mahmūd Yalawaç¹

麻 合 沒 的 滑 刺 西 迷 (牙刺洼赤)

A-lī Pīeh²

阿 里 別

('Alī' Bäg)

Ya'qūb Bäg

Ma-su-hu(t)

馬 達 忽

(Mas'ūd)

¹Var.牙刺洼(哇)赤 (YCPS,263);牙魯瓦赤 (YSWCL,98b);牙刺瓦赤 (YS,PNP,3,2b);伊囉幹齊 (YS,I-wən,3,2b);雅老瓦實 (YSSTP,83);雅刺瓦赤 (Bk.S.199);野老瓦實.

²Var. // 必; // 伯.

Şimdiye kadar Karluklar hakkında çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Bu sebeple konumuzun dışına çıkıp, bahsi uzatmağı faydasız buluyoruz. Mogol devrine ait Çin kaynaklarında görülen Karluklara ait biyografyaları inceleyerek, T'u Chi 'nin kitabındaki şecerelerin dizini ne göre sıraladık(Bk.MSC,154,6a-10a). Bu suretle, aynı konuyu inceleyecekler için bir kolaylık sağlamağı düşündük.

ARSLAN HAN

Arslan Han, Uygur Hükümdarı Barçuq ve Alaquş Tigin, Çingiz'in damadı olan üç önemli Türk reisidir. Karluklar hakkında teferruata girmekten kaçınmamıza rağmen, dağınık Çin kaynaklarında bulunan bazı önemli meselelere dokunmadan geçemiyeceğiz.

Yüan-shih, Karluk adını umumiyetle " Ha-la-lu 哈剌魯 " şeklinde yazmıştır. YSWCCL,75b de aynı yazılışı kullanmıştır. YCPS,198,235 " Ha-erh-lu-wu(Harlu-ut veya Qarlugut?) 合兒魯不惕 " demektedir. Cho-keng-lu,I,25 de YS, YSWCCL gibi "Ha-la-lu 哈剌魯" şeklinde yazar. T'u Chi(MSC,160,1b), Cho-keng-lu'da ismi geçen " Hsia-la-lu 夏剌魯 " ve " K'u-li-lu 苦里魯 " gibi yer veya kavim adlarının da Karluklar oldu-

şunu ileri sürmektedir ki, bu faraziyeyi şüpheyile karşılamak mecburiyetindeyiz. Bu konuya, Yağan Tigin biyografyasını incelerken tekrar döneceğiz.

Arslan Han'ın ismini ise, Yüan-shih, I; YSWCCL, 75b: " A-hsi-lan(Aslan) 阿昔蘭 " olarak kaydetmişler ve YCPS, 235 de " A-êrh-seu-lan(Arslan) 阿兒思蘭 " gibi doğru şekli ile tespit etmiştir. " Han " unvanı umumiyetle " Han 罕 " isâreti ile yazılır. Fakat YSWCL gibi bir kaynağın , ona " Aslan Q a, g a n 可汗 " demesi, bize Ortaasya tarihi bakımından çok önemli ipuçları vermektedir. Bu çağda, Ortaasya'daki Kaganlar, başlıca Nayman, Kerayit ve Karahıtay hükümdarları idi. Bunların yanına dördüncü bir isim daha katılıyor. Halbuki Karluklar, Karahanlı Devletine kadar Yabguluk idiler.

Arslan Han'ın Çingiz'e tâbi olma meselesine gelince, ortada iki rivâyet vardır: YS'e göre, kendi arzusu ile gelip teslim oldu. YCPS, 235 ve İran kaynaklarına göre ise, Arslan Han kendi arzusu ile Qubilai Noyan'a tâbi oldu ve Qubilai Noyan onu beraberinde götürerek Çingiz'e takdim etti. İkinci rivâyet daha doğrudur. Tâbi oluşu, 1211 senesine tesadûf eder(YSWCL, 75b) YSWCL, 75 de Qubilai Noyan'dan bahseder.

Yüan-shih, 109, 2b, Arslan Han ve diğer Karluk pirensleri ile evlenen Mogol pirensseslerinin adlarını da vermektedir. Görünüşe göre Çingiz Han'ın Arslan Han'a verdiği kızının adı mâlum değildir. Oğlu Asan Buğa, Pirensses " T'o-lieh(Tölä, Törä) 脱烈 " ile; torunu Qunatar(?), Pirensses "Pa-pa(?) 八八" ile; Qunatar'ın oğlu, adı bilinmeyen diğer bir Mogol pirenssesi ile; A-t'o, Pirensses " A-hsi-lun(?) 阿昔倫 " ile; Quduqu'ya gelince, o da " Shuo-ssu-man 朔思蠻 " ile evlendi.

TABL. 52.

A R S L A N H A N
(T'u Chi, 154, 6a)

A-sseu-lan Han¹
阿思蘭罕

(A(r)slan Han)

↓
Yeh-hsien Pu-hua²

也先不花
(Asan Buqa)

↓
La Hai-yai-li³

刺海涯里
(?)

↓
A-t'o⁴
阿脱
(?)

↓
Hu-tu-hu⁵
忽都虎
(Quduqu)

¹Girişte, bu adın yazılışlarını inceledik.

²Yasün Buqa da okunabilir.

³Bu adın mâhiyeti belli değildir. İki ihtimâl mevzu bahis olabilir : 1) Budist bir ad olabilir. 2) Türkçe " (Q a) r a Q a y a l l i (ğ) = ? (哈) 刺 海 涯 里 " şeklinde bir ad da olabilir. Kşl. 阿里海涯.

⁴" =Atu(q)?? " .

⁵Kşl. " Şigi Quduqu "(YCPS, 252).

TAMÜDÄR

Tämüddär, Mogol İmparatoru Ming-tsung'un, (1329-30), kayın pederi idi. Buna rağmen biyografyası yoktur. Oğlu Keläğäi de Başvekil Toqta'nın damadı idi.

BİBLİYOGRAFYA : YSSTP, 87; MSC, 154, 6b; HYS, 29, 73.

S o y k ü t ü ğ ü

TABL.53.

T Ä M Ü D Ä R
(T'u Chi, 154, 6b)

Yeh-lieh-li Chu-wu¹
也列里求兀
(*İllı(ğ) Çuwı)

↓
T'ieh-mu-Tieh-ər²
帖本迭兒
(*Tämüddär)

↓
Ch'ieh-lieh-kai³
怯烈該
(Keläğäi)

↓
Lao-ti Sha⁴
老的沙
(Raudı Şäh?)

¹Kşl. "也里不花 = ? Yel-, İl-Buqa "(YSSTP, 10, 23, 93); "也里-延里-燕里不花 = ? İl-lig Buqa "(MSC, 110, 8a); "也里里白 = ? İl-lig Bai" (YS, 135, 5b; YSSTP, 66).

"Ç u w ı " = Hotan'da, Hanlardan iki derece aşağı kimselere verilen ünvan (Kağg., B.A., III, 225). Ayrıca

kəl.Mog." Çuğu-Kürägan "(YCPS,251): 出古 ..

²T'ieh-mu-tien-ərh(帖木迭兒: (T a m ü - d a r). Kəl.帖木迭兒 (YCPS,12,43a:278); Pelliot,HCK,s.9; Hambis,s.38,n.12.

³Ch'ieh-lieh-kai怯烈該: (K e l a g a i) : Türk." Kelegü "(Kağg.,BA,I,448); Mog." Keläğai " (Pelliot,HCK,s.64).

⁴Lao-ti Sha老的沙: (Rāudī šāh?): Hambis: " *Laudi-ša "(A.e.,s.178). Kəl."老的罕 =? Rāudī Hān, Nādir Hān? Kəl. Laçin (Mog."Naçin").

DAŞMAN

Müslüman bir ailedir. Atası Muhammed, Karlukların Hanı, Arslan Han'ın mâiyetinden idi. Bu sebeple Çingiz, Daşman'ın babasını evlâtlık olarak kabul etmişti. Rasīd al-Dīn'in(II,473) دشمن diye bahsettiği şahsın, bu Daşman olması çok muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA : HYS,178,6b; MSC,128,3a; YSSTP,87.

T e r c ü m e

(HYS,178,6b)

- 1 " Ta-shih-man 答失蠻 Karluklardandır¹. Atası Ma-ma(Muhammad) 馬馬, 1211 senesinde, reisleri² Arslan Han'ın mâiyetinde gelerek, Lung-chü 龍居 nehrinde³ Çingiz'e tâbi oldu. Muhammad'ın oğlu A-li('Alī') 阿里 daha önce ölmüştü. Torunu Ha-chih(Hāccī) 哈只 (Çingiz'in) evlâtlığı⁴ oldu. Ha-chih, bundan sonra Ögödei Han'a hiz

met etti. Ba'urçı oldu. Saygılı ve düşünceli olması sebebiyle Ögödäi Han'ın itimadını kazandı. 10 Qubilai'ın mâiyetinde iken Yün-nan seferine çıktı. Sung Devletine karşı harbederek daima başarı kazandı. Hastalanarak öldü.

" Daşman, babasının rütbesine verâset sureti ile geçerek Ba'urçı oldu. Qubilai ona fazlası 15 le kıymet verdi. Bu sırada Ahmed iktidarda⁵ idi. Daşman, Ahmed'in mâiyetini sadakâtsizliklerin - den dolayı tenkid ediyordu. İmparator kızdı. Onu azarlayarak dedi ki :

" - Bu senin vazifen değil ! " Daşman da ya 20 vaşça dedi ki :

" - At ve köpekler bile sahiplerine sadakat etmesini bilirler. Bendeniz nesilden nesile bu Devletin nimetlerini gördüm. Nasıl olur da bildiğimi söylemeğe cesaret edemem ! "

25 " Ondan sonra Ahmed mağlûp edildi. İmparator onun sadâkatını düşünerek şu hediyeleri verdi:."

Bundan sonra Noyan'ın isyânını bastırmak üzere gönderilen orduya iştirâk etti. Dönüşünde Tatar Kabilesinden bir kızla evlendirildi. Sonra Asi Pirene Qaidu'ya elçi olarak gönderildi. MSC, 128, 3b'ye göre 1287; HYS, 178, 6b'ye göre ise, 1290 senesinde CS:TCCS oldu. Fakat ismi CS:TCCS listelerinde yoktur. Başvekil Sängä ile a- ralarında anlaşamamazlık vardı. 1317 senesinde öldü.

O ğ l u Mai-nu, daima babasına yardım etmiş ve son- ra Ho-nan PCCS'si olmuştu.

N o t l a r :

¹Kaynaklar, " Karluk Ailesindendir " diyorlar.

²Metinler, " Kendi bölümünün reisi " (其部長) diyorlar. Karlukların Han'ı anlamıdır.

³MSC, 128, 3a, " Kärülän Nehri " olarak tashih edi-

yor. Arslan Han, Kārūlān'e gelerek Çingiz'e tâbi oldu.

⁴Bu kayıt, MSC'de yoktur.

⁵Ahmed'in nüfuzlu olduğu devirden bahsediliyor.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.54)

¹Ma-ma 馬 馬 : (= ? *馬 (哈) 馬) = "Muḥammad":
Kəl." Muḥammad(馬 馬) Tigin "(YSSTP,6); " Muḥammad
(馬 馬) Şah "(YSSTP,73).

²A-lı 阿里 : ('Alī'). Mog."=Ariq" .

³Ha-ohih 哈只 = (Ḥaccī).

⁴Ta-shih-man 答失蠻 : (Daşman) : Raşīd, II, 473, bu devir ümerası arasında " Daşman دامن " dan da bahsediyor. Bu adı kəl.MSC,50,7b; YSSTP,23,94; YHS,9a, 9b.

⁵Mai-nu 買奴 : Çince, " Purchased slave ", Serruys, s.357. Kəl. HYS,125,1b; YSSTP,39,69.

⁶Hsin-tu 忻都 : (Hindū, Uyg.Sındu) : Kəl.Uyg. " Sındu "(W.Bang, G.R.Rachmati, Die Legende von Oghuz Qaghan, Berlin, 1932, 20, 290). Kəl. 𐰽𐰺𐰍 (Raşīd, II, 565). Ayrıca bk.Hambis, s.36.

⁷Ch'ieh-lai 怯來 : (*Girai) : Osm.Türk."Giray" , kəl. 怯烈 (YHS,25A; YS,133,3A; MSC,50,6b).

⁸I-lao-ta-erh 亦老答而 : (*İläüdär ?) : Raşīd, 𐰽𐰺𐰍 (Hambis, s.100,109,n.1).

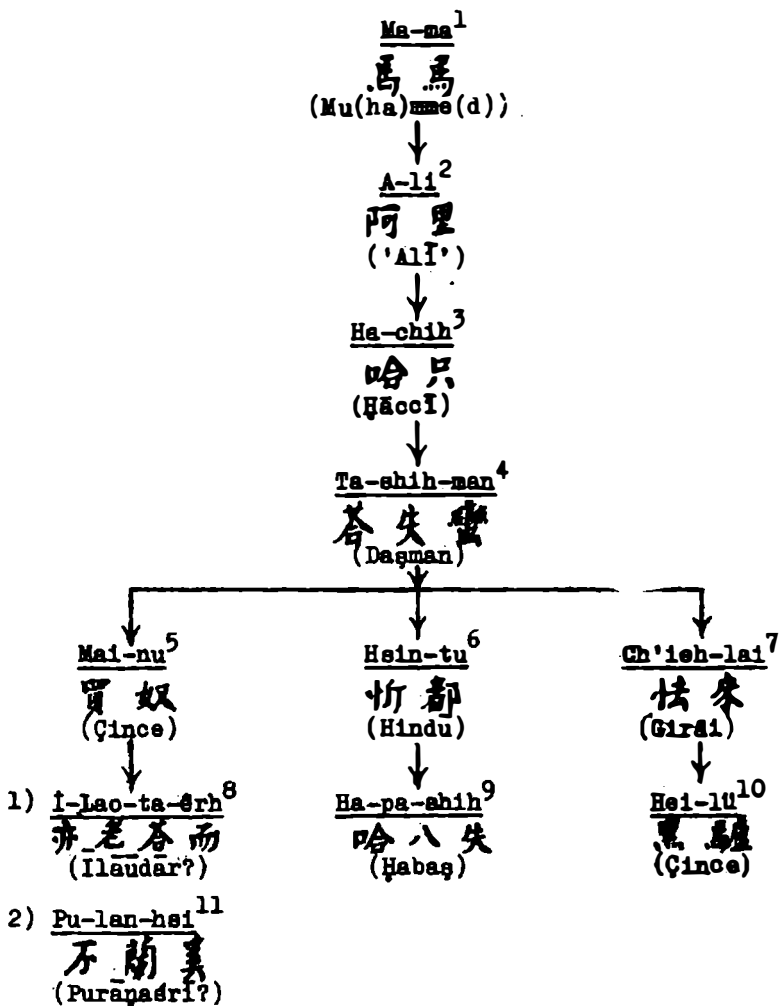
⁹Ha-ba-shih 哈八失 : (Ḥabaş) : Türk." Habeş ". Kəl. 哈八石 (YSSTP,83). Bk.S. 170,335.

¹⁰Hei-lu 黑驢 : Çince, " kara eşek "(Serruys,358).

¹¹Pu-lan-hsi 不蘭奚 : (Purāṇasrī ??).

TABL.54.

D A Ş M A N
(T'u Chi.154,7a)

QARATAI

Bu ailenin şöhreti, daha ziyade Kuzey ve Güney Çin 'de yapılan harplerde gösterdikleri şecaattan ileri gelir. Kaynaklar, Qaratai'dan bahsederken, geceleyin bi le zırhla uyuduğunu yazarlar. Meşhur bir Çinli yazarın yazdığı kitabesi, devri için önemli bir kaynaktır. (Bk. Wei-Tai-p'o-piao, 8, 1a-4a).

BİBLİYOGRAFYA : Kitabesi: Bk. Yk.; YS, 132, 11a.

T e r c ü m e

(HYS, 161, 3b)

- 1 " Ha-la-tai 哈剌解 Karluktur¹. Babası Pa-ha 八哈, Tolui'un mâiyetinde olarak Chin Devletine karşı yapılan büyük taarruza iştirâk etti. San-fên 三峯 Dağındaki büyük harpte, Hên-shan
- 5 Kontu Wu-hsien 武仙 'i bir okla vurdu. Tolui bunu görünce şaşıtı. Ve ona A-luan² 奥兰 Badur ünvanını verdi. Bu zamanda çok kar yağıyordu. Ordu ölümle, açlık ve soğuk dolayısıyla burun buruna gelmişti. Pa-ha, bindiği atı keserek aske-
- 10 re yemeleri için verdi. Bu sebeple bir çokları ölümden kurtuldu. Ve onu takip etmek sureti ile, Ju-chou 汝州 'a taarruz ettiler. Ve öldü..."
- " Qaratai, küçüklüğünden itibaren ceeur³ bir insandı. Başlangıçta Büyük Orduya iştirâk ederek Hsiang-fan 襄樊 'da Sung ordusu ile karşılaştı... "

Yuan-shih, babasından hiç bahsetmeden doğrudan doğruya Qaratai 'ın hayatını anlatmaya başlar. MSO ve HYS, Qaratai 'ın kitabesinden istifade etmişlerdir. Bu se-

bepile daha emin sayılırlar. Qaratai'in babası hakkında verilen bilgiler aynen kitabeden kopya edilmiştir(Wei-tai-p'o-piao,8,1a). YS de, bilhassa Qaratai'in hayatına ait bölümler aynı kitabeden almıştır. Qaratai,şöhretini Güney Çine karşı yapılan harplerde kazanmıştır. 1285 senesinde Badur ünvanını aldı. 1301 de de Yün-nan SC'si oldu(Aynı eser,8,2b-3a; YS,132,13a). 1306 senesinin 2. ayında hastalanarak öldü(Wei-tai-p'o-piao,8,3a; YS,132,13a).MSC,96,9a, 1302 de öldü diyor.

Kitabe, oğullarından bahsetmiyor. Nesli, çok önemli memuriyetlerde bulunmamıştır.

N o t l a r :

¹Wei-ta-p'o-piao,8,1a, Ha-lu 哈魯 diyor. YS de kitabenin bu yazışını aynen almıştır(132,11a).

²Bu söz mogolca olmalıdır. Mahiyeti pek anlaşılmıyor.

³HYS, başka vasıflar da ilâve etmiştir. Onları tercüme etmedik.

S o y k ü t ü ğ ü (TABL.55)

¹Pa-ha 八合: (𐰽 Bahā, *Baq(şı)): Kşl.

八合失(YShu,78,4a)= ? Uig.,Mog." Baqşı,başşı ".
Keza kşl." Pa-ha(𐰽 哈) Baki "(YShu,19,5a).

²Ha-la-tai 哈剌解: (*Qaratai): Kşl.哈剌牙
(Wei-tai-p'o-piao,8,3a; YS,132,12b).

³Pu-lu 不祿: (*Bulat,Bolot): Kşl.Türk.Uygur.
" Bulat ",ad(Uig.Spd.,270). Mog." Bolod "(Pers.Pūlad),bk.Pelliot,HCK,s.193.

⁴Hu-tu Pu-hua 忽都万花: (Qudu Buqa):Kşl.
Mog." Qudu "(Pelliot,HCK,s.285).

⁵Ch'ou-ch'ou 丑丑: (*Cuqı??): Kşl.Mog." Coqı'
(Cuqı),une hôte nouvellement arrivé(Pelliot,H0,s.13).

⁶An-t'an 安坦: (*Altan): Kşl. 按攤

TABL. 55.

Q A R A T A I
(T'u Chi, 154, 76)

Pa-ha¹

八 合
(Bahā, *Baq(ş1))

Ha-la-tai²

哈 刺 解
(*Qaratai)

Pu-lu³

不 祿
(Bolod)

Ha-la Pu-hua

哈 刺 不 花
(Qara Buqa)

Po-lan-hsī

孛 蘭 奚
(Puranaari?)

Hu-tu Pu-hua⁴

忽 都 不 花
(Qudu Buqa)

T'o-t'o

脫 脫
(Toqta)

Ch'ou-ch'ou⁵

丑 丑
(?)

An-t'an⁶

安 坦
(Aldan)

T'IEH-MAI-CH'IEH

Kendisi Karluk olan bu şahsın esas adını kat'ı o-
rak tespit edemiyoruz. Oğlunun memuriyeti kendisininin-

kinden daha büyüktür. Bu sebeple bazı kaynaklar biyografyayı oğlu adına yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA : YS,122,5b; YSHP,33,17a; HYS,129,4a; MSC,119,1a; YShu,48,11a; YSSTP,89.

T e r c ü m e
(YS,122,4b)

- 1 " T'ieh-mai-ch'ih 鐵邁赤 Karluklardandır. İyi ata biniyor ve ok atıyordu. Başlangıçta İmparatoriçe Hu-lan¹ 忽蘭 'ın çadırının önünde hız met ediyordu. Az sonra Ahır Emiri olmasını emretti.
- 5 Hsi-hsia(Tangut) seferinde Çingiz'e refakat etti².(Şehzade) K'uo-ch'u³ 闊出 ve Quduqtu (Ho-yan⁴)'la Tāmūdār(帖木迭兒)'in mâiyetinde olarak Ho-nan seferine iştirâk etti.Muharebelerde hep başarı kazandı.
- 10 Mōnggā Han'ın Sung Devletine karşı yaptığı büyük taarruza da iştirâk etti⁴.
" İmparatorun küçük kardeşi olan Qubilai, O 鄂 'ya taarruz etme emrini almıştı⁵..."
- 15 " General Uriangqatai'in Kuang-hsi'den geçerek Ch'ang-sha 長沙 'ya kadar vardığını haber alan (Qubilai), T'ieh-mai-ch'ih'in kumandasında bin askerle üç bin ağır süvari gönderdi ve bu suretle Uriangqatai takviye kuvvetleri alabilmiş oldu..."

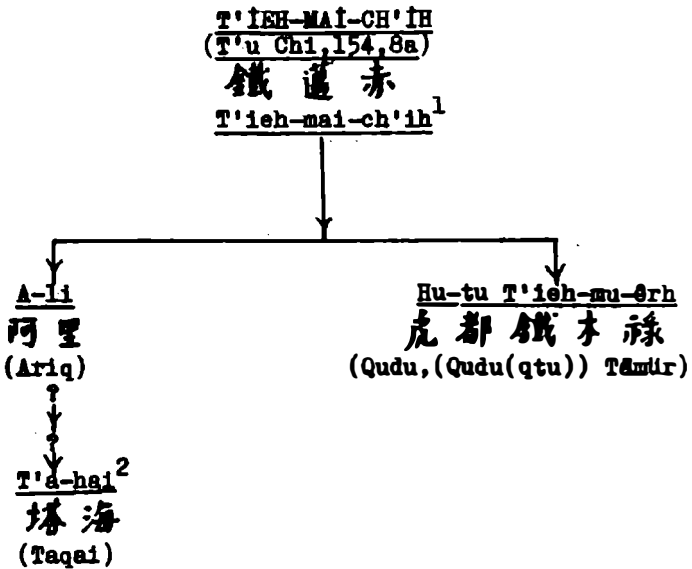
1282 senesinde öldü. Karısının Çinli olması ihtimal dahilindedir. Bu sebeple oğlu Qudu Tāmūr,yüksek Mo gol sosyetesinde annesinin soyadı ile çağırılıyordu.

O ğ l u Qudu Tāmūr, devrinin sayılı münevverleri arasında idi(YS,122,5b). Bu sebeple yüksek memurlarla arkadaşlık edebiliyordu. Öyle görünüyor ki kendisi çin

lileşmiş ve bununla da iftihar eden birisi idi. Nitekim İmparatorun mâliyetini azarlar bir şekilde, onun hakkındaki bir konuşması bize bunu gösterir (HYS, 129, 4a). Qudu Tâmur'un Çin İmparatorlarına mahsus bir ünvanı vardı. Yüksek memurlarla düşüp kalkması üzerine, İmparator şöyle dedi : " - O'nun yalnızca Çince ünvanının manası büyüktür. Yoksa O sizden yüksek olamaz. "

S o y k ü t ü ğ ü

TABL. 56.

¹T'ieh-mai-ch'ih : Vasifesi atlara bakmaktı. Bu memuriyetin çincesi şudur : **相馬官** . YS, 99, 2b, bu memuriyetin moğolcasını " T'ieh-mai-ch'ih **帖 麥 赤** " olarak kaydeder. Bugduruma göre, bu kendi ada değil; me

²Kşl. "Taqaı Ba'atur" (YCPS, 124, 177, 202, 207; Pelliot, HCK, s. 141). MSC, 119, 2a'ya göre, Qudu Tāmūr'ün ağabey-sinin oğlu idi.

N o t l a r :

¹Çingiz'in ikinci karısı idi (MSC, 119, 1a).

²MSC, kendine göre bazı ilâveler yapıyor.

³Biyografyası için bk. HYS, 125, 4b.

⁴MSC, bu cümleyi atlamıştır.

⁵MSC, Uriangqataı'ın biyografyasına göre bazı ilâveler yapmaktadır.

TERMİŞ

Müslüman bir aileye mensuptu. YS, 196, 6a, yalnızca müslüman olduğunu yazıyor. Şecere kitaplarında ise, soykütüğü Karluklar arasına konmuştur (YSSTP, 90). Mogol Sülâlesinin sonunda, kahramana çarpışarak öldüğünden, biyografyası sadık şehitler bahsi içine alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 196, 5b; YSLP, 38, 21b; YSHP, 49, 25a ; HYS, 232, 16b; YShu, 92B, 13b; MSC, 130, 9a; YSSTP, 90.

T e r o ü m e

(YS, 196, 6a)

- 1 "Tieh-li-mi-shih (Térmiş, Derwîş) 迭里(迭) 彌實 'in (çince) lakabı, Tzu-ch'u (子初) 'dur. Karakteri sertti. Fakat annesine çok iyi bakıyordu. Kırk yaşına geldiği halde, henüz daha memuriyete girmemişti. Bazıları ona , bunun sebebini
- 5

sordular. O da şöyle cevap verdi:

" - Ben, annemi bırakarak gitmeğe tahammül e-
demem. " Önce muhafız kıt'asına girdi...Sonra da

10 Chang-chou-lu 漳州路 Darugaçısı oldu. Üç se-
ne içinde halkı tam bir âsâyişe kavuşturdu."

Bu sırada Âsiler Fu-chien Eyâletinin sekiz vilâye-
tini ele geçirdiler. Mogol Devleti çökerken, vali ola-
rak bulunduğu yeri inatla müdafaa etti. Muvaffak ola-
mayınca da kendini öldürdü.

S o y k ü t ü ğ ü

TABL.57.

T E R M İ S
(T'u Chi,154,8b)

Man-su-êrh

滿達兒

(Mansür)

Mo-li Ma-ha-ma¹

默里馬合麻

(Malî(k) Muhamma(d))

Tieh-li-mi-shih²

迭里彌實

(*Termiş, Derwîş)

Liu-shih³

六十

(Scr.Şasti=60)

P'u-yen T'ieh-mu-êrh

普顏帖木兒

(Buyan Tâmur)

¹Kşl. "Malik Şāh 馬理契沙" (YSSTP, 86).

²Var. / / 達 /. 1) Türk. "Termiş (Tirmiş)". 2) İs
lāmī "Derwīş".

³Skr. "Şaṣṭi" = 60. Kşl. "Liu-shih" (YSSTP, 42).

ŞĀDĪ veya SĀ'DĪ

Müslüman bir Karluk ailesidir. Oğlu, küçük yaşta 1
ken Sunglara esir düştü. Sonra kaçarak kurtuldu.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 132, 16a; HYS, 161, 9a; MSC, 82, 9b; YS
STP, 88.

T e r c ü m e

(YS, 132, 16a)

- 1 "Sha-Ch'üan (Sā'dī Ch'üan) bir Ha-la-lu (Kar
luk) 哈剌魯 'dur. Babası Sha-ti (Sā'dī) 沙的
Gobi Çölünde idi. Çingiz Han'ı, Chinlere karşı 1
lerlerken takip etti¹. Ondan sonra, Ho-nan Eyāle
5 tinde Liu-ch'üan 柳泉 'ın muhafızı oldu. Asıl
adı Sha²-erh-ch'ih 沙兒赤 idi. Beş yaşında 1
ken Sung ordusu tarafından esir alındı. On sekiz
yaşında Liu Chêng'in mâiyetinde çalıştı. Sunglar
onun babasının ismi olan Sha-ti'nin birinci işa-
10 retini, Sha 沙 'yı alarak soyadı yaptılar. Kendi-
sine de Ch'üan 全 adı verdiler..."

Sha Ch'üan, 1266 senesinde Sunglardan Mogollara ka
çabildi (YS, 132, 16a). Memuriyetleri o kadar önemli sayı
lamaz. Şöhreti, kaçabilmiş olmasından ileri gelir.

N o t l a r :

¹T'u Chi, bu kısımları kendine göre tefsir etmiştir. Ona göre, Ögöddai Han'a refakat etmişti (MSC, 82, 9b).

²YS, 132, Po-na-pên, 16a, I-wên, 13b, "Miao 抄" yazıyorlar. T'u Chi ise "Sha 抄" yazıyor. Bize göre, ise bu işaret "Ch'ao 抄" olarak düzeltilmelidir. Mogolların şu memuriyeti ile kış. 兒 兒 赤 (YS, 99, 2b).

TABL.58.

S o v k ü t ü k ü
(T'u Chi, 154, 8b)

Sha-ti¹
沙 的
(ša'dī, sā'dī)
↓
Sha Ch'üan
沙 全
(sā('dī) Ch'üan)

YAĞAN TİGİN

Yağan Tigin, Karluk reislerinden birinin torunudur. Raşid al-Din, kendisinden Yün-nan'da hizmet etmesi sebebi ile bahseder. Vazife arkadaşları da müslümandı.

Bulunduğu şehrin adı 𐰽𐰺 idi. Yasi şeklinde okunmak istenen bu yerin Yün-nan'da olması muhtemeldir. Bk. Blochet, Raşid, II, 495n. Arkadaşı Ya'küb Bağ için bk.S. 216-17.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 133, 3b; YSLP, 20, 22b; YSHP, 37, 5a; YHS, 22a; HYS, 154, 9b; YShu, 53, 6a; MSC, 65, 7a; 154, 8b.

T e r c ü m e
(YS,133,3b)

- 1 " Yeh-han Ti-chin(Yağan Tigin) 也 罕 的
斤 Hsia-la-lu¹ 匣 剌 魯 'dur. Büyük babası ,
Hsia-ta-êrh Mi-li(Şettâr-Melîk, -Mîr?) 匣 答
兒 密 立 , Kuan-ssu-chien(Özkent,Özçent²) 幹
5 思 堅 memleketinin(國)³, Ha-la-lu(Karluk) 哈
剌 魯 ordusunun üç bin kişisi ile gelerek Çin-
giz Han'a⁴ tâbi oldu. 10.000 koyun, sığır, at sun
du ve Çingiz'in Müslüman Memleketlere yaptığı bu
tün seferlere iştirâk etti. Tolui ile Chê-pieh-
10 êrh⁵ 析 別 兒 'in mâiyetinde olarak Ho-hsi'de
ki şehirlerin⁶ hepsini teslim aldı. Bundan sonra
Lin-t'ao 臨 洮'ya hücum ederken harpte şehit
oldu.
- " Babası, Mîr-, veya Melîk Hoca(密 立 火
15 者), Ögöddâi Han'ın Chin Devletini yok ettiği
sefere iştirâk etti. Mönggâ Hah'ın Szu-ch'uan se
ferine de giderek Wan-hu Darugaçısı oldu⁷. Orduda
öldü.

" Yağan Tigin 1261 senesinde binbaşı oldu."

Yağan Tigin'in biyografyasında ataları ile ilgili bölüm bu kadardır. Kendi hayatının yalnızca bir özeti yapmak sureti ile yetineceğiz. YS, babası hakkında az hakkında az bilgi vermektedir. MSC'ye göre, Âsi general Qunduqai ile anlaştığından, Başbalıqlı Bulad Qaya'nın oğlu tarafından öldürüldü(MSC,65,7a; 154,9a). Yağan Tigin'in ilk şöhreti, 1270 senesinde Güney Çin tarafından yapılan taarruzu durdurması ile başlar. Bir den bire Mogol, Karluk, Tangut ve Çin ordularının Tümen Noyanlığına yükselir(YS,133,4a). 1280 senesine kadar , hayatı hep harplerde geçer. 1280 de Yün-nan TCCS'si olur. 1308 senesinde memuriyeti Şensi Eyâletine nakle dildi ve orada öldü(MSC,65,8a). Oğlu Qoniçi Tigin, Yün-nan'da general idi(YS,133,5a).

N o t l a r :

¹T'u Chi'ye göre " Karluk " demektir. Cho-keng-lu gibi önemli bir kaynakta ise, Karluk ve Hsia-la-lu, ayrı ayrı kavimler veya memleketler olarak gösterilmiş, açık olarak ayırd edilmiştir(L,26). Ayrıca, bu metinde de Hsia-la-lu dendiikten sonra hemen Karluk kelimesi geçmektedir. Bu duruma göre, YS, bu iki söz arasındaki farkı biliyordu. Bk.S.219 vd.

²Burası, Ferganadaki Özkent şehri olmasa gerektir. Kaşgarî, BA, III, 150, " Özkent veya Özçent " adlı bir şehirden ayrıca bahsetmektedir.

³Kuo (2) işaretli, hem devlet ve hem de memleket anlamına gelir. Burada ihtiyaten memleket şeklinde tercüme ettik.

⁴T'u Chi, metni kendine göre tefsir ederek, tâbi oluşun Çingiz Han'ın Kara Hitay seferine tesadüf ettiğini yazmaktadır(MSC, 65, 7a). Metinde açık olarak Karluk ordusundan bahsedildiğine göre, Çingiz'e Arslan Han'ın mâliyetinde gelmiş olması daha muhtemeldir.

⁵Mogollar Ho-hsi'ye taarruz ederken Caba Noyan ölmüştü. T'u-chi, Ho-hsi 河 西 'yi " Amur Nehrinin batısında " şeklinde tefsir etmektedir(Aynı yer, n.).

⁶T'u Chi metni değiştiriyor.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.59)

¹(Settār?). M1-li için bk.n.2.

²(Mīr Hoca): Kşl." M1-erh Sha(Mīr Shāh)密兒沙
"(YSSTP, 84; HYS, 151, 4b).

³(Yağan Tigin): Türk." Yağan ", fil. Kşl." Yağan Tegin ", ad(Kaşg., BA, III.29), E.Bloch, bu adın mogolca olduğunu zannediyor(Raşid, II, 495, n.). Kaşgarlı Mahmud'un açık şahadeti üzerine adın türkçeliğinden şüphelenmeğe sebep kalmamıştır.

⁴Kşl.S. 97-8

TABL. 59.

YAGAN TİGİN
(T'u Chi, 154, 9a)

Hsia-ta-erh Mi-li¹

匣答兒密立

(Sattār Mīr)

Mi-li Huo-chə²

密立火者

(Mīr Hōcah)

Yeh-han Ti-chin³

也那罕的斤

(Yagın Tigin)

Huo-ni-ch'ih Ti-chin⁴

火你赤的斤

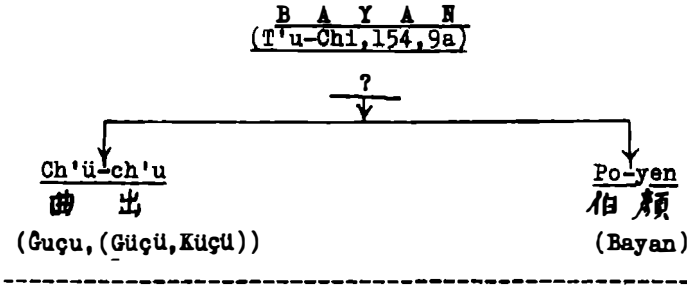
(Qoniçi Tigin)

BAYAN

Tanınmış Konfüçyanistlerdendir. YS, 190, 19a'da biyografyası vardır. Eserlerinin listesi ise , Yüan Hsi-yü-jên Hua-hua Kao, 129b'de verilmiştir. Ailesi, Çin'de K'ai-chou 開州 "da oturuyordu. Adı, " Pa-yen 巴延 " şeklinde de yazılır. Biyografyasında Karluklar hakkında enteresan bir bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 190, 19a; YSLP, 38, 13a; YSHP, 46, 30b; HYS, 233, 1b; MSC, yok; YShu, 92B, 8a; YSSTP, 88; Yüan Hsi-yü-jên., 15a, 129b.

TABL.60.

NAI-HSIEN

Meşhur Konfüçyanist ve yazarlardandır. YHYJ, 130a , on kadar eserinden bahsetmektedir. Nedense biyografyası yoktur. Çin'e gelerek önce Nan-yang 南陽 'da yerleşmiş ve sonra da Ch'ing-yüan-lu 慶元路'nun Yinhsien 鄞縣 ilçesinde oturmuştu. Pek çok şiirleri vardır. HYS, 238, 4b'ye göre, önce Altay Dağlarının batısında oturuyordu. Çin'e sonradan geldi. Fakat bu kadar güzel çinceyi ne zaman öğrendi ? Bu, önemli bir sorudur. Önce Budist ve sonradan Konfüçyanist olmuş olması çok muhtemeldir. Uygur ülemâsı da öyle idiler. Adının türkçe veya Mogolca olup olmadığı da pek anlaşılmıyor. T'a-hai(Taqai) 塔海 adlı bir kardeşinden de bahsedilmektedir(YSSTP, 89; MSC, 154, 9b), Adı mogolcadır.

BİBLİYOGRAFYA : YSLP, 36, 19b; HYS, 238, 4b; YShu, 89, 17a ; MSC, 154, 9b; YSSTP, 89. Şiirlerinin listesi : YHYJ, 36b-39a; eserleri : Aynı eser, 130a.

CH'OU-LÜ

Ho-nan'da Mogol Wan-hu, veya Tüman Noyan'ı idi. Atasının müslüman olması çok muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL,A,7b; YSSTP,88; HYS,29,74b.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,154,9b)

TABL. 61

Huo-che¹

霍哲

(Hōcah)

↓

A-?

阿 ?

(?)

↓

Hsi-sheng²

喜生

(Sāsān?)

↓

Ch'cu-lü³

丑閣

(Çin., Mog. "Cilü")

¹Kşl.Huo-che 霍哲 = "Hōcah" .

²Belki de Çince'dir. Kşl.Mog. " Sāsān ", Pelliot,HQ, s.127,129.

³Kşl. 丑閣 (Serruys,s.358). Mog. " Cilü, (Cilgü)" (Pelliot,HCK,s.251). Çince olması daha muhtemeldir. Diğer Mogol ve Müslümanlar da aynı adı taşırlar. Kşl.YS, 195,8b; YSSTP,60,85 : 丑閣, 丑驢.

QUTLUĞ

Qutluğ, ailenin atasıdır. Arslan Han ile gelen Karluklardan birisi olması çok muhtemeldir. Qutluğ'dan itibaren aile mogollaşmağa başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL,A,9b; YSSTP,88; HYS,29,74b.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,154,9b)

TABL.62

Hu-tu-lu
忽都魯
(Qutluğ)
↓
So-lang-a(ho)-t'ai¹
唆郎阿(呵)牙
(Solangqatai (Solanggotai)?)
↓
Na-hai
那海
(Noqai (=Noğai))
↓
T'o-pên²
託本
(Tubâ'an?)

¹"Solangqas 莎郎合思"(YCPs,274; Pelliot, HCK, s.276,362).

²"_?? Tubâ'an(Tubâğan)秃别干"(YCPs,150; Pelliot, HCK, s.57). Ailede üç nesilden itibaren artık türkçe adlar kaybolmuştur. Bu adın mâhiyeti anlaşılmıyor.

SA'DALLÂH

Karluklardan bir de Müslüman görüyoruz. Tanınmış bir Çin yazarı ve ressamı idi. Fakat menşei karanlık tır. YHYJ,64'e göre kendisi Karluk'tu. HYS,238,1a'da ki biyografyasında ise Ta-shih-man 答失蠻, yani Dānışmand(Mog.Daşman) ailesinden idi. Bazı kaynaklar ise Hui-ho 回紇, yani Uygur derler(YHYJ,64a). Bazıları da yalnızca Hui-hui(Müslüman) 回回 (YHYJ,65a). derler. Bilhassa Çinli yazarlar kolaylıkla "Uygur" u kolaylıkla "Hui-hui,Müslüman" sözü ile değiştirmegi arzu ederler. Kaynakların "Uygur" dediği bir insanı tefsirş tâbi tutarak, "Hui-hui回回 (≠Uygur回紇)" deyip müslümanlaştırmak doğru olamaz. Belki kendileri bilmiyorlar. Fakat Müslüman olan pek çok Uygurlar da vardır. Meselâ YHYJ,64b, meşhur Asî vezir Ahmed için kaynakların "uygur" demesine kızıyor ve bunu değiştirerek "Hui-hui", yani Müslüman yapıyor. Bunu kolaylıkla değiştirmek, bizim hakkımız değildir.Kaynaklar bir çok Müslümanlar için de "Uygur" demişlerdir.

Sa'dullah'ın babası "La-hu-ting(Rāh al-Dīn) 朮丁" idi(YHYJ,63).

BİBLİYOGRAFYA : YHYJ,63b; YSLP,36,16b; YSH,şiiirler; YShu,91C,6a; HYS,238,1b.

DİĞER KARLUK'LAR

Yukarıda T'u Chi'nin şecere listesine göre sıralayarak incelediğimiz Karluklardan başka, kaynaklarda adı geçen diğer Karluklar da vardır.

T'ai Pu-hua(T a i B u q a 泰不花 : Kendisi ta nınmış Çin şairlerinden biridir(YHYJ,53b). YS,143,13b' de biyografyası bulunan Kıpçak Tai Buqa ile bu şahsı birbirinden ayırmak lâzımdır. YHYJ de aynı hataya düştür. Bize göre Karluk Tai Buqa, orta derecede alel ade memurdan başka birisi değildi. Kgl.MSC,154,10a.

Ta-chi-tz'u 大吉慈 adlı diğer bir şahıs da Karluklara ait şecere listelerinde görülür(YSSTP,88; MSC,154,10a). Kendisi ilimde doktor derecesini kazanmıştı(YCSL,A,3b). Chen-ting-lu 眞定路'da otururdu.

Hu-lin-ch'ih 虎林赤 adlı bir eyâlet memuru da T'u Chi tarafından Karlukların listesine ilâve edilmiştir(MSC,154,10a).

Yeh-su-ta-erh-ch'ih(Yäsüdärçi?) 也速答兒赤 adlı bir Konfüçyanistin Karluk olduğu,YHYJ(S.16b) tarafından iddia edilmiştir. İddia, yalnızca Karluk Şādī'nin oğlu Sha Ch'üan'la birlikte çalışmış olmasına dayanır.

宋將仕郎呂君墓志銘

合魯君適賢自越至京師致呂樸之辭於臨川危素曰
先將仕既卜葬於紹興之新昌縣仙桂鄉甘棠之原而
墓未有銘敢以爲請素以不能辭合魯君曰不可吾之
行樸以爲非得子之文是死余父也顧方從事郡府不
遑奔走以請子誠哀其志宜毋卒謹素嘗爲請系學聞
呂氏爲越名家蓋自其先出於幽州其可考而知者唐
景城主壽壽生滄州節度判官檢校右庶子充苑生晉

雲南諸路行中書省右丞贈榮祿大夫平章政

事追封寧國公諡武惠合魯公家傳

合刺魯公系出合魯氏父始名八合茂帥伐金大張三
峰山射中金恆山公武仙睿宗時督戰見而奇之改賜
名奧梁拔都時大雪軍士飢凍頻死即殺所乘馬取血
飲之均食其肉多所全活虜王辰道澤州望獨獵取禽
獸以給軍士其後因家汝州贈懷遠大將軍沿海翼管
軍萬戶輕車都尉汝南郡侯子八人公其長也奧過不
羣長益負奇略我師伐宋圍襄樊宋兵嬰城固守者六

Qaratai ve Nai-hai'en'in Kitabeleri
(Ss.227,239)

QUMAR HATUN AİLESİ

Bu aile hakkındaki başlıca kaynaklar şunlardır:

BİBLİYOGRAFYA : YS,136,5b; YSLP,14,11a; YSEF,36,21b ;
HYS,200,1a; MSC,121,4b;155,19a; YShu,67,
4a; YSSTP,62;

T e r c ü m e

(YS,136,5b)

- 1 " A-sha Pu-hua(*Aşan Buqa) 阿沙不花
K'ang-li(Qanglı) 康里 Memleketinin hükümdarı -
nın neslindendir¹.
- 5 " Başlangıçta Çingiz Han Qanglılara sefer e-
derken², onların büyük annesi Shan-mieh Ku-ma-li
(Shan-mieh? Qumar³) 苦滅古麻里 Hanım(氏),
henüz yeni dul kalmıştı. İki tane oğlu vardı. Ad-
ları, Ch'ü-lü(*Külüğ?) 曲律 ve Ya-ya(?) 牙牙
idi. Her ikisi de gençti. Kendi memleketlerinde
10 karışıklık olmuş ve aileleri⁴ mağlûbiyete uğra-
mıştı. Ellerinde hiç bir şeyleri kalmamıştı. Gi-
derek Mogol Sarayına⁵ tâbi olmak istedi. Fakat ,
(Mogol İmparatoruna) sunmak için hiç bir şeyinin
kalmadığını düşündü⁶. Bir gece bir kaç yülk atı-
15 nın, kendi çadırlarının bulunduğu yere girdikle-
rini gördü. Onları oymaktan dışarı kovdu. Fakat

(atlar) gitmediler. Sabahleyin onları oymağın dışına bağladı ve taşıdıkları bütün şeyleri de yanlarına koydu. Gece olunca da tekrar oymağa aldı. 20 (Onları) kaybeden sahiplerinin (tekrar) aramaları için bekledi. Aradan, on günden fazla bir zaman geçti. Fakat arayan olmadı. Bunun için denkları açarak baktı. İçindekilerin hepsi, Müslüman Memleketlerin kıymetli şeyleri idi. Şaşarak dedi ki :

" - Allah bana, Doğuya(,yani Çingiz'e)gitmek için yardım etmiş olmalı ! "Fakat ben bu şeyleri nasıl alabilirim ? " Nihayet iki oğlunu atların üzerine bindirdi ve bir kaç memleket geçerek (Mogol) Başkentine geldi. Çingiz henüz daha yeni ölmüş ve yerine Ögüdü Han tahta çıkmıştı. Her şeyi ona verdi. Fakat imparator şüphelendi . Memurlara, onların oturması için bir ev yapmalarını ve erzaklarının temin edilmesini emretti. 35 İki sene kadar oturdular ve memleketlerinde sulh ve sükûnun temin edildiğini işittiler.Geri dönmek için imparatorдан izin istedi. İmparator :
" " - Eskiden niçin buraya geldiniz ve şimdi niçin gitmek istiyorsunuz ? " Dedi ve ayrıca onlara isteklerini sordu. (Qumar) şöyle dedi:

" - Ben kulunuz, önce memleketimde asayişsizlik olduğu ve bir baş bulunmadığı için ta uzaklardan size geldim. Halbuki şimdi, sizin hâkimiyetiniz altında, kudret ve fâziletiniz ile memleketimde asayişin kurulduğunu duydum.Sizden,ge- 45 riye dönerek (ailemin) mezarlarını korumak gayesi ile izin istiyorum. Benim yalnızca iki oğlum

Var. Akılsız ve bilgisizdirler. Onları sizin hiz
metinize bırakmak istiyorum. İmparator çok sevin
50 di ve derhal onları huzuruna çağırarak, iki oğlu
nu da muhafız kıt'asına soktu. (Qumar)'ı da mera
simle memleketine gönderdi.

" (Qumar) on üç sene sonra tekrar geldi. O sı
rada iki oğlu da Mōnggā Han'la Szu-ch'uan seferi
55 ne gitmişlerdi. Ho-ning⁸ (Karakurum) 和寧 'e ge
lince Mōnggā Han'ın ölüm haberini duydu. Bütün
generallar harpten dönmüşlerdi. Fakat iki oğlu
harpten halâ dönmemişlerdi. Bu sırada üzüntü bağ
laaı ve eski bir mâbedin içine girerek dua etti.
60 Allahın (çince), " iyi, iyi! " diyen sesini duy
du. Çince bilenlere⁹ sordu; çünkü manasını anlama
mıştı. Bu suretle, onun uğurlu bir eöz olduğunu
öğrendi. Evine döndüğünde, iki oğlunu da gelmiş
buldu.

65 " Ch'u-lü'nün oğlu yoktu. Ya-ya'ya sonradan
K'ang-kuo Wang(康 國 王), yani Batı Türki-
stan Pirensi¹⁰ ünvanı verildi. Altı tane oğlu var
dı. A-sha Buğa en akıllısı idi. On dört yaşında
Qubilai Han'a hizmet etmeğe başladı..."

Yukarıdaki metinde görüldüğü gibi, Qumar Hanım had
dinden fazla akıllı bir kadındı. Görünüşe göre, kerva-
nın bulunmasına dair hikâye de bir düzendir. Belki de
Mogolların para hirsından ve aç gözlülüğünden korkarak
esas servetini saklamak için böyle bir pilân yapmıştı.
Nitekim, gene metne göre, Ögöddai Han da bu hikâyeye he
men inanmamıştı. Qumar Hanım memleketine dönerken, yap
tığı konuşma ile de bu şüphesini göstermişti.

Mogollara hizmet eden K a n g l i' l a r d a n bağ
lıca i k i b ü y ü k a i l e v a r d ı : Bu aile i-
le Pu-hu-mu ailesi. Bu aile, Kanglı Hükümdarı ile aynı
aileye veya soya mensuptu: . Di

ger yandan Pu-hu-mu ailesi, Kanglı'ların büyük bir adamı veya büyük adamlarından biri idi: 康里都大人 (YS,130,3a). Bu meseleye Pu-hu-mu'nun biyografyasında tekrar dönemeviz.

YS, "Kanglı Devleti" (康里國) diyor. Bu çağda, Kanglı Devleti diye bir devlet yoktu. Bunu "Kanglı memleketi" şeklinde de tercüme edebiliriz. Bu sebeple, T'u Chi, YS'in bu ifadesini "Kanglı Kabilesi" şeklinde, yani (/ 部) olarak düzeltmiştir (MSC,120,4a). Kabile, yani "Pu" (部) tabiri Pu-hu-mu'nun biyografyasında da Kanglılar için kullanılmıştır.

Bu duruma göre, "Kanglı Hükümdarı" (國王) yerine, T'u-chi gibi başka bir tabir kullanmak daha doğru olabilir. Fakat şunu da göz önünde tutmalıyız ki, göçebe kabileler, herhangi bir teşkilât içinde olmasalar bile, aralarındaki asâlet hiyerarşisini muhafaza etmişlerdi. Bu sebeple, YS'in açık olarak ifade ettiği "Hükümdar Soy" (王族) tabirini, T'u Chi gibi kendimize göre tefsir edemeyiz kanaatindeyiz.

Vesikadaki açık ifadeye göre diyebiliriz ki, bu aile Kanglıların birinci derecede asil bir soyu idi.

Qumar Hanımın kervan ve Allahla konuşma hikâyeleri de bize gösteriyor ki, asâlete dayanan servet ve hükümdarların ilâhî kudretlere sâhip olma arzu ve temâyülle ri, aile an'anesinden henüz daha silinmemişti.

AŞAN BUQA

- 1 " Qubilai Han, A-sha Buqa'ya arazi ve oâriye hediye etti. Haing-ho'nun, Tien-oh'êng Vilâyetinde oturdu. Bir gün, Tibetten bir elçi gelmişti. Maruzatta bulunduktan sonra dönmesine müsaade edildi ve gitti. Bir kaç gün geçtikten sonra, yakın mâliyetine ve büyük devlet ricâline Qubilai Han şöyle bir soru sordu :

- 5 " - Geçen gün Batıdan gelen elçi ne ricada bulundu ? " Ne söylemek için gönderildiğini, büyük devlet ricâlinden hiç birisi söyleyemedi. A-sha Buqa onların yerine cevap verdi. Cevabı çok dikkatli ve teferruatlı idi. Bunun üzerine İmpa-
- 10

rator kızdı ve mâliyetine şöyle dedi :

" Siz devlette bu kadar önemli vazifeler yük
15 leniyorsunuz. Fakat kabiliyetiniz küçük bir çocu
gunki ile dahi mukayese edilemiyor ! "

Bundan sonra Qubilai Han, onun sadâkatını denemek için kapıcılara saraya almamalarını emrediyor. A-sha Buğa saraya giren su borusundan geçerek gene Qubilai Han'ın huzuruna çıkıyor. Bundan sonra Qubilai'ın yakın bendelerinden biri oldu. Asıl şöhreti,Asi pirenslerden Noyan'a karşı yapılan seferde kazandığı başarıdan ile ri gelir. Biyografyasında Noyan isyanı hakkında kıymet li bilgiler vardır. Noyan hk.Bk.MSC,75,2a. Bu ailenin önemli bir şahsıdır.

Yukarıda, YS'in metnini kesmeden,devamlı tercüme edebilmek için Ya-ya'dan bahsedememiştik.

Ya - ya , Mönggâ Han'ın mâliyetinde olarak, Szu-
ch'uan seferine iştirâk etti. Kendisi Kâşiktâi ve 昔
' 亦 Hsi-pao-ch'ih idi(MSC,155,18a; YSSTP,63). Rüt
besi binbaşısıdır. Bu rütbesi, oğlu *O 3 m 8 n 'a verâse
ten intikal etmiştir. İlişikte verdiğimiz soy kütüğü
ne rağmen, Ya-ya'nın oğullarının sayısı da şüphelidir
diyebiliriz. YS,136,6b,altı oğlu vardı diyor.Soykütük
leri ise sekiz oğlundan tahsederler(YSSTP,63).

QANGLI TOQTA

Çin'deki Mogol Sulâlesinin bu meşhur TCC'i de ay
nı aileye mensuptur. MSC ve ondan naklen HYS, bu zatı
I n a l T o q t a adı ile anmaktadırlar(HYS,200,3b ;
MSC,121,9a). Adının Inal Toqta(亦 納 脫 脫) anıl
ması daha ziyade Ming devri kaynaklarındadır(MSC, 121,
9a,n.). Mogol devrinde, Qanglı Toqta(康 里 脫 脫)
lakabı ile şöhret bulmuştur(YS,138,1a). T'u Chi, aynı
çağda görülen CS:PCCS, Toqta(脫 虎 脫) ile aynı şa
his olduğunu söylüyor(MSC,121,9a; 157,19a). HYS ise bu

ikinci şahsın Uygur olduğunu söylüyor(HYS,199,11b;YShu,96,14b). Her iki Toqta'nın da ortada ayrı ayrı biyoğrafileri yazılmış iken, bunları aynı şahıs olarak düşünmeğe lüzum yoktur. Qanglı Toqta'nın biyoğrafyası şöyle başlıyor : (YS,138,1a)

- 1 " Qanglı Toqta(康里脱脱)'nın babası
nın adı Ya-ya 牙牙 'dır. Şeref ünvanı K'ang-kü
o Wang 康國王, (yani Qanglı Ülkesinin Piren
si) idi. Yün-chung 雲中, (yani Yün-chung Pi-
5 rensi) A-sha Buqa'nın küçük kardeşidir..." Küçük
lüğünde, büyük kardeşi 'Oşman (幹先蠻) ile
beraber başkentün güneyinde avlanırlardı. Sonra
'Oşman, onu göndererek (avladıkları şeyleri) Qu
bilai Han'a takdim ettirirdi. Qubilai Han onun u
10 zun boyunu ve tavrı hareketini görüp muhafız kıt
'asına tayin ettirdi. "

Qanglı Toqta, 1308 senesinin sonunda, Başvekilden sonra en önemli bir mevki olan TCH'liğe tayin edildi. 1311 de Kiang-chê TCH'liğine geçti.Devlette çok yük sek ve şerefli vazifeler gördükten sonra, 1327 de öl dü. Ölürken 56 yaşında idi.Ho-ning Wang 和寧王 ünvanını aldı. Karısının(?) adı, Ta-hai Ti-chin 泰海 的斤 (*Taqaı? Tigin) gibi Türko-Mogol bir ad.

TİMÜR TAŞ

A-sha Buqa, Qanglı veya Inal Toqta'dan sonra,Mogol Devletinde çok önemli mevkilere yükselmiş ve aynı aile ye mensup bir şahıstır. Çince lakabı 九齡 ve 文忠 idi. YS'de ilk yüksek memuriyetlerine ait kısımlar ka ranlıktır(YS,140,8b-9a). 1335 senesinde CS:PCCS olarak görülür(MSC,157,34b). 1341 de babasının mevkiine yük selerek CS:TCH olur. Adı bazan yalnızca " Taş 塔滿 " olarak da yazılır. 1341 de 46 yaşında iken öldü.

TAŞ TAMÜR

Aynı ailenin dördüncü önemli çocuğu Taş Tamür idi. Çince lakabı, 九成 'dır. YS,140,11a'da uzun bir hal tercümesi vardır. Gençliğinde babasının mâliyetinde çalışırdı. 1338 de CS:SC'1 olarak görölüyor(MSC,157,55a). Sonra, CS:PCCS ve Kiang-chê TCH'liği gibi çok önemli Hayatı için bk. YSLP,38,10a; YSHP,49,20a; YHS,6B,12A,12C,13A,13B,19C,35C,36A; YShu,81,6a.

YİSA'ÜR

Ailenin beşinci meşhur şahsı olan bu zat, bilhassa Szu-ch'uan PCCS'liği dolayısıyla şöhret bulmuştur. Hayatı için bk. MSC,121,3a; YHS,30C,35B.

N o t l a r :

¹Tsu 族, kılan anlamına gelir. Bu sebeple burada "soy" veya "oymak" kelimesini kullanmak daha yerinde olur kanaatindeyiz.

²T'u Chi, Çingiz yerine Căbă, Sübötăi diyor.

³Adın birinci kelimesi pek anlaşılmıyor. İkincisi, emniyetle " Q u m a r (←Pers.Humār) " şeklinde okuna bilir.

⁴T'u Chi, " devletleri mağlup edilmişti " diyor.Öyle anlaşıyor ki, Mogol İstilâsından sonra Qanlı bölgesinde asayiş kalmamıştı. Asayiş, ancak Ögödăi Handan sonra başlamıştı. Qumar'ın sözlerinden de bu anlaşıyor. Bu sebeple, metne sadık kalarak tercüme ettik.

⁵T'u Chi, " .. giderek Mōnggă Han'a gitmek istedi" diyor. Metnin aşağısında, Qumar Qaraqurum'a geldiği zaman, Çingiz henüz yeni ölmüşü deniyor. Bu sebeple YS nin kaydı tarih gerçeklerine daha uygundur.

⁶Bundan anlaşıyor ki, bu çağda bile Mogol İmparatorları, bir haydut çete reisi gibi düşünüyorlardı..

⁷Ying 營, bir kamp yeri anlamındadır. Qanlı kabilelerinin göçebe oldukları düşünülürse, bu kelimeyi oymak veya oba şeklinde tercüme edebiliriz.

⁸T'u Chi de bu yer adını Ho-lin(Qara-Qorum)和林 şeklinde düzeltiyor.

⁹Metin,問其國人通漢語者,yani çince bilen kendi hemşehrilerine sordu diyor.

¹⁰Eskiden Çinliler Batı Türkistan'a " K'ang-chü " adını verirlerdi. Qanglıların, Batı Türkistan'ın kuzey doğu bölgelerinde oturduklarını hesaba katarak bu ünvanı veren Çin Mogolları, K'ang-chü康居'nün eski anlamını da ifade etmek istemişlerdir. Yoksa, " K'ang " Devleti veya Memleketi tábiri, yalnızca o çağdaki Qanglılarla ilgili değildir.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.63A,B,C)

¹Hu-li-ssu 虎里思:(*Qurış ?): Kşl." Quruş (= Qurç) ",weisser Stahl(Radloff,Wb.,II,936; Kasg.,BA,III,287). Keza kşl.Türk." Qurış-, Qorış-, Qoluş- ".

²Ch'ieh-shih-li 怯失里:(Kışilig, *Kışilig): Kşl.Mog." Kışilig(ı) 乞失里(黎)(YCPS,51,169);Kşl.Türk." Kışilig ", die Grossmuth der stolz(Radloff,Wb.,II,1393); Türk." Kışli Hanكشلی خان"(Cuwaynī,I,80),Mog." Kışilig كشل"(Cuwaynī,I,67).

³Chü-lü 曲律:(*Külü(g)?): Kşl.Rasīd: كولول; Hambis,s.75,n.7: 曲而魯 *Kürlü(k); Türk." Kürlüg ". Uigurica,II,77,26.

⁴Ya-ya 牙牙 : (??).

⁵Po-pieh-shê-êrh 孛別舍兒 : (? Böbäsär?): Kşl. Mog." Böbä "(Pelliot,HCK,301).

⁶Pu-pieh 不別 : (*Böbä(k)): Kşl." Böbäk? ", bk.Pelliot,HCK,301, Mog."Böbäk"?<?Türk." ? -bäg",Kşl. Mog. 不別 (YS,128,8a; MSC,102,8a), / /(YSSTP,62).

⁷A-sha Pu-hua 阿沙不花 : (*Aşa(n) Buğa (= Buğa)): Kşl. Türk. "Aşan Buğa" (Uig. Spd., 78); "Aşan Toğrı", "Aşan Tutung", "Aşan" (Uig. Spd., 263).

" *Aşa Buğa" (Pelliot, HCK, 102). Kşl. 阿沙.. (YCPS, 256).

⁸Ha-ta T'ieh-mu-êrh 哈達帖木兒 : (Qada - Tämür): Mog. "Qada", "Qada(n)" (Pelliot, HCK, 30, 127, 153); Türk. "Qaya"; Kşl. 哈答 (YS, 120, 9a; YSSTP, 63); 合答 (YCPS, 251, 252); 哈牙 (YShu, 42, 3a).

⁹Kşl. 汪家奴 (YSSTP, 94; MSC, 123, 5a).

¹⁰Yen Pu-lin 燕不情 : 1) (*Āl (= Īl) Borol?): Kşl. Türk. "Burul", Mog. "Borol" (Radloff, Wb., IV, 1824); "Burl", "Burul", "Borol" (Pelliot, HCK, 51, 374); Türk. "Burul dai" (Uig. Spd., 270); Mog. "Buroltai" (Hambis, s. 35, 51).

2) Kşl. 燕不倫 (MSC, 40, 4a; 126, 7a); Türk. "Bulun", esir (Kağg., BA, I, 215..). Kardeşinin adı türkçedir.

¹¹Kşl. Türk. "Īl (= Āl) Bastı".

¹²Var. // 田 (MSC, 121, 13b).

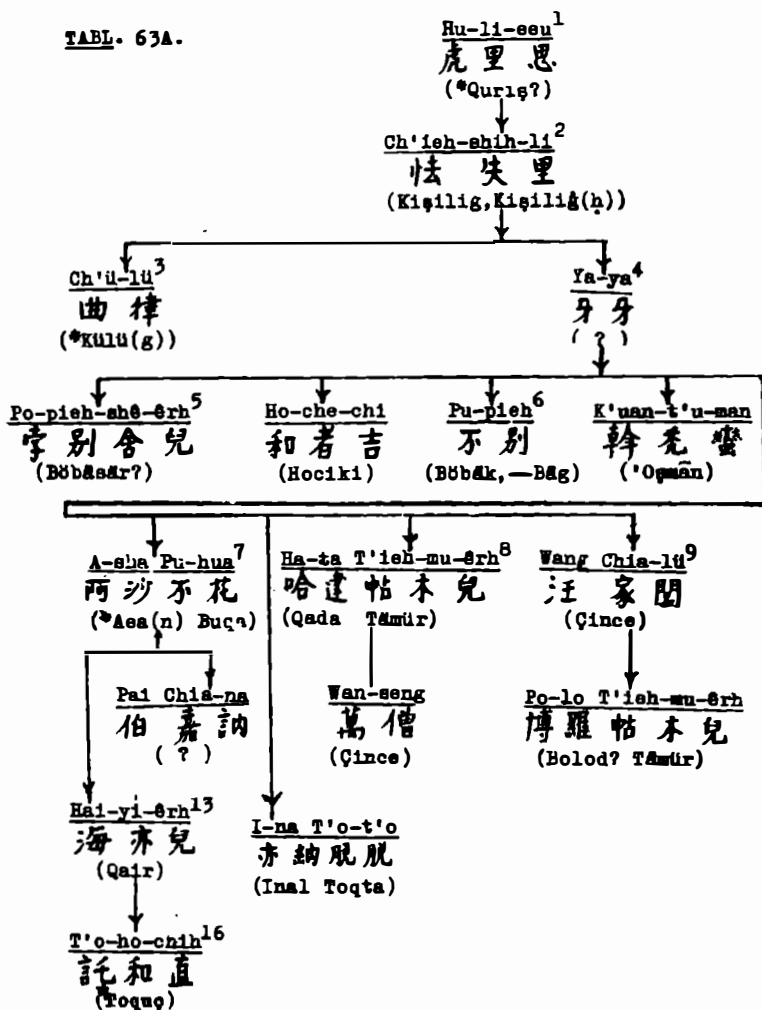
¹³Türk. "Qair, Qayır" (Radloff, II, 95); Mog. "Qacir" (Pelliot, HCK, 203, 217); Adalar Türkçedir. Mogolca değil.

¹⁴Kşl. "Pa-tu-lu (Bādūr) 霸都魯" (YS, 119, 4a).

¹⁵Kşl. "Yīsa'ūr" يسور (Hambis, s. 63, T. 24); Keza Bk. Türk. "Ozğur" (Radloff, Wb., I, 1148), "Öskür" (I, 1295). Türk. "Toqa", gesättigt, voll (Radloff, Wb., III, 1146), die Regel (III, 1146); Türk. "Toğa" (Kağg., 224); Uyg. "Toqa", ad (Uig. Spd., 279).

¹⁶Kşl. "T'o-huo-ch'ih 脫火赤" (Hambis, s. 153 = To-qoçı??); Kşl. Türk. "Toquç" (Kağg., BA, I, 358); "Tuğuç", (Radloff, III, 1432); "Toquçı", Weber (III, 1150).

TABL. 63A.

TABL. 63B.

Hoc1k1 (和者吉)

Yen Pu-11n ¹⁰ 燕不忒 (Il Bur11)	Yen Pa-sseu-t1 ¹¹ 燕八思提 (Il Baet1)	Pleh Pu-hua 别不花 (Bæg Buga)	Pat Sa-11 (V. T'ien) ¹² 作撒聖 (Var. 四) (Bat Sal1)
---	--	----------------------------------	--

TABL. 63C.

Inal Təqta (赤納脫氏.)

Pu-tu ¹⁴ 霸都 (Bədu(r))	T'ieh-mu-əth 鐵木兒塔 (Təmlir Təg)	Yu-shu-hu-əth T'u-hue ¹⁵ 玉樞虎兒吐 (Ozğur, veyə yīsa'ur To qa)	He-tə Pu-hue 哈答不花 (Qada Buga)	T'ō-11eh 脫烈 (Tbrd)
Pu-tu-ərh 拔都兒 (Bədur)	T'ien-pəb-nu 天保奴 (çin.)	Niu-11n 紐都 (?)	Tə-əh1h T'ieh-mu-əth 達識帖睦 (Təg Təmlir)	A-1u-hul 阿魯輝 (Təmlir)
Wen-əhe T'ieh-mu-əth 完者帖木兒 (Ölcet Təmlir)	T'u-1u 秃魯 (Tuqluq)	Wa-təə-1ə-əh1h-11 瓦咱刺失里 (?)	Çh'əng-shou-ə 長壽安 (çin.)	

PU-HU-MU

Asıl adını tespit edemediğimiz Pu-hu-mu, Çin'de Qu bilai Han çağının en tanınmış devlet adamlarından biri idi. Yalnızca meşhur şahısları içine alan Yüan-ch'ao ming-ch'êng shih-lu, Pu-hu-mu'ya da bir bâhis ayırmıştır. Pu-hu-mu'nun mensup olduğu kabile de Türk Tarihi bakımından ayrıca bir önem taşır. Burada bütün konular kaynakların imkânlarına göre ele alınmak istenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,130,3a; YSLP,13,18a; YSHP,30,22a; YCMC,4,10a; YSHK,chi,15b; HYS,198,5a; MSC,114,1a;155,20b; YShu,63,6b; YSSTP,35; Kitabesi : 松雪齋文集 Sung hsüeh chai wên chi,7,16b.

T e r c ü m e

(YS,130,3a)

- 1 " Pu-hu-mu 不忽木 'nun (çince) adı, Shih-yung 時用 ve lâkabı Yung-ch'ên 用臣 'dir. Ne sillerce K'ang-li(Qanglı) Kabilesinin(部)¹ bü yük ricâli(大人)² oldular. K'ang-li, çince
- 5 Kao-ch'e Devleti³ 高車國 demektir. Büyük baba sı Hai-lan Pai (Qairan Bai) 海藍伯, K'o-lieh (Kerâit⁴) 克烈 Wang Han 王可汗'a hizmet ediyordu. Wang Han mağlup edilince, ailesini bırakarak 1.000 süvari ile kuzey batıya sür'atle kaçtı.
- 10 Çingiz Han, onu bir elçi göndererek çağırttı. O, şöyle cevap verdi :

" - Evvelce İmparator (,yani Çingiz Han) ile birlikte Wang Han'a hizmet ediyorduk. Şimdi Wang Han mağlup olarak yok oldu. Ben başkasına hizmet

- 15 edemem." Diyerek, nihayet kaçıp gitti. Ve nereye gittiği de bir daha bilinemedi. Onuncu oğlu, Çingiz Han tarafından yakalanmıştı. (Adı) Yen-chen (*İlçin (=Alçı(n))) 燕真 olan bu çocuk, henüz çok küçük ve altı yaşlarında idi. Çingiz Han onu
- 20 İmparatoriçe Chuang-shêng⁵'e verdi. İmparatoriçe ona şefkat göstererek baktı. Sonra henüz şehzade olan (oğlu) Qubilai'a hizmet etmesi için gönderdi. Büyüyünce harplere iştirak etti ve başarı kazandı."

YS'de, ailenin menşei ile ilgili kısım bu kadardır. Geriye kelen kısmın tercümesini Türk Tarihi bakımından faydasız buluyoruz. Metinden anlaşıldığına göre Alçin, ailesinin asâletine dayanarak istediği gibi konuşabiliyordu. Meselâ, Mōnggâ Han Sunglara taarruz ediyorken, Qubilai'a şehirleri müdafaa etmesini emretmişti. Alçin, " - İmparator taarruz ederken pirenslere refakat etmezse olur mu ? " şeklinde konuşmuş ve bunun üzerine Mōnggâ Han, Qubilai'a bir ordu vererek O-chou'a taarruz etmesini emretmişti (YS, 130, 3b). Mōnggâ Han'ın ölümünden sonra bu ordunun idaresi Alçin'e kaldı.

Oğlu Pu-hu-mu, Çin'deki Mogol Devletinin hemen hemen on kadar en meşhur ricâlinden biridir. Bu sebeple, hayatını hülâsa etmeği bile lüzumsuz buluyoruz. Şöhreti için, YCMC, 4, 10a'ya bir göz atmak kâfidir.

Oğlu Hui-hui, CS:SC, Şensi PCCS'i idi. Nao-nao, Kiang-Chê PCCS'si ve devrinin meşhur Konfüçyanistlerinden biri idi (YHYJ, 14b). YHYJ, bu Kanglıların da Güney Rusya'da yaşadıklarını zannederek, o bölgelerde de Konfüçyanizmin yayılmış olduğunu zannediyor. Halbuki bunlar Kerâit'lerin hâkimiyetinde ve Çin sınırına yakın bölgelerde yaşıyorlardı. YHYJ'nin zannettiği gibi, bu aile eskiden de Konfüçyanist olabilir. Fakat adlarda islâmî tesirler çok açıktır.

K i t a b e s i n e gelelim: Ailenin menşeiine ait bilgiler, YS'den fazla değildir. Kitabesi kadar önemli diğer kaynağımız, Yüan ch'ao ming ch'ên shih lu 元朝名臣事略, 4, 9a'dır. Bu kaynağa göre, aile K'e-

la 喀喇 'lardandır. K'ə-la, Kerəit'ler olmalıdır. Me
eela, ISWCCL, Kerəitleri 克烈, 喀烈 şeklinde ya
zıyor. YS ise 克烈 yazar. Muasır bir kaynak olan ve
aldanması pek az muhtemel YCMC'nin aileye 'Kerəit deme
si çok önemlidir. Kaynakların menşesi ile ilgili kısımla
rı şöyledir :

Yüan-shih				Sung hsüeh ch'i wên..		Yüan ch'ao Ming-ch'ên..	
不時世大漢祖事汗即千馳	忽用爲人高海克王棄騎去	木字康康車藍烈可家望	一用里里國伯王汗從西	名臣部即也嘗可滅數北	公木藍世部藍可汗遁	諱白伯爲大伯汗滅去	不祖而康人事王帥
						忽海上里海王可麾	
							公博密喇
							名果喀匿

Görülüyor ki, YS ile kitabenin verileri birbirine
uyumaktadırlar. Yüan ch'ao ming ch'eng shih lu, bu kaydı
ile ne demek istiyor ? İki ihtimal vardır. 1) Ailenin
önce Kerəit hâkimiyetinde bulunmasından dolayı, Qanlı
etnik zümresi ile Kerəit Devletini birbirine karıştırmış
olabilir. 2) Diğer kaynaklar "Qanlı" sözünü yanlış
olarak kullanmışlardı. Çünkü, Orhun bölgesinde ba
tıdaki Qanlı'ların akrabalarını düşünmek, mevcut ves
ikalara göre biraz güçtür.

T'u Chi'ye göre, Kerəit'ler K'ang-chü 康居 'nün
Asil soylarındandı (MSC, 20, la). Batıdaki kabilelere Qang

11, doğudakilere ise Kerait denirdi:

古堅昆國地本漢康居遺種。逐水草移徙。不常厥居。在西者曰康里在東者曰客列亦。(MSC,20,1a).

Dayandığı başlıca kaynak şimdi incelediğimiz biyografyadır. Orta Asya etnolojisinde halâ karanlık kalan noktalar bulunabilir. Fakat böyle, sadece hayal ile kurulan nazariyeler de kabul edilemez.

YCMC,4,9a'ya göre, Pu-hu-mu, 1291 de CS:PCCS, 1294 de Şensi PCCS'i oldu. 1300 de öldü.

Oğlu Nao Nao'nun yazdığı kitaplar için bk.YHYJ,10b,128b; biyografyası için bk.YS,143,3a; YSLP,22,23a; YSHP,39,9b; YHS,11B,12A; YSHK,chi,17a.

Gene oğlu Hui-hui için bk.YS,143,6b; YSLP,22,24b; YSHP,39,11a; YSHK,chi,16b; YHYJ,14b.

Notlar :

¹Qanlı meselesini az evvel inceledik.Bk.S.258-9.

²Bk.S.248 vd.

³Kao-ch'ê'lar,V. ve VI. asırlarda Ortaasya'da yaşayan ve büyük bir kısmı Türk olan kabileler birliği idî. Orhun Nehri vadilerinden Sirderya boylarına kadar uzanan saha içinde hareket halinde veya yayılmış bir halde idiler. Esas itibarı ile Sirderya boyunca yaşadıkları bildiğimiz XIII. asır Qanlı'ları ile Kerait'lerin birbirine karıştırılmasında bu eski Kao-ch'ê an'aneşinin de tesiri vardır. Fakat en emin resmî Çin kaynaklarının yazdığı bu haberi tamamiyle an'aneye atfetmemiz de doğru olamaz. Belki de bilmediğimiz bazı kavmi bağlar vardır. Kao-ch'ê biyografyasının türkçe tercümesi için bk. Bahaeddin Ögel, İlk Töles Boyları, Belleten, 1947.

⁴Bk.S.259.

⁵Tolui'un karısı,Mönggê ve Qubilai Han'ların annesidir. Kendisi de aslen Kerait'tir. Çingiz'in bu çocuğu ona vermesi de mânidardır.

S o y k ü t ü ğ ü
(Tabl.64)

¹Türk.(Tel.,Sag.,Koib.) "Qairan" ,lieb,gütig(Radloff,Wb.,II,22); (Kırg.,KKırg.,Kaz.),1
bid,II,23.

²Maḥmūd = Mog."Baḡamu" (Monumenta Serica,17,1958,
s.359); E.Bloch, Raḡid,II,476n.: Mog."Buḡumı"(?); Pel-
liot,HCK,114 : Pu-hu-mu??.

Var. 卜忽木, 不灰木, 博果密 (YCMC,4,
10a); Ayrıca kşl. Türk."Bük-,Buq-mı(ş)" (Kasg.,BA, II,
16); "Büküm,Mükim" (ibid,I,395); "Bükın" (ibid,I,399

³Müslüman veya Batı Memleketli demektir.

⁴Kşl.Serruys,s.357.

⁵Kşl. "Burulṭai" (Hambis,s.35,51); Türk.(Osm.,Çag.)
"Borulṭai" (Radloff,Wb.,IV,1664) = Ein aschgrauer Vogel.

⁶Türk."Tāmirsū,Tāmir-sū" , Eisenhaltig(Radloff,Wb.,
III,1133); Anadolu Türk."Tāmirsi", "Dāmirsi".

⁷Kşl.MSC,37.4a; "Tuq Tāmür 秃黑,///"(Hambis,T.22

⁸Kşl.Hambis,s.110,n.2.

¹⁰"Baicu" , menşei Çince(?), kşl.Serruys,s.358, Fr.
W.Cleaves,The historicity of the Baljuna covenant,HJAS,
s.404,n.278; Türk."Baicu" (Radloff,IV,1421).

TABL. 64.

P U - H U - M U
(T'u Chi, 155, 206)

Hai-lan Pai¹

海藍伯

(Qairan Bai?)

↓
Yen-chen

燕真

(Nçin)

↓
Pu-hu-mu²

不忽木

(*Baqamu-Mahmūd?)

↓
Yeh-li Shên-pan

野禮審班

(?)

↓
Sa-li-tu

薩里都

(*Saritu?)

↓
Hui-hui³

回回

(Müslüman)

↓
Nao-nao

山藥山藥

(?)

→ Wei-shan

維山

↓
Yu-t'ung⁴

祐童

(Çince)

↓
Po-luan-t'ai⁵

孛魯台

(Buroltai)

↓
T'ieh-mu-lieh-asu⁶

帖木列思

(Tämirsü)

↓
Po-lo

孛羅

(Bolod)

↓
T'ieh-mu-erh⁷

脫脫不兒

(Tuq Tämür)

↓
wan-che Pu-hua⁸

完者不花

(Ölçäi Buqa)

↓
Yäsün Tämür

↓
T'ai-hsi-nu

太禧奴

(Çin.)

↓
Fu-shou

福壽

(Çin.)

↓
Pai-chu¹⁰

拜住

(Baicu)

TUĞLUĞ

Tuğluğ(ğ), hemşehrisi Pu-hu-mu'nun maiyetinde çalışan Kanglı'lardan biridir :

T e r c ü m e
(YS,134,9a)

- 1 "T'u-hu-lu(Tuğluğ) 羌忽魯, K'ang-li I-na (Qanlı Inal) 康里亦納'in¹ torunu Ya-li Ta-shih(Yalığ? Taş) 亞禮達石 'in dokuzuncu oğludur. Genç iken Qubilai Han'a hizmet etti.(Qubilai Han), Yāsūn Tāmūr² ve Pu-hu-mu³ ile birlik te Hsü Hōng⁴ 許衡'in derslerini takip etmesini emretti..."

Ailenin menşesine ait kısım bu kadardır. T'u Chi'ye göre,"Inal", kabile reisinin ünvanı anlamına gelir. Ta bildir ki böyle bir tefsirin, Türk ünvanları hakkında bilgisi olanlar için bir kıymeti yoktur(MSC,114,9a-b). Öyle anlaşılıyor ki, siyasi hayatında hemşehrisi, veya soydaşı Pu-hu-mu'yu desteklemişti. Tāmūr Han'ın sorduğu bir soruya, " - Tuğluğ onun adamıdır 曰羌忽魯英人也", tarzında cevap verilmesi bize aralarındaki bağ göstermektedir(YS,134,10a).

1303 senesinde, 48 yaşında iken öldü.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,9a; YSLP,26,19b; YSHP,30,29a; YHS,22B,C; YSSTP,64; YShu,48,8a; HYS , 197,9b; MSC,114,9b.

N o t l a r :

¹YS, Tuğluğ'un Çince ünvanı 親臣'den de bahsediyor. Diğer ünvanları da K'ang T'u-ts'ai 康先才 ve Wen Su 文肅'dır. K'ang T'u ts'ai ünvanı, kendi kabilesi Qanlı ile öz adının ilk işaretleri ile yapılmıştır.

²Biyografiyası için bk.HYS,121,13b.

³Bk.S.257-63.

⁴Biyografiyası için bk.YS,158,6b; HYS,170,1a.

TABL. 65.

T U Ğ L U Ğ
(T'u Chi, 155, 21~)

I-na
亦 納

(Inal)

Ya-li Ta-shih-

亞 禮 達 石

(*Yalı(ğ)? Taş)

T'u-hu-lu²

禿 忽 魯

(Tuğluğ(Tuğluq))

Shan-sêng³

山 僧

(Çin.)

¹Türk. "Yalığ" (Kasg., BA, III, 160, 13), Kşl. "Yalığ", "Yarığ", s. 105.

²Var. 圖 / /, Kşl. 圖 忽 魯 (YSSTP, 31, 42).

³Kşl. YSSTP, 52; YHS, 32, 3a.

Yukarıda görüldüğü gibi, Tuğluğ'un Büyük baba ile babasının isimleri tamamen türkçedir.

OROS

Şecere listelerinde Qanlı'lar arasında kaydedilen

bu aile hakkında, Pelliot biraz bilgi vermiştir. Çünkü Çin kaynakları ailenin etnik zümresi için Qanglı-Baya 'ut 康里巴牙兀 tabirini kullanmışlardır. Baya 'ut'lar, Marquart tarafından mogol menseye atfedilmişler ve Pelliot bu nazariyeye şiddetle muhalefet etmişti. HCK,s.105'de, Pelliot'yu yeni kaynaklarla ve büyük bir vukufu Marquart'ı tenkid ederken görüyoruz.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,21a; YSLP,13,8a; YSHP,45,20b ; YHS,29B,C; YSSTP,65; HYS,199,6a; MSC,123.

T e r c ü m e

(YS,134,21ab)

- 1 Kuan-lo-ssu(Oros) 幹羅思 ; Qanglı' lar dandır. Atası Ha-shih Pai-yao¹ 哈失伯要 idi (Mogol) Devletinin başlangıcında tâbi oldu ve A na Sultan Chuang-shêng'in mâiyetindeki sıgırtmac lar dairesinde(牛 官) hizmet etti². Büyük baba sı Hai-tu(Qaidu) 海都 ,Mönggâ Han'ın mâiyetin de Tiao-yü-shan'a yapılan taarruza iştirâk³ edip harpte şehit oldu. Babası Mänglik Tämür, Qubilai Han'ın mâiyetinde çalıştı ve başlangıçta bitici
- 10 oldu..."

Ailenin menşei ile ilgili bâhis bu kadardır. Oros, 1289 dan itibaren meşhur Nazır Sängâ ile çalıştı(YS,1 bid,21a). Bir ara Han-lin Akademisi üyesi oldu.1309 se nesinden önce Szu-ch'uan PCCS'i oldu ve 1313 de, 56 ya şında iken öldü(YS,134,21b; MSC,123,2b).

O ğ l u önce işe ilmiye mesleği ile başlamış, son ra saray hizmetlerine girmiş ve Szu-ch'uan PCCS'i ol muştı(MSC,155,21b).

Diğer oğlu Ch'ing T'ung ailenin en meşhur üyesi dir. CS:POCS, Shen-hsi TCH(YHS,6A,12B,13A,...) oldu ve nihayet başvekil derecesindeki CS:TCH oldu(MSC,157,51b) ve en sonunda da Mogol Sülâlesi sona ererken şehit ol du. Biyografyası için bk.YS,142,4a.

Aile, çok erken olarak Mogollaşmıştı.

Notlar :

¹T'u Chi, Pa-yao'ın, Baya'ut 巴牙兀 boy adıyla aynı olduğunu söylüyor (MSC, 123, lan.). Biz de T'u Chi'yi haklı görüyoruz.

²T'u Chi metni tefsir ediyor.

³T'u Chi, "Szu-ch'uan seferinde" diyerek tefsir ediyor. T'u Chi'nin bu seferlere ait fikirleri umumi yetle isabetlidir.

Soykütüğüne göre, aile çok erken olarak mogollaşmıştır.

TABL.66.

O R O S
(T'u Chi, 155, 21b)

Ha-shih Pai-yao¹

哈失伯要

(Qaqi (-Qaq) * Bayagut)

Hal-tu

海都

(Qaidu)

Ming-li T'ieh-mu-erh

明禮帖木兒

(Manglik Tämür)

Kuan-lo-ssu

幹羅思

(Oros)

Ch'ing-t'ung²

慶童
(Çin.)

Ch'a-chien P'u

-hua
察罕普化
(*Çagan Buqa?)

Po-lo P'u-hua

博羅普化
(Bolod Buqa)

¹Kşl. "قش قش" (Raşid, II, 7, 6; Hambis, s. 71, n. 5);
"Qaşı (=Qaş)" (Pelliot, HCK, 106).

Türk. "Bayağut" (Pelliot, HCK, 82); Kşl. 伯 牙 兀 真
(MSC, 19, 9a); var. 巴 牙 兀 真 . 伯 牙 台 (YSSTP, 29).

²Suf. "T'ung 童", kşl. Serruys, s. 357.

³T'u Chi'nin listesinde yoktur. Adı, YS, 134, 22a'da geçiyor. T'u Chi, metninde "Ch'a-chien 察 堅" şeklinde kaydediyor (MSC, 123, 2b). Bu adın mâhiyeti karanlıktır. Çince değildir. Tibetçe ile de ilgisi yoktur. Bu eebepile, ses bakımından en yakın olan Mog. "Çağan" la 1 zah etmek istedik.

AY BAY(Aİ BAİ)

T e r c ü m e

(YS, 133, 15a)

- 1 " Yeh-su-tai-Şrh(Yasüdar) 也 達 解 兒 Qang
lıdır. Babası Ai-pai Pai-ya-wu(Ay Bay Bayağut)
愛 伯 伯 牙 兀 kendi halkını Çingiz Han zamanında alıp gelerek (Mogollara) tâbi oldu. Başlangıçta 50 aile ile (Mogol) ordusunun güney seferine iştirâk etti. Harpte başarı kazandı ve öldü..."

Ailenin menşesine ait kısım bu kadardır. Oros'un biyografyasında da gördüğümüz gibi, ailenin büyüğü kendi öz adının yanında soy veya kabile adı "Bayağut" u taşı maktadır. YS'de bu hususa ait metin şöyledir.

- 1) Oros'un atası : 幹 羅 思 康 里 氏 , 曾 祖 哈 失 伯 牙 ...

(YS, 134, 21b).

- 2) Ay Bay : 也 達 解 兒 康 里 人 , 父 愛 伯 伯 牙 兀 ... (YS, 133, 15b).

Yukarıdaki metin iyice incelendiği takdirde açık olarak görülür ki, "Bayağut" bir kabile adı değil; an

bir soy veya boy adı olabilir. Çünkü metinden de açık bir şekilde anlaşıldığı üzere, mensup oldukları büyük boy Qanlı'lar idi. Bu sebeple Mogol Baya'ut'larla Türk Bayağut'ları birbirinden tefrik etmek lâzımdır. Bu su retle Pelliot'nun tezini destekleyen bir delil daha bulunmuş oluyor.

T'u Chi, YS,123,8b'de biyografyası verilen ve kendisi Qanlı'lardan olan Ai-mao 艾貌 Bâdur'un Ay Bai'la aynı şahıs olduğunu ileri sürmüştür (MSC,155,22a-b). Biz her iki şahsı da ayrı ayrı inceleyeceğiz.

Yâsüdar, Başvekil Bayan'la Sunglara karşı yapılan büyük taarruza iştirâk etti.1279 da Tûmân Noyan oldu. 1285 de T'ai-chou 泰州 muhafızı oldu.1299 senesinde öldü. Ogullarının memuriyeti önemli değildir.

AY BAY

YS,123,18b'de biyografyası bulunan Ai-mao 艾貌, Sübötai ile beraber önce Qıpçaq Ülkesine taarruz etmiş ve sonra Çin'e gelerek Ho-hsi, Ho-nan ve nihayet Sunglara karşı yapılan büyük taarruza iştirâk etmişti. O-chou 鄂州 harbinden sonra öldü. Oğlu Yâsüdar (也速台兒), önce Qundugai, Li T'an isyanlarının bastırılması ile ilgili harplere girmiş; başarısından dolayı, 1277 de ilk mükâfatını almıştı. Japon seferinde Japon ya'ya gitti. 1283 de T'ai-chou 泰州 Wan-hu-fu Darugaçi'si oldu. İşte her iki Yâsüdar'ın T'ai-chou'da memuriyet yapmış olmaları, T'u Chi ve HYS,154,14a tarafın iki biyografyanın birleştirilmesine yol açmıştır. Bize göre bu mümkün değildir. Çünkü bu Yâsüdar 1288 de, diğeri ise 1299 da ölmüştür.

Ai-mao 艾貌, bazan Ai-erh 艾兒 de yazılır. Badur ünvanı da almıştı. Büyük Sung seferinden döndükten sonra da "Kırılgu? Ataç Böğsün" 怯憐口阿答赤字可孫 ünvanını aldı (YS,123,18b). T'u Chi ise bu ünvanı ölümünden sonra aldığını söylüyor (155,22a). Yâsüdar, Mogol ordusunda Qıpçaq askerlerini idare etmişti. Belki de babasının ilk Qıpçaq seferine iştirâki sebebiyle verilmiş bir imtiyazdı.

YS, iki Yâsüdar'ı da ayrı işaretlerle yazmıştır. Bununl, ikisi arasında bir tefrik yapmak istemiş de olabilir. YS'in metni şöyle başlıyor: 艾貌拔都康里氏初從雲不台那演征欽察...

TABL. 66.

A Y B A Y(1)
(T'u Chi, 155, 22a)

Ai-pai

愛伯

(Ay Bay (Ai Bai))

↓

Yeh-su-tai-erh

也達解兒

(Yasüdar)

↓

Chiao-hua-ti

教化的

(Çin.)

Hei-ti

黑的

(Çin.)

Pai-yen

拜顏

(Bayan)

Ha-la-chang

哈剌章

(*Qaraci)

Hei-szu

黑廝

(Çin.)

Yen-shou

延壽

(Çin.)

Wan-chê T'ieh-mu-erh

完澤帖木兒

(Ülcäi Tämür)

Ch'i-ta Sa-li

乞答撒里

(Qitai Salı)

TABL. 67.

A Y B A Y(2)
(YSSTP(2), 47b)

Ai-mao

艾貌

(*Ay Bay?)

↓

Yeh-su-t'ai-erh

也達台兒

(*Yasüdar)

ÇİNGİZ HAN'IN MÜŞAVİRLERİ

TARİĞÇİ

T e r c ü m e

(YS,134,5b)

- 1 " T'a-li-ch'ih 答里赤 Kangli'dır.Onun ba
bası, Yeh-li-li Pai (İllig? Bay) 也里里伯 1
di. Çingiz Han zamanında, cesaret ve başarısı se
bebi ile otağın önünde Baş muhafız oldu¹. İmpara
5 torun emri ile² Ho-nan seferine gitti..."

" Oğlu Ta-li-ch'ih'nin başkalarına pek uyma
yan iyi tarafları vardı ve okumağı çok seviyordu
Çok iyi ok atıp ata binebiliyordu. Babasının mev
kiine veraseten geçti³..."

Ailenin menşei ile ilgili kısım bu kadardır. anla
şıldığına göre, ailenin reisi Çingiz Han'ın yanında bu
yük bir itimat ve itibara sahipti. Mogol olmayıp da bu
mevkiye, yani perdedarlığa yükselenlerin sayısı pek az
dı. Mogol ordusunun otladığı mer'alar hakkında bazı ih
tilâflar vardı. Tarığçı, bu meselelerin hâlli için car
ğuçi, yani hâkim tâyin edildi. Otlaklar hakkında, ordu
ile sivil halk arasında meydana gelen ihtilâflar, daima
Mogol Devletinin en önemli işlerinden biri olmuştur.

Tarığçı, mer'a meselesindeki başarılı hâkimliğinden
sonra, Qubilai tarafından tanındı. Ölüm tarihini bilmi
yoruz.Kşl.YS,135,6a; MSC,90,16b.

BİBLİYOGRAFYA : YS,135,5b; HYS,161,8a; YSHP,37,10b; MSC,
90,16b; YShu,48,9b; YSSTP,66.

N o t l a r :

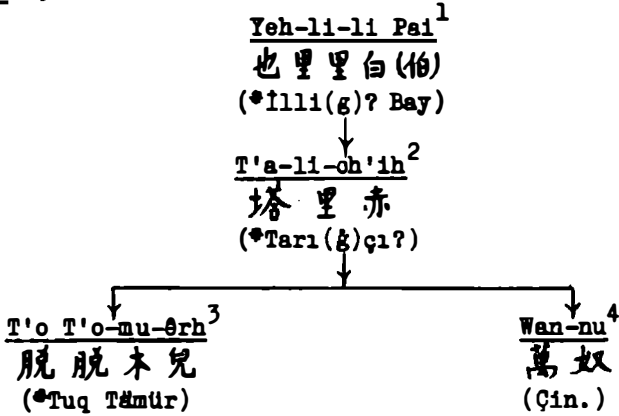
¹T'u Chi, Çingiz'in Batı Seferinde teslim olduğu
nu yazıyor. Esas kaynağımızda böyle bir şey yoktur. DÜ
şünmeliyiz ki, bazı Qangli'lar da doğuda Kerait hâkimî
yetinde bulunuyorlardı.

²T'u Chi bu cümleyi atlamıştır.

³T'u Chi, hâkim oldu diyor. Halbuki hâkimliği da ha sonradır. Babasının vazifesi çok yüksekti. Hiç olmaz sa babasının ünvanına tevarüs etmiştir.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 22b)

TABL. 69.

¹Kşl.S. 16 . Kşl.Türk."Yârlig" (Radloff, Wb., III, 3).

²Kşl. Türk."Tariğçi Bağ", ad(Uig. Spd., 295); Türk. "Tariğçi, (Tariğçi)", der Ackerbauer(Qutadğu Bilig : Radloff, Wb., III, 847). Çin kaynaklarında buna benzer Mogol adları yoktur.

³(=Toqtomur? < Tuq(Toq) Tāmūr); Kşl. 脱脱木兒 (HYS, 111, 9b; YSSTP, 36, 61, 92).

⁴Çin.Suf." 奴 ", bk.Serruys, s. 354-355.

MİNGAN

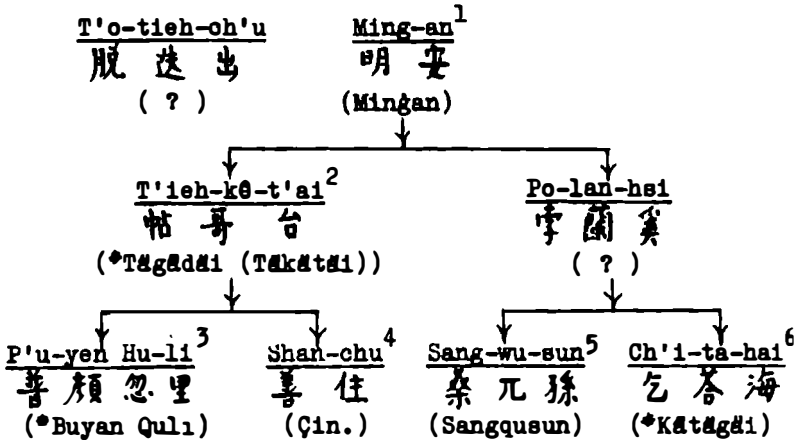
YS,135,10a, yalnızca "Qanlı ailesinden" (康里氏) diyor ve ataları hakkında bilgi vermiyor. Ortaasya'daki Qaidu vs. isyanlarının bastırılmasına iştirak etmiş ve bu sebeple biyografyasında Ortaasya coğrafyasına ait bazı enteresan bilgiler vardır. 1303 de Qaidu ile harbederken Ortaasya'da Beşbalıç civarında öldü (YS,135,11b). Mütbesi çok yüksek değildir.

Oğlu Tâgâdâi, babasının Tûmân-Noyan (萬戶)'lığına tevarûs etti. Ondan sonra yerine amcası geçti.
BİBLİYOGRAFYA : YS,135,10b-12a; HYS,178,9a; MSC,102,16b; YSSTP,66.

S o y k ü t ü ğ ü

TABL.

M İ N Ğ A N
(T'u-Chi,155,23a)

¹Kşl.Mog."Mingân 敏罕",bin(YCPS,191); Hambis, T.40; Türk."Mġngġn??".

²Türk."tākā", Mog."Tāgā"? (Pelliot, H0,s.80-81) ; Pelliot : "Tākā" , "Tāgā" > Mog."Tūgā" (H0,s.81). Pelliot'nun bu fikri kabul edilemez. Çünkü Türk."Tākā", erkek keçi, Türk."Tūgā", iki yaşındaki inek demektir . İ kisini birbirinden ayırmak lâzımdır.

³Türk."Buyan Qulı" . Kşl.Türk."İnaq Qulı"(Uig.Spd.,304); "Nom Qulı" ,ibid.,287.

⁴Suf."Chu 住 " . Kşl.Serruys,s.358.

⁵Kşl.Mog."Sangqut(Sanqūt)" , kabile adı(Pelliot, HCK,s.166). "Şinqūt" , "Şingūt" okunuşu da vardır(İbid, s.167).

⁶Bk.S.290. Mog."Kātāi" den yapılmış bir ad olmalıdır.

QAMAR

Bu ailenin, "Qumar" Ailesi ile bir akrabalığı olabilir.

T e r o ü m e

(YS,205,27b)

- 1 " Ha-ma-ər(h(Qamar, Qāmer)¹哈瑪兒 'in çince lakabı Shih-lien-士 廉 'dir. Kendisi K'ə-la²喀喇 (yani Qanglı)dır. Babası T'u-lu³ (Tuğluğ) 圖魯魯 idi. Annesi, şehzade Ning-tsung 寧宗'un süt annesidir. Bu sebeple babası Tuğluğ, Chi-kuo 契國 公 Kontu ünvanını aldı⁴..."

- 5 " Qamar, küçük yaşta kardeşi Shu-su 舒蘇 ile birlikte Saray Muhafız kit'asına girdi. İmparator Shun-ti(1333-1341) tarafından çok sevildi. İyi konuşma kabiliyeti vardı..."

Qamar'ın biyografyası, devlete isyan edenler ara

sında yer almıştır. 1348 de başvekil derecesindeki CS :TCH'liğine yükseldi ve bir kaç ay sonra öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA : YS,205,27b; YSLP,16,20b; HYS,224,11b; YShu,96,24a; YSSTP,60.

N o t l a r :

¹YS,Po-na-pên neğrinde: 哈麻 (205,18b).

²YS,Po-na-pên : 康里 (Aynı yer). K'ê-la (=Kerê it), kçl.S. 259.

³YS,Po-na-pên : 秃魯 (205,18b-19a).

⁴Bundan sonra,aldığı diğer ünvanlardan bahsedilmemektedir. Bu kısmı tercüme etmedik.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,23b)

TABL.71.

T'u-lu

圖魯, (秃魯)

(Tuğluğ)

↓

Ha-ma-êrh¹

哈麻(哈瑪爾)

(Qamar)

Shu-su, (Hsüeh-hsüeh)²

舒蘇(雪雪)

(Süzük?, (Sükstik))

¹"Qamar" , bk.Pelliot,HCK,s.211.

²Kçl.Türk."Süzük" , "Sükstik" (Kaçg.,I,389,486; Radloff,Wb.,IV,799,845); Kçl.سوسه(Rašid,II,13).Bk.S.28.

TİNG-CHU

1355 de BAŞVEKİL(太保) oldu. Qanlı'lar içinde en yüksek bir mevkiye çıkabilmiş tek şahıs budur. Şeceresi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA : HYS,210,6a; YShu,77,6a.

T'U-T'U-HA

T e r c ü m e
(YS-126,13b)

- 1 " T'u-t'u-ha 土 土 哈 'nın ilk soyu¹(先本)
Wu-p'ing²武 本 'in kuzeyinde, Che-lien-ch'uan折
連 川 'in³yanında, Ta-han⁴塔 罕 Dağı kabilele
rinin soyundandır⁵. Ch'ü-ch'u⁶曲 出 zamanında ku
5 zey batıya göç ederek Yü-li-pai-li 玉 里 伯
里 Dağında oturdular. Bu sebeple (bu dağın adı)
onların aile lâkabı oldu. Kendi memleketlerine de
Ch'in-ch'a(Qıpçaq)欽 察 adını verdiler.Onların
yerleri, Çinden 30.000 li'den fazla bir uzaklık
10 tadır. Yazın geceler çok sıcaktır. Güneşin batma
sı ile çıkması bir olur. Ch'ü-ch'u'dan Su(Suo)-
mo-na⁷唆 末 納; Su-mo-na'dan da I-na-ssu⁸亦
納 思 neş'et etti. Nesillerce, Qıpçaq memleke-
tinin reisleri oldular. Çingiz Han, Märkitlere
15 (蔑 里 乞)⁹hücum ettiği zaman¹⁰(Märkitlerin) re
isi Huo-tu 火 都 Qıpçaclara kaçtı. I-na-ssu onu
kabul etti. Çingiz Han elçi göndererek ona şöy
le dedi :

- 20 " - Benim okla avladığım geyiği siz niçin
saklıyorsunuz ? Onu bana derhal geri veriniz.Ak
sı halde, felâket üzerinize gelecektir ! " I-na-
ssu ise şöyle cevap verdi :

- 25 " - Yaralı bir kuşu, küçük bir ağaçlık bi
le himâye edebilir. Ben bu ot ve ağaçlar kadar
da mı olamıyorum¹¹ ? "

Bunun üzerine Çingiz Han generallerine ona¹² taarruz etmeleri için emir verdi. Fakat I-na-ssu çoktan ihtiyarlamıştı ve memleketinin içinde büyük karışıklıklar vardı. I-na-ssu'nun oğlu Hu-lu-su-man¹³ 忽魯速蠻 elçi gönderdi ve bundan itibaren Çingiz Han'a teslim oldu.

" Daha sonra orduya emir verdi. (Mogol) ordusu onların sınırlarına kadar geldi. Hu-lu-su-man'ın oğlu Pan-tu-oh'¹⁵ 班都察 kendi soyunu(族) toplayarak onları karşıladı ve tâbi oldu. Mai-ch'ieh-ssu 麥怯斯'ya karşı yapılan taarruza iştirâk etti ve başarı kazandı. Qıpçaq'lardan 100 kişi kadar askerle Qubilai Han'ın Ta-li 大理 seferine girdi. Sunglara karşı yapılan büyük taarruzda cesaret ve kahramanlığı ile ün kazandı. Önce, İmparatorun mâiyetinde hizmette bulunmuştu. Sonra at işlerine bakmağa memur(Ağtaçı)(尚方馬畜) tayin edildi . Ve her sene (İmparatora) at sütü sundu . Bu sütün rengi berrak,kokusu da çok iyi idi. İsmi, Hei-ma-ju (黑馬乳) 黑馬乳, yani "siyah atın sütü" demektir. Bu sebeple, bu işe bakanlara da Ha-la-ch'ih (Qaraçı) 哈剌赤 denirdi.

" T'u-t'u-ha, Pan-tu-ch'a 'nın oğludur. 1260 senesinde, baba ogul Kuzey seferinde Qubilai Han'ı takip ettiler. Her ikisi de başarı kazanıp, İmparator'dan hediye aldılar. Pan-tu-ch'a öldü ve oğlu babasının mevkiine verâseten geçerek , Muhafız kıt'asına girdi.

" Qaidu isyân çıkarmıştı. Qubilai Han, bu bölgeyi Devletin(國家) esas kökü(根本) saydığı

dan dolayı, Pei-p'ing Wang 北平王 olan veli ahtına diğer pirenleri de emrine alarak o bölgeyi müdafaa etmesini emretti.

- 60 " 1277 senesinde akraba pirenlerden T'o T'g -mu-¹⁵脫脫木兒 ve Shih-lieh-chi 失烈吉 isyan edip, akraba kabilelere hücum ettiler; ayrıca Mönggə Han'ın Hanlık Büyük Otağını da(御大帳) yağma edip kaçtılar. T'u-t'u-ha ordu
- 65 yu idare ederek onlara taarruz etti ve Asilerin generali T'o-¹⁶erh-oh'ih-yen 脫兒赤顏 'ı Nalan-pu-la 納蘭不剌 'da mağlup etti. Kaçan bütün kabileleri geriye dönmeğe davet etti.Ying-ch'ang 應昌 'daki kabilelerin neslinden ge
- 70 len Chih-¹⁷erh-wa-t'ai 只兒瓦台 isyan etti. T'o-t'o-mi¹⁸ 脫脫木, ona yardım etmek için ordusunu sevketti. T'u-t'u-ha onunla yolda karşılaştı. Harbe başlamadan önce, onların birkaç mangalık şüvarisini esir etti. Bunun üzerine , T'o-
- 75 t'o-mu ordusunu alarak kaçtı. Nihayet Chih-¹⁹erh-wa-t'ai'yı mahvetti. T'o-t'o-mu vs.yi Tola 朮剌) Nehrinin üç merhalelik bir mesafesine kadar takip etti. Ondan sonra geriye döndü. Az sonra da onları Kuan-huan(Orhun) 幹散 Nehrin
- 80 de yeniden mağlup etti. Onları çevirerek Büyük Otağı(大帳) geriye aldı. Bütün kabileleri de Pei-p'ing(北平) 'e geri döndürdü..."

N o t l a r :

1. 真先本 " otülesi, "Onların ilk menşeleri" diye de tercüme edilebilir.

2.T'u Chi de, Kıpçakların Mogol menşesinden geldiklerine inanır. Üstad Pelliot, bu nazariyelere icap e

den cevabı vermiştir(Pelliot,HCK,s.98 vd.).

T'u Chi'ye göre, Wu-p'ing-lu 武平路, Hsi Re isinin otağının bulunduğu(奚王牙帳).Burasına Li ao'lar zamanın da Chung-ching Ta-ting-lu(中京大定路) denirdi. Bu nazariyelere Üstad Pelliot cevap vermiştir. T'u Chi'nin fikirleri için bk.MSC,102,1a.

³YCMC,3,7a : 哲林川 diyor. T'u Chi'ye göre 1 se 英金河 Nehridir(MSC,102,1a,not).

⁴YCMC,aynı yer : 大哈山; MSC,102: 哈特哈 diyorlar. Bu nihayet bir benzeştirmeden ibarettir.

⁵Pelliot aşağıdaki metni görmemiştir:YCMC,3,7b:

徒絕域有山曰伊埒巴爾襟帶二河左曰約
羅右曰伊蘇定居自號欽察其地去中國三
萬餘里夏夜極短日暫沒輒川原平衍草木
盛茂土產宜馬富者有馬至萬計俗衽革男
獠剛烈蓋風土使然公之始祖庫楚克高祖
蘇穆魯伊納克實世爲欽察國主...

Orijinal olan kısmı şöyledir : " Vadi ve ovaları çok geniş ve düzdür. Otlar ve ağaçlar çok iyi yetişir. Bitkiler(veya yerin özelliği) atların yeti me sine müsaittir. Zenginlerin atları onbinle hesap edil ir. Onlar dericilik yaparlar. Tabii şartlar dolayı sı ile insanlar cesur, harpçi ve sert tabiatlıdırlar vs.." YS'den fazla olarak YWL deki metin de şöyledir:

YWL; 伯曲年者乃號其國人曰欽察爲之主而統之...

⁶YCMC: 庫楚克; YWL,26,7b: 曲年.

⁷YCMC: 蘇穆.

¹²YCMC: Mönggü Han diyor.

⁸YCMC: 伊納克實.

¹³YWL: 1297 senesi diyor.

⁹YWL: 蔑乞思.

¹⁴YCMC: 巴圖徹爾.

¹⁰YCMC: 默爾奇斯.

¹⁵YWL: 脫脫木失別吉;

¹¹YCMC: 逃鶴之雀翳蒼能生之吾顧不如草木耶...

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.72)

¹Bu adın mahiyeti hakkında şimdilik bir şey söyleyemeyeceğiz.

²Kşl. "Baltuça (= Balduça)" (Hambis, 97).

³"Tuq Toqa" : Var. 土圖哈, 托克托呼 (YCMC, 3, 7a); Kşl. 脱脱哈 (YS, 119, 21a).

⁴Kşl. "Tugāçar 秃格察兒" (MSC, 22, 7b; Pelliot, HO, 8, 52); Kşl. 塔察兒 (YS, 119, 24b; HYS, 105, 9b; YSSTP, 35).

⁵Kşl. "Çong r" (Pelliot, HCK, 300).

⁶Kşl. "Bāilük" (Pelliot, HCK, 161); Türk. "Bağlig?".

⁷Adın mahiyeti belli değil.

⁸Kşl. "Yūru Qan 余魯罕" (YCPS, 202). Mogolların gizli tarihinde de geçen bu adın mahiyeti karanlıktır.

⁹"Qurban" , (Pelliot, HCK, 225); Kşl. "Don Sohor" .

¹⁰Kşl. Türk.-Uyg. "Satun, Sadun" , sarmısak (Radloff, Wb., 380); ? < Türk. "Sat-?" .

¹¹"Tuqar, Toqar" , (Radloff, Wb., III, 1148); Kşl. 土幹兒 (HYS, 106, 16b).

¹²Kşl. "Daritai 答里台" , (YCPS, 142, 153); Kşl. " // 也忒達失 = Dari-Yatmış?" , (YS, 114, 8b); Var. 答鄰答里. Budist bir ad da olabilir.

¹³"P'o-p'i Qan (Han)?" da olabilir. Kşl. 浞皮 (YHS, 2B; YShu, 30, 6b; YSSTP, 6).

¹⁴Kşl. 阿魯圖 (YS, 139, 11b); 阿魯台 (YSLP, 16, 7a).

N o t l a r : (Devam)

YCMC: 托克托穆爾

錫里濟.

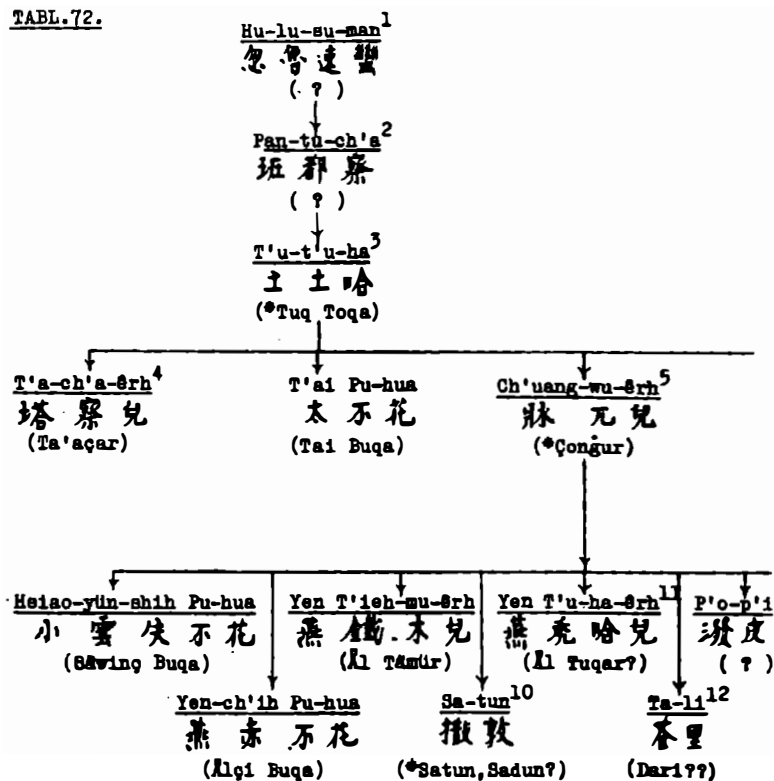
¹⁶YWL: 朵兒赤延 .

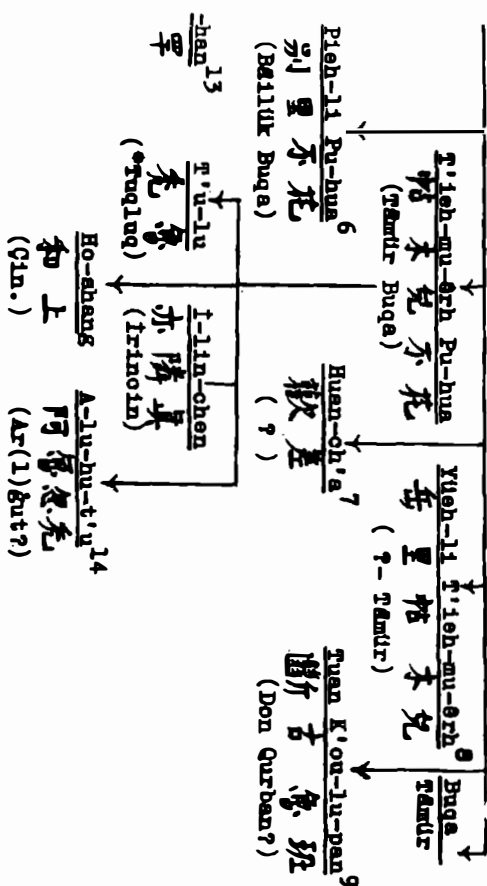
¹⁷YWL: 只兒瓦解.

¹⁸YWL: 脱脱木.

¹⁹YWL: 秃剌.

TABL.72.

QUTUZ

Tuq Toqa ile Qıpçaqların aynı Âsil ailesine mensup tur. Bulundukları memuriyetler önemli değildir. Âsil aile olması sebebiyle şecerelerde ön sıraya alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YS,134,13b; YSLP,14,12b; YSHP,33,14b; HYS,154,5b; YShu,69,6a; MSC,115,3b;155,26b; YSSTP,74.

T e r c ü m e

(YS,134,13b)

- 1 " Ho-shang 和 尚 , Yü-erh-pieh-li¹ 王 耳
別 里 Pai-ya-wu-t'ai² 伯 牙 吾 台 ailesinden
dir. Büyük babası Qaraçar(哈刺察兒) kendi ka
bilesini emrine alarak gelip Çingiz'e teslim ol
5 du. Babası Hu-tu-ssu(Qutuz) 忽 都 思 'un kuvvet
li bir kolu vardı ve bu hususta herkesi geçiyor
du. 1232 senesinde , Tolui'un mâliyetinde olarak
Chinlere taarruz etti. Büyük general³ Qada(哈達)
Chün-chou 鈞 州 ve San-feng 三 峯 'e hücum
10 ederken harpte başarı kazandı ve Badur(拔都魯)
ünvanı aldı..."

Bu ailenin biyografyasını HYS,Qutuz adına; YS , oğlu Ho-shang ve MSC ise torunu Ch'ien-nu adına yazmıştır.HYS, biyografyayı kısaltmıştır. Qutuz'un en yüksek ünvanı, Mo gol hasse ordusunda yüzbaşılık olmuştur. Oğlu Ho-shang'ın hizmeti meşhur 'Alı' Qaya'nın mâliyetinde geçmişti. Biyografyasında, 'Alı' Qaya ile yaptığı bazı konuşmaları görülmüş yor. Bundan anlaşılıyor ki, 'Alı' Qaya'nın en yakın yardımcılarından biri idi(YS,134,14a-b).

N o t l a r :

¹Tuq Toqa biyografyası ile kıl.S. 275.

²"Bayagutai", Türk."Bayagut" un mogollaşmış bir şekli olmalıdır. Kşl.S. 266-7 . Pi-shu-chi:Bayaw(伯晏).

³Tu Chi, bu cümleyi atlamıştır.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,26b)

TABL.73.

Ha-la-ch'a-erh

哈剌察兒

(Qaraçar)

Hu-tu-szu¹

忽都思

(Qutuz)

Ho-shang(Çin.)

和 尚

(Ch'ien-nu(Çin.))

千 奴

Lung-pao²

龍寶

(Çin.)

Pu-lan-hsi

不蘭奚

(?)

Po-yen Hu-tu

孛顏忽都

(Buyan Qudu)

Shou-t'ung

壽童

(Çin.)

Kuan-yin-pao

觀音保

(Çin.)

¹Kşl.Türk."Qutuz" (Kşg.,BA,I,365; Pelliot,HCK,104).

²Kşl.Serruys,s.356.

³Suf."童" için b.Serruys,s.357.

⁴Serruys s.356 : "Protectated by Kuan-yin" .

Oyle görünüyor ki, aile çok erken olarak Çince adlar almağa başlamışlardı.

PAI CHIANG

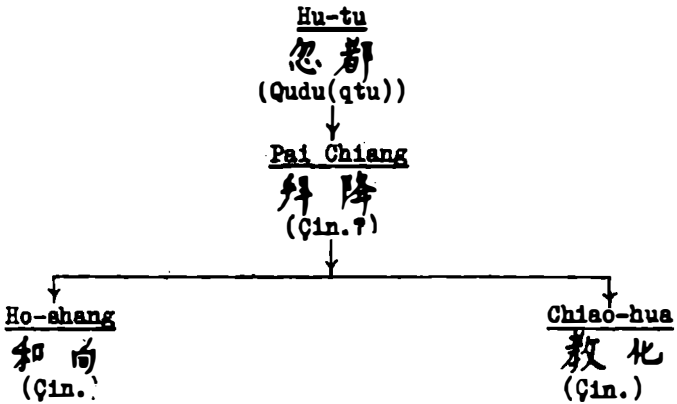
YS,131,20a'ya göre kendisi Beşbalıg'lıdır. Buna göre biyografyasını Uygurlar arasında incelememiz gerekiyordu. Kitabesine göre ise, Yü-lü-pai-li 王 呂伯里 ailesinden idi. Bu aile asıl bir Qıpçaq soyu idi(Bk.S.280). Tu Chi, haklı olarak aileyi Qıpçaq'lar arasında inoemesi yerindedir(MSC,119,2b). Memuriyeti çok büyük değildi. Fa kat şeref ünvanları pek çoktur.

BİBLİYOGRAFYA : YS,131,20a; YSLP,26,25b; YSHP,52,14b; MSC,119,2b; YHS,32,4a; YSSTP,52.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,27a)

TABL. 74.

Öyle görünüyor ki, aile çok erken olarak mogollaşmış idi. Ailenin reisi, cesûreti ile şöhret bulmuştu. T'u Chi 'ye göre, Ögöddäi Han'ın mâliyetinde sefere giden Qudu, Çin seferinden sonra çok meşhur olmuştu(MSC,119,3a,n.).

TAİ BUQA

Çin'de Mogol devrinin en meşhur Konfüçyanistlerinden biridir. O da Tuq Toqa gibi Qıpçaqların Âsil ailesine mensuptur(MSC,130,1a,n.).

BİBLİYOGRAFYA : YS,143,13b; YSLP,37,19a; YSHP,45,1a ; YSH,shih ; YSHu,82,2b; HYS,217,3b ; MSC,131,1a; YSSTP,75; Onun hakkında yazılmış diğer eserler için bk. YHYJ,12a-14b. Eserleri : YHYJ,129b.

Yüan-shih,143,13b'deki biyografyası şöyle başlar :

- 1 " T'ai Pu-hua 泰不華'nın çince lakabı , Chien-shan 兼善'dır. Pai-ya-wu-t'ai 伯牙吾台 ailesindendir. Önce onun adı, Ta Pu-hua 達普化 idi. (İmparator) Wen-tsung(1330-1333), 0
- 5 na şimdiki (Tai Buqa) adını hediye etti.Nesillerce Pai-yeh 白野 Dağında oturuyorlardı. Babası T'a-pu-t'ai Muhafız küt'asına girdi..."

Tai Buqa'nın menşesine ait yukarıdaki metin, Qıpçaqların Mogol hâkimiyetine girdikleri devre aittir. Aile XIV. asırda mogollaşmış olmalıdır. Nitekim babasının adı olan Tabutai, bir mogol adıdır. Çok meşhur bir şahıs olduğu için menşesine ait rivayetler unutulmamışsa da ailesinin soyu olan "Bayağut" , "Bayağutai" söyleniş şeklinde bir mogollaşmağa uğramıştır(Bk.Qutuz,n.2).

Tabutai'ın memuriyeti T'ai-chou'da idi. Bu sebeple ailenin oturma yeri hep T'ai-chou olmuştur. İlimde Doktor derecesini aldıktan sonra, kendisi de T'ai-chou Da ruğacı'sı olmuştur(YSSTP,75). Kiang-chê TCCS'liği en önemli memuriyetidir.

YS,143,13b'den tercümes ni yaptığımız metnin aile nin menşesine ait kısmı şöyledir : 泰不華字兼善 伯牙吾台氏初名達普化父塔不台...
今名世居白野山父塔不台...

ÖLCÄİ BÄDÜR

Ölcäi Bädur, Qıpçaq'lardandır. Ailesi hakkında bir kayıt yoktur. Babasının adı, "Qara Hoca" dır. Bu se beple ailenin müslüman olması çok muhtemeldir. YS,131, 12b'ye göre, ilk defa Mönggä Han'ın mâliyetinde olarak harplere iştirâk etti ve başarı kazandı.Okumaga çok me raklı ve vücut yapılışı da metin ve bir tuhaftı. Qubı lai Han'ın meşhur O-chou kuşatmasında kaleye ilk bayra ğı çeken de o olmuş(YS,131,13a; HYS,160,14a). 1260 se nesinden sonra Habiçi(合 义 赤)'nin mâliyetinde ça lışır. 1276 dan sonra da Bädur(Batur) ünvanını elde et miştir(YS,131,13a). 1279 dan sonra Tüman Noyan(木 儿 忒 木 儿)'liğine terfi etmiştir. 1298 senesinde 59 yaşında iken öldü(YS,14b; MSC,96,4a). HYS, ölüm tarihini yalnız yaz mıştır.

T'u Chi, Qara Hoca'nın Qıpçaq ve Ruslara karşı ya pılan seferlere iştirâk ettiğini yazıyor(MSC,96,2b).Fa kat kaynaklarımızda böyle bir kayıt yoktur.

Ölcäi Bädur, Kiang-chê PCCS'liği gibi yüksek mevki lere kadar çıkabilmişti.

BİBLİYOGRAFYA : YS,131,12b;133,10b; YSLP,19,19b;YSHP, 37,10b; YHS,8B; YShu,53,9b; HYS,160,14a ;MSC,96,2b;155,27b; YSSTP,75.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.75)

¹Var."Ölcäitu 完 者 都".

²Kşl."Tögüs 脫 古 思." (YCPS,157).

³Kşl.Türk."Çaqudu" (Uig. Spd.,30,33), özel ad. Ke za kşl.Kitan-Mog."Ca'ut 札 兀 惕" (YCPS,134,179).

⁴Kşl.Türk."Bay Buğa" (Uig. Spd.,266), özel ad.

⁵Bu adın mâhiyeti karanlıktır. "Çunğar" şeklinde mogolca bir ad da olabilir. Kşl."Çonğor".

⁶Bu ad da karanlıktır. Kşl. 出 木 忽 兒 (Cubuqur), YFF,8; Pelliot,HCK,376,377.

⁷Kşl."Balat" (Hambis,136). Kşl. 巴 剌 (YCPS,202

TABLE. 75.

Q L C K I B A D U R
(T'u Ch1.155, 27b)

Ha-la Huo-che
哈刺火若
(qara y6cah)

Man-che(-tu)¹
完者(都)
(Oloel(tu))

T'ieh-mu T'u-k'o-sbu ² 帖木儿吉思 (Tamiur? T6gde)	Ch'a-tu ³ 抄都 (Ca'utu)	Pieh-l1 别里 (B6gl16r?)	Bei-pa-hua ⁴ 伯不花 (Bei Buqa)	Ch'u-pu-kun ⁶ 出不昆 (?)	Hel-hel 黑黑 (Q1n.)	Fu-pao. 佛保 (Q1n.)
Pieh-l1-oh'ieh-tu 别里怯都 (Bil6ttu?)	Pu-hua 不花 (Buqa)	Ch'a-l1 彻里 (Qarig Tamiur)	Ch'uang-ha-6rh ⁵ 幢合兒 (*qondor?)	Pa-l6 八剌 (Bale?)	Ch'ao-ch'ao 潮潮 (Q1n.)	
Hel-S6ng 昔介 (Q1n.)						

Ho-shu
和商

TOSUN

Bu aile, Mogollar Sunglara taarruz ederken topçubaşılıkta bulundukları için şöhret bulmuştur. Ailenin reisi türkçe ad taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA : YS,133,6a; YSLP,20,10a; YSHP,37,6b; HYS,154,14b; MSC,98,6b; YSSTP,76.

T e r c ü m e

(YS,133,6a)

- 1 " Hsi-tu-erh 昔都兒, Qıpçaq ailelerinden dir. Babası T'u-sun(Tosun) idi. Mogol ordusuna yazıldı. 1261 senesinde Başvekil Bayan'la isyan eden Li T'an'a taarruz etti. Başarı kazandı. Yüzbaşı oldu. 1273 senesinde tekaüt oldu.

" Oğlu babasının yerine geçti. Büyük ordunun Güney seferinde Hsiang-yang vs. gibi şehirlere yapılan hücumlara iştirak etti... "

Metinde, Başvekil Bayan'la Li T'an'a yaptığı taarruzdan bahsediliyor. Bayan, bu sırada Hülâgû Han'la beraberdi. Bk.MSC,96,6b,n. Şidur veya Sidir'in şöhretini ziyade topçu lüğünde anılır gelir. Bu Güney taarruzunda topçular çok önemli bir rol oynamışlardı. Kendisi, topçuların Tümen Noyanı idi. 1298 senesinde öldü(YS,133,17a).

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.76) .

¹Kşl.Türk."Tosun" (Kaşg.,BA,III,30,429). Buna benzer Mogol adları da vardır: Kşl."Tosu-Qan(=Cöçi)" (Hambis,95). "Tossu" (Aynı eser,18).

²Kşl."Şidurhu" 失都兒忽, (YCPS,266). Keza kşl. "Sidir" , "Sicir" (Hambis,47).

K'U-CH'E BĀDUR

Ügödmī Han'a hizmet etmiş ve Aqtaçı (牧馬) olmuştur. Chinlere yapılan taarruzda önemli bir Chin generalinin başını kesiyor. 1262, 1265, 1267, 1273, 1275, ve 1277 senelerinde Sunglara karşı yapılan büyük taarruzlara iştirak ediyor. Memuriyeti o kadar yüksek olmamasına rağmen şecaati sayesinde tarihe geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,123,10b; YSLP,28,12b; HYS,123,10b; MSC,91,9b;155,29a; YSSTP,76.

S o y k ü t ü ğ ü

(TABL.77)

¹Kgl.Türk."Qoça", ad(Uig. SPd.,28;Radloff,II,615).

²Mog."Toğon 脫歡 Tāmūr" (YCPS,202).

³Mog."Ma'u" (Pelliot,HCK,125,145).

⁴Suf."住" için bk.Serruys,s.358.

TABL. 76.

T O S U N
(T'u Chi,155,29a)

T'u-sun¹

先孫

(Tosun)

Hsi-tu-ər²

昔都兒

(Şidur?)

Yeh-hsien T'ieh-mu-ər³

也先帖木兒

(Yāsūn Tāmūr)

TABL. 77.

K'U-CH'E BĀDUR
(T'u Chi,155,29a)

K'u-ch'ə Pa-tu-ər¹

苦徹拔都兒

(K'u-ch'ə? Bādur)

T'o-huan²

脫歡

(Toğon)

So-chu⁴

鎖住
(Çin.)

Ma-wu³

麻兀
(Ma'u)

BAY TÂMÜR

İlk önemli vazifesi, Yâsûn Tâmur'un mâiyetinde olarak isyân eden Noyan'a karşı yapılan sefere iştirâk ile başlar(HYS,178,1a).Bu seferle, burada incelediğimiz Tuq Toqa, Yuwaş ve Chao-hua(As) biyografyaları da ilgili dir. Noyan'ın isyânı için ise bk. MSC,75,1a-3b. 1288 de de isyân eden Pirens Qadan(哈 罕)'a karşı giden orduya iştirâk etmişti. Bu sefer için de bk.MSC,75,3b-9a. Bu sefere meşhur Qıpçaq Tuq Toqa da iştirâk etmişti(MSC,102,7b). Bu seferlere ait yer adları Bai Tâmur'un biyografyasında yanlış yazılmıştır(YS,131,15a). T'u Chi, bu hataları kısmen düzeltilmiştir(MSC,75,5a-b; 102,7a).Japonya'ya yapılan sefere iştirâk etmiştir.Deruh te ettiği vazifeler çok yüksektir. Önce Tung-lu(東 路) Mogol Ordusunun Baş Tüman Noyan'ı idi. 1315 de CS:PCCS ve sonra da Liao-yang TCH'si oldu. 1331 de öldü.

BİBLİYOGRAFYA : YS,131,15a; YSHP,36,6a; YHS,32B; YShu,57,8b; MSC,102,7a; HYS,178,1a; YSSTP,76.

KİTİİ

Bu ailenin biyografyasını bulamadık. T'u Chi,kendi şecere listesine ilâve etmiştir(MSC,155,29b). Ailenin üyeleri çok önemli vazifelerde bulunmamıştır. Çin'deki Qıpçaq ordusunun Binbaşısı idi. Anlaşıldığına göre aile çok erken olarak mogollaşmıştı. YSSTP'nin şecerele-ri arasında da yoktur.

T'u Chi, şecere listesini nereden aldığını kaydetmiyor. Ona göre bu aile bazan "Ch'a-t'ai 察 台", bazan da "Ch'in ch'a-t'ai(Qıpçaqtai) 欽 察 台" olarak yazılır. Bazıları da "Qıpçaqtai ailesinden T'o-wu-thai 欽 察 台 氏 之 脱 誤 台" şeklinde kaydederler. Kayıtlara göre ailenin ilk reisi "Ch'i-t'ai (Katai 乞 台" idi. Mogolca bir addır. Oğlunun adı pek açık değildir. "Ho-tsan-ch'ih 合 贊 赤" bildiğimiz mogolca kelimelerle mukayese edilebilir. Kşl.Türk."Qasınç" ? .

ÖGÖDİİ

Bu ailenin biyografyasını HYS,152,9b, "K'un-tu-tai 坤都岱" ve MSC,91,10b ise Ögöddi(幹可多)adına yazarlar. Her iki biyografyada da metin aynı; fakat adlar ayırdır. Şecere kitaplarında bulunmayan soykütüğü nü metinden çıkararak mukayese edelim: (TABL.78):

HYS,152,9b'ye göre:

K'u-ch'un¹
庫春
(Küçün)
↓
K'un-tu-tai²²
坤都岱
(?)
↓
Wu-k'o-t'ai³
烏克岱
(*Ögöddi)

MSC,91,10b'ye göre:

Ch'ü-ch'u¹
曲出
(Küçün)
↓
Wu-tu-t'ai²
兀都台
(?)
↓
Kuan-k'o-tai³
幹可多
(*Ögöddi)

¹Kşl.Türk."Küç, Küçün, Küç Tigin" : Kaşg.,BA,II, 18; II,289; I,413. "KÜç Buğa Hānolحنا,ع,ك":Cuwaynf,I,116.

²Bu adın mâhiyeti pek anlaşılmıyor.

³HYS, metni esas kaynaktan almıştır. MSC, yanlış 1 şaretlerle yazılan adları tashih etmiş ve arzusunı göre umumi olarak kullanılan yazılış şekillerine çevirmiştir. Birinci ve ikinci adların çevrilişi çok şüphelidir.

Bu biyografyanın baş kısmı, bu çağdaki Qıpçaqlar ba kımından hususî bir önem taşır. Tuq Toqa'nın biyograf yasında gördüğümüz gibi, onların atası da Ch'ü-ch'u adını taşıyordu. Onlar da nesilden nesile Qıpçaq'la

rın reisliğini yapmışlardı. Tuq Toqa ailesinden tefrik etmek için, T'u Chi, "Nesilden nesile kendi kabileleri nin reisleriydiler" şeklinde tefsir etmek suretiyle de giştiriyor(MSC,91,10b). Metin, HYS,152,9b'de şöyledir:

坤 鄰 岱 欽 察 氏 父 庫 春 爲 欽 察 部 酋 諸 孫 太 衆
時 速 不 台 平 欽 察 庫 春 隸 速 不 台 麾 下 爲 百 戶

T e r c ü m e

(HYS,152,9b)

- 1 " K'un-tu-t'ai Qıpçaq ailesindendir. Babası
K'u-ch'un Qıpçaq Kabilesinin(veya bölümünün) bü
tün nesillerinin reisi idi. Ögöddi Han zamanında
Sü**b**öt**ä**i,Qıpçaq'ları mağlup ederken;K'u-ch'un SÜ
5 böt**ä**i'in m^aliyetinde yüzbaşı oldu."

Metin açıktır. Fakat tarihsel gerçeklere biraz uy
mamaktadır.Bu kadar önemli bir aileyi kaynaklarımızın
nasıl ihmal etmiş olduklarını izah güçtür. En iyisi,
T'u Chi gibi bu aileyi bir kabile reisi olarak nazarı
itibare almaktır.

AGTAÇI

Bu biyografya, As'ların başkanına aittir. Soykütüğündeki bazı adların Hristiyan menşeli olmalarına rağmen, Türk adlarına da rastlanır. Sonradan isimlerin bazıları mogollaşmış ve diğerleri de çinlileşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,132,1a; YSLP,37,5b; HYS,154,1b; MSC,102,10a; YSSTP,76; Pelliot,HCK,161.

T e r c ü m e

(YS,132,1a)

- 1 " Han-hu-ssu 杭忽思, As 阿速 ailesinden dendir. As Memleketinin başkanı(主阿速國) idi. Ögöddai Han'ın ordusu onun sınırına vardığı zaman, Han-hu-ssu halkını emrine alarak geldi ve
- 5 teslim oldu. Buna karşılık mükâfat olarak, Bâdur ünvanı ile altın payza verildi. Ayrıca kendi top rağındaki tebaasını idare etmesi emredildi. Biraz sonra, İmparatorluk fermanı ile 1.000 kişilik kadar bir As ordusu seçip, onu büyük oğlu Ataç'a i
- 10 dare ettirerek hasse ordusunda harbettirdi. Ataç Muhafız kıt'asına tâyin edildi. Han-hu-ssu memleketine geri dönerken haydutlarla karşılaştı, harbederken şehit düştü. Karısı Wai-ma-ssu 外麻思, orduyu emrine alarak onun memleketini korudu
- 15 Wai-ma-ssu, bizzat kendisi sırh giyinerek isyan ve karışıklıkları bastırdı. Ondan sonra, onun yerine ikinci oğlu An-fa-p'u 按法普 geçti... "

Metin, burada As'ların tarihini bırakarak, Çin'de hizmet eden As asıllı şahısların biyografyasına bağlamak

tadır. Metin, Ögödmü Han'ın ordusundan bahsediyor. T'u Chi'nin de dediği gibi Ögödmü Han As seferine iştirâk etmemişti(MSC,102,10b). A-ta-ch'ih kelimesi, Türk.Ataç 'a çok benzemektedir. Bu sebeple metinde bir çok defa lar Türk."Ataç" sözünü kullandık.İhtiyaten,Mog."Ağtaç" sözünü de başlıklarda yazdık. Metnin devamı şöyledir:
17 " (Büyük oğlu) A-ta-ch'ih(Ağtaç) 阿 答 赤

Mönggü Han'ın mâiyetinde olarak Hsi-ch'uan sefe
rine iştirâk ederek Tiao-yü 釣 魚 Dağında har
20 bederek başarı kazandı. İmparator, ona kendi şara
bından içirdi ve beyaz altın hediye etti. Ondan
sonra Ariq Buqa isyan etti. Yeh-li-k'o 'nun mâi
yetinde olarak ona yapılan taarruza iştirâk et
ti... "

Ondan sonra Qunduqai vs. nin isyanlarına karşı ya
pılan hareketlere iştirâk etti. Ve bu harpte karnından
vurularak bir okla yaralandı. Sonra,Li T'an isyanını ü
zerine tekrar sefere gitmiş ve 1267 senesinden itiba
ren de Sunglara karşı harbetmiştir.

Kaynaklar ölüm tarihini yazmıyorlar.

BAIDAR

O ğ l u Baidar babasını verâseten Binbaşı olarak
takip etti. Almalığ bölgesinde isyan eden pirensler 1
çin hazırlanan seferlere iştirâk etti(YS,134,2a; MSC,
102,11a). Bu seferler için bk.MSC,74,8a. Ondan sonra 1
se Cırvatai isyanını bastırmaya Orhun bölgesine gitti.
Bu hareket için bk. MSC,32,6a,11c. Altay Dağlarının do
ğusuna kadar gitti. 1285 senesinde Beşbalıĝ'ın isyanla
rını bastırmak için giden orduya girdi.

Bütün bu harplerde As'lardan müteşekkıl orduyu ida
re etti. Rütbesi, "As Bâdur" Daruĝaçı(阿 達 拔 都 魯 魯) idi.
1300 senesinde öldü(YS,132,2b).

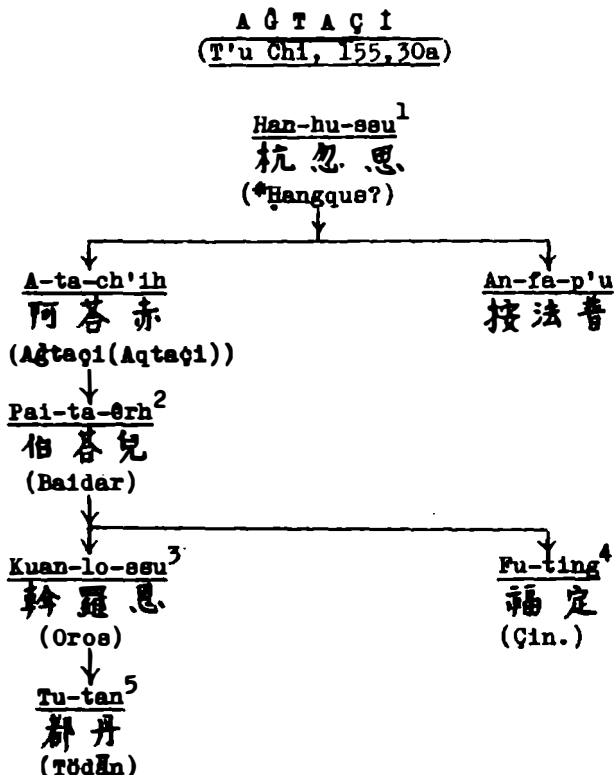
O ğ l u Fu-ting, babasının yerine verâseten geçti.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.79)

¹Kşl. "Hangque" (Pelliot,HCK,161). Var. 昂 和 思

²"Baidar" , Kşl. Pelliot,H0,196.

TABLE 79.

³"Oros", bk.S.9,75,85.

⁴Çin. 足 " Suf.Bk. Serruys, 354-358.

⁵Kgl. تودان (Blochet, II, 56). "Töddän" < "Töddö'dän"
脱兔焉. "Töddän" (Pelliot, HCK, 157). "Töddän", "Töddän"
(Hambis, s.19, n.17).

"Tudän" (Pelliot, HO, s.61).

ARSLAN

Aslen As ve As'ların bir şehrinin reisi idi. Kendi sinin adının türkçe olmasına rağmen , oğullarınıninki H₁ristiyan menşelidir.

BİBLİYOGRAFYA : YS,123,17a; YSLP,37,5b; HYS,152,6b; MSC,102,14a; YSSTP,77.

T e r c ü m e

(YS,123,17a)

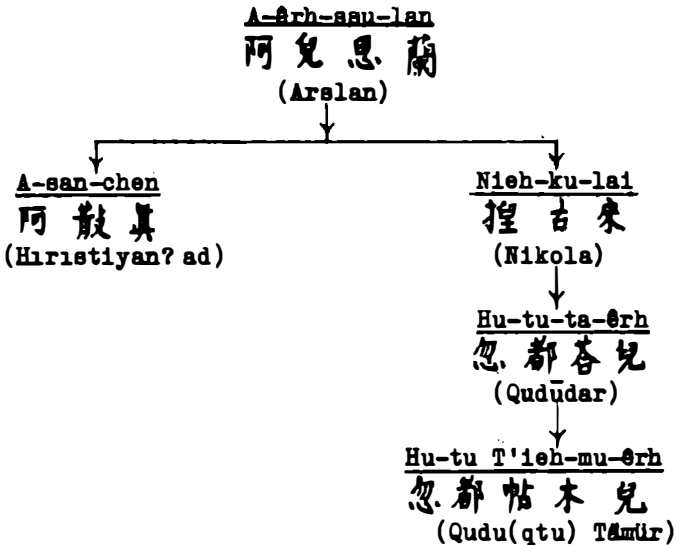
- 1 " A-êrh-ssu-lan 阿兒思蘭 As ailesinden
dir. Mönggâ Han'ın ordusu başlangıçta Arslan'ın
şehrini kuşattığı zaman, Arslan,kendi oğlu A-san
-chen ile beraber İmparator'a tâbi oldu. Ordunun
5 önünde, İmparator'un bizzat eli ile yazıp verdi
gi emirnâmeğe göre, As ordusunu hususi bir şekil
de idare etti. Ordusunun yarısı orada kaldı.Geri
ye kalan kısmı da kendi memleketlerinin sınırla
rını müdafaa etmek için geriye gönderildi. A-san
10 -chen, imparatorun mâliyetinde hizmete tayin edil
di. Yolda, Asi Tu-li-kê 闊里哥 'nin ordusuna
rastladı, Büyük bir âzimle harbetti; fakat şehit
düştü.İmparator onun cesedini mumyalattırarak ge
riye gönderdi. Arslan, İmparator'a dedi ki :
15 " - Benim büyük oğlum öldü. Ben, bu durumda,
Devleti destekleyemiyeceğim. Şimdi , benim küçük
oğlum Nieh-ku-lai 捏古來 gelerek size hizmet
etsin. " İmparator uygun gördü. Nikola geldi ve
İmparator , Uriangqatai'nin Qaracı(哈剌章)
20 'ye karşı yaptığı sefere iştirak etmesini emret

ti. Harpte başarı kazandı. Uriangqatai, ona meşhur bir atla beyaz altın hediye etti. Sonra Sunglara karşı yapılan büyük taarruza iştirâk etti. Bir okla vurularak öldü... "

Yüan-shih, evvelki biyografyada olduğu gibi aldanmakta ve harbe İmparator'un da iştirâk ettiğini kaydetmektedir. Bu harbi Güyük idare etmişti. Belki de , sonradan Güyük'un İmparator olması sebebiyle bu ifadeyi kullanmıştır. T'u Chi, A-san-chen'in İmparator'un evlâtlığı olduğunu da kaydediyor. Esas kaynağımızda bunu göremiyoruz. Kşl. MSC, 102, 14a. Gene T'u Chi, Tu-li-kê 'lerin, "Çerkezler" olduklarını ileri sürüyor.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 30a)

TABL.80

¹Kşl. "Qudūdar-bāgi" (Pelliot, HCK, 390, 392).

A-san-chen'in aslını tespit edemedik. Nikola mālum.

YUWAŞ

Bu aile de, Ataç ailesinin mâliyetinde olarak Mogol lara teslim olmuş As'lardan bir zümredir. Ailenin reisi fevkalâde cesareti ile şöhet bulmuştu.

BİBLİYOGRAFYA : YS,132,4b; YSHP,36,12a; YShu,56,5a ;
HYS,178,3a; MSC,102,11b; YSSTP,77; Pel-
Ilot,HCK,300-302.

T e r c ü m e

(YS,132,4b)

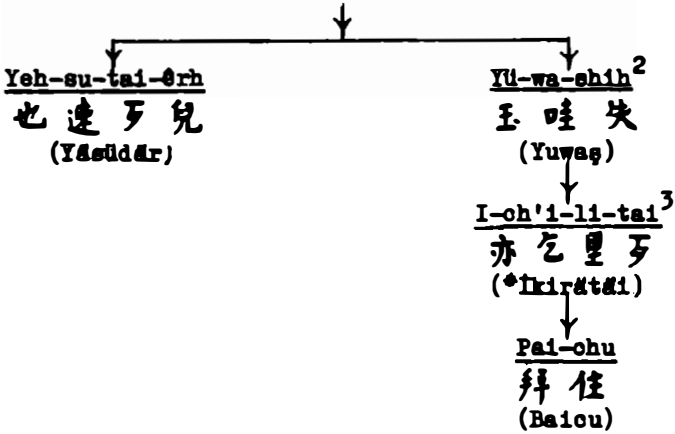
- 1 " Yü-wa-shih(Yuwaş) 玉 哇 失 , bir As'dır. Babası, Yeh-lieh Pa-tu-êrh(İl-,Yêl Badur) 也 烈 拔 都 兒 kendi memleketinin reisi ile beraber gelerek teslim oldu. Mönggâ Han, Muhafız Kıt'ası
- 5 na tayin edilmesini emretti(1258). Mönggâ Han'ın mâliyetinde olarak Szu-ch'uan seferine iştirâk etti. Gerilla kuvveti olarak ordunun önünde Ch'ung -ch'ing 重 慶 'e kadar gitti. Harplerde bir kaç defa başarı kazandı. Ava çıktığı zaman, dar bir
- 10 yolda karşısına bir kaplan çıktı. Attan inip kap lanla eli ile bizzat mücadele etmeğe başladı.Kap lan, büyük ağzını açıp, onu ısırarak istedi.İlini kaplanın ağzının içine soktu ve dilini tuttu ve bıçakla keserek öldürdü. İmparator, onun bu cesa
- 15 retini takdir edip, 50 çift sarı altın verdi.Ay rı olarak bir As ordusu kuruldu ve ona idare et tirildi.."

Qubilai Han zamanında, Ariq Buqa isyanına karşı gi den orduya katıldı. Ondan sonra da Qıpçaq ordusuyla be raber Asi Qadan ve Noyan'a karşı gitti(MSC,75,5b).

TABL. 81.

Y U W A S
(T'u Chi, 155, 30b)

Yeh-lieh Pa-tu-erh¹¹
也 烈 拔 都 兒

Babaları öldükten sonra yerine Yäsüddär geçti. O da öldükten sonra Yüwaş ordunun idaresini aldı, Qaidu 'ya karşı yapılan savaşlarda şöhret kazanıp binbaşı oldu. Ortasıya'da yaptığı başarılı harplerden sonra, 1306 senesinde hastalanarak öldü.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.81)

¹Var. 耶 列 / / / = "İr Bâdur", kşl.S.16, 199-200.

²"Yüwaş" (Pelliot, HCK, 300vd.). Var. / / 什, / 瓜 失"

Kşl. İsl. "Uwais (Üveys)". Türk. "Yugaç", (Kşg., I, 18).

³Kşl. "İkirās 亦 乞 列 思" (YCPS, 202). Özel adlar: "亦 乞 列 台" (YSSTP, 27); "亦 乞 列 異" (HYS, 104, 5b).

PETER

Hıristiyan bir As ailesidir. Ailenin reisi Fu-tê 福得, Mönggê Han zamanında Mogollara teslim oldu. Bazı yazarlar, "Fu-tê" nin adını yanlış olarak, "福得來賜" şeklinde yazmışlardır. Bunun sebebi, biyografiyanın baş kısmının yanlış okunmasıdır. YS, biyografiyaya şöyle başlıyor: "憲宗時與父福得來賜俱直宿衛"(YS,135,7b). Manası, "Babası Fu-tê ile Mönggê Han zamanında geldi ve Muhafız kıt'a sına tayin edildiler." Virgölün yanlış konması sebebi ile bu hata ortaya çıkmıştır. Fu-tê, Açu'nun mâliyetin de Sunglara taarruz etti ve Yâkâ Caruğaçı oldu(YS,7b). 1308 de Qaidu'ya karşı gitti. 1301 de öldü.

O ğ l u, Yuwaş'ın mâliyetinde Âsi Noyan'a karşı har betti(YS,7b). Bu aileye ait şahısların rütbeleri önemli değildi. Yalnızca, küçük As ordusunun sağ kanadının idaresini deruhte etmişlerdi.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.82)

¹ "福" işaretinin, "P'i 偶"den bozulmuş olması da muhtemeldir. Buna göre, adı "Peter" şeklinde okuyabiliriz.

² "Georges", "Georgi", kşl. Pelliot, HCK, 281.

BÂDUR

Bu ailenin üç çocuğu, Mönggê Han zamanında gelip, teslim oldular.

BİBLİYOGRAFYA : YS,132,7b; HYS,154,3a; MSC,102,14a.

T e r c ü m e
(YS,132,7b)

1 " ... Mönggê Han, henüz veliaht iken, büyük

TABL.82.

P E T E R
(T'u Chi,155,30b)

Fu-tê
福得
(Peter?)
↓
K'ou-êrh-chi²
口兒吉
(Georgi)
↓
Ti-mi-ti-êrh
的迷的兒
(Dimitri)
↓
Hsiang-shan
香山
(Çin.)

TABL. 83.

B A D U R
(T'u Chi,155,31a)

(?)
↓
Wu-tso-êrh-pu-han
兀作兒不罕
(?)
↓
Ma-t'a-êrh Sha
馬塔兒沙
(Mahtar Şah)
↓
Pa-tu-êrh
拔都兒
(Bâdur)
↓
Pieh-ohi-lien
別吉連
(?)
↓
Yeh-lien-ti
也連的
(?)

kardeşleri Wu-tso-êrh-pu-han ve Ma-t'a-êrh Sha, halkını toplayarak gelip teslim oldu. Ma-t'a-êrh Sha, Môngğâ Hanı takip ederek Mai-kê-ssu (Makâs) seferinde öncülük ve zifesi ile hizmet etti. İki okla yaralandı. Fakat şehre ilk giren o oldu... "

Mai-kê-ssu 麥各思, Gürcistan'ın Tiflis civarındaki başkentidir. YCPS, 270, 274, 諸客場 şeklinde yazmaktadır. Badur ise, Li T'an ve Sung seferine kardeşlerinin mâiyetinde olarak iştirâk etmiştir. Orduda Ağtaçi ve yüzbaşı oldu (MSC, 102, 14a). 1297 senesinde öldü.

Soykütüğündeki adlar, pek aydın değildir. Mogolca adlarla izâh edilemiyor. Bâdur'un büyük kardeşi "Mahtar Şah" ın adı islâmidir.

SHIH-LA BÂDUR

Bu aile de Mönğgê Han zamanında teslim oldular. Bağ langıçta, ailenin reisi olan Ülüg veya Yürük Ta-ma'nın emrinde ancak on kişilik bir As kit'ası vardı. Ağtaçı tayin edildi(YS,135,13b). Gene Aslardan Nikola ile bir likte çalıştılar. Oğlu Shih-la Bâdur Tibet(脱 里) me selelerinde bazı küçük hizmetleri oldu(YS,13b).1284 se nesinde, As ordusu 1.000 kişi kadar oldu(YS,14a). 1387 senesinden sonra, Bâdur ünvanını aldı ve As ordusuna , Binbaşı tayin edildi. 1302 senesinde öldü. Oğlu, verâse ten yerine geçti. O da 1325 de öldü.
BİBLİYOGRAFYA : YS,135,13b; HYS,152,6b; MSC,102,15b.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.84)

1" 月 售 " için bk.S.27-8. "Tama" , "Tambuğa" ,
Kşl.Pelliot,HCK,67,197.

2Mog."Şıra" , kşl.Pelliot,HCK,241.

3Var. / / 孛 顏 . Na-hai-oh'an 那 海 產 =(Noğaiçin?).
Na-hai-yen / / 孛 顏 = (*Noqai (No)yan?).

ÇÂRİĞ

Çârığ, Mogollara erken olarak tâbi olmuş As ailele rinden birine mensup olmalıdır. Çünkü ailedeki şahıs 1 simleri mogollaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YS,135,14a; HYS,178,11b; MSC,102,16a.

T e r c ü m e
(YS,135,14a)

1 " Çârığ(徹 里), As ailesindendir. Babası

TABL.84.

S I R A B A D U R
(T'u Chi, 155, 31a)

Yüeh-lu Ta-mou¹
月魯達某
(Yürük ? ?)

Shih-la Pa-tu-erh²
失剌拔都兒
(Şıra Badur)

Na-hai-ch'an(//-yen)³
那海產(//顏)
(*Noğaiçin?)
(*Noğai (No)yan?)

TABL.85.

Ç Ė R ĭ G
(T'u Chi, 155, 31a-b)

Pieh Ch'i-pa¹
別吉八
(Bäg *Kıba?)

Ch'e-li²
徹里
(Çärig)

Shih-lieh-mên³
失列門
(Şirāmün)

Pieh Chi-pa 別吉八 'dır. Mönggöl Han'ın mâiye tinde Tiao-yü dağına taarruz etti. Başarısından dolayı takdir edildi... "

Menşesine ait kısım bu kadardır. Qaidu'ya karşı ya pılan seferde öncünün başını kesiyor (YS, 135, 14b). Baykal gölü kenarında yaptığı harplerde, ordu aç kalınca kendi sığırlarını kesip yedirdi. Esas vazifesi, As Orusunun sol kanadını idare etmektir. Civanmerd hareketleri çoktur. İmparator'un hediyelerini askere verirdi.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.85)

¹Kşl. "乞八", "*Kıba?" (Hambis, 120, 123, n.11).

²Kşl. "徹里" (YS, 130, 1a; 142, 9b; 130, 1a; 121, 12a; YSSTP, 76). "徹爾" (MSC, 115, 1a). Türk. "Çärig" (Kaşg. BA, I, 123.). Hambis, s.50, n.15 : "Cäri(k)".

³"Şirāmün", kşl. Pelliot, HCK, 377.

NİKOLA

Bu aile, önemli Hristiyan As ailelerinden biri olmalıdır. Ailenin reisi Nikola, Mönggə Han zamanında Elias ile beraber, As'lardan 30 kişiyi emrine alarak gelip teslim oldu. Elias'ın tanınmış Hristiyan reislerinden biri olmalıdır. Adı, Yeh-li-ya 也里牙 şeklin de yazılır(YS,123,16b).İslâmî karşılığı "İlyas" dır.

Nikola, Tiao-yü Dağında Sunglara karşı yapılan bu yük harbe iştirâk etmiş ve sonra da Li T'an'a karşı giderek başarı kazanmıştı. Oğlu, Qubilai Han'a hizmetle işe başladı. 1312 den sonra binbaşı oldu. As ordusunun sol kanadına kumanda etmekle vazifeli idi.

Ailenin en meşhur şahsı, Chiao-hua'dır. Başvekil Al Tāmūr'un(燕帖木兒) mâiyetinde çalıştı.

"Yeh-li-ya" nın, "Elias" şeklinde bir Hristiyan adı olduğunda bir şüphe yoktur. Müslümanlara ait biyografyalarda da bu ada rastlanır(HYS,199,10a;MSC,117,2a).

TABL. 86.

Öngüt'lere, Beyaz- veya Ak-Tatarlar da denir. Uzun zaman Göktürk hâkimiyetinde yaşadıktan sonra, Çin'in kuzeyine göç eden Şatoların Çingiz Han çağındaki nesilleridir. Şatoların Türk menşei hakkındaki fikirler herkesçe kabul edilmiştir ve kesindir. Çingiz çağındaki reisleri Ala-quş Tigin'in adı bile, Öngütlerin henüz daha Türk hususiyetlerini kaybetmediklerini gösteren basit bir delildir. Öyle anlaşılıyor ki din olarak Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Bu mesele şimdiye kadar çok incelenmiştir. Öngütleri etnik bakımdan ayrı bir ettüdümüzde inceleyeceğiz.

Öngütler, tahsil, terbiye ve nezâket bakımından bu çağda Un salmışlardı. Onları bir insan ve cemiyet olarak methedenlerin, Çingiz Han'ın ve dolayısı ile Öngütlerin baş düşmanı olan Güney Çinlilerin olduğunu unutmayalım. MTPL, lb:432, Öngütlerin tahsil ve terbiyeye verdikleri önemi belirtirken, yalnız kendilerini değil, esir aldıkları Çinli çocukları bile okutarak yetiştirdiklerini kaydediyor.

Anlaşıldığına göre, bu çağdaki Öngütler, Sarı Nehrin kuzeydeki mendireğinin yukarı sahillerinden itibaren yayılıp Yin-shan Dağlarına kadar uzanıyorlardı. Güneyde, Tung-shêng muhtemel olarak kışlakları idi. Kaynaklara göre, batıda Fêng-chou'a kadar uzanıyorlardı. Doğudaki sınırları daha genişti. Bu yönü, JAS'deki "Ein Tor nach China im X. Jhd't" adlı makalemizde incelemiştik. Bu husus üzerinde fazla durmayacağız.

Öngütlerin başka kolları da vardır. Meselâ Çin'do meşhur simâları çıkarmış olan Yün-ku 孛 古 Ailesinin menşei de Öngüt idi. Bu sebeple meşhur bir Hıristiyan cemaatı olan bu aileyi de biyografyalarımıza ilâve ettik. Şimdi, Ala-quş Tigin'in hayatını tetkik edelim:

Öngütlerin Ala-quş Tigin'den önceki devirlerine ve reislerinin adlarına ait bir bilgimiz yoktur. nlara a it en eski kayıt, Chien-yen-ch'ao-yeh-tsa-chi, I-chi, 19, 10b'deki 1190 senelerine ait haberdır:Bk.Terc.(5). İncelememizde söyledığımız gibi, pek itimada şayan bir kayıt değildir.

1203 de, YCPS, 182:6, 44a'da, Hasan'ın Çingiz Han'ı Balcuna Nehri kıyısında ziyaretini dolayısıyla ismi geçer. Bize göre, Hasan'ın bu ziyareti, Ala-quş Tigin'in Han'la temaslarından biri olmalıdır.

1204 den önceki hadiseleri şöyle sıralayabiliriz:

Naiman Han'ından Turbitaş'ın elçi olarak gelmesi. El çinin rütbesi, Körgüz'ün kitabesine göre general 將 dı. T'u Chi'ye göre, "T'ai-shih 太 師" dir(MSC, 36, 1b, n.). T'u Chi'nin bu kaydı nereden bulduğunu tespit edemedik.

1204 de, Çingiz Han'la birlikte Naiman'lara karşı yapılan sefere iştirâk etti.

1206 da, 5.000 Öngüt askeri ile Çingiz'in ordusuna katılan Ala-quş Tigin binbaşı tayin edildi. Artık bu zamanda isminin sonunda bir "Gürâğan" takısı olduğuna göre, Çingiz'e damat olmuştu denebilir. Öngütlerle evlendirilen Çingiz'in kızları ve isimleri çok münakaşa edilmiştir. Bunları incelemek bizim konumuz içinde de ğildir.

1211 de Çingiz Han'la birlikte Chinlere karşı sefe re çıkması.

Öldürülmesi. Ölüm tarihi kaynaklarda gösterilmemiştir. Chin seferinden döner dönmez öldürülmüş olması ihtimal dahilindedir. Tercüme(4), (5) e göre, Chinler tarafından öldürülmüştü. Vesikalardan öyle anlaşıyor ki, Ala-quş Tigin, Çingiz aleyhtarı olan Öngütler tarafından öldürülmüştü. Karısı ve oğlu kaçarak Yün-nei'deki Chinlere sığındılar. Şüphesiz ki bu isyan hareketini Chinler desteklediler. Fakat bütün neslini de imha yoluna gitmeyip kadınla çocuğu himaye ettiler. Vesikalar ve hadiseler bize bunu gösteriyor.

T e r o ü m e(1)
(YS,118,9b)

- 1 " A-la-wu-ssu T'i-chi Hu-li(Ala-quş Tigit Quri¹) 阿剌兀思剔吉忽里, Wang-ku(Öngüt²) 汪古 Kabilesindendir. Sha-t'o 沙陀 Ying-mên 鴈門 'in neslinden çıkarlar. 10 devletin neslince³ hep kabile reîşî oldular. Chinlerin e
- 5 sas halkını⁴ onlardan ayıran dağ sınırları oldu. Dağın güney ve kuzey (yüzleri) bir hudut olarak kabul edilmişti. Ala-quş Tigit Quri, bir ordu i
- 10 le bu önemli yerin müdafaasını yapıyordu. Bu zamanda, kuzey batıda, Naiman adlı bir Devlet vardı. Onların hükümdarına T'ai-yang Qagan(太 陽 可 汗) derlerdi. Bir elçi göndererek dostluk
- 15 kurmak istedi. Ve Kuzey Bölgelerinde bir ittifak kurmalarını teklif etti. Ordu ve halk içinde, bu teklife uymak isteyenler vardı. Fakat Ala-quş Tigit Quri onlara uymadı. (Naiman) elçisini yakala
- 20 dı ve beraberinde getirdiği 6 şişe şarapla beraber onların pîşanlarını Çingiz Han'a haber verdi. Bu zamanda, kuzey bölgelerinde şarap yoktu. Çingiz Han, üç küçük kadeh şarap içerek durdu ve şöyle dedi :
- " - Bu şeyi az içersen insanı iyi yapıyor ; çok içersen insanın karakterini bozuyor. " Elçi
- 25 ye 500 at ve 1000 koyun hediye vererek geri gönderdi⁵. Nihayet birlikte karar vererek T'ai-yang Qagan'a taarruz etmek hususunda anlaştılar. Ala-quş Tigit Quri⁶, tayin edilen zamandan daha önce (harp yerine) vardı. Naimanlar mağlûp edildikten sonra, Çingiz Han'la beraber⁷ Chung-yuan'a gitti

ve gene klavuzluk ederek güneyden sınıra çıktı⁸.
 30 Çingiz Han, Ala-quş Tigit Quri 'ye kendi memleke-
 tini koruması için geriye dönmesine müsaade etti.
 Fakat onun tebaası eskiden⁸ kendisi ile ayrı fi-
 kirlere sahip olduklarından onu öldürdüler. Büyük
 oğlu Pu-yen Hsi-pan (Buyan Şiban) 不 顏 普 班
 35 da beraber öldürüldü. karısı A-li-hei⁹ 阿里黑,
 küçük oğlu¹⁰ Po-yao-ho 孛 要 合 'yu aldı ve ye-
 geni¹¹ Chen-kuo 鎮 國 ile geceleyin kaçıp sın-
 ra¹² vardı. Nöbetçilere haber verdi¹³. Bir ipile
 şehrin duvarına çıktı. Yün-chung¹⁴ 雲 中 'a sı-
 40 gındı¹⁵. Çingiz Han Yün-chung'u zaptettikten son-
 ra, onları arayıp bulanlara mükâfat vaad etti. Ve
 onlara çok hürmet gösterdi¹⁶. Ala-quş Tigit Quri
 'ye Kao-t'ang-wang¹⁷ 高 唐 王 ünvanını verdi ve
 A-li-hei de Kao-t'ang-wang'ın karısı oldu. Onun
 45 oğlu Po-yao-ho henüz daha genç olduğundan, önce o-
 nun yeğeni Chen-kuo'ya da Pei-p'ing-wang 北 平
 王 ünvanını verdi¹⁸.

" Chen-kuo öldü. Yerine oğlu Hieh-ku-t'ai
 geçti. Tolui'un kızı Tu-mu-kan 獨 木 干 ile ev-
 50 lendirildi¹⁹. Onun toprağı, Kiang-huai 江 淮 ya-
 kınında²⁰ idi. Harpte şehit düştü²¹. Hsing-chou'
 daki 1000 den fazla aile, onun gömülmesine memur
 edildi. Po-yao-ho, henüz genç iken Batı Memleket-
 lerindeki sefere iştirâk etmişti. Geriye dönünce
 55 Pei-p'ing-wang ünvanını aldı. Pirenses A-la-hai
 阿 剌 海 Bakı ile evlendi. Pirenses, çok akıl-
 lı ve pilân yapmağı biliyordu. Bizzat orduyu idâ-
 re ederek dört tarafta harbe çıktı. Ordu ve mem-
 leketin büyük işlerini kontrolde daima serbest o-

60 larak kalıyordu²²..."

N o t l a r :

¹Bu adın izahı için bk.Pelliot,HCK,378.

²"Öngüt", veya "Önggüt" şeklinde okunmalarının mü nakaşası için bk.Pelliot,HCK,47,403.

³YS, + 源 diyor. Körgüz'ün kitabesinde ise, 卜 源 denmektedir. T'u Chi, kitabedeki yazılışı kabul et miştir(MSC,36,1a).Biz de aynı fikirdeyiz.

⁴T'u Chi, bu kısmı atlamıştır. Yüan-shih 源氏, etnik bir tabir de olabilir.

⁵Bu elçiler meselesini ayrıca münakaşa ettik.

⁶Kitabede bu kayıt yoktur. Anlaşıyor ki,Ala-quş harp yerine daha evvel gitmişti.

⁷T'u Chi'ye göre, 1211 de Chinlere karşı yapılan savaş bahis konusu edilmektedir.Bk.MSC,36,1b.Bu savaş- ların monografyası H.D.Martin tarafından yapılmıştır. Bk. The rise of Chingis Khan and his conquest of North China,Baltimore,1950,ss.132 vd. Fakat müellif ne doğru dürüst not verebilmiş ve ne de kaynaklarını gösterebil miştir. Bu sebeple sözlerinin kontrolü çok güçtür. Ona göre, Çingiz Han, mayıs ayında Öngüt sınırına geldi.Mo gol ordusu Öngüdlerin doğu ve batısından olmak üzere 1 ki koldan inmişti. Çingiz Han, Doğu taraftaki orduyu 1 dare ediyordu. Batıdan giden ordu, Ching-chou'da Öngüt lerle karşılaştı(Martin,s.133). Martin'in kaynakları 1 le fikirleri epeyce münakaşa götürür. Fakat biz burada böyle bir münakaşaya girmeyeceğiz.

Metnin açık olarak söylediği gibi, Ala-quş Tigin e sas Mogol ordusu ile Çingiz'in refakatinde idi. Bu se beple, H.D.Martin'in dediği gibi, Ala-quş Tigin'in Mo gol pirensleri ile birleşmesi mevzu bahis olamaz(Aynı e- ser,s.133). Gene H.D.Martin'in dediği gibi(S.139),Ala- quş Tigin'in Wu-sha Pao meydan muharebesinden sonra, Çingiz'e veda ettiğine dair bir kayıt kaynaklarda yok tur. 南 出 界 垣 : "Güneyden sınırına çıktı" dendi ğine göre, Pai-têng-ch'êng veya Ting-an harplerini mü- teakip de ayrılmış olabilir.Kel.Aynı eser,143 vd. T'u Chi'ye göre, Hsi-peï-lu 西 北 路'nun dışından ayrıl dı(MSC,36,1a). Tabii olarak bu da bir tahminden ibaret tir.

⁸Hsi 西 kelimesini kullanmakla Ala-quş Tigin'le ,

kendi tebaası arasındaki eski ihtilâftan bahsedilmek isteniyor.

⁹Bizim buradaki vazifemiz, Mogol pireseslerinin adlarını tespit etmek değildir. Bu husustaki fikirler için bk.MSC, 36, 1a-1b.

¹⁰Metinler, çok genç oğlu(朮赤) diyorlar. CTKC ye göre, henüz iki yaşında idi. Bk. S. 318.

¹¹Chih 齊, kardeşin oğlu demektir. T'u Chi'ye göre, Ala-que Tigin'in büyük kardeşinin oğlu idi. MSC, 155, 47b.

¹²Kitabe, "Kapı kapalı idi" diyor.

¹³Kitabe, "Nöbetçilere rica etti" diyor.

¹⁴Yün-chung'un en çok kullanılan adı Yün-nei 雲內 'dir. Kşl. MSC, 36, 2a; H.D. Martin, s. 149. Bugünkü Or dos'ta, Sarı nehrin hemen kuzeyindedir.

¹⁵Kitabe, "Tehlikeden kurtulmak için kaçtı" diyor.

¹⁶Kitabe, bazı ilâveler yapıyor ve "Şefkat gösterdi" diyor.

¹⁷Kitabede bu kısım yok.

¹⁸Kitabe ayrıca, Po-yao-ho'nun Çingiz Han'la Batı Memleketlerine gittiğini de ilâve ediyor.

¹⁹Kitabede bu kısım daha geniştir.

²⁰T'u Chi, bu kısmı atlamıştır.

²¹T'u Chi, bu kısmı da atlamıştır.

²²Biz metni aynen tercüme ettik. Fakat Liu-shou 劉守字 bir ünvandır. Öyle anlaşıyor ki, bu pireses, hem Liu Shou ve hem de Chien-kuo 堅國 ünvanı ile ic rayı hükmetmekte idi. Kşl. MSC, 36, 2b.

T e r c ü m e (2)

(YWL, 23, 20b)

(KURGÜZ'ÜN KİTABESİ)

1 " ... Sha-t'o Ying-mên Chieh-tu 節度'nun neslinden çıkarlar. Buradan başlayarak, ataları bu yerde oturmak suretile Üngüt kabilesini mev

meydana getirdiler¹. Nesilden nesile kabile rei si oldular. Mağlup oldular². Chinleri, onlardan a yıran dağ sınırları oldu. Dağın güney ve kuzeyi bir hudut olarak kabul edilmmişti. Chung-wu Wang, (yani Ala-quş Tigin³)'in orduları bu önemli yeri müdafaa ediyorlardı. Çingiz Han'dan itibaren, Ku zeydeki bütün kabileleri birleştirdi.

" Kuzey batıda bir memleket vardı. (Reisine) T'ai-yang Han denirdi⁴. Cho-hu-nan⁵ 卓 忽 難 a'lı bir elçi göndererek Chung-wu'ya şöyle dedi:

" - Gökte iki güneş ve yerde de iki hükûmdar olmaz. Siz benim eeg kolum olabilirsiniz, Kuzey bölgelerini elde etmemiz⁶ zor olmayacaktır. "

" Chung-wu , eskidenberi Çingiz Han'ı zeki, kahraman bir insan ve girişeceği işlerde muvaf fak olacak bir insan olarak tanırdı. Bunun için Çingiz'e tâbi oldu. Arasıra, ordu ve kabilesinde ayrı fikre sahip olanlar vardı. Chung-wu, onlara uymadı. (Naiman Han'ının) mâiyetindeki general lerden⁷ T'u-li-pi-ta-ssu⁸ 朮 里 必 答 思'nun hediye olarak getirdiği altı şişe şarabı, Cho-hu-nan Çingiz Han'a gönderdi ve T'ai-yang Ha n'ın pilânını haber verdi. Bu zamanda, Kuzey Böl gelerinde şarap yoktu. Çingiz Han,üç küçük kadeh içtikten sonra dedi ki :

" - Bu şeyi az içersen insanı iyi yapıyor ; çok içersen insanın karakterini bozuyor." Elçiye 2000 at⁹ ve 2000 koyun¹⁰ hediye vererek geri gön derdi. Çingiz Han, (Ala-quş'u) çağırarak¹¹ , ona şöyle dedi :

" - Size bu iyiliğinizi dünyada nasıl olur da

ödemem ? Allah buna şahit olsun ! " Bundan sonra T'ai-yang'a beraberce taarruz etmek için anlaştılar. Ve bir yerde buluştular. Chung-wu, tayin edilen zamandan daha önce oraya vardı. T'ai-yang mağlup edildikten sonra, Çingiz Han'ın ordusu Chung-yüan'a indi. Klavuzluk ederek güneyden sınırına çıktı. (Çingiz Han, kendi memleketini) koruması için (Ala-quş Tigin'i) orada bıraktı. Tebaası ile eskiden ayrı fikirlere sahip olduklarından öldürüldü. Büyük oğlu Pu-yen Hsi-pan da öldürüldü. Oğlu Wu-i¹² 武毅 henüz çok küçüktü. Karısı, Pirenses (王妃) A-li-hei 阿里黑, kayın biraderinin oğlu Chen-kuo ile beraber geceleyin sınıra kaçtı. Fakat kapı kapalı idi. Nöbetçilere rica ederek bir iple kale duvarına çıktı. Tehlikeden kurtulmak için Yün-chung'a kaçtı.

" Çingiz Han, Ala-quş Tigin'in öldüğünü işittince fevkalâde üzüldü. Harp işlerinden dolayı, henüz daha memleket işlerinin tanzimi, tam olarak düzene konmamıştı. Yün-chung (Şehri) zaptedilince, Çingiz Han, Pirenses ile iki oğlunun aranmasını emretti ve buldu. Yetimle bu dula çok şefkat gösterdi. Chen-kuo, Pei-p'ing-wang ünvanını aldı ve altın mührü kullandı. Wu-i çok gençti.

" Çingiz Han, (Wu-i'yi) beraberine alarak Batı Memleketlerindeki Seferine götürdü. Döndüğü zaman henüz 17 yaşında idi¹³. Chen-kuo ölmüştü. Onu yeniden Pei-p'ing-wang tayin etti..."

N o t l a r :

¹Bu cümlelerin tercümesi biraz geniş olarak yapılmıştır.

²Metin, 世為部長亡金勒山為界, diyor. "亡" işareti, Öngütlerin Chinlere tâbi olduğu nu söylemek istese gerektir.

³Chung-wu Wang, Ala-quş Tigin'e Mogollar tarafın dan verilmiş bir ünvanıdır. Manası, "Sadakatli Kahraman" demektir.

⁴YS, "Naiman" diyor.

⁵YCPS, Yüqunan diyor.

⁶Metin, 不難定也 diyor.

⁷Kşl.YCPS.

⁸Kşl.YCPS.

⁹YS, 500 diyor.

¹⁰YS, 1000 diyor.

¹¹Başka kaynaklarda bu kayda rastlamıyoruz.

¹²Wu-1, Çince bir ünvan olsa gerektir. Bu yönleri ayrıca inceleyeceğiz.

¹³Bu kayda göre, çocuğun Batı Seferine 10 yaşında gitmiş olması lâzımdır. Bu yön biraz şüphelidir.

T a r o u m e (3)

(YS, 1, 12b)

1 " Bu zamanda, Naiman Kabilesinin(部) reisi T'ai-yang Han'ın kalbinde Çingiz Han'a karşı bir endişe vardı. Beyaz Tatar Kabilesinin(白達達部) Reisi Ala-quş'a bir elçi göndererek şöylece
5 bir teklifte bulundu¹:

" - İştittiğime göre, Doğuda bir İmparator varmış². Gökte iki güneş ve dünyada da iki hı kûmdar olur mu ? Gelip benim sağ kanadıma yardım edebilirsiniz, onların ok ve yaylarını alacağım."

10 " Ala-quş da bu teklifi Çingiz Han'a haber verdi ve çok geçmeden bütün kabilelerini toplaya rak gelip tâbi oldu. "

N o t l a r :

¹Bu cümleyi şöyle tercüme etmek daha doğru olabilir : " ... T'ai-yang Han'ın kalbi, Çingiz Han'ın Beyaz Tatarların Reisi Ala-quş'a bir elçi göndererek anlaşma yapmak pîlânından endişe duyduğundan şöyle dedi : " Gramer bakımından böyle bir tercüme daha doğrudur. Ancak, bu suretle diğer kaynaklarla bir ayrılık meydana gelmiş oluyor. Esasen, YS'in Çingiz Han'ın biyografyasına ait bu bölümü birinci elden ve çok emin kaynaklardan biri de değildir.

²Diğer kaynaklarla mukayese ederek cümleyi burada bitirdik. Gramer bakımından bitmemesi lâzımdır.

T e r c ü m e(4)

(YSWCCL-65b-66a)

- 1 " ... T'ai-yang Qağan Yüeh-hu-nan 月 忽
 難'ı elçi göndererek, Wang-ku(Öngüt) 王 孤 Ka
 bilesinin reisi A-la-hu-ssu Ti-ch'i Huo-li (Ala-
 quş Tigit Qurı) 阿 刺 忽 思 的 乞 火 力
 5 'ye teklifte bulunup şöyle dedi :
 " - Ben yakında işittim ki Doğuda bir hükûm
 dar varmış. Güneşle ayın gökte olduğunu herkes a
 çık olarak bilebiliyor da, dünyada iki hükûmda-
 rın mevcut olması nasıl mümkün olabiliyor¹? Siz,
 10 benim sağ kanadıma yardım edebilirsiniz, onların
 ok ve yaylarını alırız. "
 " Ala-quş da T'o-êrh-pi-t'a-ssu(Torbitaş) 脫
 兒 必 塔 失'ı elçi olarak gönderdi ve herşey
 den önce bu teklifi Çingiz Han'a haber verdi. On
 15 dan sonra da soylarını alarak² gelip teslim oldu.
 Bizimle Öngüt kabilesi arasındaki dostluk, bu ta
 rihten itibaren başlar.
 * 1204 senesinin ilkbaharında, Tâmbâgân Vadi
 19 sinde(帖 麥 該 川) Qurultai toplandı ve Nai

N o t l a r :

¹Bu cümle, diğer kaynaklarda daha açıktır. Aşağıda bu konuyu tekrar ele alacağız.

²Burada, diğer kaynaklardan ayrı olarak, soy(族) kelimesini kullanıyor.

T'ai-yang Han'ın gökteki g eşi misâl vererek, yer yüzünde iki hükümdarın bulunamayacağına dair hitabı, YS müstesna, diğer bütün kaynaklarda vardır. YS'de de yalnızca Ala-quş Tigin'in biyografyasında yoktur.

YCPS, 189:7, 42a'daki "güneş ve ay" misâli Ala-quş Tigin'e karşı söylenmemiştir. Fakat diğer kaynaklar, ısrarla bu sözün Ala-quş Tigin'e karşı söylendiğinde müttefiklerdir.

Söyleniş tarzını ve ifadeyi karşılaştıracak olursak, Yüan-shih daha ziyade Körgüz'ün kitabesinden müteessir olmuştur diyebiliriz. YSWCCL ve YCPS ise, aynı kaynaktan istifade etmişlerdir.

Yüan-shih ve Körgüz'ün kitabesindeki ifade daha açıktır. YCPS, YSWCCL'nin cümleleri ise gerhadenler tarafından dalma tefsire tâbi tutulmuştur (Kşl. YCPS, Ahmet Temir tercümesi, s. 112, n. 1; YSWCCL, 66a).

Bu cümleyi kaynaklardan alarak karşılaştıralım :

1) Körgüz'ün kitabesinde (YWL, 23, 20b): 天 無 二 日 土 無 二 王 .

2) YS, 1, 12b : 天 無 二 日 民 豈 有 二 王 耶 .

3) YSWCCL, 66a : 日 月 往 天 了 然 可 知 世 豈 有 二 主 哉 .

4) YCPS, 189:7, 42a: 天 上 止 有 一 箇 日 月 地 上 如 何 有 兩 箇 主 人 .

Şüphesiz ki, Ala-quş Tigin'in biyografyası için en önemli kaynağımız Körgüz'ün kitabesidir. YSWCCL ve YCPS 'ede olduğu gibi bir çok tefsir ve türlü yazılış şekilleri ile okumaktansa, Körgüz'ün kitabesindeki açık ifade tarzı tercih edilmelidir.

YCPS'de bu söz T'ai-yang Han tarafından mâiyetin de bulunanlardan birine söylenmiştir. Ala-quş Tigin'e söylenmemiştir. Diğer kaynakların açık kayıtları karşısında, hikâye tarzındaki YCPS'nin böyle bir ifadesini

yapılmış bir hata olarak kabul etmekten başka bir çare görünmüyor. Esasen bir hükümdar böyle bir sözü bir çok kimselere karşı tekrarlıyabilir. YCPS de yukarıda söylediği sözü bir daha tekrar etmiyebilir. Bir gerçek varsa, o da Körgüz'ün kitabesinin en önemli kaynağımız Oğudur.

T e r c ü m e (5)
(YCPS,190:7,13b)

- 1 " (T'ai-yang Han), T'o-êrh-pi T'a-shih(Turbı-taş¹) 脫兒必塔失 adlı elçisi ile Öngüt'lu Ala-quş Tigit Quri'ye şöyle dedi¹:
- " - Şurada, Doğuda² bir kaç³ Mongqol var di-
5 ye söylüyorlar⁴. Sen benim sağ kolum⁵ ol⁶. Ben de beraberce⁷ buradan hareket ederim⁸. Onların tır-
keşlerini⁹ alalım¹⁰. " Diyerek haber verdi.
- " Ala-quş Tigit Quri şöyle cevap verdi: "- Se-
nin sağ kolun olamam." Deyip, Ala-quş Tigit Quri
10 Yüeh-hu-nan(?)¹¹ 月忽難 adlı bir elçi vasıta-
sı ile¹² Çingiz Han'a haber verdi¹³; " - Tayang Qan senin tırkeşlerini almak istiyor. O, bana sağ kolum ol diye teklif etti. Ben kabul etmedim¹⁴.
Şimdi sana dikkatli olmanı tavsiye ediyorum ki ,
15 tırkeşlerinden mahrum olmayasın. "

Yukarıdaki tercüme, daha ziyade metnin çince gerhi ne ve diğer çince kaynaklardaki metinlere önem verilerek yapılmıştır. Edebi bir eser gibi, geniş olarak ya pılan tercümeler, tâbiidir ki bir tarih kaynağı olarak kullanılamazlar.

N o t l a r :

¹Türk."Turbı" , yardımcı, tosun(Kaşg.,BA,I,415) de mektir. "-Taş" kelimesi bu çağda isimlerin sonuna ge lir. Keza kşl. Türk."Törpiğ,törpi-" (Kaşg.,I,476) . Bu duruma göre anlamı, "Törpülü taş" anlamına gelebilir.

²Metin yalnız Doğu(東); hülâsa ise Doğu Sınırında(東邊) diyor. YSWCCL ise 東方 demektedir.

³YSWCCL, YS, Mogollardan bahsetmiyorlar ve yalnızca "Hükümdar"(王) diyorlar. Resmî kaynaklar belki de Mogollar hakkında böyle küçümser bir lisan kullanmağa cesaret edememişlerdir.

⁴Resmî kaynaklar, "İşittim, öğrendim"(聞) kelimelelerini kullanıyorlar.

⁵YSWCCL, YS, "Sağ kanadım"(右翼); Kitabe, "Elim"(右臂) diyorlar. "Sağ kolum", biraz da avamca söylenmiş bir tabirdir.

⁶Kitabe, YSWCCL, YS, "Sağ kanadım olarak yardım edebilirsen,..." vs. gibi nazik tabirler kullanırlar.

⁷Metinde çince karşılığı "Ping 併" dir.

⁸Hülâsada, "起程", yani yola çıkarım diyor. Mogolcasında da aynı anlam vardır. A.Temir, "Hücum ederim" diye, geniş bir tercüme yoluna girmiştir.

⁹Ok kabı(箭筒), türkçede tirkeş demektir. Metin gerhinde tirkeş dendiği halde; hülâsada diğer Çin kaynaklarında olduğu gibi "Yay ve ok"(弓箭)denmiştir.

¹⁰Hülâsa, YS'deki cümleye biraz benzemektedir. Öyle anlaşılıyor ki, YCPS'nin hülâsası yapılırken, kısmen olsun diğer Çin kaynakları gözden geçirilmiştir.

¹¹Bu ad hakkında şimdilik bir şey söyleyemeyeceğiz. Körgüz kitabesinde, Cho-hu-nan 卓忽難 şeklinde kaydedilir. Bk.S.311.

¹²Serhte, "目的行" deniyor. Hülâsada ise elçinin adı yoktur.

¹³Ahmet Temir'in tercümesi isâbetlidir. Ancak biraz geniş tutulmuştur. Gerek hülâsa ve gerekse diğer Çin eserlerinde bu iş için kullanılan "告" işaretini nazarı itibare alırsak, bu şekilde tercüme daha doğru olabilir. Böyle bir tenkide belki de lüzûm yoktur. Burada şunu göstermek istiyoruz ki, Mogolların gizli tarihi üzerindeki çalışmalar henüz daha lîmî bir safhaya girmemiştir. Gerek Haenisch ve gerekse Kozin mogolca bir roman tercüme eder gibi hareket etmişlerdir. Unutmamalıyız ki bu eser herşeyden evvel bir tarihtir. Bir kelimenin bile geniş bir tarzda tercümesi, bizi tarih baki

mından bazı hatalara uğrayabilir. Ne yazık ki büyük üstad Pelliot'nun bu işi bitirmeğe ömrü vefa etmemiştir. İşte bu eserde, her bakımdan acemice dahi olsa Pelliot'yu takip ve taklit etmemizin sebebi budur.

T e r c ü m e (6) (Ta-chin kuo-chih)

1 " Önce, Chinlerin sınırında bir komşuları
vardı. Reislerinin unvanı Pei-p'ing Wang¹ idi.
O öldürüldü ve onun yerine küçük kardeşi geçti.
Onun oğlu² Pai Ssu-po 白 廝 波, henüz daha
5 iki yaşında idi. Chinler onu alıp kendi memleket
lerine getirdiler. Hei-shuei 黑 水 'deki binba
şılardan biri onu büyüttü.

" 1207 tarihinde Pei-p'ing Wang'ın küçük kar
deşi³ Huan-chou 環 州 'a kadar⁴ gelerek vergi ge
10 tirdi. Chin Devleti onun hazırlıksızlığından, ve
sarhoşluğundan istifade ederek onu öldürdü. Pai
Ssu-po'yu hükümdar olarak tahta çıkardı. Bu suret
le tekrar devlete ilhak edilmiş oldu. Önce Hei-
shuei'deki Binbaşının yanında iken, Pai Ssu-po o
15 nun kızına aşık olmuştu. Bu sebeple binbaşının k
ızı ile evlenmek istedi. Fakat memleketi buna ra
zı olmadı. Bunun üzerine Pai Ssu-po kızıp isyan
etti ve Kara Tatarlara(黑 韃 靼), yani Çingiz
Han'a döndü. Bunun yardımı ile kuvvetlendi ve bu
20 tün kabilelerini birleştirdi..."

Yukarıdaki metin, Chien-yen Ch'ao-yeh Tsa-chi, i-chi
19' daki Tatarlara ait bölümde bulunur. Ta-chin-kuo Ch.
ih'de bu metni iktibas etmiştir. Fakat metin çok karan
lıktır. Anlaşıyor ki bu metin, Chien-yen..'den alın
mıştır. Bu sebeple, Wang Kuo-wei, Chien-yen..'in metni
ni almağı tercih etmiştir(MTPL, 5a:439).

Pakat biz burada, Chin Devleti ile ilgili bir bahsi incelediğimizden, metni Ta-chin kuo chih'den alması tercih ettik. Chien-yen..'deki metin, mâhiyet itibariyle aynı olmakla beraber, tarihllemeler ve şahıs adları ayırdır. Bu sebeple Chien-yen..'deki metnin tercümesini de vermeği faydalı buluyoruz.

T e r c ü m e (7)

(Chien-yen-ch'ao-yeh-tsa-chi, I-chi, 19, 10b)

- 1 " " ... Ming-ch'ang Devresinin(1190-1196) başlarında, Beyaz Tatarların reisi Shê-shu 攝叔 'nun küçük kardeşi, büyük kardeşini öldürerek yerine geçti. Shê-shu'nun oğlu Pai Po-ssu, henüz 1 ki yaşında idi. Chinler onu alıp kendi memleketlerine getirdiler. Hei-shuei'deki binbaşılardan biri onu büyüttü.

- " 1207 tarihinde, Shê-shu, Huan-chou'a kadar gelerek vergi getirdi. Chin Devleti, onun hazırlıksızlığından ve sarhoşluğundan istifade ederek onu öldürdü. Pai Po-ssu'yu hükümdar olarak tahata çıkardı. Bu suretle tekrar Chin Devletine ilhak edilmiş oldu. Hei-shuei'deki binbaşının himayesinde iken, Pai Po-seu onun kızını görmüş ve aşık olmuştu. Bu sebeple onunla evlenmek istedi. Pakat nesli buna razı olmadı. Bunun üzerine Pai Po-ssu kızıp Kara Tatarlara tâbi oldu. Bunun yardımı ile kuvvetlendi ve bütün kabilelerini birleştirdi. Ordusunu büyük bir şekilde seferber edip Ho-hsi'ye taarruz etti. Bir kaç sene geçmeden, oradaki şehir ve kasabaların hepsi onun tarafından mağlûp edildi..."

Yukarıdaki metni Ala-quş Tigin'in biyografyası ile mukayese edersek, aralarında pek az benzerlik görülür.

Ta-chin-kuo-chih'in "Pai Ssu-po" ; Chien-yen..'in "Pai Po-ssu" dediği piren's'in Po-yao-ho olması çok muhtemeldir. T'u Chi, Chien-yen..'deki kaydı görmemiştir(MSC, 36,1b,n.). Bu sebeple, bu kayıtlar tarih gerçeklerine uygundur diyor. Biz bir uygunluk göremiyoruz.

Chien-yen..'de, 1190 senesinden sonra küçük kardeşin büyük kardeşini katlederek hükümdar olması sebebi ile geçen kayıt, bize açık olarak gösteriyor ki, Ala-quş'un öldürülmesi ile münasebettar değildir. T'u Chi, Chien-yen'deki bu tarihli kaydı görmediğinden, hata yapmıştır. Ala-quş Tigin, 1206'da Naimanlara ve 1211'de de Chinlere karşı Çingiz Han'la birlikte sefere katıldı. Bu duruma göre, 1190 senesinde nasıl öldürülebilir di ? Gerek Ta-chin-kuo-chih ve Chien-yen..'deki bu kayıtlar, dikkatle okunacak olursa itimat edilebilecek kaynaklar olmadıkları açık olarak görülür.

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.87)

¹Var. 慎 古 (MSC, 153,47b). Esas adına benzetilecek, böyle bir çince ad da yapılmış olabilir. "Chen-kuo" nun çince manası "devleti koruyan" demektir.

²Bu ad da mogollaştırılmış gibi görünüyor.

³YS,109,1b-2a'da 拜 哈; 亨 答.

⁴Kardeşinin adı "Ai(Ay) Buga" .

⁵Kşl.YCPS,272:12,21b : 勾 里 阿 Coli'a; Mog."Coliig" ; Türk."Yuluğ" . Kşl.Ahmet Temir,YCPS,s.193,n.3.

⁶Var. 囊 加 靼 (YWL,23,22a).

⁷Kşl. 察 忽 (Pelliot,HCK,s.422).

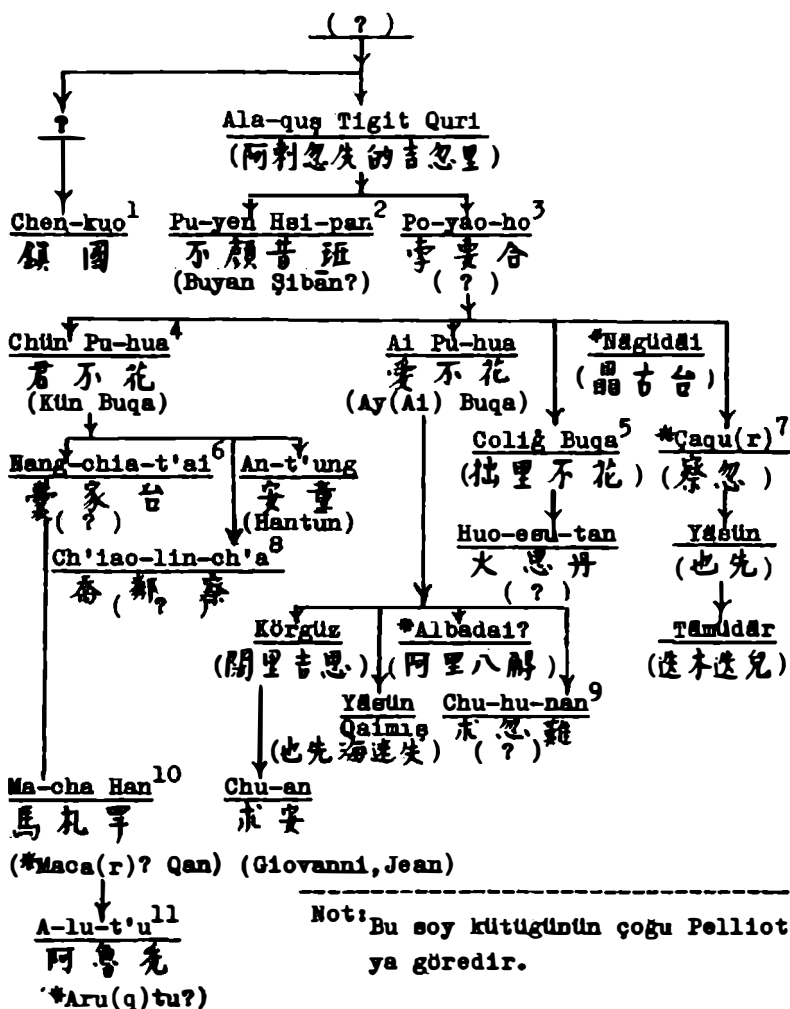
⁸Var. 丘 鄰 察 (YWL,23,22a).

⁹Kşl. 卓 忽 難 (YWL,23,20b); 月 忽 難 (YSWCCL, 65b-66a; YCPS,182).

¹⁰Kşl. 馬 扎 兒 台 (YS,138,21a).

¹¹Kşl."Aruqtu" , (Pelliot,HCK,s.360). Bu soykütüğü nün hepsi Pelliot tarafından gözden geçirilmiştir. Bk. Chrétien,ss.631-2.

TABL. 87.

HASAN SARTAĞTAI

Mogolların Gizli Tarihinde adı geçen, muhtemel olarak Öngüt reisi Ala-quş Tigin ile Çingiz Han arasında ilgi kuran bir tâcir; Çingiz Han adına Chin Devletine 19 defa giden başarılı bir elçi; Chû-yung-kuan şehrini düşüren ve bu suretle Chin Devletinin çökmesine yol açan bir kılavuz ve müşâvir; Sarı Nehrin kuzey kısmının valisi; meşhur Ch'ang Ch'un'u, Çingiz namına davet eden heyetin reisi; Sunglara karşı başarı kazanan bir ordu komutanı; Çin'deki Mogol Sarayında Tercümanı Has ve Başmüşâvir(通事); en nihayet rivâyete göre dün ya dillerinin hepsini (?) bilen bir devlet adamı idi.

O'nun pek çok ismi vardır. Aşağıda hepsini gözden geçireceğiz. Yalnız milliyeti hakkında pek kat'i bilgiimiz yoktur. Kendi devrine ait en önemli kaynağımız şüphesiz ki MTPL'dur. MTPL'ya göre, O bir Uygur(回鶻) idi. Bk.Tercüme(2),2. Hui-ho tâbiri daha ziyade eski Uygurlar için kullanılırdı. Bu çağdaki Beşbalığ ve Turfan Uygurları için ise "Wei-wu 畏兀" ve. adı veriliyordu(Bk.S.30-8). Bu duruma göre, O'nun menşei itibarı ile Türk olması çok muhtemeldir.

MTPL,nun Uygurlar hakkında kat'i bir bilgisi vardı ve Uygurların kimler olduğunu biliyordu(MTPL,3a,435) . Mogolların, önce nasıl Chinlerle temas ettiklerini;sonradan Uygurlarla komşu olmaları ile Uygur yazısının nasıl alındığını açık olarak kaydetmektedir. Fakat Uygurları adlandırırken hep eski Hui- (回鶻) tâbirini kullanmıştır.

Bu çağda, bilhassa Beşbalığ bölgesinde müslüman Uygurlar çoktu. Kendisinin Ala-quş Tigin'le ilgisine rağmen Öngüt olması az muhtemeldir. Çünkü bu çağda Öngütler arasında İslâmiyetin yayılmış olduğuna dair bir de

lil yoktur.

İkinci önemli kaynağımız olan YS'in menşee hakkında verdiği bilgiler, daha ziyade yazarın da anlamadığı bazı rivayetlerden ibarettir. YS, ilk defa "Cabbār, veya Cā'far. Sai-i adamıdır 賽夷人" diyor. Biz bu kısmı "Sai-i'lidir" diye tercüme ettik. "Sai-i", umumiyetle, "Seyyid" tâbirinin Çince karşılığı olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan, Ortaasya'lı müslüman Seyyidler den biri olması muhtemeldir.

"Seyyid" ünvanının diğer yazılışını da, bu eserde incelenen Arapça sözlerin tahlil indeksi içinde yeniden ele alacağız. Bu "Seyyid" ünvanı dolayısı ile, bilnassa Çin tarihçileri tarafından bir çok fikir sipeklasyenları yapılmıştır. Meselâ T'u Chi, Seyyidlerin muhakkak Peygamber soyundan gelebileceklerini düşünerek Hasreti Muhammed veya 'Alî'ye soy itibarı ile bağlamak istemiştir(MSC,46,la,155,3a). Tabii olarak bu hata, Ortaasya Tarihinin bünyesini bilmemekten ileri gelmişti. Mogol ve Timurlular devrindeki pek çok Ortaasya Seyyidlerinin Arap Kureyş kabilesinden gelmiş olduklarını düşünmek tarihsel gerçeklere aykırıdır.

Gene YS, "Seyyid" ünvanının gerçek anlamını da anlamış ve "Batı Memleketlerinde bir soyun başkanı 塞夷西域部之族長也." demektir diyor. Çinlilere göre Ortaasya da, Batı Memleketlerindendi. Bunun için Arap Yarımadasına gitmeğe lüzüm yoktur. Hem bu taraf, Ortaasya Seyyidlerinin mâhiyetine de uygundur.

O t u r d u ğ u y e r meselesine gelince, şüphesiz ki en doğru kayıt gene Hsi-yü-chi'ninkidir. O'nun en emin kaynağı olan bu eser Ho-hei'li olduğunu kaydediyor. Kşl. HYC,13b; MSC,46,la. Ho-hei(河 東), Öngüt'lerin yerlerine yakındır. Ala-quş Tigin'le ilgisinin sebebi anoak bu kayıt sayesinde anlaşılabilir. T'u Chi, Çine yerleştikten sonra Ho-hei'de oturdu diyor(MSC,46,la). Çin'e geldiğine dair kaynaklarda bir kayıt yoktur. Herhalde Ho-hei'de Çingiz'den önce müslümanlar da vardı. Ho-hei'li bir müslüman olması akla en yakındır.

Şimdi ad ve ünvanlarını birer birer gözden geçirelim :

1) Cha-pa-êrh Huo-che 札八兒火者 : Türk. "Çapar"? ~~?~~ "Ar.Cabbār; Cā'far"-"Höcah". Pelliot, "Cā'fer" olabileceğini düşünüyor. Bu adın Şifler nezdindeki önemi göz önünde tutulursa büyük üstadın tahmini yerinde görülebilir. Biz de burada, bilhassa ses benzerliği bu kımından Ar. "Cabbār"a benzettik. Mangısinin doğru olduğunu şimdilik Allah bilir. Pelliot'nun fikirleri için bk. HCK,174,175 . Bu adın ayrı yazılışı iki tanedir:

A) Cha-pa-êrh 札八兒 : (YS,120,1a). Ch'ê-pai-êrh 撒八爾 : (YS,202,8b:I-wên).

B) Cha-pa 剌八 : (MTPL,7a), (HYC,B,17a). Cha-pa 札八 : (Chin-shih) .

2) A-san 阿散 : (YCPS,182). Bu ada başka bir kaynakta rastlamıyoruz. İslâmî ad, "Hasan" olmalıdır.

3) İ-li-chih 乙里只 : (Chin-shih). Kesa Kıl. Türk.-Mog. "İlçi,Alçı" . İ-li-chih Cha-pa 乙里只 札八 = "İlçi Cabbār" (Chin-shih).

4) İ-chih-li 乙 職里 (YS,10 sene,7 ay); İ-ch'i-li 乞里奇哩 (YS,1,18a:I-wên tabı). < İ-li-chi, veya İ-li-ch'i (İlçi,Alçı) olmalıdır. Bilindiği üzere, kendisinin bu sıradaki vazifesi elçilikti.

5) A-li-hsien 阿里鮮 : Bu şekilde çağırılması daha ziyade refakat ettiği Ch'ang Ch'un'un eserinde geçer: HYC, 265,356 vs.. Bu adının mahiyeti hakkında bir şey söyleyemeyeceğiz. yalnız bildiğimiz bir şey varsa, YCPS,280:12,53b'deki posta idarecisi "Aratsen" ile bir benzerliği olduğudur.

6) Aratsen(?)(阿剌賽). Bk.YCPS,280:12,53b. Shira tori, "Araçan" diye okuyor.

Bunun hakkında şimdilik bir şey söyleyemeyeceğiz.

HAYATININ KRONOLOJİSİ

1) 1203 de, Balcuna nehri kıyısında Çingiz Han'la karşılaşması(YCPS,182:6,43b).

2) 1213,eylülünde Chin Devletine elçi olarak gitmesi(Chin-shih). Ayrıca , Kşl. YS,120,6b.

3) 1213,eylülünde tavsiyesi sayesinde, Chü-yung - kuan'ın düşmesi(YS,120,6b; MSC,46,1b-2a).

4) 1213,ekiminde Chinlere elçiliği.

5) 1214,martında Chinlere elçiliği.

6) 1215, temmuzunda Chinlere elçiliği(YS,1,18a).

7) 1215(?) de, Sarı Nehrin kuzeyinin ve T'ieh-men'in güneyindeki bölgenin Baş Darugaçı'si olması. Cabbā r'ın biyografyasında bu tâyin tarihini verilmemiştir. T'u Chi, Çingiz Han Batı seferine hazırlanmak için kuzeye dönerken buna benzer başka tâyinler yaptı diyerek, bu fikre göre böyle tarihlemiştir(MSC,46,1b). Bu görüş,kaynaklara dayanmıyorsa da makul sayılabilir.

8) 1219 da Ch'ang Ch'un'u davet için gitmesi (YS,202,8b). Bu sırada, 100 yaşından fazla idi.

9) 1221 de Mogol Sarayında T'ung-shih(通事) olarak bulunması(MTPL,7a).

10) 1222 de Ch'ang Ch'un'un eserinde muhtelif vesilelerle adı geçmesi(HYC,356).

11) 1223 deki faaliyeti için bk.HYC,372.

12) 1224 deki için bk.HYC,377.

13) 1229 da.posta işlerinin tanzimine memur edilmesi.YCPS,280:12,53b'de tarih yoktur. YS,101,1b,2a 'de , posta işlerine ait ayrı bahiste, Ögödei Han'ın bu husustaki ilk icraatı 1229 kasımında başladı deniyor. Diğer reform, 1232 mayısındadır(YS,101,2a).

14) Ölüm tarihi belli değildir. 1219 da,100 yaşından fazla olduğuna ve 119 yaşında öldüğüne göre, 1232 den önce veya az sonra ölmüş olmalıdır.

T e r c ü m e (1)

(YS,120,6a)

- 1 " Cha-pa-erh Huo-che(Cabbar Hoca) 札 八 兒
火 者 , Sai-i 賽 夷 adamıdır¹. Sai-i (demek)
 , Batı Memleketleri bölümünün(西 域 部)bir so-
yunun(族)²başkanı demektir. Bu sebeple, (Sai-i)
5 onun aile adıdır³. Huo-che(Hoca) ise onun memuri-
yet⁴ ünvanıdır. Cabbār, uzun boylu, güzel sakallı
 , yuvarlak gözlü⁵, alnı çok geniş, çok kuvvetli ,
iyi bir binici ve atıcı idi⁶. Çingiz Han'ı ilk o-
larak⁷ ordusunun içinde⁸ gördü ve ilk görüşte o-
10 nun fevkalâdeliğini sezdi⁹. Çingiz Han'ın K'o-li-
eh Wang- Han(Kerâit¹⁰ Ong Qan) 克 烈 汪 罕
ile aralarında kavgalık¹¹ vardı. Bir gün , Ong
Qan ordusu ile gizlice geldi. (Çingiz Han) acele
olarak hemen hazırlanamamıştı. Ordusu büyük bir
15 bozguna uğradı¹¹. Ordusunu alarak derhal uzaklaştı.
Onun arkasından ancak 19 kişi gidebildi¹².
Cabbār, bu sırada Pan-chu-ni¹³ 班 朱 尼 Nehrine
varmıştı. Yiyecek şeylerin hepsi bitmişti. Toprak
verimsiz¹⁴ ve uzak olduğu için yiyecek bir şey
20 elde edemediler¹⁵. Bu sırada kuzeyden bir yaban
atı geldi. Pirenelerden Ha-cha-erh¹⁶ 哈 札 兒
ona ok attı. Öldürüp derisini balta ile soydu¹⁷.
Taşlardan ateş çıkarıp, ırmaktan su aldı ve pişirip
yediler. Çingiz Han, ellerini göğse doğru kal-
25 dırıp and içerek şöyle dedi :

" - Eğer benim büyük işlerim saferle biterse,
buradaki bütün adamlarımla birlikte mes'ut olma-
lıyım. Eğer bu sözlerimi tutmazsam, Ong Qan'ın ar-
kasından bu ırmağın suları gibi ağlayıp rahmet o-

- 30 kumayacak general kalmayacak! "
- " (Çingiz Han), Batı Memleketlerindeki bütün yerleri mağlup ve hepsinde sıra ile asâyiş¹⁸ kurduktan sonra, Cabbār'ı Chin Devletine elçi¹⁹ olarak gönderdi. Fakat Chin'ler onu nezâketle karşılamadıklarından geri döndü. Chin'ler, Chü-yung 席 'daki tahkimata güvendiler²⁰. Demirden büyük bir tokmak yapıp şehrin kapısını kapadılar. 100' den fazla li genişliğindeki bir sahayı çivililerle kapladılar. En seçkin ordularını, orayı müdafaa etmesi için yerleştirdiler. Cabbār geriye dönünce, onların hepsini Çingiz Han'a haber verdi. Nihayet ordu ilerleyerek, kapının önüne 100 li kadar yaklaşabilmişti. (Çingiz Han), Cabbār'ı çağırarak pilânını sordu. O, şöyle dedi :
- 45 " - Buradan kuzeye doğru, Kara Orman'ın içinde, gizli bir yol vardır. (Onun içinden) bir insan at üstünde gidebilir. Eskiden ben oradan geçmiştim. Eğer orduları oradan geçirirsek, akşam kadar oraya varabiliriz." Çingiz Han, Cabbār'a hafif süvarilerin önünden giderek yol göstermesini emretti. Akşam, güneş batarken geçide girdiler. Ertesi gün, güneş doğarken, bütün ordular, düz bir yere vardılar. Acele olarak Güney kapıya doğru gittiler. Altın davulların sesleri²¹, eanki
- 50 gökten düşüyormuş gibi idi. Chin'ler halâ uyanmamışlardı ve haberleri yoktu. Uyanınca karşı²² gelmek istediler; fakat bizim sivri bıçaklarımızın karşısında duramadılar. Bütün yer yüzünde kanlar akıyordu. Bu şehir düştükten sonra, Chin devletinin başkentinde büyük bir telâş meydana gelmişti.
- 60

Oradaki Chin'ler, Pien²³ 汧 'e göçtüler. Çingiz Han Chung-tu²⁴'daki dağların ve vadilerin durumu na bakarak, mâliyetindeki yakın memurlarına şöyle dedi :

65 " - Benim buraya kadar gelişimde, Cabbār'ın başarısının rolü büyüktür²⁵. "Ve tekrar Cabbār'a dönerek şöyle dedi:

70 " - Yayını çekerek ok at. Ok nereye düşerse , o yerlerin hepsi senin olsun." Sonra, araba 1 le kuzeye döndü²⁶. Cabbār'la diğer generalleri 1 se, Chung-tu'yu müdafaa etmeleri için orada bıraktı. O'na da Hoang-ho'nun kuzeyindeki ve T'ien²⁷ -mên 鐵門 'in güneyindeki bütün yerlerin Daru gaçi'liğini verdi²⁷. Ayrıca, ihtiyarlığında kendi 75 sine hizmet etmeleri için yüz aile ihsan etti. Ayrıca, dört Pirensin arazisini birleştirerek, onu orada oturttu²⁸.

80 Cebbar, her muharebede çok ağır zırh giyiyor ve uzun kılıçla harbediyordu. Harp yerinde âdeta uçar gibi hareket ediyordu. Harp arabasına bindiği zaman, sür'atle savaşıyordu. Ordu bile durdu ramazdı.

85 Ch'iu²⁹ 丘 adlı bir Taoist rahip vardı. K'un -lun dağında sessizce oturuyordu. Çingiz Han, o raya giderek onu davet etmesini Cabbār'a emretti. Ch'iu, Cabbār'a dedi ki :

" - Ben sizi tanıdım. " Cabbār da dedi ki :

" - Ben de sizi gördüm." Bir gün otururlar 1 ken Cabbār'a sordu :

90 " - Siz bizzat kendiniz , meşhur ve âsil olmanızı ister misiniz ? Ayrıca torunlarınızın da,

sizin şöhretinizden dolayı meşhur olmalarını arzu eder misiniz ? " Cabbār dedi ki :

95 " - Yüz yaşımdan sonra ben nasıl âsil olabilirim ? Yalnızca haleflerim iyi olurlarsa ve atalarına ibâdetlerini devam ettirebilirlerse bu benim için kâfidir³⁰. " Ch'iu da dedi ki :

100 " - Her şey Allahın emrine göredir. O nasıl isterse, öyle olur . "

119 yaşında iken öldü. "

N o t l a r :

¹Sai-1, bu devirde " Seyyid" karşılığı olarak kullanılırdı.Tam çince yazılışı(賽 勇 武)dır. Peygamber soyundan gelenlere verilen bir unvandır.Çin kaynakları da bunun farkındadır: Kşl.MSC,46,1a. Gene Çin tarihçisi T'u Chi'ye göre, 'Alî' 'nin soyundandı.Öngütler arasında, Hazreti 'Alî' soyundan birisinin mevcutluğundan bahsetmek güçtür.'Alevî bir Türk olması çok muhtemeldir.

²Peygamber soyu kastedilmektedir. HYS,bölümü tabirini kaldırmıştır(HYS,131,1a).

³Metin şöyledir : 國 以 爲 區 .

⁴Metin: 火 者 其 官 稱 . T'u Chi, metni tefsir ederek : " Hoca , Türk dilinde imam demektir " diyor. Vakiâ, YS'in de dediği gibi, Hocalık bir dinî meslek , bir memuriyet ise de, çoğu zaman bir lâkab olarak kullanıldığı da vâkidir. Ancak YS, çok emin bir kaynaktır. Bu metnin,bizzat Cabbār'ın kendi anlattıklarına göre, veya rivayeten yazılmış olması muhtemeldir.

⁵Aynen tercümesi, "dört köşe göz(方 瞳)"şeklin dedir. Metin, herhalde çekik olmayan büyük gözden bahsetmek istiyor.

⁶HYS, bu cümleyi atlamıştır.

⁷Metin, "Başlangıçta(初)" diyor.

⁸Çingiz Han, Qalaqalcıt-Alt savaşıandan henüz daha yeni olarak çıkmıştı.Bu sebeple ordu seferî halde idi.Kşl.YCPS,182-185.

- ⁹HYS, MSC bu cümleleri atlamışlardır.
- ¹⁰Kşl.S. 359.
- ¹¹Hsi 隙, kelimesinin en güzel türkçe karşılığı "Kırgınlık" dır. "Düşmanlık" da olabilir.
- ¹²Qalaqalcıt-Altı harbinden bahsediliyor(YCPS,171).
- ¹³Baska kaynaklarda bu kayıt yoktur.Kşl.YS,1,12a ; YSWCCL,61b;YCPS,172-183. Yani, 19 kişi meselesi.
- ¹⁴荒遠 kelimeleri, "Çok uzak" anlamına gelirse de, biz her ikisini ayrı ayrı tercüme etmeği daha doğru bulduk.
- ¹⁵YCPS,183'de, aç kalma durumu ancak Çingiz'in kardeşi için bahis konusu ediliyor : 乏了糧食. 喫住牛皮筋. YSWCCL,61a : 走糧絕標馬明. 食來會於河漢. YS,1,11b;YSWCCL ile aynıdır.
- ¹⁶YSWCCL,61a:合撒兒; YS,1,11b:哈扎爾.
- ¹⁷Metin biraz müphemdir.
- ¹⁸T'u Chi, "Batı Memleketleri" ni atlamıştır.
- ¹⁹T'u Chi metne ilâve yapıyor.
- ²⁰Chü-yung-kuan'dan bahsediyor. Bu şehrin zaptına ait en önemli kaynak bu biyografyadır.Ayrıca bk. SWCCL,204b. H.D.Martin sathı kalmıştır(Chinghis Khan,159).
- ²¹T'u Chi bu cümleleri atlamıştır.
- ²²T'u Chi ilâveler yapıyor.
- ²³Pien 汧, Kuzey Çin'de önemli bir şehirdir. Chü-yung-kuan düştükten sonra,Chinler Pien'e göçtüler.
- ²⁴Bu zamanda,Kuzey Çin'e bu ad verilirdi.
- ²⁵T'u Chi cümleyi kısaltıyor.
- ²⁶T'u Chi, "Dört tarafa ok atmasını emretti." diyor Kşl.MSC,46,1b.Bu izâh tarzı daha mâkuldur.
- ²⁷Chü-yung-kuan-mên'in güneyidir: MSC,46,1b,n.
- ²⁸金四親王府: MSC,46,1b.
- ²⁹Meşhur Ch'ang Ch'un 'dur.
- ³⁰Cabbār Hoca'nın Ch'ang Ch'un ile konuşmaları çoktur. Çünkü, kendisi bizzat Ch'ang Ch'un'un refakatçiliğini yapmıştı. Bu yön, ayrıca incelenmiştir.

T e r o ü m e (2)

(MTPL,7a)

1 " ... Cha-pa gelir. O da Uygur(回鶻)'dur.
Ve çok ihtiyardır. Yen-ching'de hep beraber işle
re yardım eder.

5 " ... 次曰割八者乃回鶻人已
老亦住燕京同任事...

MTPL, Çin'deki Mogol Devletinde en kudretli insan
ları sayarken, sözü Cabbār'a getiriyor ve böyle diyor.
Cabbār'dan evvel sayılanların sırası şöyledir :

1) Muqalı ; 2) Yeh-lü T'u-hua(Başvekil) ; 3) Alçı
Noyan. Çingiz'in birinci karısının kardeşi idi. 4) Liu
Pai-lin. Bu da Çingiz'in büyük oğlunun karısı ile ev
li idi. Hanedandan sayılırdı. 5) Başlangıçta, Peking
'in zaptında büyük bir başarı sağlayan Kitan'lı bir ge
neral olan Ta-ko Hsiang-kung : MTPL'unun dediğine gö
re, " Yakın zamanda elini eteğini işten çekmiş ve evin
de oturuyordu" (MTPL,6b). 6) Cabbār geliyordu. Görülü
yor ki Cabbār, Çingiz'in en yakın akrabalarından sonra
Devlet içinde birinci derecede yer alıyordu.

T e r c ü m e (3)

(HYO,B,9a)

1 " İmparator, T'ung-shih A-li-hsien 阿里
鮮'e ne sordu :

" - Çinde Shên Hsien'in kaç talebesi var ?"
O da, " - Çok."Diye cevap verdi...

5 " O'nun talebesinin hepsine hediye verilme
sini emretti. (Cabbār), onu bizzat imparatora a
it kalemle yazdı.

" Bunun için A-li-hsien(Cabbār), Mogol'ları
bir Hsüan-ch'a(宣差) olarak idare etmek mak
10 sadı ile tâyin edilmişti..."

Yukardaki metin, biraz geniş olarak tercüme edilmiş

tir. Metnin esas konusu bizi ilgilendirmez. Bizim için önemli olan nokta, Cabbār'ın T'ung-shih oluşudur.

T'ung-shih(通事), Mogol Devletinde çok önemli bir mevkidir. T'ung-shih, devlet içinde bir nevi müşavir ve baş tercümandır. Yukardaki metinde de görüldüğü gibi İmparator T'ung-shih Cabbār'a bir iş sormuş, fermanın da bizzat kendi kalemi ile ona yazdırtmıştı.

HTSL, 8b, Mogollardan bahsederken :

" Onlar sesle konuşurlar; fakat yazıları yoktur. Ekseriyle bir memurun yardımı ile tercüme edip anlarlar. O memura da T'ung-shih derler."

Öyle anlaşılıyor ki, Cabbār, İmparatorun T'ung-shih 'si idi. T'ung-shih'in önemli rolü hakkında HTSL'nin 1b sahifesinde de bilgi bulabiliyoruz. Bu memuriyetin mogolca karşılığını burada incelemek istemiyorum.

Heüan-ch'a 宣差, İmparatorun emirlerini tebliğ eden yükeek bir memur demektir.

T e r c ü m e (4)

(YCPS, 182)

- 1 " Öngüd'lü Ala-quş Tigit Quri¹'nin yanından² gelen Mielüman³ A-san 阿三, beyaz bir deve uzerinde bin koçla Arguna Nehri akıntı boyunu takip ederek samur ve sincap derisi satın almak için geldiği zaman⁴, Balcuna⁵'da (hayvanlarını) sularken⁶ (Çingiz Han'la) karşılaştılar... "

Yukarıdaki tercüme, daha ziyade mogolca kelimelerin üzerindeki Çince anlamlarına göre yapılmıştır. Prof. Ahmed Temir'in tercümesi umumiyet itibarı ile iyidir. Fakat çok geniştir. Bu metni bir tarih vesikası olarak tercüme ederken, tabiidir ki daha dikkatli olmak lazım gelir. Fikirlerimizi notlardan sonra söyleyeceğiz.

N o t l a r :

¹Bu ad için bk. Pelliot, HCK, s. 205.

²Metin, "Ala-quş Tigit Quri-daça" diyor. Çincesi ne göre tercüme edersek, "- 且 = Ala-quş Tigit Quri'nin verinden" diye tercüme etmemiz gerekiyor. Ahmet Temir,

isabetli olarak, "Yanından" diye tercüme ediyor (S.106).

³ Münakaşası için bk. Pelliot, HCK, 205 vd.

⁴ Metin, 來時 diyor.

⁵ Balcuna Nehrinin yeri için bk. Pelliot, HCK, 37, 43.

⁶ Metin, "Sulamak için girdiği zaman" (飲入時) diyor.

"Dikkat edilirse, YCPS'nin bu paragrafları, Çingiz'e yeni tâbi olanlardan bahseder. Cabbâr'dan az önce Qorulas'lı bir şahıs tâbi olmuştu.

Cabbârla yalnız bir karşılaşma (見) mevzubâhiştir. YS'in de açık olarak kaydettiği gibi, yalnız bir "Karşılaşma" değil; bir "Ziyaret" de mevzubâhis olabilir. Şüphesiz ki, Cabbâr'ın esas maksadı ticaret idi. Fakat, YCPS, Cabbâr'ın bu karşılaşmasına önem vererek, Ala-quş Tigin yanından geldiğini kaydetmek lüzumunu niçin duymuştur? Aşağıdaki şu üç kayda göre, Cabbâr, Çingiz ile Ala-quş Tigin arasında bir irtibat kurmuş olmalıydı :

1) YS : " (Cabbâr), Çingiz Han'ı ilk defa ordusunun ziyaret ettiği ve ilk görüşte onun fevkalâde olduğunu anladı. " :

"初謁太祖于軍中一見異之",
YS, 120, 6a.

2) Mogolların Gizli tarihindeki metin :

"又有阿三名字的回回,自汪古種的阿剌忽失的吉陽忽里處來."
(YCPS, 183:6, 44b).

3) Körgüz'ün kitabesinde : " Ala-quş (Chung-wu), eskiden beri Çingiz Han'ı zeki ve kahraman bir insan, ve girişeceği büyük işlerde muvaffak olacak biri olarak kabul ederdi."

"忠武素料太祖智勇終成大事."
YWL, 23, 20a-21b.

Yukarıdaki metinlerden anlaşılıyor ki, Ala-quş Tigin

gin'in eskidenberi bir teması vardı. Cabbār'ın Çingiz'le karşılaşması Ala-quş Tigin namına yapılan temaslardan ilki veya sonuncusu idi. Çünkü bundan sonra resmen elçi gönderilmiştir. Yukarıda birbirini tanımlayan belgeleri vermekle, Balcuna Nehrindeki karşılaşmanın, tesadüfen Çingiz'le Hasan arasında kurulmuş dostluktan fazla, Üngüt ve Mogol kavimleri arasındaki temaslarla ilgili olmasının muhtemel bulunduğunu göstermek istiyoruz.

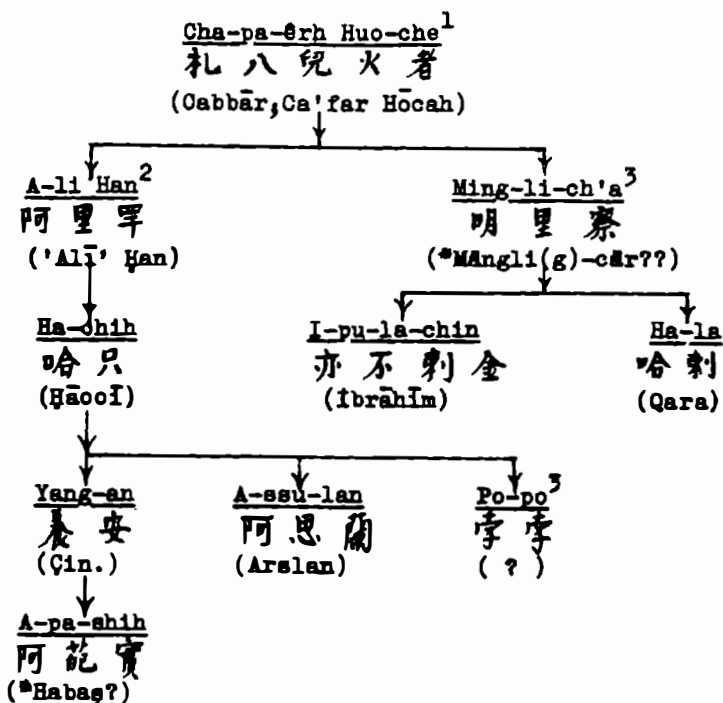
Çingiz Han, 1219'da Ch'ang Ch'un'u davet etmek üzere Cabbār'ı gönderdi(YS,202,8b; HYS,243,8b). Cabbār'ın adı, Ch'ang Ch'un'un biyografyasında geçer. YS'in I-wên neşri Ch'ê-pai-êrh 撒八爾 (202,8b); Po-na-pên neşri ise normal yazılışla kaydeder(202,9a). Ondan sonra da Ch'ang Ch'un'a refakat etmiştir. Bu sebeple, Hsi-yü-chi'nin muhtelif yerlerinde adı geçer. Meselâ bk. SS. 252,265,356,361,372.

Çingiz, Tercüme(1,26)daki yeminini, Han olduktan sonra yapmıştır. Kşl.YCPS,125:3,49a. Fakat YS'deki yemin daha geniştir. YS'in meşhur Çinqai'a ait biyografyasında da, Çingiz'le Çinqai'ın beraberce Balcuna'dan su içmelerinden bahsedilir(YS,120,9b). Bu kayıt da, Cabbār'ın Balcuna'da Çingiz'i ziyaret edebilmiş olmasının önemini bize izah edebilir. Cabbār'ın müslüman olmasına rağmen, Ata Kültünden bahsetmesi, henüz Çin kültürünün tesiri altında bulunduğunu gösterir. Kşl.Tercüme(1),96.

Onun en önemli ünvanları, Hsiang-kung(相公) ile Hsüan-ch'a(宣差) idi. Bilhassa Ch'ang Ch'un'un kullandığı Hsiang-kung, çok yükses ve hürmetkâr bir ifade tarzıdır. Hsüan-ch'a ise, MTPL, 453:12a'ya göre, bu çağda elçiler için kullanılan bir ünvanıdır.

Üçüncülerinden 'Alî' Han, imparatorun nezdinde evlâtlıktı. Süvari kumandanı idi. Torunlarına gelince, yalnızca Qara ve Yang-an faal hizmetlerde yükseslebilmiş ve Şensi TCCS'i olmuşlardı. Diğerleri ise yükses ünvanlarla yetinmişlerdi.

TABL. 88

S o y k ü t ü ğ ü
(TABL.89)

¹Müslüman olduğunu düşünerek böyle okuduk.

²Tahmini bir izah yaptık. Fakat benzerini bulamadık.Emsâline ve gramere göre böyle olmalıdır.

³Var. 孛孛 (YS,120,7b). Adın mâhiyeti pek anlaşılmıyor. Kçl."Böbäk".

CUB-QAN

Büyük Çinli bilgin Wang Kuo-wei'in geniş bilgisi bu Öngüt'lü meşhur elçinin hayatı hakkında bir şeyleri biliyoruz. Mogolların Gizli Tarihi, ondan şöyle bahsediyor:

T e r c ü m e (1)

(YCPS, 251:11, 11b)

- 1 " Bundan sonra, Cub-Qan 主 卜 罕 'ın idaresinde¹ Chao-kuan(yani Sunglara) elçiler² gönderilmeyi
ti. Kitad kavminin Altan Qağan'ı onları tuttuğu
için, Çingiz Qağan köpek yılında Kitad halkını
5 karşı yeniden harp açtı.³.... "

N o t l a r :

¹ Mogolca metin, "Cub-Qan'ın idaresinde" diyor. Hülâsada ise, "Cub-Qan vs.." (主 卜 罕) deniyor. Wang Kuo-wei hülâsadan istifade etmiştir (MTPL:WKW, 2a).

² Bu elçilerin Cub-Qan'la beraber mi; ayrı ayrı mı gittiklerini bilmiyoruz. Bu zamanda başka elçiler aynı yolu takip etmişlerdi. Fakat Öngüt'lü Cub-Qan çok önemli bir şahıstır.

³ Bundan sonra Çingiz Han'ın bu mesele hakkındaki bir konuşması vardır. Bu kısmı tercüme etmeyeceğiz.

T e r c ü m e (2)

(MTPL:WKW, 2a-b)

- 1 " Yakında bize Sefir Muavini olarak gelen Su
pu Han 速 不 罕 da Beyaz Tatar'dır. Beraberce
at üzerinde gittiğimiz zaman, Su-pu Han daima güzel
sözlerle refakat etti. Teselli ederek, zahmet
5 ettiniz, buna önem vermeyiniz, bundan dolayı çok
özür dilerim diyordu. "

近者入聘於我宋副使速不罕者乃白韃

韃也每聯轡間遠不罕未嘗不以好
語相陪奉慰勞且曰辛苦無管待千萬勿怪

MTPL'nun yukarıdaki satırları, bu çağdaki Öngütler hakkında açık bir fikir verebilir. MTPL, kendi düşmanları olan Çingiz Han ve Moğollar hakkında, daima çok ağır ve nazik olmayan bir ifade kullanmıştır. Buna mukabil Çingiz'in müttefikleri olan Öngütleri uzun uzun övmekten kendini alıkoyamamıştır.

Wang Kuo-wei, YCPS'deki Cub-Qan'ın, "Chu-pu Qan 主不罕" şeklinde okunabileceğini tahmin ediyor ve "Su-pu Han" ile birleştirmek istiyor. Tarih olaylarına ve kendisinin bulduğu bir çok nadir kayıtlara göre yapılan bu tahmini boş değildir. Ancak, Cub-Qan'ın elçiliği 1214 senesinden önce; Su-pu Han'ınki ise 1221 senesinde yapılmıştır. MTPL yazarının seyahatı 1221 senelerine tesadüf eder.

Gene Wang Kuo-wei'in vesikalarını tetkikine dönelim. Her ne kadar bu vesikalar bir defa tetkik edilmişse de, böyle bir biyografyayı yazarken bunları bir defa daha elden geçirmek faydalıdır. Wang Kuo-wei, YS'den bu elçinin yalnızca ölümüne ait kısmı almıştır. Metnin tamamı ise şöyledir :

T e r o ü m e (3)
(YS, 2, 2b)

(五月)避暑于九十九泉命拖雷出師賀
鵝遣綽布于使宋假道宗教之(元史卷二本紀
二下)

- 1 (Ögödei Han) Doksan Dokuz Pınar adlı yerde yazı geçirmek için Mayıs ayında gitti. Tolui 'a orduyu Pao-chi¹賀鵝'den hareket ettirmesini emretti ve Ch'o-pu-kan²綽布于'ı Sunglara elçi olarak gönderdi. (Elçi) yolda Sunglar tarafından öldürüldü³..."
- 5

N o t l a r :

¹ Bu yer adının diğer yazılışı賀鵝'dir.

² YS, Po-na-pên neşri, Shuo(Shoh)-pu-han 撘不罕

yazıyor. Yeh Lü Chu Shuang Ch'i Tsui Yin Chi, 2: 耶律
 鏐雙漢薛隆集, 二... de bu adı, "Ch'o-pu-kan 紇
 布干" şeklinde yazmaktadır. Kşl. MTPL:WKW, 2a, n.
Li Tsung Shih Lu, 83 : 理宗實錄卷八十三
 ise "Su-pa-êrh-han 蘇巴訶罕" şeklinde yazmakta-
 dır. Kşl. MTPL:WKW, 2b, n.

³Cümle pasif değildir. Fakat böyle bir tercüme,
 türkçe ifade etmek bakımından daha uygundur.

T e r c ü m e (4)

(五月)拖雷將右軍。由寶雞渡渭。假道於宋。
 由金洋出唐鄧。翁吉剌幹陳那顏將左軍。
 由濟南進。期以明年正月三道兵會攻汴
 京。議既定。使主卜罕如宋假道淮東...秋
 七月。拖雷出師寶雞。以達剌額台等七提
 控自從聞宋人殺主卜罕怒。(蒙兀兒史記
 卷第四, 五下)

- 1 " 1231 senesinin mayıs ayında, Tolui, ordu
 nun sağ kanadını idare ederek Pao-chi'den çıkıp,
 Wei 渭 Nehrini geçti. Sungların yolu üzerinden ,
 Chin-yang 金洋'dan geçerek T'ang-teng 唐鄧
 5 'e çıktı. Onggirat'lı O(t)cın Noyan¹ da sol ka-
 nadı idare ederek Ch'i-nan'dan ilerledi. Maksatla-
 rı, ertesi senenin ilk ayında, orduları üç yol ü-
 zerinden birleştirerek Pien-ohing'e taarruza geç-
 mekti. Bu meseleyi konuşup karara bağladılar. Chu-
 10 -pu-han'ı, vs.yi Huei 淮'in doğusundan Sunglara
 elçi olarak gönderdiler..."

- " Sonbaharda, 7. ayda, Tolui, Pao-chi'den yo-
 la çıktı. Sübötai vs. gibi yedi vazifeli de onu
 takip ettiler. (Tolui?) Chu-pu-han'ın öldürüldü
 15 gününü duyunca çok kızdı..."

Yukarıda, MSC, 5b'den aldığımız metin bu elçiye ait

bilgileri daha geniş olarak izâh ediyor. Fakat sefer yolları ile diğer hadiselerin yeniden kontrol edilerek gözden geçirilmesi lâzımdır. Çünkü bunlar, T'u Chi'nin şahsi fikirleridir.

T'u Chi'ye göre bu elçi Tolui tarafından gönderilmişti. YS'ye göre elçinin gönderilmesi Ögödüi'in emri ile olmuştu. T'u Chi'nin, elçinin takip ettiği yola ait fikirleri de münakaşa götürür.

Bu duruma göre, Cub Qan'ın birinci elçiliği ile 1. kinci elçiliği arasında 17 senelik bir zaman geçmiştir. Bu zaman arasında, başka elçilikleri de olmuş olabilir. Aradan bu kadar uzun bir zamanın geçmiş olması, her 1. ki elçinin de aynı şahıs olup olmadıkları hakkında bir şüphe doğurabilir. Fakat Mogol Devletinde elçilik, resmi bir vazife idi. Hele Cub Qan gibi, Sunglar tarafından takdir edilen bir şahıs, çok defalar bu vazife ile gönderilmiş olmalıdır.

Cub Qan, 1221 de, henüz daha sefir yardımcısı veya muavini idi. Wang Kuo-wei, esas sefirin de kim olduğunu tespit etmiştir (MTPL:WKW, 2a, n.). Bu önemli metin de şöyledir :

T e r c ü m e (5)

(MTPL:WKW, 2a, n.)

(嘉定十四年) 韃靼國使葛合赤孫來議事。
(王國維, 蒙韃備錄箋證二)。

" Tatar Devletinin gönderdiği elçi Ko-ho Ch'ih-sun gelerek işleri görüştü. "

Yeh Lü Chu Shuang Ch'i Tsui Yin Chi, 2 'de, bu elçinin adı yalnızca "Ko-ho 葛合赤" şeklinde yazılmıştır. Bk. MTPL:WKW, 2a, n. Buna bakarak adı iki kısma ayırdık. Adın Mogolca olması çok muhtemeldir. Cub Qan'ın muavin olarak bulunduğu sefaret heyetinin baş temsilcisi, yukarıdaki vesikada adı geçen Ko-ho Ch'i-sun olmalıydı.

YUNG-KU AİLESİ

Yung-ku 雍古 Ailesi de Öngütlerin bir koludur. Ailenin ilk nesilleri, "Tāmūr Ūgā" gibi türkçe adlar taşımakta idiler. Büyük üstadımız Pelliot, Chrétiens d'Asie Centrale et d'Extrême-Orient, TP, XV, 1914, s. 630 'da, bu ailenin tarihçesini şöyle anlatıyor :

" Certains de ces Öngüt qui avaient émigré du côté de Lin-t'ao au sud du Kan-sou, furent fait prisonniers par les Kin et déportés dans la Mandchourie méridionale au début du XIIe siècle. Ils étaient chrétiens. Une "vision" de T'ai-tsong des Kin, expliquée par une de leurs images, leur valut d'être libérés et installés au nord du Fleuve Jaune, à Tsing-tcheou. Au début du XIIIe siècle, leur principale famille était représentée par un certain Ma K'ing-siang de son nom de baptême Sārgis, qui nous est connu tant sa biographie insérée dans l'Histoire de Kin que par son inscription funéraire rédigée par le grand écrivain Yuan Hao-wen. Sārgis était le petit-fils de Tāmūr-ūgā et le fils de Bar-Çauma Eli so. Un des plus célèbres écrivains "chinois" du XIVe siècle, Ma Tsou-tch'ang, était en réalité un Öngüt, arrière-petit-fils de ce Sārgis, et il nous est parvenu de lui une inscription funéraire d'un haut intérêt qu'il avaient composée pour son grand-père Yohanan, le fils de Sārgis... "

Vakıa üstad, yukarıda kaynakları söylemiştir. Fakat bilhassa kitabeleri Çin kitaplarında bulup kontrol etmek bir meseledir. Öyle anlaşıyor ki üstad, YS'de bu aileye ait yazılan biyografyaya ya önem vermemiştir ya yahut da görmemiştir. Bu sebeple Chin-shih hariç, geri kalan bazı önemli kaynakları gözden geçirmegi faydalı buluyoruz.

T e r c ü m e (1)
(YS, 134, 3b)

(月乃合)月乃合字正卿其先屬雍古部
徙居臨洮王秋遣金畧地盡遷遼東
會祖帖木爾越哥仕金爲馬步軍指揮

使官名有馬因以馬為氏祖把掃馬野禮
屬徙靜州之天山以財雄邊宣宗遷汴父
昔里吉思...

- 1 " Yohanan'ın çince lâkabı Chêng-ch'ing'dir. Menge itibarı ile Yung-ku kabilesine mensuptur. Lin-t'ao'daki Ti-tao'a göçerek orada oturdular. Chinler onların yerlerini zaptettiler ve bütün
- 5 aileyi Liao-tung'a naklettiler. Atası Tämür Ügä, Chin Devletine atlı ve yaya ordunun subayı olarak hizmet etti. Memuriyet ünvanında "ma" işareti bulunduğundan, aile adı da "Ma" oldu. Dedesi Bar-Çauma Elişo, Ching-chou'daki T'ien-shan denen yere göçetti. Serveti ile sınırın en zengini idi. Hüan-tsung onu Pien'e nakletti. Babası Särgis...
- 10 " "

T e r c ü m e (2)

(YWL,67,10a)

(禮部尚書馬公神道碑,馬祖常撰)公諱
月合乃世屬雅古部族居靜州之天山
天山古居延海也曾祖諱帖穆爾越哥
祖諱把達馬野禮屬皆以財雄邊父諱
錫禮吉思...

- 1 " Merhum Kont Yohanan, nesillerden beridir Yung-ku kabilesinin soylarından gelir. Ching-chou'daki T'ien-shan denen yerde oturlardı. T'ien-shan, eski Chü-yen Hai demektir. Atası,
- 5 Tämür Ügä ; babası ise, Bar Çauma Elişo idi. Onların hepsi de sınırın en zengini idiler. Babası merhum Särgis...

(馬祖常石田集卷一)昔我七世上,蒼馬
洮河西,六世徙天山(元西域人華化考
卷二十下)

- 1 " Benim yedi nesil önceki atalarım, T'ao Nehrinin batısında at yetiştirirlerdi. Altıncı nesilden itibaren de T'ien-shan'a göçtüler.

Yukarıda verdiğimiz bir kaç vesika, Pelliot'nun 1 zahatını teyid etmektedir. Pelliot'nun makalesinde, sayılan kaynakların not verilerek yerleri gösterilmediğinden kontrolü güçtür.

AN-CHU-ERH

Yung-ku(Öngüt)'lerden ikinci bir aile daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA : YS, 121, 8b; YSLP, 17, 19b; YSHP, 27, 15b; YShu, 37, 5b; MSC, 47, 5a; 154, 47b; HYS, 149, 1a. Chao Shih-yen'in biyografyası için bk. YS, 180, 5a.

Metin(1)

按三通雍古氏其先居雲中塞上父黑公
為金群牧使歲辛未驅所牧馬來歸太祖
終其官按三通幼鞠于外祖家要甲家訛
言為趙家因姓趙氏(元史列傳按三通)

Metin(2)

趙世延字子敬其先雍古族人居雲中北
邊曾祖黑公為金羣牧使太祖得其忻牧
馬黑公死之祖按三通幼孤鞠於外大父
家要甲諱為趙家因氏為趙(元史列傳趙
世延)

Metin(1)'e göre, An-chu-êrh Yung-ku(Öngüt) Ailesin deadır. Eskiden beri Yün-chung(yani Yün-nei)'in kuzey

kısımlarında oturuyorlardı. Chin Devletinin hayvan işleri ile ilgili bir memuru idi. 1211 senesinden sonra, Metin(2) daha açıktır. Mogollar Chinlerle harbedip, ona ait atları yağmaladılar. An-chu-erh'in babasını da öldürdüler. Küçük iken kendisine bakan büyük babasının aile adı olan Chu-yao-chia 木 牙 甲, sonradan Çince aile adlarına benzetilerek Chao 趙 'ya çevriliyor. Metin(2)'ye göre, Öngütçe olması gereken bu ad, büyük babasının kendi öz adı idi.

T'u Chi'ye göre, "Chu-yao-chia", Chin Devletinde bir memuriyet ünvanıdır(MSC,47,5b). Kabile ile ilgili bir memuriyettir. Kabile adı da olabilir. Bu sebeple bu ad, Hei-shuei 黑 水 Binbaşılığı ile ilgili görülüyor(Aynı yer). Yukarıda da gördüğümüz üzere, Hei-shuei Binbaşısı, öldürülen Öngüt reisinin oğlunu himaye etmiş ve büyütüştü. Bk.S.319.

登廟之良忠武之子三相兩師歸皆王女女皆王
妃古亦有君莫我君仁古亦有臣莫忠武純烈烈
大勲與日同耀淇陽真封子孫世紹忠武神靈
帝遊天勒詩貞石垂美萬年

馬高唐忠獻王碑

問後

大德九年秋七月詔諡故駙馬高唐王闕里吉恩
爲高唐忠獻王曾祖阿剌兀恩割吉忽里追封高
唐忠武王曾祖妣阿里黑爲高唐王妃祖駙馬孛
婁合爲高唐武毅王祖妣孛婁合爲高唐武襄王
爲齊國大長公主父駙馬愛不花爲高唐武襄王

山新嘉坡第二十三

三

如皇姑烈爲齊國大長公主忠獻王前尚皇姑
忽答的美寶追封齊國大長公主繼尚皇女愛失
星追封齊國公主從介弟高唐王本忽難萌也蓋
永輝與介府屬王元舉狀先世勲德請銘墓柱之
碑謹按家傳系出沙陀鴈門節度之後始祖卜國
古部人世爲部長亡金墜山爲界以限南北忠
武王一軍阨其衝

太祖聖武皇帝起朔方併吞諸部有國西北曰帶
陽罕者遣使奉忽難來謂忠武曰天無二日上無
三王汝能爲吾右臂朔方不難定也忠武素料

太祖智勇威大，事決意歸之，部衆或有異議者，或不從，即遣麾下將禿里必恭，恩濟酒六桶送車，意難於。

太祖告以帝陽之謀時朔方未有酒醴

太祖禁而後飲舉壽者三曰是物少則發性多則

亂性使還酬以馬二千蹄羊二千角上詔忠武罷

日吾有天下美女之報天齊蓋之且約同正帶易

會於某地也武先朝而巨既又普易天兵下中

惠武爲導物出界垣

善要子下頻背狂死馬試破局刀王已可望黑里

卷之三

之階猶子鏤國夜遊至界垣門已閉解於守者處

登此難雲中

太祖聞忠武死悼痛不已戎事多廢未幾台也雲

中既下詔求王妃二子博學明經不

聖封北平王 金印武 綬自昭

太皇太后正西威靈王十七歲而亡

晉國大長公主乃為世壽天子子元安

而吾國之公子孫也

帝女弟二名古解功封呼王尚

以興州口是上甘密江洄環於戎事

以與方國十有餘邦其戶至二千餘王所齊國大

Körgüz'ün kitabesi (S.310)
(YWL, 23, 20-1)

ISMÂ'İL

Kasan Emiri, Cābā'nın Küçlüg Han'ı Tanrı Dağlarında kovalayışı sırasında Çingiz Han'a biat eden ve bilâhere Küçlüg'ü bizzat öldüren İsmâ'îl, adının birinci işâretinin yanlış veya noksan yazılması sebebi ile bir çok bilginler tarafından tanınamamıştır.

K.A.Wittfogel'in History of Chinese Society:Liao, Philadelphia,1949,s.653 'de de bu şahsın İsmâ'îl ile aynı olduğunun farkına varılamamıştır. İlk defa Barthold bu ihtimal üzerinde durmuştu(Turkestan,s.401).

T e r o ü m e

(YS,120,15a)

- 11 Ko-esu-mai-ii(渴)易思麥里,Ku-tse Ku an-êrh-t'u(古兹 Ordu¹)谷則幹兒朵 'ludur. Başlangıçta, Kara Hitay² Hükümdarı Gür Qan'ın yakın mâiyetinden idi. Sonradan Kasan³可散 Şehrinin Pa-ssu-ha⁴八思哈 Baş Memurluğuna Güz Ordu, yani Kara Hitaylar tarafından tayin edildi. Çingiz Han'ın Batı Seferinde⁵, İsmail, Kasan ve diğer şehirlerin reislerini alarak Büyük General Cābā'ye teslim oldu. İmparatorun emrini alarak⁶
- 5 İsmail, Cābā'ye öncülük yaptı⁷. Naimanlara taarruz edip, zafer elde ederek onların reisi Küçlüg'ün başını kesti. Cābā, İsmail'e Küçlüg'ün başını alıp getirmesini emretti⁸. Bunun üzerine, ona ait Kaşgar, Yarkend, Hotan⁹ gibi şehirlerin hepsi, geçen hadisenin dehşetinden korkup teslim oldular. Bundan sonra Nişapur(你沙不兒) Şehrine karşı yapılan taarruza iştirâk edip takdir name kazandı. Çingiz Han bizzat harbederek Semerkand(薛迷思干)'a kadar gelmişti. Onların hükümdarı Celâleddin(札剌丁) ile karşılaşılıp Yüeh-i-hsin- chieh-ch'in¹⁰月亦心揭赤'de
- 10

maglup etti. Ondan sonra Celâleddin'i kovalıya
rak A-la-hei¹¹ 阿剌黑 şehirinde taarruz edip,
25 Demavand dağındaki (秃馬溫山) harpte onu
yeniden maglup etti¹². Tekrar kovalıyarak, Han
yen¹³ 慙顏 şehrinin batısındaki kasabaya kadar
gitti. Celâleddin'i tekrar mağlup etti. Celâleddin
bunun üzerine nehre girdi¹⁴. İsmail de onun
kıymetli şeylerini alarak geri döndü. Ondan son
30 ra, Yü-erh-ku-te-hên¹⁵ 玉兒谷德痕 adlı iki
şehri zaptetti. Az sonra Han-yen Şehri düştü.

İmparator, Căbâ'yı acele olarak Qıpçaq'a ta
arruz etmesi için gönderdi. İsmail'e de Ch'u-erh
-t'e¹⁶ 曲兒忒 ve Shih-erh-wan-sha¹⁷ 失兒
35 灣沙 şehirlerinin teslim olmaları için davet
etmesini emretti. Ondan sonra Ku-erh-chih 谷兒
只 Bölgesine kadar gitti. As'lar orduları ile
düşmanı karşıladılar ve hepsi harbettiler. Fakat
maglup olup ve teslim oldular. Bundan sonra Hei-
40 lin¹⁸ 黑林 Şehrini teslim olmağa davet etti. İ
lerliyerek Kuan-lo-ssu (Rus) 幹羅思 'lara
T'ieh-erh¹⁹ 鐵兒 Dağında taarruz etti,, onları
maglup etti. Rusların reisi Mi-chih-ssu-la²⁰ 密
只思臘'yı esir aldı. Căbâ, İsmail'e bu rei
45 si Veliaht Cöqi'ye arz edip ve sonra öldürmesini
emretti. Az sonra Qanlı'lara taarruz edip, Po-
tzu Pa-li²¹ 孛子八里 Şehrine kadar gitti ve
onların reisleri Huo-t'o-ssu²² 霍脫思 Qan(罕)
ile harbetti ve onun ordusunu mağlup etti. Daha
50 sonra, Qıpçaq'lara taarruz etti ve onları da mag
lup ederek geriye döndüğü zaman Căbâ ölmüştü.

" Çingiz Han, Ho-hei²³ 'ye bizzat taarruza ge

55 çerek harbe başladığı zaman, İsmail, ganimet o
 larak aldığı kıymetli şeylerle Yedi Hazineyi²⁴
 İmparatoru A-la-ssu-pu-la-ssu²⁵ 阿剌思不
 剌思 'da görerek taktim etti. Çingiz Han ya
 kın mâliyetine bakarak şöyle dedi :

60 " - Câbdâ daima İsmail'i başarısı ile anar
 dı. (İsmail'in) boyu her ne kadar küçükse de ;
 şöhreti çok büyüktür." İmparatora arzettiği al
 tın ve incilerden kuvvetinin yettiği kadarını
 almasını emretti. Ayrıca Sâqâ'ur ünvanıyla Bî
 tiçi yaptı.

65 " Az sonra, İsmail, İmparatordan, hâlen i
 Pa-li²⁶ 亦八里 'da duran ve harbetmeyen or
 dusu ile Ho-hsi'deki harba iştirâk ettirilme-
 si için müsaadelerini diledi. İmparator ona mü
 saade etti. Yeh-ohi-li²⁷ 也吉里 Hai-ya(Qaya)
 海牙 'ya kadar giderek Shih-ti-erh²⁸ 失的兒
 70 (威) 'e taarruz etmesini emretti.

"Üğüddâi Han'ı Pien'e²⁹ karşı yaptığı taarruz
 da takip etti. Huai-mêng'e kadar gitti. Ao-lu³⁰
 奧魯 işlerini idare etmesini emretti. İmpa
 rator, Pai-p'o³¹ 白坡 'dan çıkarak Sarı nehri
 75 geçti. Az sonra da, Tolui, Chin generali Ho-ta
 合達 'yı mağlup etti. Chin-lien-ch'uan 金
 蓮 川 'a geri dönerek orada yerleşti.

1232 de Huai-mêng Darugaçi'si oldu. Kemerle
 altın payza aldı. Chin generali Ch'iang 強, Hu
 ai-chou'u çevirdi³². İsmail, Sargis(昔里吉思)
 80 ve Hsiao-la-hai 鎖剌海 'yı da mâliyetine ala
 rak, kendi ordusu ile çok şiddetli bir harpten

sonra Chin ordusu çekildi. Az sonra , Pu-ch'a-han-nu 蒲察寒奴, Ch'i-shih-lieh (Kişilig?)

- 85 乞失烈, ve Cha-lu 扎魯'yu göndererek, Cin Baş Kumandanını teslim olmağa davet etti. Kuman dan Fan Chên 范真, on binden fazla mâiyeti 1 le birlikte gelip teslim oldu.

- 90 " 1239 senesinin haziranında, İmparator, İsmail'in Batı Memleketlerinde çok başarı göstermesi sebebi ile, büyük oğlu Necib 'in babasına tevarüs etmek sureti ile, Huai-mêng Darugaçi' si olmasını ; ikinci oğlu Melik'in babasının Bitiçi'lik makamına tevarüs etmesini; İsmail'in
- 95 de, Carguçi (扎魯火赤) olarak Batı Memleketlerine geri dönmesini emretti. Başvekil Çağan(察罕) ve Tāmūdār³³ onun burada kalması için İmparator'a maruzatta bulundular. İmparator, razı oldu.

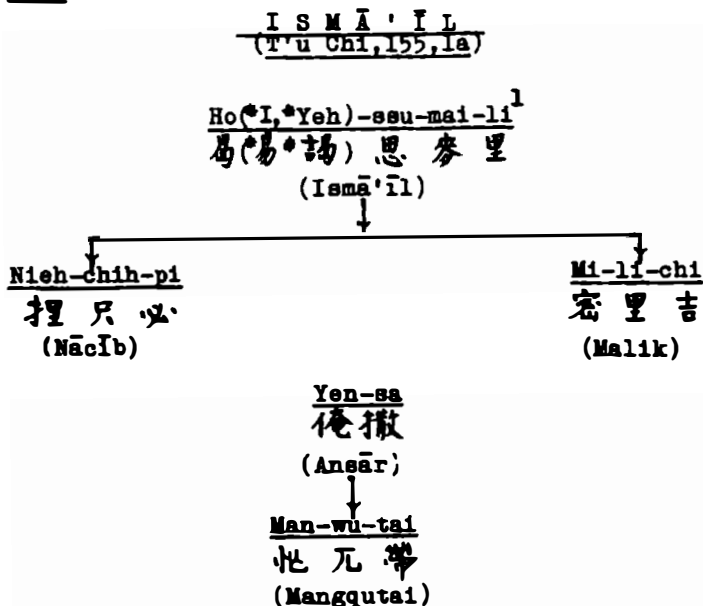
- 100 " 1240 senesinde, Huai-mêng'den ayrılarak, Ho-nan Eyâletinin 28 yerinin Baş Darugaçi'liğine tayin edildi. İdaresi altındaki Chou'lar 1 le Chün'ler, eğer verilen emirleri dinlemezlerse, kendisi bizzat kanun yaparak onları ailelerinden mahrum ediyordu.
- 105

" İsmail, 1255 senesinde öldü. Bir mayıs ayı idi. Oğlu Melik, yeniden Huai-mêng Darugaçi'liğine geçti. Huai Nehrinin batısında, Sunglar ile harbederken öldü(1262). "

N o t l a r :

¹"Guz-Ordu", bk. Kaşg., I, 124; Wang Kuo-wei, Ting Pên Kuan T'ang Chi Lin, II, s. 628.

TABL. 89.

²Kara Hitay'in çevri yazısına lüzûm görmedik.

³"Kasan(可散)" : Genel yazılışı : 柯散.

⁴Mogoloa olmalı. T'u Chi: 理民事掌賦稅之官, Diyor(MSC.29.7b). MÂli işlere bakan memur.

⁵Batı Seferi değil; Naiman Seferidir.

⁶Ismā'īl, Cābā'ye tâbi oldu.

⁷Kşl. MSC.29.7b.

⁸Kşl. Martin, Chinghis Khan, s.232.

⁹Burada 幹端. YCP8,263 : 兀丹.

¹⁰Yueh-i-hsin-chieh-ch'ih (=Urunggaçi(*月戀)揚赤) : Ek. MSC.29.8a not.

¹¹Rey(韓夷) Şehri.

- 12 Tai-wan'da İran kaynaklarını bulamadık. Bu eş
bepile bu harfleri karşılaştıramadık.
- 13 Çin coğrafya kitaplarında burası, Sultaniye'nin
kuzey batısında görülmüyor (MSC, 160, 27b).
- 14 Penö-ab'la karıştırılıyor.
- 15 MSC : 王兒寨 diyor. Ku-tö-hen'i bilmiyoruz.
- 16 "Kürt" olabilir.
- 17 Şirvân-şah'dır.
- 18 Karmân 客兒縣 (=Kiyef?). Bk. MSC, 29, 8b.
- 19 MSC : 帖兒達 (Tersud) diyor.
- 20 Rus reisi. Genel yazılışı: 窩赤思老.
- 21 Bu meseleyi ayrıca inceleseyoğiz.
- 22 "Qutuz", bk. S. 283.
- 23 Çingiz Han'ın Tangut Seferi.
- 24 Mahiyetini tespit edemedik.
- 25 A-la-ssu (=Ala-şan). YCPS, 265: Alaşai 阿剌篩.
Pu-la-ssu = Mog. Pınar (泉) anlamına (MSC, 29, 8b).
- 26 Doğrusu : 亦剌八里 .
- 27 Türkçe bir yer adı.
- 28 Şidurqu veya Şidurqu. Bk. YCPS, 267, 268.
- 29 Kuzey Çin'de bir yer.
- 30 Mahiyeti belli değil.
- 31 MSC, bu kısmı genişletmiştir.
- 32 Hsai-meng-lu 懷孟路 olmalı.
- 33 MSC, 29, 9a, Tāmūtāi (忒木台) diyor.

S o y k u t u ğ u

- 1 I-ssu-mai-li 易思麥里 veya Yeh-ssu-mai-li
諷思麥里 olmalıdır.

T'O-MI-LA

T'o-mi-la, 1295 de Qubilai Han'ın Sunglara karşı yaptığı sefere iştirak etti. Noqai, binbaşı (千戶) idi. 1308 den sonra "Tarqan" oldu. Hui-hui, Ho-nan, Kiang-peï TCCS'si ; 1321 de Kiang-ch'e TCCS'si (HYS, 32, 34a) oldu. 1326 da, 59 yaşında iken öldü.

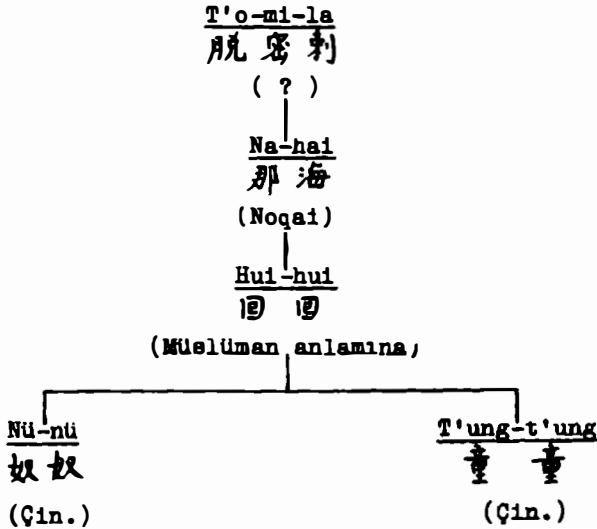
BİBLİYOGRAFYA : MSC, 119, 6a; 155, 1b; HYS, 214, 3a.

S o y k ü t ü k ü
(T'u Chi, 155, 1b)

¹ " - -mi-la 密剌" : Kəl." 密立火者 = Mīr Hō cah" (YS, 133, 3b). Müslüman bir aile olduğuna göre, bu ad da " 脫密剌 = ?? *Tuq Mīr " şeklinde bir ad olabilir. Fakat bu çağda böyle bir ad yoktur.

² Suf. "T'ung 童" : Bk. Serruys, s. 356-357.

TABL. 90.

Öyle anlaşılıyor ki, bu aile erken zamanlarda Mo golların hizmetine girmişti. Batı memleketlerinde yaşamış ve doğmuş olmalarına rağmen isimleri mogollaşmıştır.

Ailenin reisi Bai Tāna, Çine gelip Ho-chung 河 中 'a yerleşti. Çince ünvanı Ho-tung-chün-kung 河 東 郡 公 idi.

Bai Tāna'nın , başlıca idari rolü, Ho-tung'un ma liye ve vergi işlerini tanzimi işinde olmuştur. Ken disi "Li 李" ailesinden bir kız ile evlenmiş ve bu suretle ailenin sür'atle çinlileşmesine yol açmıştı

T'u Chi diyor ki , "Baba oğul ve bütün neslin ad larının Türkçe olması, ailenin müslüman olduğunu gös terir" (MSC,155,9a). Ailenin özel adları Türkçe olma yıp, Mogolca olduğunu görememiştir. İslâmî ad da yok tur. Bunun sebebi de annelerinin Çinli olmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA : YSLP,14,20b; YSHP,39,5a; YShu,48,10a; HYS,199,14a; YSSTP,90; MSC,155,9a.

T e r c ü m e

(HYS,199,14a)

- 1 " Ch'a-han(Çağān) 察罕 , Batı Memleketle-
rinden Pan-lē-ho(Balh) 拔 勒 訛 Şehrindendir.
Babası, Bai Tāna(伯 得 那) idi.1238 senesin
de, Hülāgü Sunglara karşı büyük bir taarruz ya
- 5 pıp An-fēng 安 豐 'i kuşattı. General Pai-yao
t'ai 伯 要 台 şehrın surlarının altına yakla
tığı zaman, şehirdeki insanlar bir çengeli ona
takarak yukarı çektiler. Bai Tāna ona yardım i
çin yukarı çıktı ve geri çekti. Çengelle bera
- 10 ber insanlar da aşağıya düştüler ve hemen cep
he önünde öldürüldüler. Bu sebeple Sunglar ma
neviyatlarını kaybettiler. Hülāgü onu alkışla
dı ve Bādur Ünvanı verdi..."

T'u Chi'ye göre, Pan-lê-ho şehri Belh olabilir. Kşl. MSC, 155,9a.

Çağān'ın memuriyeti çok yüksektir. 1312 den sonra CS:TCCS' oldu. Biyografyası çok uzundur.

N o t l a r :

1"Çağān", Kşl. Pelliot,H0,s.63.

2"Boro,Buru", Kşl.Pelliot,H0,s.49.

3"Buroltai", Aynı eser,s.35,51; "Burundai",s.63.

4"Kökö",kşl.YCPS,202:8,25b : 開開

5"wa1" 𐰽𐰺, işareti belki de babasının atası Batı Memleketlerinden, yani "Çin'in dışından" geldiği için kullanılmıştır.

6"Li" 李, Bai Tāna'nın karısının aile adıdır. Buna göre, adın manası "Li" ailesinin kölesidir.

7"Hasan", bu ailenin islāmî menşeiğini gösteren biricik adıdır.

DAWLAT ŞAH

Çin'deki Mogol Devletinin tanınmış Başvekillerinden biridir. Onun hayatını yazmak bu kitapta konumuz dışında kalır. Yalnızca şeceresini inceleyeceğiz.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,11a)

TABL. 92

Ma-mou Shah

馬某沙

(Mahmūd Şāh)

Tao-la: Sha

倒刺沙

(Dawlat Şāh)

P'o-p-i

潑皮

(?)

Mu-pa-la-Sha

木八刺沙

(Mubarak Şāh)

BİBLİYOGRAFYA :HYS,204,2b; YSHP,41,1a; YShu,73,1b.

TABLE. 91.

S O Y K U T U & U
(T'u Ch1, 155, 9a-b)

Pai Tē-ne
伯德那
(Bai Tēna)

Ch'a-han¹
察罕
(Çaġan)

Po-lo-oh'a-erh²
博羅察兒
(Boroġar?, (Burġar))

Po-ch'u
博除
(?)

Tu-lo-t'ai¹
朵羅台
(?)

Po-lo
博羅
(Boloġ(t))

Po-lan-t'ai³
博蘭台
(Burolat)

Chih-erh-wa-t'ai¹
只兒瓦台
(Civatat)

Nai-man-t'ai¹
乃蠻台
(Naimantai)

Wai Chia-nu⁵
外家奴
(Çin.)

Li Chia-nu⁶
李家奴
(Çin.)

Hu-tu-ma
忽都馬
(?)

K'uo-k'uo Pu-hua⁴
闊闊不花
(Kökö Buna)

He-san⁷
哈散
(Hasan)

ABDALLĀH

Çince lâkabı Tzu- ü 子 翁 'dür. Soykütükleri ile bazı kaynaklara göre kendisi Hsi-ma-li 希 馬 里 'lidir. Ksl.YCSL,9a; YSSTP(2),79b. T'u Chi'ye göre, bu yer adı "Semerkand" demektir(MSC,155,7a).

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,155,7a)

TABL: 93.

T'a-mu-ting
荅 木 丁
(Ta'am al-Dīn?)
↓
A-li
阿 里
('Alī')
↓
Shai-mu-ting
洒 不 丁
(Sa'im al-Dīn)
↓
A-tu-la
阿 都 剌
('Abdallāh)

Kendisi Çin'e gelerek Chung-hsing-lu 中 興 路 'da oturdu. Doktor derecesinde bir ilim tahsili gördüğü için şacere listelerine girmiştir.

ŞAMSİ

Şamsî, islâmî adını bile saklamış olmasına rağmen pek çok Çince kitap yazmış ve Çin Edebiyatında önemli bir yer tutmuştur. Kendisi aha ziyade Konfüçyanist olarak tanınmıştır. Konfüçyüs'ün prensiplerini yaymak

ve kitaplarını okutmak için mabedlerin yapılmasında, okulların kurulmasında büyük rolü olmuştu(YHYJ,24).

Yazdığı kitaplar da büyük bir yekûn tutmaktadır. Bk.YHYJ,138-139a . Babası da Konfüçyanist idi(YHYJ, 25a).

Çinli yazarlar, _umumiyetle Seyyid Şams al-Dîn ve Bâverd'li Şams al-Dîn ile karıştırmışlardır.

T e r c ü m e

(YS,190,20b)

- 1 " Shan-ssu 賡思 'nun çince lākabı 得之
Tê-ohih'dir. Onun atası Arap(大食國人)dır.
(Gelerek Mogollara) tâbî oldular. Büyük babası
Lu-k'un idi. Doguda Feng-chou 豐州'a göçtü.
5 Ögödsi Han zamanında Chên-ting ve Chi-nan gibi
vilâyetlerde memuriyet yaptı... "

Menşesine ait kısım bu kadardır. Metin, bundan 1
tibaren İmparator'u nasıl gidip gördüğünü ve Devlet
Şâh'la aralarında geçen münasebetlerden bahseder.Dev
let Şâh'ın teklif ettiği memuriyeti kabul etmemiş ve
cephe almıştı. Çin Edebiyatında büyük şöhreti vardı.

S o y k ü t ü ğ ü

(T'u Chi,155,7b)

TABL. 94.

Bu aile de müslümandır. Fakat ailenin menşei hakkında bir bilgimiz yoktur. Biyografyasında yazıldığına göre, İhtiyar al-Din Batı Memleketlerinin bütün dillerini biliyordu. Gençliğinde Tarih bölümünde hizmet görmüştü. İlk memuriyeti 1304 de başlar. Sonradan Han-lin Akademisi hocası oldu. Son memuriyetine 1308 de başlar.

1314 de, 47 yaşında iken öldü(YS,137,11b).

BİBLİYOGRAFYA : YS,137,10a; YSLP,26,26b; YSHP,39,6b; YSHu,48,12a; MSC,119,5a; YSSTP,81.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,155,11a)

FABL. 95.

I-su-ma-yin¹
亦達馬音
(Isma'îl)

Yeh-héh-ti-ya-êrh-ting
·奕(葉)赫雅雅爾丁
(İhtiyâr al-Dîn)

¹ HYS,204,1a : / / / 音 . YS,137,10a : / / / 因
音 . MSC,155,1a : / / / 丁 . Oyle anlaşılıyor ki,
T'u Chi, babasının isminin sonunu da oğlununkine ben
zetmek istemiştir.

ŞABÂN

Bu ailenin menşei hakkında da bir şey bilmiyoruz. Kendisi Hu-kuang TC'si idi. Adı bu sebeple Çin kaynaklarında geçer. Ayrıca tanınmış bir konfüçyanistti.

BİBLİYOGRAFYA : YSHK,丁,12b; konfüçyanist edebiyat
takı bibliyografya için bk.YHYJ,11b.

Konfüçyanist edebiyatta adı, çinoe lâkabı ile beraber geçer. Lâkabı Tzu-chung 子 中'dur.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 11b)

TABL. 96.

Sha-pan
沙班
(Şabān)

↓
Sha-ti
沙的

(Şādī veya Sa'dī)

Oğlunun memuriyeti küçüktü. Ailesi Hang-chou 杭州 'da oturuyordu.

CAMĀL AL-DĪN

Nereli olduğu bilinmeyen bu müslüman aile de çok önemli mevkilerde bulunmuştur. Ailenin ünvanı Wei-ku o Kung 魏國公 'dur.

Camāl al-Dīn, Ta-ming-lu 大名路 Darugaçi'si idi. Oğlu Hu-kuang TC'i idi. Torunu İbrahim gelince o da Kiang-ch'ö PCCS'i tayin edilmişti.

Görülüyor ki bütün aile Çin'de çok yüksek memuriyetlerde bulunmuşlardı.

BİBLİYOGRAFYA : YHS,9B; YSSTP,94; MSC,155,11b.

S o y k ü t ü ğ ü : Bk.TABL. 98.

NAŞR AL-DĪN

Bu aile Çin'de büyük bir şöhret sahibi idi. Sebebi de Naşr al-Dīn'in ve üç oğlunun Çin'de Mogol Sülâlesi sona ererken büyük bir sadakatla Mogol mülkiyetini müdafaa edip ölmelerinden ileri gelir.

Büyük baba Mahmūd, Hsiang-yang kuşatmasına iştirak etmiş ve Darugaçi'lige yükselmişti.

Naşr al-Dīn, 1350 de Chen-chou 真州 'daki müdafası ile tanınmış ve Huai-hsi 淮 安 Kumandanı iken

şehri şiddetle müdafaa etmiş ve nihayet bütün mâiye ti ile birlikte feci bir şekilde öldürülmüştü.

YS,194,17a, Naşr al-Dīn'in üç oğlundan bahsediyorsa da, yalnız birisinin adını veriyor. Oğlu Hayr al-Dīn(海魯丁) de meşhurdur.

Uygur Bayan Buğa Tigin'in mâiyetinde olarak yaptıkları meşhur müdafaaadan sonra tamamen öldüler. Bayan Buğa Tigin'in mâiyetinde çalıştığına göre, bu ailenin de Müslüman-Türk olması muhtemeldir.

Büyük babaları Mahmūd da, gene Müslüman-Türk'lerden biri olan 'Alī' Qaya'nın mâiyetinde, yani Hsiang-yang kuşatmasında çalışmıştı.

BİBLİYOGRAFYA : YS,194,16a; YSLP,38,7a; YSHP,49,16b; YShu,92A,14b; HYS,230,15a; YSSTP,94.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,155,11b)

TABL. 97.

Cha-ma-la-ting
札馬剌丁
(Camāl al-Dīn)
↓
A-la-han
阿剌罕
(?)
↓
I-pu-la-chin
亦不剌金
(Ibrāhīm)
↓
Hei-hei
黑黑
(Çin.?)

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,155,11b)

TABL. 98.

Ma-ha-mu
馬合木
(Mahmūd)
↓
Na-su-la-ting
納速剌丁
(Naşr al-Dīn)
↓
↓
↓
Hai-lu-ting¹
海魯丁
(Hayr al-Dīn)

¹Bu kısım bizim tarafımızdan ilâve edilmiştir.

ŞAMS AL-DİN

Çin'de Mogol çağında bir kaç Şams al-Din vardır. Bilhassa Çinli yazarlar bu Şams al-Din'leri birbirine çok karıştırmışlardır.

Bu Şams al-Din, Sarayın Mahrem Evrak Dairesinde, yani "Pi-shu-chien 秘書監" de çalışıyordu.

BİBLİYOGRAFYA : Pi-shu-chih 秘書監志 : MSC,155,11.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi,155,11b)

TABL.99.

Shan-szu-ting
𠵿 (Var. 𠵿), 思 丁
(Şams al-Din)
↓
Pu-pa
布 八
(?)

Bu soykütüğünü, T'u Chi'nin şecere listelerinin sırasını bozmamak için buraya aldık. Yoksa, bu Şams al-Din'in diğerleriyle karıştırılmış olması muhtemeldir.

SÂ'DÎ

Bu aile sonradan yavaş yavaş mogollaşmıştır. Aile, önemli memuriyetlerde bulunmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL,A,5b; YSSTP,84; MSC,155,12a.

S o y k ü t ü ğ ü : TABL.101.

CALÂL AL-DİN

Bu aile de önemli memuriyetlerde bulunmamıştır. Aile şeceresini Celâleddin'in doktor Unvanına borçluyuz. Chia-hsing-lu'nun(蔡興路) yakınında oturuyorlardı.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL, A, 8a; YSSTP, 96; MSC, 155, 12a-b.

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 12a)

TABL. 100.

Sha-ti
沙 的
(Sa'dī, veya Şādī)
↓
Hsin-tu
忻 都
(Hindū)
↓
Hieh-ku Pai
捏 古 伯
(Nāgū-Bai)
↓
Mu-ku-pi-li
穆 古 必 立
(?)

S o y k ü t ü ğ ü
(T'u Chi, 155, 12b)

TABL. 101.

A-tu-la
阿 都 剌
('Abdallāh)
↓
A-li
阿 里
('Alī ')
↓
Cha-la-li-ting
札 剌 里 丁
(Calāl al-Dīn)

TOYIN

Toyin'ın kendi adı türkçedir. Fakat kendisinden önceki nesillerinin adları ya Mogolca veya da çince dir. Bu garip bir haldir. T'u Chi, seçereyi Müslimler arasına koymuştur, Nan-k'ang Lu 南康路 'da yerleş-tirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA : YCSL, A, 13b; YSSTP, 7; MSC, 155, 12b.

SAN-PAO-NU

San-pao-nu ailesinin Müslüman olması az muhtemel

dir. T'u Chi'ye göre, Chung-shu'da bulunduğuna ve Mo gol olmadığına göre Müslüman olmalıdır.

Bu ailenin Uyğur olması daha muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA : MSC,155,32a.

S o y k ü t ü k ü
(T'u-Chi,155,12b)

TABL.102.

Su-kê
連哥
(Sögä)
↓
Nang-chia-t'ai
囊加台
(?)
↓
Chiao-hua-ti
教化的
(Çin)
↓
T'o-ying
脫穎
(Toyın)

S o y k ü t ü k ü
(T'u Chi,155,32a)

TABL.103.

San-pao-nu
三寶奴
(Çin.)
↓
Shan-tu Ha-la Pa-tu-erh¹
上都 哈剌拔都兒
(Çin.) (Qara Bādur)

¹T'u Chi, "Pa-erh-erh 拔兒兒" yazıyor.

TING HO-NIEN

Ting Ho-nien 丁鶴年, tanınmış Çin şairlerin dendir. Önce Konfüçyanist iken, sonradan Budist oldu. Atası ve kardeşleri tamamen müslümandı.

Atası 'Alā' al-Dīn, Çingiz Han zamanında çok hür met görmüş imiş(HYS,238,11a). "Ting 丁" = Ar."Dīn" karşılığında kullanılmış bir mahlaştır.

Bütün Bibliyografya için bk.YHYJ,s.41a,122.

S o y k ü t ü ğ ü
(YHYJ, 41a)

TABL.104.

A-lao-ting

阿 老 丁

('Alā' al-Dīn)

Shan-ssu-ting¹

善 思 丁

(Şams al-Dīn)

Shih-ma-lu-ting

職 馬 祿 丁

(Camāl al-Dīn)

Chi-yā-mu-ting

吉 雅 謨 丁

(Kıyām al-Dīn)

Al-lī Shah

愛 理 沙

(?)Şāh)

Ting Hō-nien

丁 龍 年

(?)

Wu-ma-erh

烏 馬 兒

('Omar)

¹Metinden anlaşıldığına göre, Shan-ssu-ting ile Shih-ma-lu-ting arasında başka birisinin daha bulunması muhtemeldir.

YÜ YÜAN-TING

Yü Yüan-ting 玉 元 鼎 bir Konfüçyanisttir. Esas adı A-lu-ting 阿 魯 丁 (= 'Alā' al-Dīn) idi.

Babasının adı, Yü-su-a-la 玉 速 阿 剌 idi. İsmin mâhiyeti pek anlaşılmıyor.

Çin Edebiyatında şöhret yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA : Wu-wên-chêng-chi, 6; YHYJ, s. 97. Wu-wên-chêng-chi 吳 文 正 集 'de şiirleri vardır.

Şeceresi için de aynı esere bk.

HACCİ HAŞİM

T e r o ü m e

(HYS,131,3b)

- 1 " Ha-ohih Ha-hsin(Haccî Haşim?) 哈只哈
心, A-lu-hun (Argun) 阿魯渾 Ailesindendir.
Kendisi Batı Memleketlerindendir. Çingiz Han,
Batı Memleketlerine taarruz ederken, o Amu Neh
5 rinin(阿母河) kenarında bir müdafaa mev
sii kurarak harbetti. Nihayet kuvveti kalmadı
gandan dolayı Çingiz Han'a teslim oldu. Çingiz
Han kılıcını ona tutarak sordu ve ilk önce Ha-
cı Haşim'in saçını kesti ve sonra da (tehdit
10 mâhiyetinde)boynunu kesmek istedi. Fakat kork
maksızın cevap verdi :
- " - Bütün tebaaların kendi efendileri için
çalışıp (harbetmeleri) kabahat değildir.Eğer ö
lürsem, küçük bir toprak parçası benim için kâ
15 fidir. Niçin pişman olayım ? Yalnızca şerefsiz
ölmekten korkuyorum. " Çingiz Han onun bu söz
lerinden dolayı takdir etti ve serbest bırak
tı. Çingiz Han, Şiraz(失刺子)Şehrinin çok
kuvvetli olduğunu ve zaptının kolay olmadığını
20 biliyordu. Şehri teslim olmağa davet etmesini
rica etti. Çingiz Han ordularını Ma-lu(Merv),
Şehrinde bıraktı ve Hacı Haşim'i yalnız o
larak Şiraz'a gönderdi. Onlara ne yaparlarsa i
yi olabileceğini ve ne yaparlarsa kötü olabile
25 ceğini izâh etti . Nihayet şehrin reisi Çingiz
Han'a teslim oldu. Bu başarısından dolayı onu

Ch'ieh-lin-ko? 怯 憐 可 L tayin etti. Büyük ordu geri giderken Hülâgû Han'ın mâiyetine girdi.

" 1268 senesinde öldü. 117 yaşında idi.

Aile çabuk olarak çinlileşmiştir. Hacı Haşim'in oğulları Çingiz Han'la beraber Çine gitmişlerdi.

TABL.105.

S o y k ü t ü ğ ü
(Hsü Yu Wang Chih Chêng Chi, 10, 39a)

Ha-chih Ha-hsin

哈 只 哈 心

(Hâccî Haşim)

Ma-ha-ma (A-ha-ma)

馬 合 馬 (阿 合 馬)

(Muhammed) (Ahmed)

A-san

阿 散

(Hasan)

An-tü-la

暗 (昭) 都 刺

('Abdallâh, veya Hamdallâh)

K'ai-lin

凱 霖

(?)

Ailenin ecere ve kitabesi Hsü Yu Wang Chih Chêng Chi, 10, 39a.

Forunları tanınmış Konfüçyanistlerdendi (YHYJ, 103).

YAKDAR

Yakdar (也 黑 迭 兒) ve oğlu Muhammed Şah (馬 合 馬 沙), Qubilai Han zamanında, Handalık Şehrinin yeniden yapılmasında birinci derecede rol oynayan iki müslüman minardı. Muhammed Şah'ın kitabesi Ou-yang Hsüan tarafından yazılmıştı (Kuei oh'i wen chi, 9, 49b).

Diğer kaynaklar umumiyetle yukarıdaki kitabeden istifade etmişlerdir. Ayrıca bibliyografya vermeyeceğiz. Yakdār'ın nereli olduğu pek bilinmiyor. Kitabeye göre kendisi Araptı (Aynı eser, 9, 50b):

按也里迭兒系出西域唐為大食國人... Fakat adı, Farsça "Yakdār, يكدار" dan gelmiş olmalıdır. Bu yazılışı ile Arapçaya benzemiyor.

Qubilai Han'ın biyografyasında, (亦里迭兒丁) adlı ve inşaat işleri ile ilgilenen bir şahıs daha vardır. Bu yazılışa göre, "Yakdār al-Dīn??" veya "İhtiyār al-Dīn" okumak lazımdır. Diğer yazılışları şunlardır: 伊克德勒份 (YS, I-wen, 5, 13a); 也里迭兒丁 (YHYJ, 5, 94a).

Kendisi, "Çatr" (茶迭兒) Bölümünde, Ortaasyalı, Batılı ustaların idaresine memur edilmişti. Metin şudur (Aynı eser, 9, 5b): 領茶迭兒局諸色人匠總管府達魯花赤. Kitabeye, "Çatr" in manasını şöyle izah ediyor: 茶迭兒云者國主廬帳之名也.

Bu izaha bakılırsa, burada "Çatr", bizim bildiğimiz çadırıdır. Hükümdar "Çetr" i değildir. Az sonra Çatr (Çadır) Bölümü, "İşçi Bölümü" (工部尚書) adını almıştır (Aynı eser, 9, 51b).

YHYJ, 5, 93, "Çatr" in manasını bilmediğinden, bu kelime "Saray" (宮闕) anlamına gelir diyor.

Gerçekte ise, Mogol İmparatorları önce çadırdaki oturuyorlardı ve çadır ustaları vardı. Sonradan sarayda oturmağa başlayınca, çadırcılar yerine mimarların geçmesine rağmen dairenin adı değişmemiştir.

S o y k u t u g u
(T'u Chi, 155, 7a)

TABL. 106.

Yakdār

(也里迭兒)

Muhammad Sāh

(馬合馬沙)

Mīr Sāh

(密兒沙)

'Omār (烏馬兒)

Mubarak Sāh

(木八剌沙)

Qutluğ Sāh

(忽都魯沙)

(蔑里沙)

Argun Sāh

(阿魯潭沙)

Malik Sāh

- A -

- Abı(Tü), 39.
 Abıq(Tü), 39.
 Abuçqa(Tü), 157. Kşl. Mog. A
 buçqa(阿必察哈), 157.
 Adam Togrıl(Tü), 200.
 Ağır(Tü):?(阿虎耳), 135;
 Bk. Ayğuçı(Tü).
 Al(Tü), Bk. Ay(Tü).
 Ala(Tü):(阿剌), 197; kşl.
 Ala-quş(阿剌兀思), A
 la-Bars(阿剌兀兒思),
 195-6; bk. Ala-quş Tigin;
 Ala(Mo); Ala Buqa(Bart
 hold, Turkestan, B. 89).
 Alın(Mo), bk. Arın.
 Alp(Tü):(阿里普), 89; (按
 力不), 5; kşl. Cuwaynı:
 (البدك), I, 94; (البدك),
 I, 40-1; Alp Ār Khan(البا
 خان), I, 96.
 Alqınmış(Tü), 156.
 Aqur(Tü):?(阿忽爾), 34. Ne
 hir adı.
 Atkırāğ(Tü?-Mo?), bk. Ay-qā
 rār.
 Altmış(Tü):(阿的彌(迷)什
 (失)), 73; kşl. Şaṣṣṣi(Skr.),
 Liu-shih(六十)(Çin.).
- Aq(Tü):Kşl. Aq-tağ(اقتاغ)
 , 21-4; Aq-Buqa(اقي بوقا)
 , Cuw., 23.
 Aramut(Tü):?(阿剌溫),
 , 160. Uyğur boyu.
 Arba(Tü):Kşl. Arba(牙兒八)
 Qaya, 89. Bk. Yarp(tü).
 Arba Qaya, 89, bk. Ya-erh-
 pa Qaya.
 Arığ(Tü):(阿禮, 阿里),
 109, 131. Kşl. Ariq(Mo):
 (阿里). 'Alı'(Ar)(阿里)
 Arın(Tü?):(阿隣), 49, 749
 Pelliot:Alin.
 Arqıq(Tü):(阿里乞失),
 152. Kşl. Arqıq(Mo). Bk.
 Arqıq Tāmūr.
 Art(Tü):(阿而忒), 26.
 sırt, dağ belı. Bk. Bar
 çuq-art Tigin.
 Aqa(Tü):(阿沙), 253. Pel
 liot:Aqa.
 Aqan Buqa, 253.
 Aqan Tutung, 253.
 Aqan Togrıl, 253.
 Aqı(ğ), Aqıq(Tü):(阿失);
 YCPS, 202:(阿失(里)). Bk.
 Aşuq, Yaşuq.
 Aqıq Tāmūr, 208.
 Aqıq(Ar-Tü), 208. Kşl. Aqıq

- B -

bolmış(Mori, Yûbokushakai
shi, 9, s.18).

Aşuq(TU): bk. Aşığ, Aşıq, Ya
şuq(TU), Aşığ(Mo).

Ata(TU): (阿塔), 78.

Ata Tudum(TU): (阿大都
督), 324. Bk. Tutuq, Atai
Tudung.

Atai(TU): (阿台), 130, 185.
Kəl. Atay.

Atai Toyın: Kəl. Aday To
yın(Mori, Yûbok., 9, s.13).

Atai Tutung: Kəl. Aday Tu
tung(Mori, TG, 44-2, s.7)

Atay: Bk. Atai.

Atsis(TU): (阿的思思),
97. Kəl. آتسز Cuw., II,
5.

Ay(AI)(TU): (愛), 178, 267
, 321. Karabalgasun Kita
besi: (愛). Ay(愛) Bu
qa, 321. A

Ay-qaraq(TU): (ایقراق);
Karak(Qaraq)(TU), gös be
begi anlamına(Kaşg., I,
s.382). Aynı şahsın ismi
qince ve moğolca: Atkı
raq(阿忒里拉). Ay-ka
rak için bk. Raşid, I, 169.

Ayguç(TU): (愛兀赤), 60.

(愛護赤), 122. (愛虎

赤), 135. (愛忽赤),

158. Bk. Ağır Ayguç, Ti
en-ts'ang Sha-chin Ay
guç, Uluğ Ayguç, Sa
winq Toğrı.

Baça(TU): (八札), 174. (八
察), 117-9.

Baçağçı(TU): ?(八札赤),
116.

Bala Khan(Har.-TU): Cuw.,
I, 96: بالا خان.

Bala(TU), 108.

Bala(Mo): (巴剌), YCPS,
202:8, 25b.

Balacuq(TU): ?(八剌求),
108. Bk. Baracuq.

Baraq(TU): (八剌黑), 170.
Bk. Bay Baraq.

Baraq(Mo): (八剌合), Ça
gatai neslinden. Ayrica
bk. (八剌; var. 八剌合)

Barağın(Mo): برا قهين,
Cuw., I, 223.

Barağcuq(TU), bk. Balacuq.

Barc(ç)uq(TU): Bir Uygur
şehri.

Barc(ç)uq(TU): (巴而朮)
, 26, 107. (بارجوق), Ra
şid, Blochet, II, 163.

(بارجوق), Cuw., I, 40-4.

Bawurcuq(TU): (باورجوق),
Raşid, I, 163. Bk. Barquq
-art Tigin.

Bars(TU): (八兒思), 160;

(巴爾思), 197. Kəl.

Bars(Mo); Ala-bars(TU).

Baruq(TU), 108.

- Bas(TU), 50.
 Bas Toğrı(TU), 64, 200.
 Basa(TU): (八撒), 49, 107.
 Basa(Mo), 49, 107.
 Basa Buqa(TU), 49.
 Basa Tāmūr, 64.
 Basa Toğrı, kəl. Mori, TG, 44, 2, s. 7.
 Basa-çı(TU), 107.
 Basac(ç)uq: ? (八撒术), 108.
 Basan(TU): (八儗), 64.
 Basan Buqa: (八散不花), YSSTP, 43.
 Bastı(TU), bk. İl Bastı.
 Baş(TU): (八思), 152. Kəl. Ir.
 Bāş(八石), Honda, 211.
 Baş-Qut(TU): (八思忽都), 158; (把失忽都), YHS, 15b; (八失忽都), YHS, 300.
 Baş Buqa: (八思不花), YS, 134, 19a.
 Bayagut(TU-Mo): (巴牙兀, 伯牙兀, 伯牙), 266-7, 183. Kəl. Baya'ut(Mo).
 Bayagutai(Mo), 285.
 Bay(Bai)(TU-Mo): (伯, 拜), 207.
 Bay(Bai)(TU): Mānggū Bay, Uyğur Bay(Berezin sece-re list. İlk Uyğur nes-linden).
 Bay-Barağ(TU-Mo): (伯八刺里), 170. Bk. Barağ.
 Bay Songur: (拜桑古兒), YShu, 27, 3b; YPF, 2.
 Bayıtmış(TU): (拜的達失), YSSTP, 67.
 Bäg(TU): (別), 135, 170; (必), (伯), 217. (بك), Cuw., II, 14; (بک), Raşid, Blochet, II, 495.
 Bäg Bars(TU), 197.
 Bäg Tāmūr(TU), bk. Mori, TG, 44-2, s. 7.
 Bäg Tigin Sīlāhdār(TU): (بکتکین), Cuw., I, 116; Kəl. Bäg Tigin(別的斤), Naiman'lı.
 Bäg-i(TU), 297, bk. Bägı, Baki(Mo).
 Bägı(Mo): (別吉), bk. Bäg-i(TU).
 Bāglig(TU): (別力), 11, 22; (別里), 280, 287. Bk. Bāilük, Yü-örh B.
 Bāglig Şāh: (別里沙), 287. Bk. Bāilük. (伯里)
 Bāilük: (別羅), 287; Bk. Bāglig.
 Bāilük Şāh: (別羅沙), bk. Bāglig Şāh.
 Bākilmış(TU): (別里達失), 6.
 Bākımış? Buqa(TU): Bk. Cuw., I, 37; (بکیمیش); var. Tāgmış Buqa.
 Bakiş(Bākūş)(TU): (別思), (別失), 6, 8. Bk. Bikuş.

Biküſ Buqa(Tü):Mori,TG,42-4,s.34.Kşl.Bäkiſ(Bäküſ).

Bilgä(T):(比理伽),41;
(必里伽),62;(بلكا)
,27; Kşl.Bilgä Bäkī(必勒)
(勒)格别乞),YCPS,142:
4,33a.

Boğra(Tü):Kşl.Altan Buğra:
(التان بىگرا),Raşīd,I,
169;(按罕不兀刺),YSW
CCL,72. Kşl.Buğra,Bu'ura.
Bolad(Mo),bk.Pulad,Bulad.
Bolmıſ(Tü),bk.Bulmıſ.
Bolod(t)(Tü),bk.Pulad.

Boruldaı(Tü):(孛魯台)
261-2. Kşl.Buroltai(Mo).
Boyan(Mo),bk.Buyan(Tü).

Bögü(Tü):(不可),10;(普
鞑),20. Cuw.,I,44: Bū
qū(بوقو) Hān; Būkrū Hān
(بوكرو),

Braman(Tü):Brahma(布大),
126.

Bök(Bük) Buqa(Tü):بوك
,Çağataı neslinden.

Bögä(Böke)(Tü):(博哥),40.
Kşl.Mog.Bökö(孛闊).

Böri(Tü):(博理),40.Kşl.Tü-
Mo.:(بوري),Cuw.,I,224;
(播里),Pelliot,HCK,171,
;(不里),YCPS,50:1,31a.

Buğra(Tü),kşl.Buğura(Mo),
Boğra(Tü).

Buğu(Tü): Buqu(بوقو),Ha-
rezmli bir Türk.Bk.Cū
waynī,II,185-6.

Buğu(بوقو):Raşīd:Çağ-
taı neslinden.Bk.Buqu

Bulad(t)?:(بولاد),bk.
Polad,Pulad. ori,TG,
44-2,s.3:Bulat.

Bulun(Tü):?(不倫),253.

Bulmıſ(Tü):(不魯達失)
,89-90; Bolmıſ:(沒窩

施),Karabalğasun ki-
tabesinde böyledir.
Bk.Bolmıſ.

Bulut(Bulıt)(Tü),89.

Buqa(Tü):Kagg.; Tägmıſ

Buqa بوقا, bir Uygur,
bk.Cuw.,I,33.Buqa: Ha-
rezm Şah'ın kılavuzu
olan bir Türk,bk.Cuw.,
I,120-1.

Buqa(Mo):(不舍).Çince
ş1:(犏牛),YCPS,106,
3,7b.

Buqu(Tü):(بوقو),Harez-
mli bir Türk,bk.Cuw.,II
,186. Buqo(=?Buqu)(布
克),167.Bk.Buğu.

Buqu(Mo):Buqu(不忽) Qa-
dağI,bk.YCPS,17:1,10b.

Burhan(Tü):(不兒罕忽
里),175. Bk.Qul-1.

Burhan(Mo):(不兒罕),
bk.YCPS,250:11,10b.

Burul(Tü):(不孃),253,
Kşl.Borol,Burul,BurI
(Mo).

- Buyan(Tu): (普顏), (不顏),
115, 178. Bk. Muyan, Boyan.
Buyan Kükeltaş(Tü), Barthold
, Ulug Bäg, 116.
Buyan Qut-1(Tü): (不顏忽
禿), HYS, 104, 5a.
Buyan Tigin(Tü): (卜顏的
斤), Var. Boyan Tigin(字
顏的斤), YS, 201, 13a.
Buyan(=? Boyan(Mo) 字顏), 188
, 272.
Buyruq(Tü): Pelliot: Buiruq:
(北魯), 74. Bk. Qara Igaç
Buyruq.
Buyruq(Buiruq)(Tü-mo): Qur
qaqus Buiruq(不亦魯(黑))
, YCPS, 150:5, 9a.
Bükä(Tü), 40.
Bük-, Buq-mış(Tü), 262.
Büküm(Mükim)(Tü), 261.
Bükmiş(Tü): ? (بوكميش), Cuw.
, I, 37. Var. Tägmiş Buqa.

- Ç -

- Çaqudu(Tü): (樺都), 286. Kəl.
Ca'ut(Mo-Kit)(札兀惕). Kəl.
Ca'udu(Mo?)(札都), Hambis
, s. 48. Bälğütäi neslinden.
Çaruq Ügä(Tü): Başıd'e göre
, 7.
Çarig(Tü-Mo): (徹里), 303,
278; (徹爾), 30.
-Cuq, -cuq(Tü): (木), 105-7.
Çuwu(Tü): (朮兀), 222. Kaşg.
: Cuwı. Kəl. Çuğu(Mo)(出
古), YCPS, 251:11, 13a.

- İ, Ğ -

- İdgü(Tü): (ادگو),
İdgü Buqa: (也的吉), Qu
bilai neslinden.
İdgü Tämür(Tü): (ادگو)
, Cuw., II, 236, 243. Türk
ümerasından.
İlçi(Tü), bk. İlçi.
İr(Tü): (耶爾), (Var. 雅
爾), 199-200. Bk. İr
Toğrı.
İr(Tü): ? (也烈; Var. 耶
列), (耶里), bk. İl,
Yél, Alp İr Han.
İr Toğrı(Tü): (耶爾
脫勿瑁), 199-200.
İrwüz(Tü), bk. İrbis.
İsän Ay(Ai)(Tü), bk. Yeh-
hsien Nai.
İsän(Tü-Mo): (野
山), YCSL, A, 13b; YSSTP
, 37.
İsän Toyın(Tü): (野山
脫因), YSSTP, 37.
İsän Fülād: (إسان فولاد)
, Çagatai neslinden.

- I -

- Igaç(Yıgaç)(Tü): (亦哈
赤), 74. Bk. Qara I-
gaç Buyruq
Igaç: Qaymiş Igaç(海達
失亦哈赤), İlhanlı.

Inağ(Inağ)(Tu-Mo): ?(伊納
兒(實?)), 278-80. Bk. İ-
nağ(Mo).

Inal(Tu): (亦納), 254-6.

Inal(Tu): (伊納), 74, 109.

Inal(Tu): (亦納里(勒)),
9, 130.

Inal(Tu): ?(- 擊), 183, bk.

Ta-ohi-na; (- 魚內), 186,
bk. Ho-lj-na.

Inalouq(Tu): ایلال,
Cuw., I, 60. Harezmi Türk
emirlerinden.

Inalqı, bk. İnalqı, İnançı,
İnançı, İnanç.

Inan(Tu): (亦難), 4, 9. Bk.
Oros Inan.

Inan Qaya(Tu): (亦難海
牙), 4.

Inanç(Tu): bk. Inança, Inan-
çı.

Inança(Tu): Inança Bilgä
Qan(亦難察必(勒)格
罕); Pelliot: Inança, HCK,
s. 250.

Inağ, bk. Inağ(亦納里)

- i -

Idi(Tu): (亦迪), 174, ایدی,
Cuw., I, 66-8, 80.

Idis(Tu): (益特思), 89.

Kəl. İdis(Tu).

İgämiş(İkämig)(Tu): (亦黑
達失), var. (伊克穆

蘇). Raşid(Bloch), II,
478, n.: (يغمش), var.

(يغمش). Hayatı için bk.
O. Franke, Geschichte, V, 232;
IV, 463.

Bk. Yigämiş, İkämig.

İgämiş Bağı(Tu): İl(?) İgä
miş Bağı(也立亦黑達
失別吉), 16. Iduqut
un kızı. Bk. İl.

İlqıqı(???): Hambis'e göre
, bk. Yılqıqı.

İl(Tu): (ایل), Raşid, I, 162.

İl Bastı(Tu): (燕八思提)
, 254-6. (花-八思)dir.

İl Buqa: (也里卜花), bk.
YSSTP, 10, 23. Bk. Yöl.

İl Hōcah(Tu): (ایل خواجه),
Cuw., I, 79.

İl İgämiş Bağı(Tu): Bk. Yöl
, İgämiş Bağı.

İl Qaya Qonçuy: (亦里海
牙), YS, 118, 9b.

İl Qut: (也里忽秃), var.
(耶里忽圖), HYS, 104,
5b.

İl Tābar(???): (التبر),
Hamilton'a göre. Bk. İl
Tērir(Tērēr).

İl Tērir(Tērēr)(Tu): (ایل
تیر), Raşid, I, 161.

İlçı(Tu): (乙里只), var.
(乙里職), 324. Kəl. İl

- q1(Mo). İlç1(引力只), Çin.(= 使臣), Honda, Hui-hui-kuan I-yü, 177. Kəl. Mori, TG, 42-4, s. 26: İlç1 Yalawaç.
- İlig(TU): (الهك), Raşid, I, 169; (亦力哥), 9. Bk. İllig, 270.
- İllig(TU): ?(也里里), bk. İllig, Yärlig.
- İnalç1, bk. İnanç1.
- İnanç1(= Pelliot'ya göre): (亦納勒赤), var. (亦勒赤), P. lliot, HCK, 251. İnanç1(= İnanç).
- İnança Bilgä Qan(I ança Bilgä Qan): (亦難察必勒格罕), bk. İnança.
- İnağ(İnaq): bk. İnağ, İnaq.
- İrbis(İrbiz)(TU): (野禮別賓), 188. Bk. İrbis (Mo), İrwüz.
- İtmiş(TU): (益彌勢), 49.
- K -
- Kəqmır(TU), bk. Kiqmır.
- Kəlmış(TU): (揭里達失), Bk. Qutluğ Kəlmış Qonçuy.
- Kəlmış(TU): (怯里達失), Bk. Buyan Kəlmış Qonçuy.
- Kıçig(Kiçi)(TU): (乞赤), 73, 130; YShu, 73, 4a. Bk. Songur, Kıçig Songur.
- Kıçlı(Kıçılıg)Han(TU): (كشلي خان), 252.
- Kıçılıg(TU-Mo): (怯失里), var. (乞失里), (乞失黎), 252.
- Kıqmır(Kəqmır)(TU): (契資彌爾), 118.
- Kıqmır(Hind.): (乞失達耳), Yuan..Ta-tien, IV, 2205. Kitai, bk. Qıtai(Qıtay). Kök(TU), bk. Kökə(Mo).
- Kök(Gök) Han(TU): كوك خان, Cuw., I, 80-2. Harezmi-Türk emirlerinden.
- Kök Buqa(Uyg.): Hamstedt, Mongolische Briefe, 841.
- Kökə Basacu: (闊華八撒赤), 106-108. Keza bk. Saguchi, Sz, 1943, 54, 8-9, s. 803.
- Könçək(Künçək)(TU): (寬徹), Uyg. 132-40, 141. Keza bk. (كونمك), Raşid: İlk Uygurlardan.
- Küç Buqa Hān(TU): كچ بوقا خان, 291.
- Küç Tigi(TU): 291. Kəl. Kağgarı, I, 413.
- Küçük(TU): (庫楚克), var. (曲出), 275, 278.
- Küçük İduqqut(TU): Uig. Spd, s. 285.
- Küçük Tāmūr(TU): Ibid.
- Küün(TU): Kıpçak(庫春), var. (曲出), 291. Kəl.

Kuçuñ(Güçuñ)(Mo):(曲春)
Kuçuñluğ(Kučluğ) Qan:(古
出魯克罕),YCPS,196:
7,13b.
Kul(Köl)(Tu):(闊里),163.
Kəl.Kür,Gür.

Kul(Köl) Irkin(Tu):(كول
ايركىن),Raşid,I,162.
Kulug(Tu):(曲律),252.Ra
şid:(كولوك).

Kün Buqa(Tu):(君),321.
Kür(Tu),164.Bk.Qur.

Kürlüg(Tu):(曲而魯),222

Küsan(Tu):(曲先),bk.Kaşg.

Küsun(Tu):(孛仙),40.

Külär(Tu-Mo):(曲列),var.
(曲列爾),186.

- L -

Laçın(Laçın)(Tu-İr):(利
真),64-5,188.Raşid,Blö
chet,II,492:(لاچين).

- M -

Mängilig(Mänggilig)(Tu):
(明里),174,182;(明里)
,266,267.Kəl.Mänglig(Mo)
Mängilig(Tu),Mänglig(Mo)
Qutluğ,YSLP,29,3a.
Mängilig Tämür,YS,124,14b
Mängü(Mänggü)(Tu),bk.Mäng
gü(Mangqu)(Mo),114:忙兀

Mängü Bay(Tu):(منكوباي)
,Raşid,Blochot,II,162.
İlk Uygurlardan.

Mung(Mun)(Tu):(孟),98.

Mungsuz(Tu):(孟達思),
98.

Narın-bulaq(Tu-Mo):(热内
蘭不刺),277.

Nom Qulı(Tu):(南忽里),
Raşid(نوم قولی),bk.Qulı.

- O -

Oğul(Tu):Kəl.'Omar(?) O-
ğul(مر اوغرل),Cuw.,I,
40-44; Oğul Bağ(اغول
باغ),Cuw.,II,14.

Oğul Qaimıç(Qaymıç)(Tu):
(翰兀立海達失),YS
,114,2a.

Oğullıç(Tu),154.

Oğlan Çarbi:Cuw.,II,212.

Oğruçqı(Tu):(奥魯赤),
Qubilai neslinden.

Oğurlıç(Tu):?(吾和利)
,154.Kəl.Oğullıç.

Ordu(Ortu)(Tu-Mo):(翰
兒女),(翰魯兒),va.
,121.

Ordu Balıç(Tu)اوردو بالیخ
,Cuw.,40-42.

Oros(Tu):(翰羅思),9;
Kəl.Oros(Mo).

Oros Inan(Tu):(翰羅

思亦難), 9.

Oros Inal(TU): (اوروز ایل) , 9. Bk. Oros Inan.

Oros H (TU), bk. Barthold, Ulug Beg, ss. 75, 85.

Or(?) Bäg Odçı, bk. Öz Bäg Odçı.

Or(?) Bäg Tigin, bk. Öz Bäg Tigin.

Osgur(TU): ?(王極虎兒) , bk. Yīsa'ūr(Mo?), 253-6.

- O -

Ögrünç(TU): (王古倫赤), 25; Cuw. (اگرج). Bk. Yügrünç.

Ökmiş(TU), bk. Uqmış, 157.

Öngi(TU): ?(雍吉), 199-200 , bk. Yumqi(TU).

Öngi Toğrı(TU), 199-200.

Örgün(TU), 156.

(Ö)rgümiş(TU): ?(力澤迷失), 157.

Ötügen(TU-Mo): ?(اتیمكن) , Raşid, I, 161.

Öz Bäg Odçı(TU): ?? Bu adın mahiyeti bilinmiyor.

Öz?(Or) Bäg Tigin(TU): (幹列別克的斤), 9.

Öz?(Or) Bäg Sıpan Sälär: (幹兒別亦思八撒刺), 170.

Özbäk(Özbäg)(TU): Çin. (月思伯克), (月思別乞) ; Raşid: (اوزبك).

Polad(t), bk. Pulad.

Porsuq(TU): ?(孛兒達), bk. Borsuq(?) (Mo).

Pülād(ir-Tü): Çin.-Mo.: (孛羅). Bk. Pulad Tigin. Kəl. Bolod, Bolud.

Pulad Tigin(TU): Raşid:

Pülād Tigin. YSWCCL: (孛羅納斤), 4, 6, 89. Bk. Bulat(Mori, TG, 44 -2, s. 3). Kəl. Pülād:

(潑刺得), Honda, Hui-hui-kuan I-yü, 177.

- Q -

Qaçan(TU-mo): 107. Kəl: Qaçan(Qacan)(TU-Mo)

(舍占), Hambis, T. 22.

Qaçan Kökäl(TU-Mo), 107.

Qadır(TU) (←Ar. Qadr), (合滴力), 140. Kəl. Qacir(Mo).

Qadır Qaya(TU): (合滴力海牙), 140.

Qaimış(Qaymiş) Iğaç, bk. Iğaç.

Qaymiş, bk. Ogul Qaymiş: قايمش

Qair(Qayır)(TU): (海亦兒), 253-6. Kəl. Ar. Hair(亥兒),

Çin. (海), Hui-hui-kuan I-yü, s. 197.

Qairan(Qayran)(TU): (←Ar. Hayrān)(海

藍), 261-2. Kəl.Ar.Hay-rān(亥刺恩), Çin.(鷺), Hui-hui-kuan I-yü, s.194.

Qara(TU-Mo):(哈刺), 74.

Qaracu-s(Mo):(合刺除思) YCPS, 21:1, 13b. Kəl. Qara Budun(TU).

Qara Yığaç(TU): Bir Türk boyu, bk.Kağg., BA, I, 119.

Qara Yığaç(Iğaç) Buyruq: (=Pelliot):(哈刺亦哈赤北魯), 42-4, 68-9.

Qara Dağ(TU):(哈刺山), 33.

Qara Qoço(Qoçu)(TU): Kağg., BA, I, 113:(哈刺和綽), 165, 287.

Qara Hōoah: قرا خواجه,

Cuw., I, 40; (=哈刺火者), 165, 287. Keza bk. YU an.. Ta-tien, Pēng-lai., IV, 2156.

(Q)ara Qayalıg:(哈刺海牙里), 221.

Qarçığa(Qarçığai)(TU):(合兒赤孩), Qarçığai(Mo) YCPS, 25:1, 16a. Çin.(黃鷹)

Qasıñç(TU):??(合贊赤), Kəl.Qazan, Qazan-Ç1, 290.

Qaşı(-Qaş(TU))(Mo-TU):(哈失), 266-5. Raşīd(قش), YCPS, 137:4, 22b:

(合失). Hui-hui-kuan I-yü, Honda, s.201:(噶石). Kağg.: Qaş Ögüz.

Qatun oh'eng: Qatun Şehri (可敦城), 5-8. Kəl.Qatun Sini.

Qatun Sini(TU), bk.Kağg. III, 183; Kəl. Qatun oh'eng.

Qaya(TU):(海牙),(海涯).., 77, 113, 131, 253. Kəl.Qada(Mo).

Qımız(TU):(黑馬乳), 276.

Qıtay(Qıtai)(TU):(吉台), (乞帶), 9, 89, 97-8, 129; Mori, TG, 42-4, s.38: Qıtay; Kəl.Qutalmış Qıta(قیتا), 33. Hıta(Ar-TU) ختایی

Qoça(?) (TU):(苦徹), 289; Kəl.Quça(忽察), Qubilai Han neslinden.

Qoqqar(TU):(火赤哈兒), 14, 26; (قچار), Cuw., II, 3. Bk. Qoçunğar

Qoçu(TU), bk.Qara Qoçu. Qoçunğar(TU), bk.Qoqqar. Qotur(Qodur), Qoduri(TU):

Kəl. Al Qotor(Mo)(燕火脫兒); Pelliot: Al Qutur, 417

Qotan(TU), bk.Qutan.

Quçang(TU-Çin), 73.

Qul(TU): Qul-1(忽里), bk. Nom Qul1, Burhan Qul1. Kəl.Bayan(?) Qul1(巴顏忽里)? Bayan Qul1. Hambis, T.22: Qol1.

Qumar(ir-TU), (<ir. Humar) (古麻里), 245. Ayrica

- bk.Qumar(花鳥兒)= Bu-
yan Tāmūr, YS, 144, 5b. Be-
rezin: Qamarmiş-Qulci(?)
, şecere listesinde.
-qun-miş(TU), 156.
- Qur(TU-Mo): (和禮), 185-6;
kəl.Kül, Köl(TU).
Qur veya Kür, Gür(Mo):
(古兒別達, 菊兒八
達), HYS, 104, 5b.
Kəl.Gür Qagan(鞠兒可
汗), 69; (居里可汗), 80.
Kəl.Qur Tigin 庫爾提
根, Cuw., 1, 41; var. (قور
تگین), bk.Qotur, Qodur
- Qoş Qaya(TU): (忽失海牙)
, 141.
Kəl.Qoş Qaya(TU): (火失
海牙); Blochet(Hašid, II,
, s.519n.): قوش Ayrica
kəl. Qoş Buqa(火失不
花), YS, 143, 19b. Hōq(İr)
:(戎失), Çin.(好), Hui-
hui-kuan I-yü, Honda, 48.
- Qut(TU), 152, 184. Bk. Bu-
yan Qut-1; İl(veya) Ār
Qut(耶里忽圖, 也里
忽禿), bk.Yəl Qut. Hula
'at Qut(Pelliot, HCK, 296)
- Tirin Qutı(達林護迪)
, 121.
- Qut Qaya(TU): (忽都海牙)
, 141.
- Qut Tigin(TU): (忽都的
斤),
Qut Yūs(TU): (忽都于思)
- , YSSTP, 94.
- Qut Yūs(TU): (忽都于斯)
, 134. Türkçe yer adı.
- Qutatmış(TU): (忽答的
(達)達失), YS, 118, 11a.
- Qutalmış Qita(Qaya)(TU):
(قوتالمش قیتا). Var. (قیتا)
, 8-12, Cuw. I, 33.
- Qutan(Qotan)(TU): (قوتان)
, kəl.Qutan Toğrı. Mori,
TG, 44-2, s.3: Qotan Toğ-
rı.
- Qutluğ(TU): (胡力), 22, bk.
Qutluğ tağ; (呼突盧)
, 136; (古特魯克), bk.Qut-
luğ Höcah; (忽都魯),
(تخلغ). Keza bk.
Mori, Yübo..., 9, s.3.
- Qutluğ Buqa(TU): Beresin,
şecere list. ilk Uygur-
lardan.
- Qutluğ Han(TU): (تخلغ
خان), Cuw., I, 68. Cend va
11s1.
- Qutluğ Hooah: (古特魯克
火者), YFF, 7.
- Qutluğ Kalmış: (忽都魯
揭(堅)里達失), YSLP,
29, 20a. Bk.Kalmış.
- Qutluğ Şah: Çagatai neslin
den.
- Qutluğ Tağ(TU): Mori, TG,
44-2, s.8.
- Qutluğ Tāmūr: Mori, TG, 44-2
, s.6. (忽都魯) Tāmūr,
Hambis, T.Qub.: Quduluq??
Tāmūr. Hambis, mogollaq-
tırıştır.

Qutluğ Tongğa(Tu): Mori,
TG,44-2,s.10.
Qutluğ Turmıq(Tu): Bk.Tur
mıq.
Qutus(Qutus)(Tu):(忽都
思),283. Kəl.Qutus(Mo?)
,YCPS,120:3,34a.

- 8 -

Sağıt(Tu): Kəl.Sagit?(Mo?)
,58.
Sağun(Sağun)(Tu):(اقون)
,Cuw.,I,34.
Sain Bitiçi(Mo),77.
Sain Han(Mo),77.
Salı(Tu):(薩理),128-9,
254. Bk.Salı,Salu.
Salı(Tu-Mo):(撒里),YCPS
,2:1,2a.
Salındı(Sulındı):(سالندی)
,26.
Salu(Tu): B.Salu.
Sambun(Tu),60.
Sağıq(Tu),58.
Satılmış(Tu),veya Satmış:
(撒的迷失),168. Kəl.
Tamır Satılmış,Ramstedt,
Mongolische Briefe,8 l.
Kəl.Satmış: Yamada,Cont
racts,s.49.
Satun(Sadun)(Tu):(撒敦)
,279-80.
Sakis(Tu),58.
Sängä(Tu):(桑哥),19.
Sängün(Tu-Çin): Kəl. Sän
gün Bilgä(想昆必勒
格),YCPS,47:1,29a.
Särsig Han(Tu):(سرسيغ
خان),Cuw.,I,95.

Sawinc(ç)(Tu):(烏云赤)
,(小雲石),64:(小雲
者),(小雲失),(小雲
石),97.

Sawınc Han(Tu):سویج خان
,Cuw.,I,80.
Sığun(Tu),64. Kəl. Suğın
(Tu),Suqun(Mo).

Sindu(Tu):(忻都),89. Fr.
Hindū.

Şölän(Şulan)(Tu):(暑連)
,Kəl.Sulan(Mo):(暑連)
,Sulan-a(暑連控),Çin.
(湯,行湯),YCPS,124,279.

Suğun(tu):(速渾),64. Bk.
Sığun(Tu),Suqun(Mo).

Songur(Songgur,Songgur)
(Tu)(宋忽兒),(桑古
兒),174.

Songur Tigin(Tu)(سغور
تگین),Cuw.,I,41-2.

Sulmi(Tu):(唆里迷),69.
Şehir adı.Bk.Kaşg.

Süngüç(Söngüç)(Tu):(宋
吾設),151.

Suksük(Tu):??(雪雪),
,274.Kəl.(سو),274.
Süzük(Tu):,274.

- 1 -

Tabgaç(Tamgaç,Tawgaç)(Tu)
(烏瓦赤),129-30.

Taoik(ir-Tu):(塔即吉)
,YHS,2B. Bk.Tajik(Tu).

- Tag(TU): (答), (答哈), 11.
 (تغ), Aq-tag اتق تاغ, 11.
- Tagay(Tagai)(TU): (تاي),
 (تاي), Cuw., I, 95. Kəl.
 Tuğai, Tuqai. Kəl. Tagai
 (塔孩), YCPS, 124:3, 47.
 Tama(Mo): 302.
- Tanguçı(Tanguçı, Tanuçı)
 (TU): (唐古直), 180.
- Tapan(TU): Bk. Tapın, Tapung
 , 147.
- Tapun(TU): Tapın: ?? (塔本)
 , 147, 151.
- Tapung(TU): bk. Tapun.
- Taqai(Mo): bk. Tagai(Tagay)
 (TU-Mo).
- Tar(TU), 167.
- Tara(?) (TU?), 167.
- Tarbay(Tarbai)(TU-Mo): Bk.
 Darbai(答兒伯(拜)), 6;
 Kəl. Cuw. I, 33: (تاي).
 Bk. Turbai(Turbay).
- Tarbay(TU, Sag-Kas): Stolz,
 Radlof, Wb., III, s. 871.
- Tariğçı(TU): (答里赤),
 271.
- Tarım(TU): (迭林迭棚), 37.
 Kadın adı. Kəl. Talim(TU).
- Tarım(TU): (迭林), 39-41.
- Tarqan(TU): (答剌罕), 32;
 (達拉寒), 137; (達爾
 罕), 138. Kəl. Darqan(Mo)
 : (答兒罕), YCPS, 51:1,
 32a.
- Taş(TU): (達實), (達釋),
 (達失), (塔實), 105; (達
- 識), 254-6. Kəl. Taş(Mo)
 Boyun Taş(TU): Hambis, T.
 23. بون تاش.
- Taş Qaya(TU): (塔失海牙)
 , YHS, 4C, 9a.
- Taş Tāmūr(TU), 105. Kəl. Tā-
 mūr Taş.
- Taş Tāmūr(TU): Barthold, U-
 lūg Bēg, s. 114.
- Taş Toyın: (塔實脫肉),
 YS, 119, 15b.
- Tawğaq(TU), bk. Tabğaq.
- Tāgmış(TU): (تگمیش),
 , bk. Tōgmış, Tōkmış, Bā-
 kimış.
- Tajik(TU): (達即), 183. Bk.
 Tacik, Ta-chi-na.
- Taka(TU): (帖哥), 273. Ra-
 gid, II, 196: (تگه). Bk.
 Tuga(TU). Kəl. Tāga?(Mo?)
- Takauk(TU): (鐵尋求), 104
 ; Cuw., I, 105-6: (تگاک,
 تگوک). Bk. Tugacuk.
- Talim(TU): (帖林), 120-1.
 Keza Kəl. Tīrin(TU).
- Tāmirsū(Tāmirsī)(TU): (帖
 本列思), 261.
- Tarmış(TU): (迭里(達)彌實)
 , 233-4.
- Tigin(Tegin)(TU): (的斤),
 (達欽), 121; Cuw. تگین.
 (的劬), Saguohi, Sz, 1943,
 s. 823. Tigit(剔吉), 307.
- Tīrin(TU): ? (迭林), 121. Kəl.
 Tālim.
- Toğan(TU): (توگان), 111.

- Kəl.Toğan Han(توغان خان),
Cuw., I, 232.
- Toğrı(TU):(朵忽里), 187;
Bk.Toğrı Yalawaç.
- Toğrı Yalawaç(TU), 187.
- Toğrıl(TU):(篤忽瑤), (脱
忽瑤), 61; (脱忽瑤),
199-200; (脱忽鄰), 119
(脱幹鄰), (脱古列兒),
YCPS, 106:3, 7b. Bk.Basa
Toğrıl, Qutan Toğrıl.
- Tolun(TU): Kəl.Tolun(脱
倫) Çarbi, YCPS, 191:7,
18b.
- Tonga(Tongğa, Tongqa)(TU):
(統阿), 156; (董阿), 111
182.
- Tonga(TU):(撻花), 158.
- Toq(TU-Mo), bk.Tuq.
- Toqa(Toğa)(TU):(吐華),
253-6; (都花), 27; Toğa
Türkän, bk.Barthold, Ulug
Beg, s. 116.
- Toqa(Toğa)(Mo):(脱阿),
Yops, 191:7, 18a. (脱哈)
, Hambis, s. 56.
- Toqan(Mo), 111. Bk.Toğan(TU)
- Toqlıq(TU), 40, 54.
- Toqta(TU-Mo): Kəl.Tutuq.
(託陀), (脱脱), 152-69;
(托克托), 166.
- Toqtamış(Toqtomış)(TU-Mo)
(脱脱木失), 277.
- Toquç(TU):(託和直), 253,
256.
- Toquçı(TU), 253.
- Toqulıq, 50. Kəl.(脱古魯
克), Hambis, T. 22.
- Toquz(TU), 40, 58.
- Toquş(TU): ? (多和思), 40.
Kəl.Tüküz(TU).
- Torçı(TU), 108. Bk.Tu-li-
ch'ih.
- Toriq(TU): ? (禿里), 176.
Kəl.Turı, Turı(Mo).
- Totoq(Mo), bk.Tutuq(TU).
- Totoqlıq(Mo):(脱脱里),
Pelliot, HCK, s. 5. Bk.Tu-
tuq-(TU).
- Tosun(TU):(秃孫), 288-9.
Kəl.Mog.Tossu.
- Toy(TU): Kəl.Toyı-lan(Mo)
(拖亦蘭), YCPS, 117:3,
28b. Çin.(席).
- Toyin(TU):(脱因), 40, 183-
5; (脱額), 363. Kəl.A-
tay Toyın, Asan Toyın.
- Tökmış(TU):(توکمیش).
Bk.Bakımış, Tägmiş.
- Tüktüş(T), 40.
- Tügän(TU), 111. Bk.Tügän.
- Türä(TU-Mo):(脱烈), 97,
199; (脱力), 152-8.
- Türä Buqa:(朵列不花),
YSSTP, 20.
- Törpig Taş(TU):(脱兒
必塔失), 314-6. Bk.
Turbi(TU).
- Törüçi(TU): Kəl.Tu-li-ch'ih
, Torçı(TU):(闐里赤),
108.
- Tüğanmış(TU): ? (篤善彌
實), 115. Kəl.Tüğanmış, Tu

- sanmış(Tü).
- Tsan-fu-yün(Tü??): (贊紇雲), 60.
- Tsangçıl(Tü): (藏赤), (倉赤), (藏吉), 27, 35. Çin. (藏事).
- Tudun(Tü), 49. Bk. Tutung.
- Tudun(Tü): Kşl. (茂年土敦), YFF, 2.
- Tuğ(Tuq)(Tü), Tuq(Mo): (秃黑), 261.
- Tuğ(Tü): Kşl. Tuğ Togan(توغ طغان), Cuw., I, 36-7.
- Tuq(Toq)(Tü-Mo): (脱), 174.
- Tuq(Toq) Toğa(Toqa): (脱甲脱阿), YCPS, 105:3, 5b.
- Tuğai(Tuqai)(Tü-Mo): (توغای), (تقاي), 70, kşl. Taqai(توقاي): Raşid.
- Tuqçıl(Tuqçıl), Tuğçıl(Tü-Mo): (秃忽赤), 174.
- Tuqar(Toqar): (秃哈兒, 土幹兒), 279. Toq-(Tü).
- Tuqluq(Tuğluq)(Tü-Mo): (圖魯), 273; (秃魯), 254-6; (秃忽魯), 264.
- Tuğuç(Tü), 253.
- Turbay(Turbaı): (ترباي), Cuw., 90-1. Kşl. Tarbaı(Tarbay).
- Turbı(Tü), 311, 316.
- Turbı Taş(Tü): (秃里必答思), 311, 316. Bk. Törpig Taş(脫兒必塔失), ibid.
- Turmiş(Tü): (突理彌實), 141.
- Turmiş(Tü): (都爾彌勢), 49, 178.
- Turmiş Qaya(Tü): (秃兒達失海牙), YHS, 150.
- Qutluğ Turmiş, bk. Qutluğ. Kşl. Qız-Turmiş, Mori, 44, 2, s. 3.
- Tusanmış(Tü), bk. Töşänmiş. Tut-(Tü), 49.
- Tutmiş(Tü): (吐登密施), Qarabalgasun kit.
- Tutunmış(Tü): (都督彌勢), 49.
- Tutung(Tü), bk. Atai Tutung.
- Tutuq(Tü-Çin): (都督), Pelliot, HCK, 5. (都督)=Tudun, Mori, TG, 45, 1, s. 21.
- Ta Tutuq(大都督), 58, 77.
- Tüğa(Tü), bk. Takā.
- Tüğacük(Tü), bk. Takācük.
- Tügan(Tü): (土堅), 111; (獨堅), 136; (秃干), YSH, 26, 3a; (圖堅), YSLP, 41, 6b.
- Tü AnBuqa: (秃堅不花), YS, 169, 4b. Tügan(秃堅), YSHP, 41, 5a.
- Tüganlıg Buqa(Tü): (秃堅理不花), YHS, 16a.
- Tükallig(Tü): (獨可理), 50. Bk. Toqulig(?).
- Tükäl Hatun(Tü), Bartold, Ulug Beg, s. 22, 28, 61.

Tükün(Tü), 111.

Tüküz(Tü), 40.

Tümən(Tü-Mo); (萬 年), 157.

Tüşänmek(Tü), 115.

Tuş 1ş(Tü): (兔 思 達 失), Y S, 35C.

- U -

Udun(Tü): Khotan(兀 敦), 12;

(兀 丹), 205. (轉 端), 349.

Ulaqqı(Tü-Mo): (兀 魯 赤), Hambis, 56; (ا ل ا ق ق ی), Cuw., I, 223.

Uluğ(Tü): (羽 錄), Qarabal-gasun kitabesi

Uluğ Ayğuçı(Tü): (兀 魯 愛 兀 赤), (音 魯 愛 兀 赤), 06vd. Bk. Ayğuçı.

Uluğ Buqa: (兀 魯), YS, 135, 17b.

Uqmış(Tü): (玉 笏 達 失), 156. Bk. Ökmış.

Urus-Inal, bk. Oros Inal.

Utmış(Tü): ?(玉 萬 達 失), 156.

Utuq(Tü), Bk. Alp Utuq, An-lı-pu Yeh-nu.

Ügä(Ügä)(Tü), 75, 97. Bk. Ku-an-ch'1.

Ügä(Tü): (幹 乞), 77; (越 各), 135.

Ügäç1(?) (Tü), 135.

Ülüg(k)(Tü): (玉 律), Pelliot, HCK, 141.

Ülüg(Tü): (月 魯 哥), (玉 律 哥), bk. Yürük, 183. Pelliot, HCK: Ülügä.

Uruk(Tü): (ا و ر و ک), Çağatay neslinden.

- Y -

Yabaqu(Tü): (牙 八 古), YSS TP, 40.

Yabız(Tü), 39.

Yagan(Tü-Mo): (也 罕), (耶 罕), 236-8.

Yagan Şah: (牙 罕 沙), var. (養 阿 沙), Saguchi, Tangut, s. 268. (牙 養 沙), Hulägu neslinden.

Yagam Tigin(Tü): (غان كىس), Raşid, Blochet, II, 495.

Yalıg(Tü): kşl. (亞 禮), 105. Kşl. Yarlıg(Tü).

Yalawaq(Tü): (牙 剌 汪), (哇 赤), (牙 魯 瓦 赤), (牙 剌 瓦 赤), 217. Cuw. 106: (ملوچ)

Raşid: (ملوچ)

Yamı(Tü), 39.

Yap Toğrı1(Tü), 39.

Yarguo(g)1(Tü): (يارغورمان), Raşid, 479.

Yarlıg(Tü), kşl. Ya-11, 105.

Yas Tämür(Tü): (雅 失 帖 木 兒), YShu, 73, 45.

Yaylaq Buqa(Tü): Beresin, Şecere lietesi. Uyğur.

Yaymıç(Tü): (牙 以 達 失), indeks'e bk.

Yäl(Tü): Kşl. (也 立), 16; (耶 也 里 也 里), bk. 11.

Yäl Buqa(Tü-Mo): YSSTP, 10, 23, 93; (也 里 卜 花).

- Yedi(Yetti)(Tu):(野牒), (也
迪), 9.
Yedi Inal(Tu):(يدى اينال)
, Raşid, I, 169. (野牒亦
納里), 9; (也迪亦納
勒), 9.
Yedi Örän(Tu):(يدى اوران)
, Raşid, I, 169.
Yeh-nu:(也奴), 5, 8, 129-30
Yelguk(Tu):(野里朮), 100
, bk. Yerqi.
Yerqi(Tu):bk. Yelguk.
Yetsi(Tu):(也忒達失),
279. (也的達失), (葉
諦滿實), HYS, 161, 7a.
Yığa(Tu), bk. Igac.
Yılqıol(Tu):(亦里黑赤)
, Hülâgü neslinden.
Yigamı(Tu), bk. igamı, i-
kämı.
Yelug(Yulug)(Tu), kəl, Co-
liğ(Mo).
Yomut(Yogmut), 48.
Yuga(Tu):?(玉瓜失), bk.
Yuwa.
Yulduz(Yulduz, Yultuz)(Tu)
, bk. Yutus.
Yumqi(Tu), bk. Ūngi.
Yutus(Tu):(玉烏實), (兀
烏失), (月朵失), 73,
118; (月朵識), 123. Kəl
keza:(兀朮思)Tāmūr,
(允脫思); (兀都思),
YSLP, 30, 25a. Kəl. Yulduz
, Yultuz.
Yü-erh Bağlıg(Tu):(玉耳
別里), (玉里伯里),
- (玉呂伯里), 284.
Yü-lun Tigin(Tu):(玉倫的
介), 10, 12, 20. Kəl. Ulun,
Yulun(Tu).
Kəl. (烏倫), (月倫), (月
訶額倫), YSLP, 29, 1a.
Yügrün(Tu):(玉古倫赤),
14, 26. Bk. Ögrün.
Yügrün(Tu):(越倫質), 50;
(月攀達赤), 112.
Yürüg(Yürük):(月魯), 27-8;
(月祿), 58; bk. Ulug, Ulug.
Yürüng(Tu):(玉龍), 75; kəl.
Yürüng Arslan Tu-ta. Kəl.
Yürüng Taq(玉龍答失),
YSLP, 30, 12a; HYS, 112, 2b;
Yürüng Tāmūr, YShu, 30, 30a.
Yus(Yüz)(Tu):(于斯), 34.
Kəl. Qut-yüs.

- A -

'Abdallāh:(阿都刺),356;
(奧都刺),YHS,41B,41C.

'Abd al-Rahmān:(奧都刺
合璧),202.

Abū Bakr:??((啊)布木
齊勒),144;(布伯),
146;(布八),361.

Aḥmed:(阿合麻),168;(阿
合馬),197.(阿黑麻),
Honda,Hui-hui-kua I-yü,
s.157.

'Alā' al-Dīn:(阿刺天丁)
,196;(阿老丁),(阿魯
丁),364.(牙老天丁),YSL
P,23,12b;(阿老丁),Hon
da,s.154.

'Alī':(阿里),362..(阿
力),Honda,72. Kṣl. A-
rīḡ(TU),Ariq(TU).

'Alī' Bāg:(阿里別,(必),
(伯),217.

Ansār:(俺撒),349.

'Azīz:(阿昔思),140-1.

Badr al-Dīn:(伯篤魯丁)
,367; Badr(百得兒),
Honda,218.

Bahā:??(八合),228.(百
哈),Çin.(價),Honda,s.
197.

Balḥ(Belḥ):(拔勒訖),353.
(巴里黑),Yüan..Ta-tien
,Pêng-lai,IV,2203.Honda,
s.156:(白勒黑).

Bāverd(īr):(八瓦耳),(巴
瓦兒的),196-7.

Cabbār:(扎八兒),323;(撒
八爾),334.Kṣl.Cā'fer.

Cā'fer,bk.Cabbār

Calāl al-Dīn:(札刺魯丁)
,193;(札刺里丁),362;
(札刺勒丁),YCPS,257;
11,38a.

Çatr:(茶迭兒),367.(徹忒
兒),Çin(拿),Honda,s.178.

Dāniḡmand(īr):Kṣl.Daḡman:
(答失蠻),226:دانشمند.

Dawlat Ṣāh:(倒刺沙),354.

Dīn:(丁),193,363.

Derwiḡ(帖里越實),bk.Tā
miḡ(TU).Kṣl.(迭里彌實)
,YSHK,28a.

Ḥabaḡ:(哈八石),(哈八失)
,(哈八赤),170.(阿訛實)
,335.

Haccī:(哈只),226,335.Hon-
da,s.153.

Ḥaḡḡ al-Dīn:??(哈里丁),
171.

Ḥamdallāh:(哈(變)都刺)
,366.(俺都刺),Hambis,
s.86:Amdula.

- Ḥān (Tū): Bk. Ḥān (罕) Malik, YCPS, 257. Bk. Malik.
 Ḥasan: (哈散), 146, 168, 355; (阿散), 324. (哈三), Honda, s. 154.
 Ḥaṣīm: ?? (哈心), 365-6.
 Ḥayr: Bk. Qair (Qayir) (Tū).
 Ḥayr al-Dīn: (海魯丁), 360.
 Hindū: (忻都), 197. هندو, Rāṣid, Blochet, II, 519. Bk. Sindu (Tū).
 Ḥōoah: (火者), 136, 238, 324; (火只), 157; (合微), 141; (霍哲), 240. Kṣl. Ḥōcah Ḥusain (忽押忽辛), YS, 134, 19a.
 Ibrāhīm: (亦不刺合), 146, 335.
 Iftihār al-Dīn: (益福的哈魯丁), 192.
 Ihtiyār al-Dīn: (奕 (var. 葉) 赫抵雅爾丁), 356-8.
 Ilyās: (也里牙), HYS, 199, 10a.
 Iemā'il: (易(易)思麥里), 349; (亦達馬音 (var. 因)).
 Maod al-Dīn: (買述丁), 168; (麥求丁), YHS, 24B.
 Maḥmūd: (馬合謀), 171; (馬合木), 360; (馬某), 354.
 Maḥmūd Harezmi: (瑪哈穆第哈喇斯密), (麻合沒的滑刺西達), 210.
 Mahtar Ṣāh: (馬塔兒沙), 301.
 Malik: (勉力), 14; (默里), (馬理契), 233; (默里契), 195; (密里吉), 349; 'Omar Malik (烏馬兒茂列), YHS, 7C; (罕茂力克), YCPS, 257. (密立), 237-8, Kṣl. Mīr.
 Malikah: (默里克), Čin. (天皇后), Honda, s. 176.
 Maṣūūr: (滿達兒), 233.
 Marw (Merv): (馬魯), 365. Kṣl. (麻里兀), Yüan.. Ta-tien, Pēng-lai., IV, 2168.
 Mīr: (密兒), (密立), 238; (米兒阿里), 169-70; (迷兒), Čin. (官), Honda, s. 177.
 Mubarak: (木八刺), (木八兒), 195.
 Muḥammad: (馬哈瑪迪), 142; (馬合麻), 233-4; (謨罕默德), Čagatai neslinden.
 Mūsul: (茂薩里), 143.
 Muṣarraḥ al-Dīn: (木沙刺福丁), 193. Muṣarraḥ (母舍勒夫), Honda, s. 190.
 Naṣr al-Dīn: (納達刺丁), 360.
 Nācīb: (捏只必), 349.
 'Omar: (烏馬兒), 168, 195.

'Oqamān:(斡都監),197.
 Kəl.(兀都監),YS,143,
 19b.
 Kamal al-Dīn:(勅馬剌丁),
 169.Kəl.Kamar al-Dīn.
 Honda,s.198:(克媽勒).
 Kamar(Kāmer):(哈瑪兒),
 (哈麻),273-4.
 Kiyām al-Dīn:(吉雅漢
 丁),
 Kutb al-Dīn:(復獨步丁),
 YS,196,6a. Kəl.keza(忽
 都丁),Raḡīd,Bloohet
 II,s.519.
 Kāh al-Dīn(?):(剌忽丁),
 242;Rah(剌漢),Honda
 187.
 Ramadān:(剌馬丹),170-1.
 Raūdi:(老的),222.
 Rukn:?(魯坤),357.
 Sabr al-Dīn:(沙不剌丁),
 170.
 Sā'dī:(沙的),359.Bk. Sā-
 dī.
 Sa'dallāh:(薩都剌),242.
 Sa'im al-Dīn:(洒不丁),
 356.
 Settar:(臣答兒),238.
 Seyyīd:(賽夷),323;(賽夷
 兒),329.
 Sīpāh Salār:(亦思八撒
 剌),170.(洗迫黑賽
 剌兒),Honda,s.188.
 Sultān:(鎖漢),14;(莎勒
 漢),YCPS,257:11,38a;
 Sultān ṣāh(達丹沙),Sa-
 guchi,Sei Wada Ann.,
 1951,s.268.(達壇)(牙

力湯),Honda,s.177.
 Suriye:(賽喇),145.
 Sādī:Bk.Sa'dr.
 Ṣāh:Ir.(沙),195.
 Samsī:(時思),357.
 Sams al-Dīn:(吉思丁),
 195;(時(Var.吉)思丁),
 361.(陝西丁),Honda,
 s.154.
 Sīraz:(失剌子),365.(Ir)
 'Ubaydallāh:(烏伯都剌),
 193.
 Yakdār:(也魯達兒),365-7
 ;(伯克得兒),Çin.(間)
 Honda,199.
 Ya'kūb:(亞克),146;(雅琰
 兒),367 vd. Kəl.Jacob.

- A -

- A-?, Kar. 240.
 Abaqa Han, 63, 142.
 'Abdallāh, 356-62.
 'Abd al-Rahmān, 202-10.
 Abū Bakr, 143.
 Abuqqa, U. 157.
 Acigi, M. 15, 25.
 A-ohu Nehri, 12.
 Aqū, M. 133, 300.
 Adsis, U. 97, bk. Atsis.
 Ağır? Ayğuçı, 135.
 Ahmed, 45-8, 224, 242, 224, U. 168, 197.
 A-hsi-lun, M. 220.
 A-hu-erh N., 34, bk. Aqur(Tü).
 Ai(Ay) Buqa, Ö. 321.
 Ai Ch'uan, U. 177-8.
 Ai-erh, Kang. 268, bk. Ai(Ay) Bai.
 Ai-li Şah, 364.
 Ai-mao, Kang., bk. Ai Bai, Ai-erh.
 Ak Tatar, 305, bk. Öngüt.
 'Alā' al-Dīn, B.M. 142-5, Harezmi Şah, 207, U. 196.
 Ala-bars, U. 195-6.
 A-la-han, B.M., 360.
 A-la-hai Baki, Ö. 308.
 A-la-hei, 346, bk. Rey.
 Al-Altun, M. 25, M. 14.
 A-lan-na-shih-li, U. 185.
 A-lan-ta-erh, M. 159.
 A-la-pu-tan, 144, bk. 'Alā' al-Dīn.
 Ala-Quş, 197.
 Ala-quş Tigin, Ö. 305-22, 332-3.
 Ala-quş Tigit Qurı, 307, bk. Ala-quş Tigin.
 A-la-ssu Pu-la-ssu, 347, bk. Ala-şai Bulaq.
 Alaşai Bulaq, bk. Yukariya.
 A-la-wen, 160, bk. Aramut(Tü).
 Albadaı, Ö. 321.
 Aldan, Kar. 220, 229.
 Aldan Buqa, M. 123.
 Aldan, U. 98.
 Aldi'er, Kirg. 9.
 Algui Tāmūr, Kang. 254-6.
 Algut, bk. A-lu-hu-t'u.
 'Alī', 109, 323, 356, Kar. 225.
 'Alī' Bāg, 217.
 A-li-hei, 308, 312, bk. A-la-hai B.
 A-li-hsien, Ö. 331, bk. Cabbār.
 'Alī' Khan, Ö. 335.
 A-li-p'u Qaya, U. 85, 89, Bk. Alp Q.
 'Alī' Qaya, 131-3, 141-3, 282, 360.
 Almalıg, 194, 294.
 Alp Qaya, U., bk. A-li-p'u Qaya.
 Alp-Utuq, U. 5, 8.
 Altay Dağları, 239.
 Altmış Qara, 73.
 Altmış Tāmūr, U. 71-3, bk. A-ti-mi-shih Tāmiz.
 A-luan Bādur, Kar. 227.
 A-lu-hu-t'u, Kıp. 28, bk. Algut.
 A-lu-t'u, Ö. 321.
 Amalāsri, U. 119.
 Amū Darya, 204, 365.
 Amur Nehri, 237.
 Ananda, M. 123, M. 73.
 Anandasri, U. 119.
 An-chu-erh, Ö. 342.
 An-fa-p'u, As. 295.
 An-feng Lu, 46, 353.
 An-hsi Wang, M. 71, bk. Mang-kē-la.
 An-li-pu Yeh-nu, 1, 2, 4-5, 8, 129, bk. An-li-yeh-pu-nu.
 Alp(Tü).
 An-li-yeh-pu-nu,

KISALTMA LAR: As.: As'lar; B.M.: Batılı; Kang.: Kanglı; KAR.: Karlu; Kıp.: Kıpçak; Ö.: Öngüt; U.: Uyğur.

- bk. An-l1-pu Yeh
-nu.
An Lu-shan, 35.
Anşār, 349.
An-sēng, U. 130.
An-ts'ang (Cha-ya-
ta-ssu), U. 120-4.
An-tung, M. 94, bk.
Hantūn.
Ao-l1-ohih, M. 15.
Ao-lu-chih, 25.
Ao-tun, 42, 47: Qara
Buqa Ailesi.
A-pa-shih, Ö. 335.
A-pu-na Toqta, U.
166.
Aqtaçi (Ağtaçi), As.
295, 304. Keza bk
289.
Aqutai, M. 106.
Arap, 323; Arapça ,
192.
Aratsen, bk. Cabbār.
Arin Taize, 49, 73.
Arin Tāmūr, U. 71, 74
Arin Tāmūr, U. 3, 6,
8, 24, 36, 41-2, Bk.
Uygurtai, Yüeh-
lin Tāmūr.
Ariq (Ariğ (Tü)), Kar
231, U. 165.
Ariğ Tāmūr, Kırğ. 9,
bk. İlig Tāmūr.
Ariq Buqa, M. 55, 63,
94, 111, 139, 162,
298.
Argun, İlhanlılar-
dan, 217, 365.
Argun Qaya, U. 87 ,
89.
Argun Salı, U. 128,
130.
Argun Şah, 367.
Argut, bk. Alğut, A-
lu-hu-t'u.
Arqış Tāmūr, U.
152.
Arslan, 51-3, As.
296, Ö. 335,
Arslan Han, Kar.
219-20, 237.
Arslan Qaya, U.
78, 141.
Arsla Şah, U. 195.
Arslan Ügä, 4, 78,
bk. Qara Arslan
Ügä.
As'lar, 293-304.
A-san-chen, As.
297.
A-sha Buqa (Buqa),
bk. Aşa (n) Buqa
, Aşa Buqa (Buqa)
Aşa Buqa, bk. Aşan
Buqa (Buqa).
Aşan Buqa (Buqa),
253-6.
Aşig Tāmūr, Kerä-
it, 97.
Aşig Tāmūr, U. 95.
Aşuq (=Yaşuq), 97.
Atai (Atay), U. 150,
152.
Atai Salı, U. 128-
30.
Atai Toyın, U. 185,
Ataqai, M. 46.
Ata Qaya, U. 76.
Ata Tudun, 32, 54,
58.
A-ti-mi-shih Tā-
mūr, bk. Altınış
Tāmūr.
Atkırā (Atkırāğ),
Kırğ. 8, 9, bk. Ay-
qaraq.
A-t'o, Kar. 220.
Atsız, U. 97, bk. Ad
sız.
Avalokitesvara,
108.
Ay Bay (Ai Bai),
Kang. 267-9, bk.
Ai-mao, Ai-ērh.
Ay-qaraq (tü), bk.
A kīrah
Ayurbala, U. 119.
Ayurarı, U. 119.
'Azis Qaya, U.
140-1.
- B -
Babaqar, M. 16, 25.
Babuça, M. 25.
Baça Buqa (Buqa),
U. 174.
Baça Toğrı, U.
117, 119.
Badr al-Dīn, 367.
Bādur, Kang. 243 ,
254, Kıp. 282-3,
Bādur Qay , U. 141.
Ba'urçı, M. 224.
Bai, bk. Bay.
Bai Buqa, Kıp. 287.
Bai Tāmūr, Kıp. 249
, 290.
Bai Tāna, B. M., 353
Bai Salı, Kang. 254
, 256.
Balcu, 299, Kang.
262.
Baidar, As. 294.
Balat, 286, bk. Pa-
la (Kıp.).
Balcuna Nehri,
326, 332, 334.
Balduça (=Baltuça)
, Kıp. 280.
Balh, 353, Balh Şeh-
ri.

- Baqamu, bk. Pu-hu mu.
 Baqqı, 228.
 Barqa Turmış, 49.
 Bar-Çauma Elişo , 341.
 Barçuq, U. 97.
 Barçuq-art Tigin, 10, 12, 24-5, 69, 70, 72, 97.
 Baruqı, 97.
 Bas Toğrı, 200.
 Basa Buğa, 4c.
 Basa Tām r, 49.
 Basan Qaya, U. 141.
 Baş-Qut, U. 152.
 Baş-Qut Tonga Ağu, U. 158-9.
 Batı Türkiŝtan, 252, bk. K'ang-chü.
 Bāverd Şehri, 196.
 Baya'ut, 266, bk. Pai-yao, Baya-ğut.
 Bayağut, 267-8.
 Bayan, Kang. 268. Kar. 238.
 Bayan Buğa Tigin, U. 19. 360.
 Bayan Fençan, 46, 94, 288. Başvekil.
 Bayan Tāmūr, U. 65.
 Bedel-art, 26.
 Bağ Buğa (Buğa), Kang. 254-6.
 Bağlıg, Kıp. 287.
 Bağlıg Po-11 Tağ, 11, 21-2.
 Bağlıg Şah, 365-8.
 Bağ Tāmūr, U. 98 , 122-3.
 Bağ Turmış, 49.
 Bakiş, U. 346.
 Bālçı, 97.
 Beşbalıg, 31, 70, 72, 92, 93, 95, 99, 106, 113, 7, 120 , 122, 124, 135, 137, 167, 190-5, 215, 272, 322.
 Bilgā, U. 27.
 Bilgā Buğa (Buğa), U. 24, 36-7, 40-1, 44-5, 54. Bk. Bilgā Tāmūr.
 Bilgā Ch'ung-te Qağan, 23.
 Bilgā Qağan, 23, 30, 34.
 Bilgā Qut Tigin, 37, 38.
 Bilgā Tāmūr, bk. Bilgā Buğa.
 Bolcimar, U. 175.
 Bolod(t), M. 355.
 Bolod(t), Kang. 262, Kar. 229, M. 89 .
 Bolod Buğa, 266.
 Bolod Tāmūr, Kang. 254-6, U. 181.
 Bolodçı, U. 191.
 Boroçar, B. M. 355. Bk. Buruçar.
 Borultai (Borultai), Kang. 262, bk. Burultai.
 Böbäk, Ö. 335.
 Böbäsär, Kang. 354-56.
 Bögän, U. 189-90.
 Bögü Qağan, 10, 31.
 Bōri, 41.
 Bucir, M. 82, 93-4 , 94.
 Buddha, U. 130.
 Buddhasrı, U. 20 , 185.
 Budist Edebiyat , 171.
 Budist-Müslüman müoadelesi, 133.
 Budist Rahipleri, 70.
 Budist Uygurlar , 120, 122, 126, 176, 190-239.
 Budist Uygurların Kligi, 128.
 Buğa (Buğa), 40.
 Buhara, 202, 205.
 Bulad (Pulad) Qaya , U. 29, 80-4, 92.
 Bulmıŝ Qaya, U. 89.
 Buğa, Kıp. 287.
 Buğa Tāmūr, Kıp. 280.
 Buğa Buğa Toqta, U. 165-7.
 Burhan Qulı, U. 175.
 Burultai, Kang. 262, B. M. 354, bk. Borultai.
 Buyan, U. 115, 176-8, bk. Chün-ching.
 Buyan Qulı, 272.
 Buyan Qut (veya Qudu), Kıp. 283.
 Buyan Şiban, Ö. 308, 312.
 Buyan Tāmūr, Kar. 233. U. 287-8.
 Buyan Toğrı, 176-177.

- Ca'utu, Kip.287
 Calālāl-Dīn, B.M
 , 345, 361-2, U.
 150.
 Calārtai, M.150.
 Camāl al-Dīn ,
 359-60, bk.Wei
 -kuo Wang. B.
 M.364.
 Campēd, 49.
 Can-baliḡ, 7.
 Carguḡi, 103, 179
 -80, 202, 270 ,
 348. Sarayin
 Carguḡi'si ,
 162.
 Cābā Noyan, 236,
 237, 245-7, 251
 Cem-Mūrān, 7, 24.
 Ch'a-chien, Kang,
 267, bk.Çağan
 Buqa.
 Cha-hu-ērḡ-t'ai
 , bk.Çağatai,
 70.
 Cha-lu, M.348, bk
 Çaruḡ.
 Ch'an-ho, 10, 24,
 bk.Cem Mūrān.
 Ch'ang-ohou, 46.
 Ch'ang-chou Lu,
 233.
 Ch'ang Ch'un ,
 322, 32^r, 330 ,
 334, bk.Ch'iu.
 Ch'ang-sha, 230.
 Ch'ang-shou, U.
 98, U.114.
 Ch'ang-shou-an,
 Kang. 254-6.
 Ch'ao-ch'ao, Kip.
 287.
 Chao Hsiao-kē,
 149.
 Chao-hua, As.290.
 Chao-juī-shun-
 shēng, 172, bk.
 Ch'a-pi Qatun.
 Chao-kuan, 335.
 Oh'a-pi Qatun ,
 173.
 Che-lien Ch'uan,
 275.
 Chēn Ho, 75, bk.
 Oh'a Ho, Cem-
 Mūrān.
 Chen-ohou, 23, 359
 Chēng-ch'ing, 0.
 , bk.Yohanan.
 Chēng-tao, bk.
 Dharmaśrī.
 Chēng-wan, 52-3.
 Chen-kuo, 0.311.
 Chen-ting Lu, 60-
 1, 81, 88, 92, 161
 , 177, 243.
 Chia-hēng Lu ,
 361.
 Chia-lu Na-ta-
 ssu, U.124-5.
 Ch'iang, Ç.342.
 Chiao-ohou, 12, bk
 Turfan, Khoço.
 Chiao-hua, As.304,
 Kip.284,
 Chiao-hua-ti, B.M
 362, Kang.269.
 Ch'iao-lin-ch'a,
 0.321.
 Chi-chih-kē, U.
 175.
 Ch'i-chu, U.190.
 Chien-chi, U.18,
 bk.Tsangçi.
 Chien-kuo, 310.
 Chien-nu, Kip.282
 Ch'ih-chou Lu,
 115.
 Chih-pu-kan, M.54.
 Chi-kuo Kung, 273
 bk.Tuḡluḡ
 Chi-la-shih-ssu,
 U.183-4.
 Chin Devleti, 76,
 101, 110, 227, 234
 238, 289, 306-7 ,
 325, 328, 341, 343.
 Chi-nan, 357.
 Oh'i-nan, 338.
 Ching-ohou, 133-4,
 341.
 Ch'ing-t'ung, Kang.
 226.
 Ch'i g-yuan Lu,
 239.
 Chi-ning Lu, 171.
 Chin-lien Ch'uan
 , 347.
 Chin-lien Qonquy
 , 11, 21-24.
 Chin-yang, 338.
 Ch'i-shan, U.174.
 Ch'i-ta Sali, Kang.
 , 269, bk.Qitai
 Sali.
 Ch'i-tan, 2-3, 12.
 bk.Kara Hitay,
 Kitan.
 Chiu-ohu, U.121-30.
 Ch'iu, bk.Ch'ang
 Ch'un.
 Cho-hu-nan, bk.Yü-
 qunan.
 Ch'ou-ch'ou, Kar
 229.
 Ch'ou-lu, U.199,
 Kar.240.
 Ch'u-ohou, 46.
 Chu-hu-nan, 0.321.
 Chung-ching Ta -
 ting Lu, 278.
 Chung-hai, U.127.

INDEKS

<p>Chung-hsing Lu, 356.
 Chung-shan, 81.
 Chung-tu, 94, 96, 150, 307, 328, bk.
 Cung-du.
 Chung-wu Wang, bk.
 Ala-quş Tigin, K'o-chih-p'u-
  rh, 32.
 Chung-y ian, 202, 207, 210, 307.
 Ch'u-pu-  n, Kip. 278.
 Chu-yao-chia,  . 343.
 Ch' uan, 129.
 Ch' uan, Kar. 234, bk. S  'd  Ch' uan
 Sha Ch' uan.
 Ch' uan Buyan Sali, U. 130.
 Ch' -ch' , Kip. 275, Kip. 291, bk. K' -
 -ch' m, K   n, K  
   .
 Ch' eh-l , U. 121.
 Ch' -hsien, 158, 160, bk. K   n.
 Ch -lan, 126.
 Ch n-ch ng, U. 177, bk. Buyan.
 Ch n-chou, 282.
 Ch -yen Hai, 341.
 Ch -yung Kuan, 322, 327, 330.
 Cila'un, 13. M  rk t.
 Cil  (Cil  ), 240, bk. Ch' -l .
 Cir alang, U. 112-3
 Cirwatai, B.M. 355, M. 277.
 Colig Buqa,  . 321.
 Oub Qan,  . 336-9,</p> | <p>bk. Su-pu Han, Chu-pu-Han, Ch' -
 -pu Han, Shuo-pu Han.
 Cungdu, 205, 208, bk. Ta-tu, Pei-p'ing, Peking.
 Cungdu Qaya, U. 89.

 -   -
  agan, M. 348.
  agan Buqa, Kang. 266.
  agasun, 98.
  agatai, 70, bk. Cha-hu- rh-t'ai.
  a'ut T  r , bk. Ts'ao-ti-11, 65.
  ambu-dwip (Skr. Sambudv pa?), 60
  ana , 44, 64.
  anar, U. 74.
  aqur,  . 321, bk. Ch'a-hu.
  aru  U  , U. 7, 8, 75.
   rig, As. 302-3.
   rig T  m r, Kip. 287.
  erkez, 297, bk. T' -li-k  (?).
  ingiz Han, 1-9, 12, 14-5, 42, 62-3, 67, 69, 75-6, 79-80, 88, 100, 106-7, 110, 129, 147-9, 153, 159-63, 166, 172, 178-80, 196, 202, 205, 208, 219, 220, 223, 232, 234, 236-7, 245-6, 251, 258-9, 267, 270 ,</p> | <p>275, 305, 307, 11, 313-4, 320-7, 331, 334, 336, 345-6, 363-5.
  ila'un, bk. Cila'un.
  ongor, Kip. 287.
  ongur ( ongor), Kip. 280.
   l mintik  , 43.
  u Nehri, 24.

 - D -
 D n  mand, bk. D  man.
 Darbai, 6, 8, 31, 167.
 Daru a i: Ba -, 43, 60, 63, 348, bk. Tu Daru a i.
 D  man, 225-6, Kar. 223, U. 242.
 Dawlat S  h, 354-7.
 Demawend, 340.
 Derm  , U. 150, bk. Term  , D  r   .
 D  r   , Kar. 150, bk. Term  , D  r   .
 D  n  r , U. 98.
 D  r  , 52-3, 56, 7, U. 130, U. 184.
 D  r   (-  -  r -ti), U. 199.
 D  r  s  r , U. 119, U. 191, bk. Cheng-t  .
 Dimitri, As. 301.
 Don Qurban, bk. Tu an K' -ou-l -p  .
 Doroi, U. 184.
 Dor i Tigin, U. 19.
 Doroiyen, M. 277.
 Dord  -   , U. 98.</p> |
|---|---|---|

- Duwa, M.15, 25, 72.
- Ä, E -
- Ebülgän, 7, 8, bk.
Pieh-kan.
- Edgü Toğrı, 200
- Ediz (Ediz), 89,
bk. İdiz.
- Äl Tämür, 304.
Başvekil. Kıp.
280, U.175.
- Äl Tuqar, Kıp.
280.
- Älçi Buqa, U.165
, As.304, Kıp.
280.
- Älçigäi, U.187.
- Älçidäi, bk. Älçi
gidäi.
- Älçigidäi, M.101
, bk. Älçidäi.
- Älçin, Kang.258.
- Elias, As.304.
- Är Bädür, 299, bk.
Yeh-lieh Bädür
- Är Toğrı, U.198
-9.
- Ärgünä Nehri, 332
- Erivan, 159.
- Äsän Buqa, Kar.
220.
- Äsän Tämür, U.68
-9.
- Äşqunluq Tängrin
, 21.
- F -
- Fan Chen, 348.
- Farsça Öğretim,
192.
- Fəng-chou, 305,
357.
- Fergana, 237.
- Fu-chien, 233.
- Fu-pao, Kıp.287.
- Fu-səng, U.175.
- Fu-shou, Kang.262,
U.114.
- Fu-tə, As.300, bk.
Peter.
- Fu-ting, As.295.
- G, Ğ -
- Georgi, As.301.
- Giovanni, Ö.321, bk.
Jean, Chu-an.
- Giräi, Kar.225.
- Gobi Çölü, 234.
- Göktürk (Köktürk),
35 vd.
- Guçu, bk. Küçü.
- Gusän-Darıl, 204, bk
Küsän-Darıl, 202-
5.
- Guz Ordu, 345, 348.
- Güçü, bk. Küçü.
- Gür, M.19.
- Gür Qağan, 72, 69 ;
Gür Qan, 69-72,
80.
- Gürägän, 306.
- Gürcü, 346.
- Güyük Han (Qan), 25,
203, 297.
- H, Ğ -
- Habas, Kar.225, U.
169.
- Habiçi, M.286.
- Häccī (Häcī, Hacı),
Kar.225-6, Ö.335.
- Häccī Haşim, 365-6.
- Hai-nan, 133.
- Hai-səng, U.175.
- Hai-shou, U.104.
- Häkım, 43, 60, 63,
69, 81, 215, bk.
Carğuçi
- Hağ al-Din, U.
171.
- Ha-la Ho-ch'o, bk.
Qara-Khoço, Qa-
ra-Qoçu.
- Ha-la Ho-lin, bk.
Qara-Qorum, 30.
- Hamdallah, 366.
- Ha-mi-li, 16, bk.
Khami.
- Hang-ai Shan, 22-3.
- Hang-chou Lu, 169,
359.
- Hangus, As.294-5.
- Han-hai, 196.
- Han-lin Akademisi
, 64, 109, 123, 125
, 265, 358.
- Hantün, Başvekil,
92, Ö.321, bk. An-
tung.
- Harezm, 207.
- Hasan, U.59, 63-4,
168, 195-7, bk. Ha-
-shan.
- Hasan, Ö.323, bk. Cab
bär, Cä'fer, Arat-
sen.
- Hasan Höcäh, U.131-6
, B.M.146, 306, 334,
335.
- Hayr al-Din, B.M.360
- Höh-höh, U.189.
- Höh-ssu Tarım, 37.
- Hei-hei, B.M.360,
Kıp.287.
- Hei-kə, U.98.
- Hei-lin, 346.
- Hei-shan, 54.
- Hei Shuei, 319, 343.

İNDEKS

- Hei-ssu, Kang. 269.
 Hei-ti, Kang. 269.
 Hristiyanlar, 58
 , 293-304.
 Hintçe, 125.
 Hin i Çini, 125 ,
 133.
 Hin istan dinleri
 , 125.
 Hindü, U. 86, 90, 180
 , 197, Kar. 225-6
 , B.M. 362, bk.
 Hein-tu, Sindü.
 Hocah, Kar. 240,
 329.
 Ho-chou, 14.
 Ho-chung, 353.
 Hocikı, Kang. 354-
 6.
 Ho-hsi, 14, 162, 192
 , 236, 267, 319,
 323, 346.
 Ho-hsiang, U. 50 ,
 175, bk. Qoşang.
 Ho-li-na, U. 185.
 Ho-nan, 43-4, 109,
 132, 182, 185, 187
 , 217, 224, 230 ,
 240, 267, 348.
 Ho-ning Lu, 31, bk.
 Qara-Qorum.
 Ho-ning Wang, bk.
 Inal Toqta (Kang)
 Hormuzd Mezhebi,
 , 207, bk. Hürmüz.
 Ho-shang, Kıp. 280
 , 282-4-7, U. 20,
 141.
 Ho-ssu-mai-li, bk.
 *I-ssu-mai-li,
 Isma'il, 345-9.
 Ho-ta, 347.
 Ho-tsan-ch'ih ,
 , Kıp. 290.
 Hsi Kabilesi, 278.
 Hsia-la-lu, 236-7,
 bk. Karluk.
 Hsiang-fang, 227.
 Hsiang-kə-shih-li
 , U. 185, bk. Siang
 gāsri.
 Hsiang-shou, As.
 301.
 Hsiang-yang, 19 ,
 132, 142, 181, 259
 , 288.
 Hsiao-an, U. 116.
 Hsiao-chəng-tu, U.
 121.
 Hsiao-chien, 36, 37
 , bk. Sha-chün,
 Sawkem, Şadkim.
 Hsiao-kə, U. 116.
 Hsiao-la-hai, 347.
 Hsieh Ailesi, 30.
 Hsieh Ch'ao-wu, 53
 bk. Sāçawür.
 Hsieh Che-tu, 53.
 Hsieh Chih-chien,
 , 53.
 Hsieh Chi-ssu, 53.
 Hsieh Hsia, 50, 53.
 Hsieh Lieh-tu, 53.
 Hsieh Li-t'ai, 51.
 Hsieh Pi, 50-3.
 Hsieh T'ieh-kai,
 53.
 Hsieh Yü-lieh, 53.
 Hsien, 126.
 Hsi-la-tai Tarqan
 , U. 137.
 Hsi-lə-chin Şehrı
 , 166.
 Hsi-li-ha-la, U.
 190.
 Hsi-lu-lu-hə Şeh
 ri, 135.
 Hsi-ma-li, 356, bk.
 Semerkənd.
 Hsin-ch'aag-hsien
 , 171.
 Hsing-chou, 46.
 Hsing-chung-ch'əng
 , 76, bk. Liu-ch'
 əng.
 Hsing-ho, 248.
 Hsing-kə, U. 175.
 Hsing-p'ing, 149.
 Hsing-shəng Tu-yü
 an-shuai, 148.
 Hsin-ha-la-ti-wei
 , memleket adı,
 126.
 Hsin-tu, U. 86, 89,
 bk. Hindü, Sindü,
 Lien Məng-tzu.
 Hsi-pao-ch'ih (Mo)
 , 249.
 Hsi-peı Lu, 309.
 Hsi-səng, Kıp. 287.
 Hsi-shəng, Kar. 240
 , bk. Sāsən.
 Hsi-shu, bk. 'Omar.
 Hsüan-tsung, 341.
 Hsüeh-hsüeh, Kang.
 , bk. Shu-su, U. 27.
 Hsüeh-hsüeh Tigin
 , U. 28.
 Hsü Həng, Ç. 263.
 Hsü-lieh, 145, bk.
 Shih-la, Suriye.
 Hsü-lieh Buqa, 52
 -53.
 Hsui Ho, 348.
 Hsui-hsi, 133, 359.
 Hsui-məng, 347-8,
 350.
 Huan-ch'a, Kıp. 280.
 Hu-ch'an, U. 70, bk.

Qoçang, Quçang.
Hu-ohou, 133.
Huei, 33.
Hu-erh-ssu-man, U.
70.
Hui-ho (Uygur), 30,
37, 54.
Hui-hu (Uygur), 30,
192-3, 195, 242,
322, 331.
Hui-hui (Müslüman),
242, Kang. 258-62.
K. Hit. 351.
Hui-hui Kuo, 162.
Hu-kuang Byaleti,
19, 190, 358-9.
Hu-lan, M. 230.
Hu-lin, U. 189, bk. Qu
ril.
Hu-lin-ch'ih, Kar.
243.
Hu-lu Buqa, M. 137.
Hu-lu-ssu-man, Kıp.
280.
Huo-ssu-tan, Ü. 321.
Hu T'o, U. 175.
Hu-tu-ma, B. M. 355.
Hulagu, 49, 63, 353.
Hürmüs Meşhebi, 207
bk. Khormusd.

- J -

Japonya Seferi, 46,
268, 290.
Jên-ahou, U. 130.
Jên-tsung, 177.
Jên-t'ung Qaya, U.
115.
Ju-ohou, 71, 227.

- I -

Iduqqut Bawurquq,

, Iduqqut, 2-13,
25-7, 37, 75-6, 80
, 106-7, 172, 219,
Inal, Kang. 263-4,
U. 109.
Inal Bars, 197.
Inal Qaya, 7, 8, bk.
Inan.
Inal Toqta, Kang.
249-50, bk. Qang
li Inal, Qangli
Toqta, Ho-ning
Wang, 254-6.
Inan Qaya, bk. Inal
Qaya.
Inaq Quli, 273.
I?-Baliğ, 347.

- İ -

Ibrahim, 146, 360,
Ü. 335.
I-chien Ya-li, U.
104.
I-ohou, 46.
I-ohung Shan, 149.
İdi Buqa, U. 174.
İdis Qaya, Ü. 89.
İftihar al-Din, U.
193.
İhtiyar al-Din,
356, 358.
İkiras, 56.
İkiratı, As. 299.
İl, 222, 253, bk. Al
(Mo).
İl-Bastı, Kang. 254
-6.
İl-Burıl, Kang. 254
-6.
İl-Tutmis, 49.
İlaudar, Kar. 225.
İlhanlılar, 132.
İllig Tāmūr, Kırğ. 9

, bk. Arığ Tāmūr.
İllig (?) Bai, Kang.
270, bk. Yeh-li-li
Bai.
İllig Çuwi, Karl.
222.
İrincin, Kıp. 280, U.
57, U. 65.
İrtis Nehri, 4, 13,
75.
İslami Müzik, 57.
İsmâ'il, 143-4, 358
, 345. Kaza bk. Ho
-ssu-mai-li.
İtmiş Buqa, 49.
I-tu, 47-8, 55.
I-wu-lu, 147, bk. Ha
-mi-li, Khami.

- K -

K'ai-ohou, 238.
K'ai-lin, B. M. 366.
K'ang-ohü, 25-7,
259, bk. Batı Tür
kistan, Kangli.
K'ang-kuo Wang,
Kang. 247, bk. Ch'u
-lu.
Kangli, bk. Qangli.
K'ang T'u-ts'ai,
Kang., bk. Tuğluğ.
Kan-na, U. 174.
Kansu, 24-5, 63-4.
Kao-oh'ang, 10, 31-2
, 76, 100, 196. Bk.
Turfan.
Kao-oh'ang Wang, 17,
131, 183, bk. Yürük.
Kao-oh'ü, 257, 259.
Kao K'ü-kung, U. 192.
Kao-t'ang Wang, Ü.
308, bk. Ala-quş
Tigin.
Kara Dağ, 56, bk. Hei

İNDEKS

- shan.
Karahanlılar, 220.
Kara Hitay, 7, 32, 37
67-9, 220, 237, bk.
Ch'i-tan.
Kaygar, 202, 205, 345
Kə-chi-ning, 202, 1
randa bir qehir.
K'ə-la, 259, 273, bk.
Qangli, 258-9.
Keləgəi, Kar. 222.
Kerəit, 220, 270, bk.
K'o-lieh, Kə-la,
257, 326, 258-9.
Kərulan, 6-8, 13, 208
, 223-4, bk. Lung-
ohü.
Kegmain, U. 26.
Kəmir, U. 116-7, bk.
Kiqmir.
Kətgəi, Kang. 272.
Kətəi, Kip. 290, bk.
Kitai.
Kırgız, 7-9.
Kiang-chə, 250, 254
-6, 258, 285-6, 359
Kiang-həi, 111, 133,
185.
Kiang-huai, 217, 308
Kiang-nan, 55-6.
Kiqig Inal(?), U.
130.
Kiqig Songur, U. 70.
Kiqillig, M. 348.
Kiqmir, bk. Kəmir.
Kitai, bk. Qitai, Kə
təi.
Kitan, 205.
K'o-chih-p'u-ərh,
32, 39, bk. Chung-
wu Wang.
K'o-ho Ch'i-sun,
M. 339.
Ko-li, U. 11, 20.
K'o-lieh, bk. Kerə
it, 326, 257.
K'o-mi-li, 158, bk.
Khami, I-wu-lu.
Konfüyanistler,
U. 87, 106, 176 ,
238, 258, 356-8.
Kore, 54, 55.
Köddön, M. 18.
Kökə Basacu, (Kökə
Basacuq), U. 106-
8.
Kökö, B.M. 354.
Kökö Buqa, B.M. 354
Könçək (Künçək), U.
132, 140-1.
Könçək Buqa, M. 19.
Körgüz, Ö. 306, 315,
321, 333.
Kuan-che, U. 98.
Kuan-ch'i, 77, bk.
Ügə.
Kuan-chih, B.M. 357
Kuang-həi, 133.
Kuan-lu, U. 199.
Kuan-yin-nu, U. 108
, 175, 185.
Kuan-yin-pao, Kip.
283.
K'u-ch'ə Bədur,
Kip. 289.
K'u-ch'un, Kip. 291
, bk. Kūçün, ch'u-
oh'ü.
Kung-liang, U. 87,
bk. Lien Hui-shan
Qaya.
K'un-lü, 162, Qara
gār'da bir yer.
K'un-tu-tai, Kip.,
bk. Ügödəi, Wu-tu
-t'ai.
K'uo-ch'u, M. 230.
Kuo-hsiang, 32.
Kureye Kabilesi
(Arap), 323.
Küç Buqa, 38.
Küçlüg Qan, 7, 39,
345.
Küçü, Kar. 239, bk.
Guçu, Güçü.
Küçü, U. 166-7.
Küçüg (Küçük) ,
Kip. 275, bk. K'u
-ch'un.
Kul Bağ Odçı(?),
U. 164.
Kul Tigin, 35.
Kün Buqa, Ö. 321.
Kürin (Gürin) Bu
qa, U. 174.
Kürtler, 346.
Küəän Şehri, 40.
Küəün, 39, 41.
Khami, 147, 158 ,
160, bk. K'o-mi
-li, I-wu-lu.
Khan Malik Sul
tān, 14.
Khoço, 14-8.
Khotan, 12, 168-9,
196, 202, 205 ,
216, 245, bk. Yü-
tien, Udum(Tü).
- L -
Laçın (Lāçın), U.
59, 64, 188.
La Nai-yai-li ,
Kar. 221, bk. Qa
ra Qayalıg.
Lama (Tibet), 171.
Lao-chang, U. 65.
Lao-han, U. 65.
Lā Ailesi, B.M.
353.
Liao-həi, 58, 76,

148.
 Liao-tung, 54-6.
 Liao-yang, 290.
 Li Chia-nu, B.M. 555
 Li-chou, 102.
 Lien, U. 85, bk. Bu-
 lad Qaya.
 Lien-fang-shih, 81.
 Lien Hsi-hsien, U.
 79, 86, bk. Hsin-
 tu.
 Lien Hui-shan Qa-
 ya, U. 87, bk. Kung
 -liang.
 Lien Mäng-tzu, bk.
 Lien Hsi-heien.
 Li Hsien, 149.
 Li-hun-mi-shih, U.
 156-7.
 Lin-kiang Lu, 186.
 Lin-tao, 286, 341.
 L'i T'an, Ç. 46-7,
 55-6, 267, 288,
 294, 304.
 Liu-chöng, 76, bk.
 Hsing-chung.
 Liu-pan, 7, 71.
 Liu-shih (=60), 73,
 Kar. 233.
 Lo Nehri, 104.
 Lo-an, 43.
 Lo-lo, U. 65.
 Lu-lu, 135, bk. Hsi-
 lu-lu-ho.
 Lung-chü, 223, bk.
 Karülän.
 Lung-pao, Kip. 283.
 Lun-t'ai, 196.
 Luqçun, 165.
 Lü-lü, U. 65, U. 168,
 U. 182.

- M -

Ma, Ö. 341, Aile a.
 Macar, M. 3, 13.
 Macar Qan, Ö. 321.
 Ma'u, Kip. 289.
 Ma'u Baliğ, 21-4.
 Mahasrī, U. 181.
 Mahmūd, U. 171; 359
 -60.
 Mahmūd, bk. Pu-hu
 -mu, Baqamu.
 Mahmūd Hārezmi,
 210, bk. Mahmūd
 Yalawaç.
 Mahmūd Şah, 354.
 Mahmūd Yalawaç,
 88, 103, 198, 202
 -17. Bk. Yalawaç
 , Mahmūd Hārez
 mi.
 Mahrem Evrak Da
 ıresı, 71, 190,
 bk. Pi-shu.
 Mahtar Şah, As.
 301.
 Mai-chu, U. 130,
 185-6,
 Mai-lü, U. 183-4.
 Mai-nu, M. 19, U.
 98.
 Malik, B.M., 349.
 Malik Hōcah, 236-
 8, bk. Mir Hōcah
 Malik Muhammad,
 Kar. 233.
 Malik Şah, U. 195.
 Ma-ma Tigin, U. 26
 Ma-mu-la Tigin,
 U. 14.
 Mandāravasrī, U.
 127, bk. Mandal.
 Manggu (Mangqu),
 M. 114, bk. Manggu

(Tu).
 Mang-kē Tāmür, U.
 175.
 Mang-kē-la, 71, bk.
 An-hei Wang.
 Mangqu (Mo), bk.
 Manggu.
 Mangqun (Mangqu)
 , U. 77.
 Mangqutai, 349.
 Mangut, M. 112.
 Maniheizm, 49.
 Mansür, Kar. 233.
 Ma-pa-erh, 126.
 Marw (Merv), 315.
 Mas'ud (Masqud),
 202-17, 205.
 Mäksä, 276, 301.
 -män, -man (Tu), 73
 Mangü (Mänggü), U.
 113-4.
 Mängilig (Mänggi-
 lig), Kang. 266,
 U. 174, 182. Bk.
 Mänglig (k) (Mo).
 Mänggilig Tongga,
 Mänglig (Mänglik)
 (Mo), bk. Mänggi-
 lig (Tu).
 Mängligçär (?), Ö.
 335.
 Mäng-tzu, 87.
 Mängü Tigin, U. 172.
 Märkit'ler, 3, 32, 75
 143, 159, 275.
 Meyyafarikin, 143.
 Mi-chi-erh Qaya, U.
 89.
 Mi-chi-ssu-la, 346,
 Rus kiralı.
 Mieh-chi-li, 158, Uy
 gur kabilesi.
 Ming Sulālesi, 249.
 Ming Baki, 37.

İNDEKS

- Ming Baki, 37.
Mingan, Kang. 272-3.
Ming-sheng, 72.
Ming-tsung, 71, 222.
Mir 'Ali', U. 169-70.
Mir Höcah, bk. Malik Höcah, 351.
Mongga Han, 52-3, 55-6, 158, 160, 177, 202, 214-5, 230, 238, 247, 251, 284, 289, 292-4, 296, 325, 337, 347.
Mubarak, U. 195.
Mubarak Şah, 354, 367.
Mu-fa-li, 142, bk.
Mu-sa-li, Musul.
Muhammad, 323, Kar. 225-6, U. 168.
Muhammad Şah, 143, 367.
Mu-ku-pi-li, 3 2.
Mungauz, U. 92-8.
Mu-o(?), U. 169.
Muqali, M. 33, 76, 150.
Mu-sa-li, bk. Mu-fa-li.
Muşarrafa al-Din, U. 193.
- H -
- Hacıb, 348-9.
Hacı-hsien, Kar. 239.
Haiman (Nayman), 220, 306, 311-2, 320.
Haimançin Qatun, 54, 203.
Haimantai, B. M. 354.
Han-ching, 120.
Han-chia-t'ai, B. M. 362, Ö. 321.
- Nan-k'ang Lu, 362.
Nan-yang, 239.
Nao-nao, Kang. 258-62.
Nāqu, M. 202.
Narin-Bulaq, 277.
Naşr al-Din, 110, 359-60.
Nayman, bk. Naiman.
Nāgū-Bai, 362.
Nāgūdmī, Ö. 308.
Nāratū, U. 65.
Nikola, As. 297, 304.
Ning-tsung, M. 273.
Nişabūr, 14, 345.
Niu-lin, M. 27.
Niu-lin Tigin, U. 16, 27.
Noğai, bk. Noğai.
Noğaiçin, As. 303, bk. Noğai Noyan.
Noğaiçin, M. 302.
Nom Quli, 273.
Noğai, 351, Kar. 241.
Noğai Noyan, bk. Noğaiçin.
Noyan, M. 224, 229, 290.
Nu-nu, 351.
- O -
- O-chou, 138, 230, 258, 286.
'Omar, 364, U. 194-7, bk. Hsi-shu.
'Omar Ogul, U. 9.
Onggirat, 56, 338.
Or, bk. Öz.
Ordu-Balıg, 21, 24.
Ordu Tigin, U. 120, 121.
Orhun (Orkun), 3, 20, 22-3, 55, 259, 277, 294.
Oros, As. 295, Kang. 265-7.
Oros Bāg, U. 164.
Oros Inan, Kirg. 9.
'Osmān, Kang. 249-50, 254-6, U. 196-7.
Otçigin, M. 42-5, 54-8.
Otçin(?), M. 338.
Otrar, 25.
Ozğur, 253.
- Ö -
- Öğödmī Han, 17, 44, 77, 79, 129, 159, 161, 180, 182, 202, 208, 210-2, 224, 238, 246-7, 251, 284, 292-4, 296, 325, 337, 347.
Öğödmī, Kıp. 291-2, bk. K'un-tu-tai, Wu-tu-t'ai.
Ökös (Ögös), M. 97.
Ökös Buqa, U. 97.
Öğrüng, 26.
Ölcāmī, U. 111.
Ölcāmī Bādur, Kıp. 286-7.
Ölcāmī Buqa, Kang. 262.
Ölcāmī Tāmūr, Kang. 254-6, 269.
Ölcāmītū, Kıp. 287.
Öngi Toğrı, U. 198-9.
Öngüt (Öngüt), 305, 322, 336-40. Bk.

İNDEKS

<p>Ak-Tatar, Yungku.
Otügän, 21.
Öz(Or?)-Bäg Sıpāh
-Sālar, U.170.
Öz(Or?)-Bäg Tigin
, Kırğ.9.
Özkent(Özçent),
236-7.
Özkür, 253.</p> <p style="text-align: center;">- P -</p> <p>Pai Ssu-po, Ö.318-
20, bk.Po-yao-ho
, Pai Po-ssu.
Pai-têng-chêng,
308.
Pai-yao-t'ai(Ba-
yagutai?), M.353
Pai-yeh Shan, 285.
Pa-la, Kıp., bk.Ba
lat.
Pa-la-chu, U.107,
bk.Balacucq, Ba-
raqcucq(Tü).
Pan-pan, U.175.
Pan-ti, U.174.
Pan-tu-ch'a, bk.
Balduça.
Pao-chi, 337-8.
Pao-chien, bk.Bö-
gän.
Pao-kê, U.78.
Pao-shan, U.78.
Pao-ting, 43, 45, 47
Pa-pa, M.220.
Pa-pu-ch'a, M.17,
18, 25, bk.Babuça
Pars, 159, İran.
Pa-ssu-ha, 345, bir
ünvan.
Pa-ssu Hu-tu, bk.</p> | <p>bk.Bağ-Qut.
Pa-tan(Var.Pa-san)
, U.62, 64, bk.Ba-
san.
Pa-yao, bk.Bayağut.
Pei-ching, 150
Pei-p'ing, 277, bk.
Yen-ching, Peking
Pei-p'ing Wang, M.
277, Ö.308, 312.
Pei-t'ing, 31, 165,
bk.Beşbalıg; Pei-
t'ing Tu-hu, 93.
Peking, 18, 79, 96,
101, 103, 116, 192,
202, bk.Yen-ching
, Pei-p'ing, Ta-tu
, Chung-tu, Cungdu
Pên Ts'ao, 120.
Pên-ya(érī), U.98,
123.
Peter, bk.Fu-tê.
Pieh-chi-lien, As.
301.
Pieh Ch'i-pa, As.
303.
Pieh-kan, 4, bk.Ebü
gän.
Pieh-li-ch'ieh-tu,
Kıp.287.
Pieh-li Tāmūr, Kıp.
280, bk.Bäglig-,
Bäilük Tāmūr.
Pieh-li Şah, U.194,
bk.Bäglig Şah,
Pieh-lu Şah.
Pieh-lu Şah, bk.Pi-
eh-li Şah.
Pien-ch'êng, 328.
Pien-ching, 338.
Pien-liang, 216.
Pien-lu, U.194-5.
P'ing-liang, 71.</p> | <p>P'ing-luan, 148.
P'ing-yüan, 149.
Pin-kuo Fu-jên,
30.
Pin-ya(érī), U.
185.
Po-chien, bk.Bö-
gän.
Po-ch'u, B.M.355.
Po-ho-ssu Yüz, 34.
Po-lan-hsi, Kang.
272, Pu-lan-hsi.
Kar.229.
P'o-p'i, B.M.354.
P'o-p'i Han, Kıp.
, 280.
Po-pieh-shê-êrh,
Kang.254-6, bk.
Böbäsär.
P'o-p'o, 30, Kök-
türk.
Po-po, Ö.335.
Po-po-ahih, U.65.
Po-tzu Balıg, 346.
Po-yao-ho, Ö.308,
310, bk.Pai Ssu
-po, Var.Pai-ha,
Po-ta.
Pu-ch'a-ban-nu, M.
348.
Pu-hu-mu, Kang.257,
bk.Baqamu, Mahmüd
, Shih-yung, Yung-
ch'en, 247-8, 258-
62, 263 vd.
Pu-k'o Pu-hu To-
k'o-t'o, U.165-7,
bk.Buqu Buqa Tog
ta.
Pulad(Pulad, Polad)
Qaya, U.89, bk.Pu-
lu Qaya, Bulad Q.
Pulad Tigin, U.4-8.</p> |
|---|---|---|

- Pu-lu-han, M.17.
 Pu-lu Qaya, U.89, bk.
 Bulad(Pulad) Q.
 Pu-lan-hsi(Purāṇa
 śrī), Kar.225, Kip
 .283, bk.Po-lan-
 hsi.
 Pu-lao, bk.Bolodçi.
 Pu-lin-chi-tai, M.
 137.
 Pu-mu-chi-lə, 144,
 bk.Abū Bakr.
 Pu-pai, 146, bk.Abū
 Bakr.
 Pu-pieh, Kang.254-6
 , bk.Böbäk.
 Pu-pieh, U.197, bk.
 Abū Bakr.
 Purāṇaśrī, bk.Pu-
 lan-hsi, Po-lan-
 hsi.
 P'u-shou, U.199.
 Pu-ssu-pa, M.15.
 Pa-cha-ch'ih, U.115
 , bk.Baçağçı.
 Pa-ha Baki, 228.
 Pai Chia-na, Kang.
 254-6.
 Pai-hsi, 148.
 Pai-i-hēh, U.123.
 Pai-po-ssu, Ö.319,
 Pai-ssu-po.
 Pai-p'o, 347.
- Q -
- Qaçar, M.326.
 Qada, M.253, 282, bk
 Qaya(Tü).
 Qada Buqa, Kang.
 254-6.
 Qada Tämür, Kang.
 254-6.
- Qadan, M.94, 96, 290
 Qadır Qaya, U.140.
 Qaidu, Kang.265-6,
 M.14, 63, 163, 224
 , 272.
 Qairan Bai, Kang.
 257-62.
 Qaişan Han, 109.
 Qalaqalcit-älät,
 329.
 Qamar(Qamar(Ar)),
 Kang.273-4, bk.
 hih-lien.
 Qamlāncü, 21-3.
 Qanglı, 245-275,
 273-4, bk.K'o-
 lieh, Kē-lieh,
 Kē-la.
 Qanglı-Bayağut,
 265.
 Qanglı Inal, Kang.
 263, bk.Qanglı
 Toqta, Inal Toq
 ta.
 Qanglı Toqta, bk.
 Qanglı Inal.
 Qara, Ö.335.
 Qara Bādur, M.363
 Qara Arslan Üğä,
 U.75-7, bk.Qara
 Arslan Tu-ta.
 Qara Arslan Tu-ta
 , bk.Qara Arslan
 Üğä.
 Qara-Buğa(Buqa),
 17-50, 55, Kar.
 229.
 Qaraci, Kang.269.
 Qaraçar, Kip.282-3
 , M.154.
 Qara İğaç Buyruq,
 U.42-4, 67-70.
 Qara Qayalığ, bk.
- Qara-khoço, 25, 31
 , 32, bk.Ha-la
 Ho-ch'o.
 Qara-Qorum(Kara-
 Kurum), 10, 21-4
 , 247, 251-2, bk.
 Ho-lin, Ho-ning
 Lu.
 Qaraşar, 161-3.
 Qaratai, Kar.227-9
 Qara Tatar, 318.
 Qara Toyın, 40-1.
 Qarluq, 219-43.
 Qaşı, M.161-3.
 Qaşı Pa-yao(Baya
 ğut), Kang.266.
 Qatun(Hatun), 30.
 Qatun Ch'eng, 30.
 Qıpçaq, 268, 275-
 92, 346.
 Qıpçaqtai, U.18.
 Qıtai, U.97, 129.
 Qıtai Qaya, U.80.
 Qıtai Salı, Kang.
 269, U.130.
 Qoç Buğa(Buqa),
 U.39.
 Qoçqar Tigin, 14.
 Qoniçi, U.97-8.
 Qoniçi Tigin, Kar.
 236-8.
 Qoruğasun, M.54, 65.
 Qoşang, 50, bk.Ho-
 hsiang(?).
 Qubilai Han, 17, 48
 55, 72, 83, 85, 87,
 92, 94, 102, 110, 1
 120, 125, 131-2, 1
 , 138, 159, 161-3,
 166, 172, 196, 217
 230, 247-50, 258-
 263-5, 270, 276, 2
 , 304, 351.

- Qubilai Noyan, M. 220.
 Quçar, M. 203.
 Qudu, 3, 24, Märrkit. U. 98.
 Qudu Buqa, Kar. 229, U. 175.
 Qudu Tämür, Kar. 230 - 231, U. 184.
 Qudūdar, As. 297.
 Qudūdar Baki, M. 297.
 Quduqa, M. 173.
 Quduqu, Kar. 220.
 Quduqtu, Kıp. 284.
 Quduqtu Baki, 75.
 Quduqtu Noyan, 101, 103, 210-1, 230.
 Quduqtu Tämür, As. 297.
 Qunatar(?), Kar. 220.
 Qunduqai, M. 236, 294.
 Qurban-Tamır, 22-3, 31.
 Quril, U. 189, bk. Hu-lin.
 Qurumşı, 202-4.
 Quş Qaya, U. 140-1.
 Qutalmış Qaya (Qıta), U. 8.
 Qutluğ, Kar. 241.
 Qutluğ Tağ, 10, 22, bk. Qut Tağ.
 Qutluğ Turmış, U. 177-8.
 Qut Qaya, U. 141.
 Qut Tağ, 21, 24.
 Qut Tigin, 65.
 Qutuz, Kıp. 282-5.
 - R -
 Rağ al-Dīn, Kar. 242, 367.
 Ramağan, U. 170, bk. Te-fang, U. 169-71, bk. Tzu-hsing.
 Rāūdī Şah, Kar. 222.
 Rey Şehri, bk. A-la-hei.
 Rukn, 357.
 Rus, 346.
 - S -
 Sabr al-Dīn, U. 170.
 Sa-chi-ssu, U. 41, 46-8, 54-8.
 Sa-chi-ssu Buqa, M. 58.
 Sa'dallāh, 243.
 Sa'dī Ch'üan, Kar. 234.
 Sai-1, 323, bk. Sey-yid.
 Sa'im al-Dīn, 356.
 Sain Qaya, U. 77.
 Salındı, U. 26, bk. Sa-lun Tigin.
 Sa-lun Tigin, 26.
 Samādhi, bk. Sa-ma-tu, U. 65.
 Sa-ma-tu, 65.
 San-fēn Shan, 227, 282.
 Sangqusun, Kang. 272.
 Sangqut (Sanqūt) (Şinqūt, Şingūt), 273.
 San-pao-nu, 362.
 San-san, U. 119.
 Saqış, 41, 50.
 Sārban, U. 71.
 Sarı Nehir, 305, 322, 325, 328.
 Satılmış, U. 164.
 Satun (Sadun), 1p. 280.
 Sāçawūr, 51, bk. Sāç'ur (Mo).
 Sākiz (Sakis), 40, 50.
 Sālāngā, 10, 21-3, 31-2.
 Semerkand, 202-3, 205, 345.
 Sēng-chia-nu, 98.
 Sāngā, U. 124, 127, 133, 180, 224, 265, U. 19.
 Sēng-nu, U. 123.
 Sārātū, U. 53.
 Sārgis, 58, 341-7.
 Sāsān, bk. Hei-shēng.
 Settār Malik (Mīr), Kar. 236-8.
 Sāwınc (Sawinc), 97.
 Sāwınc Buqa (Buqa), U. 97, Kıp. 280.
 Sāwınc Qaya, U. 141.
 Sāwınc Toğrı, 59, 60-3, 97, bk. Ulug Ayguçı.
 Sayıgātū, 51-3.
 Seyyid, bk. Sai-1.
 Seyyid 'Ecell, bk. Seyyid Şams al-Dīn.
 Seyyid Şams al-Dīn, 47, 110, 323.
 Sha, Kar. 234, bk. Sā'dī Ch'üan.
 Sha-chien, 25, bk. Sh-chün, Şawkem.
 Sha-chün, 2, 5.
 Shan-chu, 52-3, Kang. 272.
 Shan-fu, 86, bk. Hsin-tu.
 Shang-shu, 120.
 Shan-mieh Qumar, Kang. 245-8, 251.

- Shan-sêng, Kang.
263-4, U.175.
Shan-shou, 114.
Shan-tu, B.M.363.
Shan-tung, 48, 54-6.
Shao-hsing Lu, 171.
Sha-t'o Ying-mên,
307, 310.
Shen-hsi, 111, 236,
259, 265, bk. Shen-
si.
Shên-hsien, 0.331.
Shê-shu, 0.319.
Shih-ch'êng, 177.
Shih-chieh Pan, U.
74.
Shih-la, 145, bk.
Hsü-lieh, Suriye
Shih-lien, Kang.
bk. Qamar.
Shih-mo Shih, 80,
bk. Yeh-lü Shih.
Shih-te, U.65.
Shih-tien Shih, Ç.
216.
Shih-ti-êrh, 347,
bk. Sidurqu.
Shih-yung, bk. Pu-
hu-mu.
Shou-ching, U.179,
bk. T'ang Jên-tsu.
Shou-t'ung, Kip.288.
Shou-t'ung Qaya,
U.114.
Shun-ti, M.273.
Shun-tien, 82.
Shu-su, Kang.273-4
bk. Hsüeh-hsüeh.
Shu-tan, U.98.
Sindu, U.86, 90, bk.
Hindü, Hsin-tu.
Sianggeri, U.186,
bk. Hsian-kê-shih
- 11.
Siban, bk. Şibân.
Sidir, bk. Şidur.
Şigi Quduqu, 221
So-chu, Kip.289.
Solangqas, 241.
Solangqatai (So-
langqotai),
Kar.241.
So-li-mi, 69, bk.
Sulmi.
So-nan-pan, 152.
Sorgai, U.157.
Soyorgaqtani (So
yorgaqtani, So
yorgartani),
Chuang-shêng,
62, 79, 81-2, 88
, 92, 106, 161,
177, 180, 215,
258.
Soyorgatmis, 152
Söğä, B.M.363.
Söngü Şad Tutuq
, 151.
Sumatra, 125.
Su-mo-na, Kip.275
Sung Sulâlesi,
103, 217, 224,
230, 234, 289,
294, 300, 304,
353.
Sung-wu-shê T'o-
t'o, 147, bk. Sün-
gü Toqta, Sön-
gü Şad Tutuq.
Su-pu Han, bk. Cub
Qan.
Suqunçar, 63-4.
Suruqai, M.157.
Su-su, U.119.
Sübütaï, 251, 338,
Sü'agân (Sugagân)
- 51-3.
Sü'a'ätü (Sögätu),
U.51-3.
Sulmi, 70-2, bk. So-
li-mi.
Süngü Toqta, bk.
Sung-wu-shê T'o-
t'o.
Szu-ch'uan, 113, 158
, 159, 247, 265, 298
Szu-yü, 196.
- § -
- Şabân, 358, bk. Tzu-
chung.
Şādī, bk. Sā'dī.
Şamsi, 357, bk. Tê-
chih.
Şams al-Dīn, 361,
364, U.195.
Şato'lar, 305-7.
Şawkēm, bk. Şadkēm,
Sha-chien, Sha-
chün.
Şensi, bk. Shen-hsi.
Şibân, U.16, 163, 164
bk. Siban.
Şidur, Kip.288-9, bk.
Sidir, Sicir.
Şidurqu (Şidurqu),
347, bk. Shih-ti-
êrh.
Şigikan-Qutuqu, 51.
Şira Badur, As.302.
Şiraqul (Şirahul), 51
Şiraz, 365.
Şirāmūn, As.303, M.
203.
Şirwān-Şāh, 346.

- T -

- Ta'am al-Dīn, 356.
 Tabğaç (Tawğaç) Sa
 11, U.130.
 Ta Buqa, bk. T'ai
 Buqa.
 Tabutai, Kıp. 285.
 Ta-chêng-hsiang,
 32.
 Ta-chêng-tu, U.122
 Ta-chi-na, U.183-4.
 Ta-chi-tz'u, Kar.
 243.
 Tāçar (Ta'açar), M.
 55, 96, 138, 194.
 Ta-erh Buqu Toqta
 , U.165-7.
 Ta-han Shan, 275.
 T'ai Buqa, Kar. 243,
 Kıp. 285.
 T'ai-chou, 268, 285
 T'ai-ho Qonçuy, 21
 , 23.
 T'ai-hsi-nu, Kang.
 262.
 T'ai-p'ing, U.174.
 T'ai-p'ing Lu, 46.
 T'ai-p'ing-nu, 28.
 T'ai-yang Qan (Ta
 yang Qan), 3, 306
 , 312, 316.
 Ta-ko Hsiang-kung
 , 331.
 Ta-li, Kıp. 280.
 T'a-li-ch'ih, Kang.
 270-1, bk. Tarıǵçı
 Ta-li-fu, 276.
 Ta-li-tu, U.123.
 Tam Buqa, M. 302.
 Ta-ming Lu, 194, 331
 T'ang Ailesi, 179.
 T'ang Ch'ao, 10, 30
 32, 95.
 T'ang Ch'ı, U.181
 Tangguçı (Tanguçı)
 , U.178-81.
 Tanggudai, U.97.
 T'ang Jên-tsu, U.
 179-81.
 T'ang-mu, 177.
 T'ang Shu, U.181.
 Tangut'lar, 7, 25,
 230, 236.
 T'ao Ho, 342.
 Tao-t'ung, U.116.
 Ta-pai-tu, U.123.
 T'a-pên, U.147.
 Taqai, Kar. 231, 39
 Taqai Bâdur, M. 232
 Taqai Tigin, Kang.
 250.
 Taraqai, U.65.
 Tarbai, 6, 8, bk. Dar
 bai, Tarban.
 Tarıǵçı Bâg, 271.
 Tarım, 38-9, 41.
 Tarqan, 36, 38.
 Taş, U.100, 105.
 Taş Tâmur, 105, 254
 -6 (Kang).
 Taş Toyın, 105.
 Tatar, U.70, 73.
 Tatari, U.9, 28.
 Ta-ting-fu, 150.
 Ta Tu-tu, 58, bk. A
 ta Tutuq.
 Ta-tu-wan-p'ing-
 hsien, 169.
 Ta-tz'u-tu, U.123.
 T'a-t'a Tonga, U.
 153-7.
 Ta-yang Qagan, 13,
 bk. T'ai-yang Q.
 Tagâdai, Kang. 272
 Tagmış Buqa, U.27.
 Takacük, U.99-105
 , 127, 152.
 Takacük Tonga Ay
 guçı, U.158-9.
 Tâmurâ, Kar. 222,
 M. 41, 57, 230, 321
 , 348.
 Tâmurâ Otçigin, M.
 26.
 Tâmur Buqa, 19, Kıp
 280, U.18, 95.
 Tâmur Han, 71, 95,
 111, 113, 263.
 Tâmur Taş, Kang.
 250-6.
 Tâmur Tögüs, Kıp.
 287.
 Tâmur Ügâ, Ü. 340-1.
 Tângrikân Tağ, 11
 , 24.
 Tê-an-fu, 102.
 Tê-chih, 357, bk.
 Şamsî.
 Tê-fang, U.170, bk.
 Ramadân.
 Tê-fu, Ü. 65, 98.
 Têng-la, 48.
 Tê-nu, U.174.
 Termiş, Kar. 232,
 bk. Tzu-ch'u.
 Tiao-yü Shan, 14,
 55, 112, 265, 294,
 303-4.
 Tibet, 111, 125, 138
 , 171, 248.
 Ti-ohou, 104.
 T'ieh-chu, U.114,
 127.
 T'ieh-erh, 346.
 T'ieh-mai-ch'ih,
 Kar. 229, 231.
 T'ieh-mên, 325-8.
 T'ieh-mu-lieh-ssu

- , 262, bk. Tāmīr-sū.
 Tien-ch'əng, 248.
 Tien-pao-nu, Kang. 254-6.
 T'ien-ahan, 34.
 T'ien-ts'ang Sha-chin Ayğuçı, 122.
 Tien-te'ang Tirin Qutı, U. 121.
 Tigin Bilgä, 62.
 Timur Devleti, 323.
 Ting-an, 308.
 Ting-chu, Kang. 274. U. 183-4.
 Ting Ho-nien, 363, 367.
 Ting Yeh-fu, U. 193.
 Ti-tao, 341.
 Tödän (Tudän, Tödän) As. 295.
 T'o-ho, U. 174.
 Toğa, 253.
 Toğon, Kıp. 289.
 Toğon Tāmūr, M. 289
 Toğrı Yalawaç, U. 186-7.
 T'o-lieh, bk. Törä.
 Tolui, 62-3, 79, 96, 178-9, 180, 227, 238, 259, 282, 308, 338.
 T'o Mi-la, 351.
 Tonyuquq, 35-6, 42.
 T'o-pən, bk. Tübä'an, 241
 Toqa Tigin, 27, bk. Niu-lin Tigin.
 Toqta, ilh. 63. M. 222, U. 175, 229.
 Toqta Baki (Bägi), 3, 7, 32 (Märkit).
 Toquç (Toqoç), Kang. 254-6: T'o-ho-
 -oh'ih.
 Toqura'un, U. 187.
 Toquz, 54.
 Torbı-Taş (Torbı-Taş), 314.
 Torçı, U. 172-3.
 Toeun, Kıp. 288-9.
 T'o-wu-t'ai, Kıp. 290.
 Toyın, B. M. 362-3, U. 40, 98, 183.
 Tödän, (Tödö'an), As. 295, bk. Todän
 Tödön (Tödö'an), 64.
 Törä, Kang. 254, M. 220, U. 97, 152, 159, 198-9.
 Törä Buqa, U. 47, 50, 174.
 Törä Qaya, U. 105-8
 Törüçi, U. 172-3=?
 Tu-lo-chu.
 Töşänmiş, 115.
 Tu-erh-chih-ssu-man, M. 18.
 T'u-fan, 110.
 Tuğçı (Tuqçı), U. 174.
 Tuğla Nehri, 10, 20-3, 277.
 Tuğluğ (Tuğluq), 263-4, Kang. 263.
 T'u-hsüeh-kan, 3.
 Tu-li-ch'ih, U. 107
 =? Torçı, Törüçi.
 Tu-li-kə, 296, bk. Çerkez.
 Tu-lo-t'ai, B. M. 355.
 Tu-mu-kan, Ö. 308.
 Tung Lu, 29.
 Tung-shəng, 305.
 T'ung-t'ung, 351.
 Tuğ (Tuq) Buqa, U. 174.
 Tuğ Mir, 351.
 Tuğ Tāmūr, Kang. 262, 271, M. 277.
 Tuğ (Tuq) Toqa, Kıp. 249, 279, 282-5, 290-2, bk. T'u-t'u-ha.
 Tuğluq (Tuğluq), Kang. 254-6, 273-4. bk. Chi-kuo Kung; Kıp. 280, U. 74.
 Turbı-Taş (Torbı-Taş), 306, 311.
 Turçı, 172.
 Turfan, 12, 165, 189 bk. Chiaochou.
 Turi Buqa, 175.
 Turmiş, U. 45-6, 49.
 Turmiş Qaya, U. 140.
 Tu-san-mi-shih, U. 115, bk. Töşänmiş.
 Tu-shan, 69, 72.
 Tutmiş Buqa, 49.
 T'u-t'u-ha, 275-80, bk. Tuq Toqa.
 Tutunmiş Buqa, 49.
 Tutuq, 6.
 Tübä'an, bk. T'o-pən
 Tügän Qaya, U. 11.
 Tügän Qutluğ, U. 136
 Türkietañ, 203.
 Ts'ao-ti-li, U. 65.
 Tsa-na-lu, U. 74, bk. Çanar.
 Ts'angçı, U. 4, 7, 8, 3
 Tsan-hsien, 43.
 Tzu-ch'u, bk. Termiş
 Tzu-ch'ung, 358, bk. Şabān.
 Tzu-heing, U. 169, bk. Ramaçan.

İNDEKS

- U -

'Ubaydallāh, 192-3
 Ulug Ayguç, bk. Sā
 winç Toğrı. 1.
 Uqratu-Buzluq, 21.
 Uriyang, 202-5.
 Uriangqatai, M. 230,
 297.
 Urunggāçi (Ürunggā
 çı), 202.
 Utar, 6.
 Utuq, 6.
 Uwaie, bk. Yuwaş.
 Uyğur Sali, U. 130.
 Uyğurtai, bk. Yüeh-
 lin Tāmür, Ar n
 Tāmür, 36, 41, 7,
 54-6, 67-9.

- Ü -

Ürgenç, 202, bk. U-
 runggaçi, Ürunggā
 çı.
 Üe Tāmür, 96, bk. Yü
 eh-lü Noyan.

- W -

Wai Chia-nu, 355.
 Wai-ma-ssu, As. 293
 Wang Qan, 326, W. dg
 Qagan, 257.
 Wan-sēng, Kar. 254
 Wan-sēng-n., U. 175
 Wan-nu, Kang. 271.
 Wei-ning Kung, 113
 Wei-ning Wang, 113
 Wei-shan, Kang. 262
 Wei-shang, U. 175.
 Wēn-su, Kang. 263,
 bk. Tuğluğ.
 Wēn-shu-nu, U. 189.
 Wēn-tsung, 76, 285.

Wu-ch'eng, 100, 103
 bk. Beşbalıç
 Wu-1, Ü. 312-3.
 Wu-heien, 227.
 Wu-la-chēn, M. 18.
 Wu-p'ing Lu, 275-8
 Wu-sha Pao, 308.
 Wu-shih-ssu, U. 185
 Wu-tso-ār-h-pu-han
 , As. 301.
 Wu-tsung, 17.

- Y -

Yağan Tigin, Kar.
 217, 220, 235.
 Yalawaç, bk. Mahmūd
 Yalawaç, Mahmūd
 Harezmi.
 Yalıç Taş, Kang. 264
 Ya-li Taş, bk. yk.
 Ya-li Yüz, 34.
 Yami Qagan, 39.
 Yang-an, . 335.
 Yang-chün Kung, bk.
 Yürling Arslan
 Tu-ta.
 Yao-chia, 57.
 Yao-chu, U. 164.
 Yap-Toğrı, 200.
 Ya'kub, 267, 146.
 Ya'kub, Bāg, 217, 235
 Ya-ār-h-pa Qaya, 80
 Yarkend, 345.
 Yaśi, 235.
 Ya-ssu-pi, bk. Yo-
 ssu-pi, 50.
 Yaşmut (Yoşmut), 49.
 Yaşuq (Aşuq), 97.
 Ya-ya, Kang. 25, 46.
 Yeh-chi-li Qaya,
 347.
 Yeh-heien-nai, U.

110-1, bk. Ašan A1
 , Yāsūnai.
 Yeh-li-chu, U. 100 ,
 bk. Yerçi, Yelçuk (Tu)
 Yeh-lieh Bādur, As.
 299, bk. Ar Bādur (Tu)
 Yeh-lien-ti, As, 301.
 Yeh-li I-hai-mi-shih
 Bakı, 16.
 Yeh-li-k'o, M. 394.
 Yeh-li-li Bai, 270-
 1, bk. İllig (Tu)
 Yeh-li Shēn-pan,
 , Kang. 262.
 Yeh-lü A-hai, 202.
 Yeh-lü Ch'u-ts'ai,
 204, 207, 215.
 Yeh-lü Shih, 88.
 Yeh-lü T'u-hua, 210
 , 231.
 Yeh-tieh-lieh, U. 98.
 Yen-shou, Kang. 269.
 Yāsūdār, Kang. 267.
 As. 299, Kar. 343.
 Yāsūn, Öng. 321, U.
 189-40, -Buqa,
 M. 166-81, U. 28 ,
 -Qaima, Ü. 321 ,
 -Tāmür, Kıp. 289,
 M. 263, 290 U. 184.
 Yāsūngā (Yāsūnggā),
 U. 119, M. 94-6.
 Yeti (Yedi) Inal, 9.
 Yin-ch'ang, 277.
 Yin-heien, 239.
 Yin-shan, 305.
 Ying-tsung, 71.
 Yīsa'ūr, 251, 254-6.
 Yo-chu (Yocu), U. 128.
 Yoci (Yöci), 50.
 Yohanān, Ü. 341, bk,
 Chēng-ch'ing.
 Yo-lin Tāmür, bk.
 Arın Tāmür, Uyğur

- tai.
 Yo-pi, U. 39, 41.
 Yorçı, 164.
 Yosipas, 49.
 Yo-sso-pi, U. 41, bk.
 Ya-sso-pi.
 Yoşut, 49.
 Yöoi, bk. Yoci.
 Yulduz Inal, 73.
 Yulduz, bk. Yutus (z)
 Yun-ch'ang, 17.
 Yung-ch'ên, bk. Pu-
 hu-mu.
 Yung-ku, 340-3, bk.
 Öngüt.
 Yung-shou, U. 114.
 Yu-t'ung, Kang. 262
 Yutus, U. 117-8.
 Yutus Inal, 69-70.
 Yutus Toğrı, U. 122
 Yuwaş, As. 249, 290,
 298-300.
 Yüeh-hsien Tāmūr,
 U. 25.
 Yüeh-i-hsin-chieh
 oh'ih, 345, 349,
 bk. Urunggaqi.
 Yüeh-li Tāmūr, Kıp
 280.
 Yüeh-lin Tāmūr,
 bk. Arin Tāmūr,
 Uygurtaı, 36, 49.
 Yüeh-lü Noyan, bk.
 Üs Tāmūr.
 Yü-êrh-lo, 102.
 Yüeh-êrh-sso-man
 , U. 70.
 Yü-hu-mi-shih, U.
 156-7.
 Yü-li Pai-li Da-
 gi, 275.
 Yü-lun Tigin, U.
 10, 12, 20.
 Yügrünç, 50, U. 104.
 Yügrünç Qaya, U.
 112-3.
 Yügrünç Tigin, 14.
 Yüqunan, 311-3, 317
 , bk. Cho-hu-nan
 Yün-chung, 306-8,
 310, 342, bk. Yün-
 nei.
 Yün-chung Wang,
 bk. A-sha Buga.
 Yün-ku, 305.
 Yün-nan, 70, 110,
 112, 190, 217,
 238.
 Yün-nei, bk. Yün-
 chung.
 Yüru Qan, 279.
 Yürüng Arelan
 Tu-ta, 75.
 Yürüg (Yürük), U.
 182-4, Yürüg
 Ta-mou, As. 303.
 Yürüg Qaya, U. 78.
 Yürüg Tāmūr, U. 19.
 Yü-shên-chün, 34.
 Yü-shu-hu-êrh To
 qa, Kang. 254-6,
 bk. Yisa'ur.
 Yü-su-a-la, 364.
 Yü Yüan-ting, 364.

俟氏偉元人也其先世曰瞰欲谷本中國人隋亂突厥入中國人多歸之突厥部以女嫁匭婁赫連可汗為可敦乃與謀其國政唐史突厥傳載其事甚詳赫連本國亂婆司可敦率眾歸唐唐封為賓國夫人而默赫連故地盡為回紇所有瞰欲谷子孫遂相回紇回紇即今偉元也回紇嘗自以其驚捷如鶻請於唐更以四鶻為號偉元者回鶻之轉聲也其地本在哈刺和林即今之和寧路也有三水焉一並城南山東北流曰韓耳汗一經城西北流曰和林河一發西北東流曰忽爾斑達彌爾三水距城北三十里合流曰懷羣傑河回紇有善鞠可汗者實始居之後徙居北庭北庭者今之別失八

高昌契氏家傳

木既斬幸哉有母子華髮滿髮兒服楚楚子懷母擔擔燕碁十霜子吳桑樂森縮成望更子匪進之養生可為養子逆思其辜歲月不貸方枯魚之銜吁嗟隱君子聲流風淪孝則愚史子壽非彭聃遺世任係子脫身戈鋌負母遁逃子賊鋒以刃流血漸胖子惟勝之威創巨雖遠方永邱之函搃語反是子煩憂如戚泰山有雲子起手品品膚寸裁合子八翼可墨維此下迦子氣升江潭村族而兩方風聽其聲思慨根本子澤弟及恂感彼何易子順如馳驅此進獨難子右跣履境所處寔異子命疇吊謚擔志不侑子明神允監祝為哀詞子視此幽劍

里城也。會高昌國徵乃併取高昌而有之。高昌者今哈刺和綽也。和綽本漢言高昌高之音近和昌之音近綽。遂為和綽也。哈刺黑也。其地有黑山也。今偉兀稱高昌地則高昌人則回鶻也。高昌王有印曰諸天敬護護國第四王印。即唐所賜回鶻印也。言諸天敬護者其國俗素重佛氏。因為梵言以祝之也。暇欲谷子孫既世為偉兀貴臣。因為偉兀人又常從其主居懷輦河上子孫宗暇欲谷為始祖。因以暇為氏焉。以河名也。相傳暇欲谷初為國相。遼當唐天寶之際。唐以安氏之亂求回鶻援兵。暇欲谷與太子闕特勤帥師與討安祿山有功。封太傅忠武王。進位司空。年百二十而終。傳數世至克直。晉

卷十一

四

爾顏為本國相。答刺罕錫號阿大都督。遼王授以太師。大丞相總管內外歲事。故國人稱之曰歲赤立。屬戚里棘脫脫伯吉叛。合刺山王三召克直。爾顏至則言於王曰。脫脫驍勇。未易力攻。臣少與親善。彼不忌臣。可以計取。今與王期以七日當斬其首以報。乃先遣家僮往取戚里棘馬百疋。脫脫使追之。則給追者曰。丞相取馬載葡萄酒見汝主。爾顏追者返以告脫脫。脫脫喜迎之於郊。握手歡甚。餐公罪。謂曰。今日易營。初脫脫置七行營。三日一易。各以嬖夫人攝之。謂克直。爾顏曰。公其少需。我先往。遼公至。既三乘日。從後大呼止之。脫脫止。陽曰有密語。請屏左右。脫脫如其言。乃奮曰。私恩公義。有難兩全者。

吾奉王命取爾首耳亟拔劍斬之左右股慄不敢動持
首白王王悅賜王深郡地暨牙里于斯博和恩于斯二
山孤白裘一初兵出阿忽爾河河水素編曼俄而水止
國俗以爲水麻占者曰禱之必有應公以囊盛水祝曰
願子子孫勤勞王家其熾如火其績如繩以忠以孝
永保令名言訖以水灑河河水湍流如初又嘗盛夏担
晝卧大樹下鴉鳴樹上心惡之攬衣起且譁鴉下爪舞
者三方怒援之毒蛇自上墮地顛鴉免於焚戒世世子
孫勿效鴉及死之日有神人跪請曰帝召丞相以劍擊
柱斥之神滅公以是年卒葬王深郡西五里曰關尔祿
名之曰辛子岳弼嚴國相爲答棘罕阿大都督大師大

之盡意索勿失王怒索珠寶甚急此俚伽度無以自明
乃三附國朝我太祖皇帝賜以金虎符御鈕銀印金
椅各一衣金直孫拔尉四人飲食供帳殆擬王者仍食
二十三郡尋賞銀五萬兩以弟岳璘為質此俚伽發高
昌諸部塗哭巷吊歲時祠之岳璘精悍兀書慷慨以功
名自許貳奚悉以界兄子身無私焉年十五以質子往
太祖征討多戰功皇弟幹真奏求師傅上命公公訓導
諸王子以孝弟敦睦仁厚不殺為第一義上聞嘉之中
原諸路悉命統治既而從平河南徙鄆縣民萬餘戶入
樂安以便樞拊尋授河南等處軍民都達魯花赤佩金
虎符并賜宮女四人所得賞賚悉歸改郡以故親舊且

盛陳漢官儀衛以綴礪之國人聚觀昨昨歸道出河
西所過榛莽或時乏水公為鑿井置墩居民使客相慶
稱便太祖皇帝即位以中原多盜選公充大衛事官往
幹真出駐順天等路公布德化寬征徭盜通救章州都
清整尋復監河南等處軍民年六十七卒於保定今贈
宣力保德功臣山東宣慰使謚曰莊簡多和思二子次
曰撒吉思風儀魁岸識度宏廓雅事寬猛適宣初為諸
王幹真必闡赤領王傳事王覺長子質卜早世嫡孫塔
察幼庶兄脫忒狂恣欲廢嫡自立撒吉思與火魯和孫
馳白皇后帖列哥氏乃投塔察以皇太弟寶襲爵為王
撒吉思以功與火魯和孫分陝黑山以南撒吉思理之

以北大曾和孫理之從憲宗攻釣魚山建言鼎勢定江
南必有駿功上嘉納之命世祖取武昌王取淮安東西
並進未幾上崩班師集闕阿里博哥睥睨神匿諸王多
附之王亦首鼠進退撒吉思聞之馳見王力言世祖寬
仁神武中外屬心宜專意推戴若猶豫不决則失機非
計也王從之世祖即位投撒吉思北京宣撫賜官人璽
吉刺真氏及金帛章服洎至鎮鉤輦章邪除穢遼東
以寧會高麗有異意上遣使究切則委罪於弼臣洪察
忽城送京師道遼東撒吉思訪知洪以直諫忤意故即
奏蹶為皇前讓上命釋跌俾討叛黨平之山東李璡反
奉詔偕諸王哈必赤等東征應會決機轉戰數十合生
得璡戮于市復濟南益都等五十餘城哈必赤欲屠之
力爭曰王者之師誅止元惡問治脅從於是釋囚繫送
流連歸剝掠吹枯斂僮簡郡跡且傳檄四封輿情大悅
授賁德大夫山東行省大都督遷經畧統軍二使兼益
都路達魯花赤辭不拜上言山東重鎮宜別選貴戚臨
之上不許因賜京城宅一區益都田千頃及李璡馬群
園林水榭海青銀鼠裘等賞慕古人舉親舉舊之節惟
才是用或以子姪為幕僚或以里閭知舊為文學官或
以叛帥舊卒為郡曲將不顧身嫌專為國計公論多之
兵後民有田乏牛具為之上聞驗民丁力官給以牛人
得肆耕李璡故將毛璋率諸部謀殺之以附江南璋黨

Prof.Dr. BAHAEDDİN ÖGEL

Sino-Turcica

ÇİNGİZ HAN'ın TÜRK MÜŞAVİRLERİ

Bu eser, Çin'deki Moğol Sülâlesinin resmî tarihi olan Yüanshih'deki biyografya bahislerine dayanılarak yazılmıştır. Bu meşhur Çin tarihindeki Türk kavimlerine mensup şahısların hemen hemen hepsinin kısa biyografıları ile soykütüklerini bu kitap içinde toplamak istedik.

Bu işe başlamadan önce, bizim şüphesiz ki tek gayemiz, Türk Tarihi ve diline ait yeni belgeler bulmaktır. Bu sebeple biyografyaların bilhassa şahısların menşeleri ile ilgili bölümlerine büyük bir önem verdik ve onları tercüme ederek izaha çalıştık. Geriye kalan bölümlerin ise yalnızca özeti ile yetindik. Bazı önemli biyografyalar ise tam olarak tercüme edilmiştir.

Biyografyalar ve soykütükleri incelenip kitap sona erdikten sonra, o kadar çok türkçe söz ortaya çıktı ki, eserin adını **"Sino-Turcica"** diye değiştirmekten kendimizi alıkoyamadık. Biyografyaların çoğu Çingiz Han'a bizzat hizmet etmiş ailelere aittir. Bunların yanında, sonradan Çin'e gelerek Mogollara hizmet etmiş Türkler de incelenmiştir.

ISBN 975-6618-29-9

9 799756 618294

K Ü L T Ü R S A N A T Y A Y I N C I L I

www.iqkultursanat.com

E-mail: info@iqkultursanat.com